מדרש · אגדה

הערות ותיקונים על מדרש אגדה

רבי שלמה בובר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הערות ותיקונים על מדרש אגדה

רבי שלמה בובר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הערות-ותיקונים-על-מדרש-אגדה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 6
פרק א 6
פרק ב 8
פרק ג 9
פרק ד 10
פרק ה 13
פרק ו 13
פרק ז 15
פרק ח 16
פרק ט 17
פרק י 19
פרק יא 19
פרק יב 20
פרק יג 22
פרק יד 22
פרק טו 24
פרק טז 26
פרק יז 27
פרק יח 29
פרק יט 33
פרק כ 35
פרק כא 35
פרק כב 37
פרק כג 40
פרק כד 41
פרק כה 44
פרק כו 47
פרק כז 48
פרק כח 52
פרק כט 53
פרק ל 55
פרק לא 57
פרק לב 58
פרק לג 60
פרק לד 62
פרק לה 62
פרק לו 63
פרק לז 64
פרק לח 66
פרק לט 67
פרק מ 69
פרק מא 69
פרק מב 72
פרק מג 73
פרק מד 74
פרק מה 76
פרק מו 77
פרק מז 78
פרק מח 79
פרק מט 80
פרק נ 86
שמות 87
פרק א 87
פרק ב 90
פרק ג 94
פרק ד 96
פרק ה 97
פרק ו 98
פרק ז 98
פרק ח 99
פרק ט 101
פרק י 102

פרק יא 103
פרק יב 103
פרק יג 105
פרק יד 106
פרק טו 108
פרק טז 109
פרק יז 110
פרק יח 110
פרק יט 112
פרק כ 112
פרק כא 113
פרק כב 115
פרק כג 117
פרק כד 119
פרק כה 120
פרק כו 122
פרק כז 123
פרק כח 126
פרק כט 126
פרק ל 127
פרק לא 129
פרק לב 130
פרק לג 131
פרק לד 132
פרק לה 133
פרק לח 135
פרק לט 135
פרק מ 136
ויקרא 136
פרק א 136
פרק ב 138
פרק ג 138
פרק ד 138
פרק ה 138
פרק ו 140
פרק ז 141
פרק ח 142
פרק ט 143
פרק י 145
פרק יא 146
פרק יב 147
פרק יג 149
פרק יד 150
פרק טז 150
פרק יז 153
פרק יח 153
פרק יט 154
פרק כא 156
פרק כב 158
פרק כג 158
פרק כה 159
פרק כו 161
פרק כז 164
במדבר 165
פרק א 165
פרק ב 166
פרק ג 166
פרק ד 167
פרק ה 168
פרק ו 170
פרק ז 171
פרק ח 174
פרק ט 174
פרק י 175

פרק יא 177
פרק יב 180
פרק יג 181
פרק יד 183
פרק טו 183
פרק טז 185
פרק יז 187
פרק יח 187
פרק יט 188
פרק כ 188
פרק כא 190
פרק כב 193
פרק כג 195
פרק כד 197
פרק כה 199
פרק כו 201
פרק כז 203
פרק כח 204
פרק ל 205
פרק לא 207
פרק לב 208
פרק לג 208
פרק לה 209
פרק לו 209
דברים 209
פרק א 209
פרק ב 213
פרק ג 213
פרק ד 215
פרק ה 215
פרק ו 217
פרק ז 218
פרק ח 218
פרק ט 218
פרק י 218
פרק יא 218
פרק יב 219
פרק יג 219
פרק יד 219
פרק טו 220
פרק טז 220
פרק יז 221
פרק יח 222
פרק יט 223
פרק כ 223
פרק כא 223
פרק כב 223
פרק כג 224

בראשית

פרק א

וישראל נקראו ראשית. תנחומא בראשית פ"א אות ג', לקח טוב בראשית א' א', ורש"י עה"ת, ועיין בתנחומא שם הערה י', ובלקח טוב הערה ל"א:

בזכות התורה, שם, שם, ורש"י עה"ת, ולקח טוב, ועיין שם הערה ל"ג ל"ד:

כנגד שש מלות שבהם ברא הקב"ה את עולמו. בירושלמי חגיגה פ"ב ה"א (ע"ז ע"ג) ר' אבהו בש"ר יוחנן בשתי אותיות נברא שתי עולמות, העולם הזה והעולם הבא, אחד בה"א ואחד ביו"ד, מ"ט כי ביה ה' צור עולמים כו'. וכן נשנה בב"ר פי"ב אות ט', ופסיקתא רבתי פכ"א. ועיין מנחות כ"ט ע"ב:

אל תקרי צור אלא צייר. תקנתי אלא צר. ועיי' בתוס' ברכות נ"א ע"א ד"ה זוכה שהביאו בשם הרב ר' יוסף ממרשילייא ביו"ד ה"א נבראו שני עולמים כדאמרינן במנחות כ"ט ע"ב כי ביה ה' צור עולמים, אל תקרי צור אלא צר וכו', ועל זה האיר הגאון הריי"ב כל זה ליתא לפנינו שם, ר"ל הסיום אל תקרי. וכאשר תראה הי' כן גם לפני המסדר:

משיתין של מזבח ברא העולם. עיי' פענח רזא בהתחלתו:

ובזכות המילה כו'. עיי' בתוספות על התורה את מוצא בזכות שבת ברית ומילה, כי בתיבת בראשית תמצא שבת ברית אש כו':

כנגד ששה סדרי משנה וכנגד ששה ימי בראשית. כעין זה במדרש במ"ר נשא פי"ב אות י"ז דורש שש עגלות צב, שש כנגד ששת ימי בראשית, שש כנגד ששה סדרי משנה:

ולא נאמר ברא ה'. הוספתי כמו שמובא ברש"י עה"ת בראשית א' א':

שיתף עמה מדת הרחמים. ברש"י הגי' הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין:

ולמה לא אמר אלהים ברא בראשית כו' לפי שאין מזכירין כו'. ועיי' ב"ר פ"א. בלקח טוב בראשית א' א'. ובהערה כ"ג כ"ד כ"ה. ובתנחומא שלנו בראשית א' ו':

קל וחומר למחרפים. בב"ר פ"א אות י"ג הגי' המחרפים והמגדפים והעובדים ע"ז על אחת כמה וכמה שימחו מן העולם:

מלמד שכל תולדות השמים נבראו. בכ"י חסר פה דף שלם ומתחיל דף השני במלת "בעולם":

שאותו יום נתלו. חגיגה י"ב ע"א:

לפיכך מארת חסר. עיי' פסיקתא החודש וע"ש בהערה ג'. ובירושלמי תענית פ"ג ה"ד ומס' סופרים פי"ז ה"ה. ועיי' לקח טוב בראשית א' ובהערה קי"ב:

לכך אנשי מעמד. תענית כ"ז ע"ב, וע"ש בפירש"י:

בעת שחמה ולבנה לוקין. עיי' לקח טוב בראשית הערה קי"ג, וברש"י עה"ת:
פירשו ימי הלבנה כו'. עיי' פדר"א פ"ז. ובלקח טוב ובהערה קי"ד:
אבל הקב"ה כו'. כן הביא גם בעל לקח טוב:
ומה אמרה רבש"ע אפשר לשני מלכים כו'. חולין ס' ע"ב ורש"י עה"ת:
הביאו לפני קרבן כו'. עיי' חולין שם, וב"ר פ"ו אות ג' אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח:
אמרה לפניו רבש"ע על שדברתי לפניך דבר הגון עיי' חולין שם:
כיון שראה הקב"ה שלא נתיישבה דעתה הרבה צבאה. ב"ר פ"ו אות ד' בסגנון אחר, ומובא גם ברש"י עה"ת:
לפי שהעופות נבראו מן הרקק. עיי' חולין כ"ז ע"ב:
לויתן ונקבתו. ב"ב ע"ד ע"ב. ב"ר פ"ז ויב"ע בראשית שם, לקח טוב. ורש"י עה"ת בשם מדרש אגדה:
לכך התקינו שבתולה תנשא ביום רביעי ליל חמישי. בב"ר פ"ח אות י"ב ויברך אותם אלהים, תמן תנינא בתולה נשאת ליום רביעי, למה שכתב בהן ברכה, והלא אין כתיב ברכה אלא בחמישי ובששי, בר קפרא אמר רביעי אור לחמישי, היינו ערב ליום ה'. ועיי' כתובו' ב' ע"א ובתוס' שם ד"ה ליום הרביעי שכתבו ולא בליל חמישי ע"ש:
לפי שהדגים. וכן הביא רש"י:
ולמה לא ברכן הקב"ה כשם שבירך את הדגים. מובא ברש"י בראשית א' כ"ב:
ואל תתמה. עיי' ברש"י עה"ת המאמר בהרחבת לשון:
וכשאמר הקב"ה למשה רבינו לכתוב את התורה. ב"ר פ"ח אות ה':
ד"א במי נמלך בתורה נמלך. תנחומא הנדפס מכבר ריש בראשית:
בשני פרצופין. ברכו' ס"א ע"א. עירובין י"ח ע"ב. ומובא ברש"י עה"ת בשם מדרש אגדה:
וכבשה כתיב. עיי' תנחומא נח סי' י"ח ובהערה קפ"ד קפ"ה ותנחומא וישלח סי' י"ב הערה ס"א, ושם הארכתי בזה:
ולא תעבור על דת יהודית. הוספת המחבר:
שהזכר מצוה. עיי' תנחומא שם ושם ציינתי:
מיכן אתה למד. עיי' סנהד' נ"ט ע"ב, ושם דף ט' ע"ב בתוס' ד"ה אכל תאכל, וברש"י עה"ת בראשית א' כ"ט, ובלקח טוב:
בתורתו של ר' מאיר. ב"ר פ"ט אות ה':
למה נתוספה ה' בששי. שבת פ"ח ע"א. וע"ז ג' ע"א. ורש"י עה"ת, ולקח טוב:

פרק ב

מדת יום ומדת לילה צוה ביום השביעי. בלתי מובן, ועיי' בלקח טוב:

שכל מה שאדם מוציא לכבוד שבת. עיי' גי' אחרת בב"ר פי"א אות ב' ר' ישמעאל אומר ברכו במן בלחם משנה, ועיי' בפירש"י עה"ת:

ד"א ברכו. עיי' פסיקתא רבתי פכ"ג:

יעשה אין כתיב כאן אלא לעשות, עיי' ב"ר פי"א אות ט' א"ר בנייא אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן אלא לעשות, כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בז' הקדים וברא אותו בו':

כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים. ב"ר פי"ב אות ג' ופ"ל אות ג', שמ"ר פ"א ופ"ל, במ"ר פ"ג, תנחומא שמות אות ג', ומשפטים אות ג', ודברי המדרש מובאים בתוס' שבת י"ג ע"ב ד"ה רש"י:

בה' בראם. ב"ר פי"ב אות ב' ואות י', אותיות דר"ע אות ב', מנחו' כ"ט ע"ב, ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א (ע"ז ע"ג), שו"ט מזמור פ"ב אות א' וע"ש הערה א'. ולקח טוב בראשית ב' ד':

באברהם בראה. ב"ר פי"ב אות ט'. שו"ט מזמור ק"ד אות ט"ו. ואותיותיהן שווין, ובמדרש שו"ט שם הן הן האותיות של אברהם ועיי' לקח טוב בראשית ג' ד' ובהערה י"ד:

לפי שעדיין לא נברא האדם. וז"ל רש"י ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים. וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים עכ"ל:

ולמה בשני יודי"ן. ברכו' ס"א ע"א, עירובי' מ"ח ע"א:

הוא נילוס כו'. כן הביא גם רש"י וז"ל פישון הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו עכ"ל. וידידי הרב החוקר מהר"א בערלינער בזכור לאברהם בלקוטים הביא וז"ל: בב"ר פט"ז לא נמצא כי אם בזה הלשון "פישון שהוא מגדל פשתן ומימיו מהלכים בשופי". אבל השמרונים בהעתקתם וגם ר' סעדיה גאון תרגמו פישון נילוס, וכן הוא במדרש הנעלם בזוהר פ' חיי עכ"ל:

חדקל על שם חד וקל. ברכו' נ"ט ע"ב. וכן רש"י עה"ת הביא חדקל שמימיו חדין וקלין:

פרת שהוא פרה ורבה. בכורו' נ"ה ע"ב ופירש"י שם שגדל ורבה בלא שום מטר. וכן ברש"י עה"ת הביא פרת שמימיו פרין ורבין:

מיכן אמרו חכמים. יבמות ס"ב ע"ב וס"ג ע"א. ב"ר פי"ז אות ב'. קה"ר פ"ט פסוק ראה חיים ושו"ט מזמור נ"ט אות ב' וע"ש בהערות שלי, ובלקח טוב בראשית ב' י"ח:

ביצירת הבהמה כתוב ביו"ד אחת לפי שאין לה יצר טוב. עיי' ב"ר פי"ד אות ד' וייצר שני יצרים יצר טוב ויצר הרע כו'. ובילקו' זכריה רמז תקע"ט ד"ה יוצר רוח הביא בשם ב"ר פי"ד אבל בהמה יצר אחד יש לה. ועיי' רש"י בראשי' ב' ז' וייצר שתי יצירות יצירה לעוה"ז ויצירה לתחיית המתים, אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן, ובלקח טוב בראשי' ב' י"ט הביא וז"ל: ויצר יצירה אחת היתה ביו"ד אחת לפי שאינה מכרת את יוצרה ואין לה קיבול שכר ולא תשלום עון:

מלמד שקשט הקב"ה לחוה. ב"ר פ"ה אות י"ג, ופי"ח אות א' אית אתרין דקריין לקלעתא בנייתא. ועיי' שבת צ"ה ע"א:

ד"א ויבן מלמד. עיי' ב"ר ריש פי"ח:

מלמד שבא אדם. יבמו' ס"ג ע"א:

ולא היו יכולין לעמוד עד ששיתף הקב"ה שמו בהם כו'. עי' סוטה י"ז ע"א דרש ר"ע איש ואשה זכו שכינה ביניהם כו', וע"ש ברש"י שכתב שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהם יו"ד באיש וה"א באשה כו'. וכן מצאתי מפורש בפדר"א פי"ב מה עשה הקב"ה נתן שמו ביניהם י"ה אם הולכים כדרכי ע"ש. ועיי' לקח טוב בראשי' ב' כ"ג:

זו אחות אביו ואת אמו זו אחות אמו. הוא כדברי ר' אליעזר סנהד' נ"ח ע"א:

ולא זכר. סנהד' שם:

מיכן אמרו הבא על אשתו וכו'. ב"ר פי"ח אות ה':

פרק ג

חשב באותה שעה ואמר אלך ואהרוג את האדם. עיי' תוספתא סוטה סוף פ"ד וסוטה ט' ע"ב:

עליו נאמר ויוסיף דעת. עיי' ב"ר ריש פי"ט:

לפי שהיה ערום מכל וכו'. ב"ר פי"ט אות א' תנא בש"ר מאיר לפי גדולתו היה מפלתו ארור מכל ארור מכל, וכן מובא בלקח טוב:

שלשה פתחו באף. בב"ר פי"ט אות ב', אסתר רבה פ"ה, ילקוט רמז כ"ו, חשבו ארבעה שפתחו באף, והרביעי היא עדת קרח, וראיתי בלקח טוב בראשי' ג' א' הביא ג"כ שלשה פתחו באף:

מלמד שהוסיף אדם על צווי הקב"ה. ב"ר פי"ט אות ג', ורש"י עה"ת ועיי' רש"י סנהד' כ"ט סע"א ד"ה ולא:

אמר הנחש כו'. ב"ר פי"ט אות ד' ורש"י עה"ת:

ראתה דבריו של נחש עיי' בפירש"י על התורה:

מן הטעם הזה אמרו. עיי' ב"ר סוף פט"ו, תנחומא וירא אות ל"ב ותנחומא הנדפס מכבר פ' וירא אות י"ד, פסיקתא רבתי פי"ב, סנהדר' ע' ע"ב, ורש"י עה"ת:
ולכך קרא שמה אדם תאנה. ב"ר פי"ט אות ה' ויתפרו עלה תאנה ארשב"י עלה שהביא תואנה לעולם:
מהו לרוח היום. ב"ר פי"ט אות ח', ולקח טוב בראשי' ג' ח':
וכי אין הקב"ה יודע כו'. מובא ברש"י עה"ת בראשי' ג' ט' בהרחבת דברים:
ד"א איכה התחיל לקונן עליו. עיי' ב"ר פי"ט אות ט':
אבל לנחש לא שאל כו' דברי הרב. סנהדר' כ"ט ע"א. ורש"י עה"ת:
שלשה נכנסו לדין. ב"ר פ"ה אות ט' בשם ר' נתן:
אם מחית השדה. עיי' בכורו' ח' ע"א ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, אם מבהמה נתקללה מחיה לא כל שכן וע"ש בפירש"י:
שחתול סובלת הולד במעיה נ"ב יום כן תקנתי, ועיי' ברש"י בש"ס שם, ובב"ר פ"כ אות ד':
מכאן אמרו שהיה הולך בקומה זקופה. ב"ר פ"כ אות ה', קה"ר פ"י, ול"ב מדות דר"א ב"ר יוסי הגלילי מדה י"ב, ופדר"א סוף פי"ד:
ולמה לקתה בדם. פה נשמט איזה מאמר:
זה צער גידול בנים והרונך זה צער העיבור. עירובי' ק' ע"ב, וגי' אחרת בב"ר פ"כ אות ו' עצבונך זה צער העיבור, והרונך זה צער הערוי:
שתעלה לך דברים ארורים. ב"ר פ"כ אות ה', ורש"י עה"ת ולקח טוב:
זו הקוצים ועכביות. יש לתקן זו הקנריס ועכביות. ובב"ר פ"כ אות י' קוץ זה קנריס, דרדר אלו עכביות, עיי' ערוך ערך עכביות וגורס שם זו קונדס, וצ"ל קונרס, כמו בערך קנרס, וחמלה יונית ורומית ע"ש בערוך השלם ועיי' רש"י עה"ת:
ואני בראתי אותו לישראל לבד. בלתי מובן, ובוודאי המאמר נלקה בחסר:
כרובים מלאכים ב"ר פכ"א אות ט':

פרק ד

אמרה לשעבר הייתי אני ובעלי כו'. עיי' רש"י עה"ת שהביא וז"ל את ה', עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו:
שעם קין לא נולדה אלא תאומה אחת ועם הבל נולדו שתי תאומות עיי' ב"ר פכ"ב אות ב' קין ותאומתו והבל ושתי תאומותיו ופירש"י שם בפי' המיוחס לו בקין כתיב ריבוי אחד, דכתיב ותהר ותלד את קין, לרבות תאומתו אחת, אבל בהבל כתיב שני ריבויין, דכתיב ותוסף ללדת את אחיו את הבל, לרבות שתי תאומתיו שנולדו עמו, ועיי' ברש"י עה"ת, ובתוס' סנהדר' ל"ח ע"ב ד"ה וירדו:

זמן פסח היה כו'. נובע מן פדר"א פכ"א הגיע ליל יו"ט של פסח אמר להם אדם לבניו בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים, הקריבו גם אתם לפני בוראכם:
משיורי מאכלו הביא מזרע פשתן נובע מן תנחומא הנדפס מכבר בראשי' אות ט' ויבא קין מפרי האדמה מהו מן מותר מאכלו, ורבנן אמרי זרע פשתן היה, ובפדר"א פכ"א איתא הביא קין מותר מאכלו קליות זרע פשתן, והערוך בערך כליות הביא את הפדר"א וגורס קליות וזרע פשתן. ורש"י עה"ת הביא וז"ל: ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה:
וירדה אש מן השמים וליחכה את קרבן הבל. וכן מובא בלקח טוב, וכן רש"י הביא כן בפי' עה"ת. וכתב הרב החוקר מהר"א ד"ר בערלינער בזכור לאברהם בלקוטים כ"ה בספר הישר, וגם בתרגום היונים של השבעים ע"כ:
ולכך אמרו החכמים. תנחומא הנדפס מכבר בראשי' אות ט' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן. לפיכך נאסר צמר ופשתים. שנאמר לא תלבש שעטנז וגו'. ואמר הקב"ה אינו דין שיתערב החוטא עם מנחת הזכאי, לפיכך נאסר [צמר ופשתן], ובפדר"א שם ר' יהושע בן קרחה אומר אמר הקב"ה אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם, שמא ח"ו יתערבו בארג בגד, שנאמר ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך:
אמר קין לאחיו לית דין. וכן בלקח טוב מה אמר לו אין דין ואין דיין ואין עולם אחר, וכן תרגום ירושלמי ויב"ע:
בוא ונחלוק אני אטול העולם הזה בחלקי. עיי' ב"ר פכ"ב אות ז', ותנחומא הנדפס מכבר בראשי' אות ט', ותנחומא משפטים אות י"ג, ושמ"ר פל"א אות י"ז, על מה היו מדיינים אמרו בואו ונחלוק את העולם, אחד נטל הקרקעות, ואחד נטל את המטלטלין, והמסדר הביא שחלקו בעולם הזה ובעולם הבא:
ועלה הבל לקין והפילו. עיי' ב"ר פכ"ב אות ח':
אינו אומר דם אחיך כו'. ב"ר פכ"ב אות ט', סנהד' ל"ז ע"א, ילקוט רמז ל"ח, לקח טוב, ורש"י:
ד"א מלמד כו'. בש"ס סנהדר' שם, וב"ר פכ"ב אות ט', ד"א דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים, והמאמר שהביא המחבר מובא גם ברש"י ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה, וכן הביא הלקח טוב, ובתנחומ' הנדפס מכבר אות ט' והיאך הרגו עשה לו פציעות פציעות חבורות חבורות באבן בידיו וברגליו שלא היה יודע מהיכן נשמתו יוצאת, עד שהגיע לצוארו, וכן ביב"ע וטבע אבנא במצחיה וקטליה:
אלא אמתין לך עד שבעה דורות, עיי' רש"י עה"ת:

יש אומרים קרן עלה במצחו. ב"ר פכ"ב אות י"ב קרן הצמיח לו, וכן בתנחומא הנדפס מכבר אות י' י"א קרן קבעו במצחו:

וי"א זכות שבת תנחומא שם י"א שכח נעל בפניו, כמ"ש ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, כשם שלמד שבת זכות על אדם הראשון כך למד על קין:

וי"א אות אחת משמו של הקב"ה חקק לו במצחו. בפדר"א פכ"א מה עשה הקב"ה נטל אות אחת מכ"ב אותיו' שבתורה, וכתב על זרועו של קין שלא יהרג, שנאמר וישם ה' לקין אות. ובתיב"ע ורשם ה' על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא, ורש"י כתב ג"כ חקק לו אות משמו במצחו:

כגונב דעת העליונה. ב"ר סוף פכ"ב, וכן הביא רש"י:

לכך לא מחל לו אלא חצי עון. עיי' פסיק' דר"כ פסקא שובה ובהערה ס"ב, ושם הבאתי המאמר מן וי"ר פ' צו פ"י:

למזרח עדן. עיי' ב"ר פכ"א אות ט', ועיי' רש"י בראשי' ד' ט"ז ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוחצים, שנאמר אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש:

כדי שיהיה שמו נזכר בעולם. ולזה כוון רש"י ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך, וכן בעל לקח טוב כתב ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך, זש"ה קראו בשמותם עלי אדמות:

עורדו כו'. ב"ר פכ"ג אות ב':

למה לי ולדורותיו. בב"ר שם מה לי ללמך ולתולדותיו. וע"ש ברש"י ובמ"כ ובהרז"וו:

שלקחה לפריה ורביה כו'. ב"ר פכ"ג אות ב', ומובא בלקח טוב וברש"י:

במד"א רני עקרה לא ילדה. יש לתקן כמד"א רִנָּה עקרה לא תלד (איוב כ"ד) כמו שהוא בב"ר שם:

למה נקרא שמו תובל קין שכל מעשה קין יובלו למיתה. בב"ר פכ"ג אות ג' תובל קין ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי זה תבל עבירתו של קין, ובפירש"י עה"ת תובל קין תובל אמונתו של קין, תובל לשון תבלין תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים:

חכמינו ז"ל אמרו נעמה שהנעימה בסוף מעשיה כו'. בב"ר שם נמצא רק א"ר אבא בר כהנא נעמה אשתו של נח היתה, למה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נעימים:

שראו הנשים כי קיימו פו"ר כו'. אמרה למה נלד לבהלה כו'. עיי' ב"ר פכ"ג אות ד' קצת בסגנון אחר, ועיי' רש"י בראשי' ד' כ"ד ד"ה ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו:

כי למך סומא היה והיה תובל קין משכו כו'. עיי' תנחומא הנדפס מכבר בראשי' אות י"א ומובא בילקוט רמז ל"ח ד"ה שמען קולי לפי שהיו פורשות ממנו ומצוין שם תנחומא, וליתא בתנחומא שלנו, והילקוט לא הביא את דברי התנחומא הנדפס, ואין ספק שהוא

בילמדנו האנבד והילקוט כוון להילמדנו ויכנהו תנחומא, או צ"ל ילמדנו, ורש"י ב"ר פכ"ג בפי' המיוחס לו, הביא ג"כ בשם מדרש רבי תנחומא:
אסייא חגור חגורותיך. בב"ר ותנחומא שם אסיא אסי חיגרתך, והוא משל רופא רפא את חיגרתך:
שממנו הושתת העולם. וכן הביא הלקח טוב, ובמדרש במדבר רבה פי"ד אות י"ב ויקרא את שמו שת שממנו הושתת העולם, לפי שהבל וקין נטרדו מן העולם:

פרק ה

שני פרצופים היו לו לאדם אחור וקדם. ב"ר פ"ח אות א' בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון דו פרצופים בראו, ובגמ' עירובי' י"ח ע"א דו פרצוף פנים היה לו לאדם הראשון, שנאמר אחור וקדם צרתני. לדעתי מלת פנים הוא הפירוש על פרצוף, ובש"ס ברכו' ס"א ע"א נאמר לנכון דו פרצופין:
מיכן שהאשה נקראת אדם כו'. ב"ר פכ"א אות ב' א"ר הונא היכן מצינו שנקראת חוה אדם שנאמר בתפארת אדם לשבת בית:
והוא מטטרון. עיי' תוס' יבמו' ט"ז ע"ב ד"ה פסוק, וכן בתרגום יב"ע בראשית ה' כ"ד וקרא שמיה מיטטרון ספרא רבא:
ומחלוקת בין ר' עקיבא וחבריו. לא צמאתי בשום מקום, ואולי כוון לאותיות דר"ע שמונה ע' שמות למטטרון ובתוכם נמנה שם חנוך:
וחכמים אומרים. ב"ר ריש פכ"ג:
כי שם המפורש כתוב על הסייף. דורש מתושלח מתו שלח, מלשון ובעד השלח יפלו (יואל ב' ח'):
שממנו נבנה העולם. וכן הביא רש"י, ובעל לקח טוב הביא שהיה בו בינה יתירה. ובתנחומא הנדפס מכבר אות י"א שממנו נברא העולם, ויש נוסחאות שממנו נבנה העולם, והיא נוסחא יותר מתוקנת, וכ"ה בילקוט רמז מ"ב בשם מדרש אבכיר, כמו שהבאתי בלקוטים אות ה':
ולמה איחר כל כך להעמיד תולדות. עיי' ב"ר פכ"ו אות ב' מה טעם כל דורות הולידו למאה שנים כו':
שהרי יפת היה גדול מכלם. עיי' סנהד' ס"ט ע"ב, וב"ר פכ"ו אות ג':

פרק ו

בני הדיינים. ב"ר פכ"ו אות ה':
וי"א מלאכים ממש. פדר"א פכ"ב, עיי' שם בפי' הרד"ל:

אמר רב יוסף ק"כ שנה. וכן הביא רש"י ולקח טוב, וראיתי בכ"י המיוחס לר' משה הדרשן המונח באוצר הספרים בפראג ויש לי העתקה ממנו כתב שם בזה הלשון והיו ימיו ק"כ שנה מכאן אמרו המת מק"כ שנה חוזר למלוא תרוד רקוב ר' יוסי אומר שנתן הקב"ה ארכה לדור המבול ק"כ שנה וכו' לכן צ"ל גם בכאן ר' יוסי אומר:

שהם גרמו לעולם להפילו. ב"ר פכ"ו אות ז' נפלים שהפילו את העולם. ושנפלו מן העולם ושמלאו את העולם נפלים:

שישום העולם במעשיהם הרעים. בב"ר שם שהשימו את העולם, ושהושמו מן העולם, ושגרמו לעולם שישום [את העולם], ורשי הביא ד"א אנשי שממון ששממו את העולם:

נאמר כאן רבה. עיי' ב"ר פכ"ז אות ג':

על כן אמרו מצות ציצית שקולה כו'. מנחות מ"ג ע"ב שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות כולן וע"ש בפירש"י:

נח לשמים נוח לבריות. בלקח טוב אלה תולדות נח נח איש צדיק שני פעמים נח נח נוח לבוראו ונוח לבריות. ובב"ר פ"ל אות ה' נייחא לו נייחא לעולם, נייחא לאבות נייחא לבני נייחא לעליונים נייחא לתחתונים נייחא בעוה"ז נייחא לעוה"ב:

כל מקום שנאמר. ב"ר שם אות ג':

הי' לו לומר נח הוליד שלשה בנים. מובא בלקח טוב (נח ו' ט'):

לפי שראה עולם בחורבנו. תנחומא הנדפס מכבר ריש נח ולקח טוב וע"ש הערה כ"ב:

שנולד מהול. תנחומא הנדפס מכבר נח אות ה':

ולא בדורות צדיקים. ב"ר פ"ל אות ט', תנחומא שלנו נח אות ו', ותנחומא הנדפס מכבר נח אות ה', ועיין סנהדרין ק"ח ע"א, ורש"י עה"ת:

ולמה עצי גופר כו'. וכן הביא רש"י למה ממין זה? על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו:

כל קן וקן. עיין ב"ר פל"א. אות י"א:

בתיבה משה. ב"ר פל"א אות ט'. ילקוט נח רמז נ"ג, ורש"י עה"ת ולקח טוב:

אבל כאן שהיו המים חזקים. עיין בלקח טוב הערה נ"ג:

מרגליות. ב"ר פל"א אות י"א ר' לוי אמר מרגליות, ועיין סנהדרין ק"ח ע"ב:

זה חלון. ב"ר שם בשם ר' אבא בר כהנא:

תחתים לזבל שנים לבהמה שלישים לנח ולבניו. סנהדרין ק"ח ע"ב ועיי' ב"ר פל"א אות י"א גירסא אחרת מאשר הוא בגמרא, ועיי' בלקח טוב ובהערה ס"ד, ועיי' בפדר"א פכ"ג:

מלמד שאסרן בתשמיש. ב"ר פל"א אות י"ב ילקוט רמז נ"ה, לקח טוב, ועיי' סנהדר' ק"ח ע"ב, ובפדר"א פכ"ג, ורש"י עה"ת:

מלמד שאפילו שדים. ב"ר פל"א אות י"א א"ר הושעי' אפילו רוחות:

פרק ז

מיכן אמרו חכמים. עירובין י"ח ע"ב, ב"ר פל"ב אות ג', ילקוט נח רמז נ"ה, ולקח טוב, ורש"י עה"ת, וע"ע ספרי פ' בהעלותך פיסקא ק"ב:

אלו שבעת ימי אבלו של משותלח הצדיק שחלק לו הקב"ה כבוד, ב"ר פל"ב אות ז' ויהי לשבעת הימים מלמד שתלה להם הקב"ה ז' ימי אבילות של משותלח הצדיק כדי שיעשו תשובה, וסנהדר' ק"ח ע"ב, אדר"נ פל"ב, ורש"י עה"ת, ולקח טוב, ועיי' מדרש שו"ט סוף מזמור כ"ו ויהי לשבעת הימים א"ר הושעי' מלמד שתלה הקב"ה שבע ימי אבלו של משותלח הצדיק שיעשו תשובה ולא עשו, על שם שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי, ועיי' ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה, תוספתא סוטה פ"י:

כנגד ארבעים יום. וכן רש"י הביא ארבעים יום כנגד יצירת הולד כו' וכן מובא בלקח טוב. ועיי' ב"ר פל"ב אות ה' הם קלקלו את הצורה שניתנה לארבעים יום:

כמה דהוא אמר לפיד בוז. ב"ר פ"ל אות ז' לפיד בוז לעשתות שאנן א"ר אבא בר כהנא כרוז אחד כו' ועיי' סנהדר' ק"ח רע"ב:

מלמד שאף נח מקטני אמנה היה כו'. ב"ר פל"ב אות ו' א"ר יוחנן נח מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא נכנס לתיבה, וכן הביא רש"י ולקח טוב:

הם מאליהן באו. ב"ר פל"ב אות ח', וכן הוא בתנחומא הנדפס מכבר אות י"ב ופדר"א פכ"ג, וכן הביא רש"י:

זה חדש מרחשון. עיי' ר"ה י"א ע"ב, ועיי' גם בסדר עולם רבה פ"ד ר"א אומר זה מרחשון. בעצומו של יום. בלקח טוב בעצם היום הזה א"ר יוחנן בעצומו של יום והעירותי שם בהערה כ"ג בב"ר פל"ב סוף אות ח', וילקוט רמז נ"ו חסרים המלות "בעצומו של יום":

שלח אריות ודובים. בב"ר פל"ב סוף אות ח' ויסגור ה' בעדו בקשו להפוך התיבה והקיפה אריות שלא יגעו בו, וכן בתנחומא שלנו נח אות י', ובתנחומא הנדפס מכבר אות ז' היו מבקשין להפוך את התיבה, מה עשה הקב"ה הקיף אריות לתיבה, והיו אוכלין אותן, שנאמר ויסגור ה' בעדו, מהו ויסגור, כענין שנאמר אלחי שלח מלאכיא וסגר פום אריוותא ולא חבלוני, ובמכילתא בשלח פ"א על סגר עליהם המדבר הביא ג"כ, אין סגירה אלא חיה רעה, שנאמר אלחי שלח מלאכיא וסגר פום אריוותא, ועיי' בתנחומא שם הערה צ"ז:

על כל ההרים הגבוהים גברו המים. רש"י הביא וז"ל למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים:

גונח מפני טורח מאכל הבריות. ב"ר סוף פל"ב אך מיעוט שאף הוא גונח דם מפני הצינה. ובתנחומא נח אות י"ד יצא נח מן התיבה גונח מלבו, וכן הוא שם באות ג'. וכן בתנחומא

הנדפס מכבר נח אות ט' יצא גונח וכוהה דם מן הצנה, וכן בל"ב מדות דר' אליעזר מדה ב' אך למעט כיצד, דכתיב וישאר אך נח, מת"ל אך, מלמד שאף נח הי' בתיבה גונח דם מפני הצינה, ורש"י עה"ת הביא ומדרש אגדה גונח וכוהה]צ"ל וכוחה] דם מטורח הבהמות והחיות, והוא כמו שהביא המסדר. והערוך ערך גנח כתב פי' מוציא קול כעין שיעול ומשליך דם:

ד"א פעם אחת איחר מאכל האריה והכישו על רגליו. בתנחומא שם אות י"ד פעם אחת שהה נח לזון את הארי והבישו הארי ויצא צולע, ועיי' בתנחומא שם אות ג' הערה ל"ד והערה ל"ה ואין להכפיל הדברים:

פרק ח

מלמד שנתמלא המים חמה. עיי' סנהדר' ק"ח ע"ב, ר"ה י"ב ע"א וע"ש ברש"י:

זה סיון שהי' ששי לכסליו. צ"ל שביעי לכסליו, וז"ל רש"י בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים:

זה היה אב. ז"ל רש"י זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם כו' ע"ש:

שהיו המים עליהם חמש עשרה אמה כו'. עיי' ב"ר. ועיי' רש"י עה"ת בראשית ה' ד':

לפי שהוא היה מן השלשה ששמשו בתיבה. סנהדר' ק"ח ע"ב. תנחומא נח וע"ע ירושלמי תעני' ספ"א:

אמר העורב לנח עיניך נתת על זוגתי. עיי' סנהדרי' ק"ח ע"ב וז"ל רש"י יצא ושוב הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק:

לפי שהיה עתיד לעשות שליחות לאליהו. ב"ר פל"ג אות ה' ומובא ברש"י בשם מדרש אגדה:

אמרה יונה לפני הקב"ה. סנהדר' ק"ח ע"ב. ועיי' ב"ר פל"ג אות ו' מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידך. ורש"י הביא בשם מדרש אגדה אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש ביד בשר ודם:

ששנת החמה. ב"ר סוף פל"ג וסדר עולם רבה פ"ד ומובא בלקח טוב:

לאחר שהותרו לצאת מן התיבה התירן לשוב אל נשותיהן. כי בכניסה כתיב אתה ובניך אשתך ונשי בניך (בראשי' ו' י"ח) וביציאה כתיב אתה ואשתך ובניך ונשי בניך. ב"ר פל"ד אות ז' תנחומא נח, ומובא בלקח טוב:

שיאמר להם שיצאו. בב"ר פל"ד אות ח' א"ר יודן הוצא כתיב היצא קרי. ולא נמצא דרש כלל. רק רש"י בפי' עה"ת הביא וז"ל הוציא כתיב היצא קרי, היצא אמור להם שיצאו, הוצא, אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה:

ולא הם כו'. עיי' סנהדר' ק"ח ע"ב:

וכן אמרו חז"ל. שבועו' ל"ו ע"א. וז"ל רש"י בפי' עה"ת לא אוסיף ולא אוסיף כפל הדבר לשבועה הוא שכתב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והוא שבועה. וכן דרשו חז"ל במס' שבועו' עכ"ל. וכן בעל לקח טוב הביא לא אוסיף ולא אוסיף מיכן אמרו חז"ל לאו לאו שבועה הן הן שבועה בשלמא לאו לאו דכתיב ולא יהיו עוד המים למבול וכתיב ולא יהי' עוד מבול. אלא הן הן מנלן מדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה. וע"ש בהערה נ"ז שהעירותי בגמרא שבועו' שם לא נמצא זה על הכתוב לא אוסיף רק ברש"י עה"ת הביא כן. ויפה העיר ידידי הרב החכם הגדול מהר"א בערלינר בזכור לאברהם בתלמוד מפיק הלימוד מפסוקי ולא יהי' עוד המים למבול או מולא יכרת כל בשר ועיי' בדברי הרא"ש שביאר שם בפירש"י שמוכיח מולא אוסיף. וכן נראה מפירוש הרד"ק ועיי' במהרש"א בח"א:

וכן אמרו. תוספתא תעני' פ"א, ב"ר פל"ד אות י"א, ומובא בילקוט רמז ס"א, ב"מ ק"ו ע"ב, וכן מובא בלקח טוב:

חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור חצי שבט ואדר וחצי ניסן חורף. צ"ל להיפך בתחלה חורף ואח"כ קור כמו שהוא בכל המקומות שרשמתי. וגם ברש"י על התורה הביא כמו שהביא המחבר:

חצי סיון ותמוז וחצי אב חום חצי אב ואלול וחצי תשרי קיץ. צ"ל להיפך בתחלה קיץ ואח"כ חום כמו שהוא בכל המקומות. ומובא ג"כ לנכון ברש"י:

ד"א זרע וקציר כו' מה שהם זורעים קוצרים אלו בניהם שימותו. ב"ר שם שם בשם ר' אחא:

קור וחום אלו יסורים. ב"ר שם קור וחום חמה חכאבית. צ"ל אבבית או חכאכית. עיי' ערוך השלם ערך אבבית, וחמה פי' קור בל"י. ועיי' גם בערך חם ו':

ד"א זרע וקציר ב"ר שם:

פרק ט

וכן אמרו שבת קנ"א ע"ב ושם איתא אין חיה שולטת באדם:

ועל ז' מצות סנהדר' נ"ו ע"א, ועי' פסיקתא דר"כ פסקא בחדש השלישי, ומה שהעירותי שם הערה ג':

ולמה לא הותר לאדם לאכול בשר. סנהדר' נ"ט ע"ב, ורש"י עה"ת. ועיי' לעיל א' כ"ט:
זה אבר מן החי. עיי' לעיל פסוק א' והוא בב"ר פל"ד, וילקוט רמז ס"א, ועיי' סנהדר' נ"ז ע"א, ורש"י עה"ת כתב בשר בנפשו אסר אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר:
כיצד מזמין הקב"ה. מכות י' ע"ב:
לפי שבצלם אלהים ברא את האדם. עיי' ב"ר פל"ד אות י"ד דרש ר"ע כל מי שהוא שופך דמים מעלים עליו כאילו הוא מיעט את הדמות, מפני מה כי בצלם אלהים עשה את האדם:
בזכות שתהרגו את הרוצח. עיי' ב"ר פל"ד אות י"ד וברש"י עה"ת:
מלמד ששוים היו נח ובניו בדברים וכמותו בדיבור. ב"ר פל"ה אות א' לפיכך זכה הוא ובניו לדיבור, עיי' שם בפירש"י המיוחס לו, ועיין בלקח טוב:
אביו הפסול גרם לבניו שנפסל. עיי' בפירש"י עה"ת, ובמדרש ב"ר פל"ו אות ג', אבוי דפחתא וע"ש בפי' מהרז"וו:
לפי שכשנכנס לתיבה הכניס זמורות של גפן. ב"ר פל"ו אות ג', ורש"י עה"ת, ולקח טוב:
י"א באותו יום נטע. ב"ר פל"ו אות ד', ותנחומא הנדפס מכבר נח אות י"ג:
ששה עשר ויי"ן נאמרו בזו הפרשה. תקנתי ושלשה עשר ונשמט אות ל', כמו שהוא לנכון בסנהדר' ע' ע"א, ובמדרש משלי פכ"ג, וכן מובא כן בלקח טוב, ובב"ר הגי' י"ד ויי"ן, וחושב שם גם ויאמר ארור כנען, אולם בש"ס שם לא חשיב הך, וע"ש ברש"י ותוס' ובמהרש"א בה"א.
ללמדך כמה קשה שתיית היין. בב"ר שם אר"י לעולם לא תהי להוט אחר היין:
כיון שבא נח ליטע כרם בא שטן. קצת בסגנון אחר הוא בתנחומא הנדפס מכבר נח אות נ"ג, ובמדרש אבכיר מובא בילקוט רמז ס"א, ועיי' בליקוטים ממדרש אבכיר אשר הוצאתי לאור אות י', ובהערה י"ד:
ויש אומרים סירסו. סנהדר' ע' ע"א, ותנחומא, ורש"י עה"ת, וז"ל י"א סרסו וי"א רבעו:
לפיכך זכה שם לטלית ויפת לשמלה. בב"ר פל"ו אות ו' לפיכך זכה שם לטלית ויפת לפיוולא. ועיי' ערוך ערך אפליון וערך פלוני שפי' בל"י ורומי מעיל ומעטה:
וסנחרב שהיה מבני בניו של יפת. תנחומא הנדפס מכבר נח סוף אות ט"ו, ועיין רש"י עה"ת ט' כ"ג, ובלקח טוב ובהערה מ"א ושם הארכתי:
בנו הפסול. ב"ר שם. ועיי' לקח טוב:
לדעת האומר שהוא קבל בעצמו. אולי צ"ל שהוא חבל בעצמו לפי שסרסו לא ראוי להוליד עוד:

נח היה לו להעמיד בן רביעי ב"ר פל"ו אות ז', ועיי' רש"י עה"ת:
יפת לו ארצו. תרגום ירחיב יפתי. ובלקח טוב הרחיב לו הקב"ה, לשון ארמי הוא פותיה הרחיבו:
ד"א יפיותו של יפת. מגילה ט' ע"ב, ועיי' ב"ר פל"ו אות ח', וירושלמי מגילה פ"ד ה"א דף ע"ד ע"ד:
זה כורש. ב"ר שם, ופסיקתא רבתי פל"ה פסקא רני ושמחה בת ציון אות א', ויומא י' ע"א, ורש"י עה"ת בשם מדרש חכמים, ולקח טוב:
שעשהו בהו. בלתי מובן:

פרק י

שהיה צד את הבריות. בב"ר פל"ז אות ב' צד את הבריות בפיהם. ורש"י עה"ת הביא צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום:
שהיה יודע רבונו ומכוין למרוד בו. וכן הביא רש"י לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו.
על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו:
זה עשו. כן הובא בלקח טוב:
לפי שראה אשור. ב"ר פל"ז אות ד' ורש"י עה"ת ולקח טוב:
זה נינוה. ב"ר יומא י' ע"ב ורש"י עה"ת ולקח טוב:
ללמדך. עיי' ב"ר פל"ז אות ה', ועיי' רש"י עה"ת:
נביא גדול היה. ב"ר פל"ז אות ז', והובא ברש"י עה"ת בתוספת ביאור.
שהקטין את עצמו. ב"ר שם, ורש"י עה"ת:

פרק יא

שהיו מדברים כולם בלשון הקודש. תיב"ע, ותנחומא שלנו נח אות כ"ח, ובתנחומא הנדפס מכבר נח אות ט', וכן הביא רש"י:
שהיו מדברים כולם על יחידו של עולם. גם רש"י עה"ת הביא ד"א על יחידו של עולם, וכן הובא בלקח טוב, ובב"ר פל"ח אות ז' שאמרו דברים חדים, ובתנחומא שלנו אות כ"ד ע"ש הערה רע"ג:
שהלכו בכל העולם וכן הביא רש"י:
וישימו שם ע"ז כמו שנאמר. ב"ר פל"ח אות ח' אין שם אלא ע"ז שנאמר ושם אלהים אחרים. וכ"ה באדר"ע אות רי"ש. וכן מובא בלקח טוב ועיי' מכילתא משפטים פ"כ ובשם אלהים אחרים לא תזכירו, ר' נתן אומר הרי הוא אומר הבה נבנה לנו עיר ונעשה

לנו שם, נאמר להלן שם ונאמר כאן שם, מה להלן ע"ז, אף כאן ע"ז, וכ"ה בסנהדרין ק"ט ע"א, וכן מפורש בתנחומא שלנו נח אות כ"ח ובהערה ש'.
פיהם הכשלים. עיי' ב"ר פל"ח אות ח' א"ר שמעון בר' חלפתא פי כסיל מחתה לו, פירש המ"כ שפיהם הכשלים שכן היה להם בסוף. שנאמר ויפץ ה' אותם, ועיי' תנחומא שלנו נח אות כ"ח ובהערה ש"א:
אמרו אחר אלף ושש מאות. ב"ר פל"ח אות ז', וסדר עולם רבה פ"א:
כדי שיהא סומכן. בב"ר שם ונעשה סמיכות:
אמרו רבותינו. ב"ר פל"ח אות ח'. סנהדרין ק"ט ע"א, ותנחומא הנדפס מכבר נח אות י' ושם הגי' שלישו נשרף שלישו שקע [היינו נבלע] שלישו קיים, ופירש"י בסנהדר' שליש נבלע נבלעו יסודותיה משוקעת היא בקרקע עד שליש ושליש של מעלה נשרף ושלישי אמצעי קיים, ונראה כי גם לפני רש"י היתה הגירסא כמו שהביא המחבר שלישו נבלע בתחלה. וראיתי בתנחומא שלנו נח אות כ"ה שליש נבלע ושליש פל ושליש עומד עד עכשיו. וע"ש בהערה רפ"ו ושם הארכתי:
שהחלקים שהם נטועים למטה. צ"ל שהדקלים. ועיי' ב"ר פל"ח אות ח' כל מי שהוא עולה על ראשו רואה דקלים שלפניו כאלו [הם] חגבים:
ובעת שהפיצם מה שנפלו במים כו'. בתנחומא הנדפס מכבר נח אות י"ח זו שאמרו נעלה ונעשה עמו מלחמה נעשה קופין רוחין ושידין:
בחיי אביו מת לפי שהשליכו את אברהם לכבשן האש כו' מה עשה הקב"ה, עיי' באופן אחר בב"ר פל"ח אות י"ג, וברש"י עה"ת, ובמדרש שו"ט מזמור קי"ח, אות י"א, ובסדר אליהו זוטא פרק כ"ה, ופדר"א פכ"ו, ויב"ע בראשית י"א כ"ח, ולקח טוב, ובמעשה אברהם (בית המדרש ח"ב צד קי"ח):
זו שרה שהיתה סכה ברוח הקודש. מגילה י"ד ע"א, סנהדר' ס"ט ע"ב, ומובא ברש"י, ובלקח טוב:
אפילו כתוב אין לה. ב"ר סוף פל"ח, ופסיקתא פסקא עניה סוערה, ועיי' לקח טוב הערה ל':

פרק יב

חשבון לך לך. תנחומא הנדפס מכבר לך אות ג', ובתנחומא שלנו לך אות ד' ומובא בלקח טוב:
א"ר יצחק. ב"ר פל"ט אות ז', ועיי' לקח טוב לך א' ובהערה ו', וכן ברש"י עה"ת:

עשר נסיונות. אבות פ"ה מ"ד, ושם נאמר רק עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם ולא חשיב פרטם אחת לאחת, ועיי' פדר"א פכ"ו ופכז, אדר"נ פל"ג, ובפיוט אמרתך צרופה בסילוק יום ב' של ר"ה, ובשו"ט מזמור י"ח ותמצא שינויים, ועיי' מה שהארכתי שם בהערה קע"ד:

למה אמר לו כל אלו. ר"ל למה אמר אל הארץ אשר אראך ולא גלה לו הארץ, כמו שהוא בב"ר פל"ט אות ט', וברש"י עה"ת, ולקח טוב:

ד"א ואברכה זה שאומרים אלהי יצחק. פסחי' קי"ז ע"ב ורש"י עה"ת, ועיי' ב"ר פל"ט אות י"א אר יודן קובע אני לך ברכה בשמונה עשרה:

מיכן לכהנים. ביב"ע ואברך ית כהניא דפרסין ידיהן בצלו ומברכין ית בנך:

שהגשמים והטללים יורדין כו'. ב"ר פל"ט אות י"ב ולקח טוב וילקוט רמז ס"ה:

שהחזירו כו' אברהם מגייר כו'. ב"ר שם אות י"ד, ורשי עהת ולקח טוב:

הראה לו הר גריזים. כן הביא גם רש"י, ועיי' סוטה ל"ב ע"א:

לפי שארץ ישראל נפלה בחלקו של שם. עיי' רש"י עה"ת:

על בשורת הארץ. עיי' ב"ר ל"ט אות ט"ז, ורש"י עה"ת:

הראהו הקב"ה שעתידין לפול בניו בעי. רש"י הביא נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם, ובב"ר סוף פל"ט כלום בנה אברהם מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו בעי:

זה היה נסיון שני. עיי' לעיל פסוק א' שהוא נסיון ג' וע"ש בהערה ג':

אמר לה כשהיית בין היפות כו' למקום שחורים, עיי' ב"ר פ"מ אות ד' ר' זעירא בשם ר' סימן אמר הלכנו בארם נהרים כו', ומובא בלקח טוב:

וכשהקריב לבוא למצרים היה נהר כו' וראה את שוקה. רש"י עה"ת הביא וז"ל מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם, ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה וראיתי בפי' רבינו יהודה ב"ר אליעזר (ריב"א) שהביא דאיתא במדרש דעבהר נהרא וגלתה שוקה ומתוך כך הכיר ביפיה, ולא נמצא מאומה מזה במדרש ב"ר, רק בתנחומא הנדפס מכבר לך אות ה' כיון שהגיעו לפילי של מצרים ועמדו על היאור ראה אברהם בבואה של שרה באותה נהר כחמה זורחת, ועיי' ביב"ע בראשי' י"ב י"א:

באו מוכסנים עיי' ב"ר פ"מ אות ה', ותנחומא שלנו לך אות ה', ובנדפס מכבר לך אות ה':

ד"א זה אומר אני אתן. ב"ר שם:

ומנין אתה אומר שפרעה לקה אף על דבר לגזירה שוה. ב"ר פמ"א סוף אות ב' שמענו בפרעה שלקה בצרעת ואבימלך בעיצור מנין ליתן את האמור של זה בזה, ושל זה בזה, ת"ל על דבר שרה, על דבר על דבר לגזירה שוה:

כשהיתה שרי אומרת למלך. עיי' ב"ר שם, ותנחומא שלנו לך אות ח', ותנחומא הנדפס מכבר אות ה', ולקח טוב:
לפי שפרעה הי' יודע כו'. מובא ברש"י עה"ת:

פרק יג

רות המוביאה ונעמה העמונית. ב"ר פמ"א אות ד' ומובא בלקח טוב ועיי' יבמות ס"ג ע"א וברש"י שם:
אמרו רועי מקנה אברהם. ב"ר פמ"א אות ה' ילקוט רמז ע', ועיי' פסיקתא רבתי פסקא ג' אות ג' ובלקח טוב, ורש"י עה"ת:
ד"א והכנעני. עיי' פסיקתא רבתי שם, ובלקח טוב, ורש"י עה"ת:
כשהם שהפרדה זו. ב"ר ופסיקתא רבתי וילקוט ולק"ט שם:
אינה מקבלת זרע. שם הגי' קולטת זרע:
כמד"א ותשא עיני'. ב"ר פמ"א אות ז' כל הפסוק הזה לשון ערוה כו'. וכן נזיר כ"ג ע"א, ולקח טוב, ופסיקתא רבתי שם פ"ג:
ואין זה אלא לשון זנות כו' שם שם:
שהיו נשותיהם ראויות כלן להשקות כסוטות שנאמר ותשקה וגו'. בב"ר שם כי כולה משקה, המד"א והשקה את האשה, ובפסיקתא רבתי שם פ"ג כי כלה משקה שהיו כולן זונות וראויות להיבדק כסוטות.
כמו שנאמר כי השחית. בב"ר שם המד"א ושחת ארצה (בראשי' ל"ה):
לאילנות. ב"ר שם, ספרי עקב פיסקא ל"ח, ורש"י, ולקח טוב:
מקדמותו של עולם. ב"ר שם הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשר לא באברהם ולא באלוהו, ולקח טוב. ורש"י הביאו בשם מדרש אגדה:
רעים בגופן. סנהדר' ק"ט ע"א רעים בגופן וחטאים בממונם, אבל בב"ר פמ"א אות ז' רעים אלו לאלו, חטאים בגילוי עריות, לה' בע"ז, מאד בשפיכת דמים, ורש"י עה"ת הביא רעים בגופם וחטאים בממונם לה' מאד יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו:
כל זמן שהיו לוט. תנחומא שלנו ויצא אות כ"א, ותנחומא הנדפס מכבר ויצא אות י', ופסיקתא רבתי פ"ג פסקא ביום השמיני, ועיי' בתנחומא שם בהערות שלי:
ד"א מה עפר שהוא דייש. ב"ר פמ"א אות ט', ולקח טוב:

פרק יד

זה נמרוד. ב"ר פמ"ב אות ד' ג' שמות נקראו לו, עויי' עירובין נ"ג ע"א:
שאמר והפיל. ב"ר שם. ועירובין שם. ורש"י עה"ת:

ד"א שהיו לו אמירה אפילה. בב"ר שם שהיתה אמירתו אפילה:
כל מקום שנאמר ויהי. ב"ר שם אות ג' בהרחבת לשון ובשינויים:
שכל ימיו היה ברע כו'. הוא כמו שהוא בתנחומא הנדפס מכבר לך אות ח' ודורש בפנים אחרים בב"ר פמ"ב אות ה', ומובא בלקח טוב, וברש"י מובא בסגנון לשון המחבר:
שהיתה ראויה שתבלע דיוריה וכן בב"ר שם שנתלבעו דיוריה ע"ש בפי' מהרז"וו:
בתחלה הי' נקרא עמק השדות כו'. וכן הביא רש"י בפי' עה"ת עמק השדום, כך שמו על שם שהי' בו שדות הרבה ולאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח:
למרדן. ב"ר פמ"ב אות ו' ועש בחידושי הרד"ל.
קידש שמו של הקב"ה. ב"ר שם אות ז', ועיי' לקח טוב לך י"ד ז' ובהערה כ"ג:
שעשו שם הד' מלכים בארות ומלאם עפר וחמר. עיי' רש"י עה"ת ומדרש אגדה שהיה הטיט מגובל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם כו'. ועיי' ב"ר פמ"ב אות ז' ושם איתא בשעה שירד אברהם לכבשן האש וניצול יש מעובדי ע"ז שהיו מאמינים, ויש שלא היו מאמינים וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצול, התחילו מאמינים באברהם למפרע, וכאשר הביא המחבר לא נמצא במדרש:
ואפילו הכותבות. ב"ר פמ"ב אות ז' לדעת ר' נחמיה, ומובא בלקח טוב, ופי' כותבות הוא תמרים שזה היה רוב מאכלם:
זה היה עוג. ב"ר פמ"ב אות ח'. תנחומא חקת אות נ"ה, ובמ"ר סוף חקת, ורש"י עה"ת, ועיי' יב"ע על התורה:
שהיה קטן שבכולם. בתנחומא שם הוא הפסולת שלהם כפריצי זיתים שיוצאים ופליטים מתחת הגפן וע"ש בהערה שפ"א:
ד"א כשאמר הקב"ה. ב"ר סוף פמ"ב:
ולא נשתייר אלא אליעזר בלבד כו' וכן הוא עולה חשבון אותיותיו. ר"ל עולה למנין שלש מאות ושמונה עשר. ב"ר פמ"ג אות ב' ופמ"ד אות ט', תנחומא לך אות ט"ז, והנדפס מכבר אות י"ג, פדר"א פכ"ז, במ"ר פי"ח אות כ"א, שו"ט מזמור ק"י אות ד', ברייתא דל"ב מדות מדה כ"ט, ילקוט רמז ע"ג, ופסיקתא פסקא דהעומר דף ע' ע"ב וע"ש בהערה ל"ה, נדרים ל"ב ע"א, ולקח טוב, ורש"י עה"ת:
כיון שהגיע עד דן תשש כחו. תנחומא לך אות י"ז, וע"ש בהערה קס"ו, סנהדר' צ"ו ע"ב, ורש"י עה"ת, ולקח טוב:
והקב"ה עם המצריים מחצי הלילה ואילך, עיי' ב"ר פמ"ג אות ג', פסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (ס"ג ע"ב), ופדר"א פכ"ז, ילקוט רמז ע"ג, ולקח טוב, ורש"י עה"ת:

זה היה שם בן נח. ברש"י עה"ת הביא מדרש אגדה הוא שם בן נח, וכן הוא בלקח טוב, והעידותי שם בהערה ל"ט עיי' ב"ר פנ"ו, שם קרא אותו שלם, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם, והיינו שם בן נח, ועיי' נדרים ל"ב ע"ב, וברש"י שם, וכן בפדר"א פכ"ז:

כל מקום שיש בו יין עשה רושם ומה רושם עשה כאן. בב"ר פמ"ג אות ו' ר' אבא בר כהנא אמר כל יין שכתוב בתורה עושה רושם חוץ מזה:

לפיכך ניתן לאברהם מצות חוטי ציצית. בב"ר מ"ג אות ט' את אמרת אם מחוט חייך שאני נותן לבניך מצות ציצית, המד"א ונתנו על צצית הכנף פתיל תכלת ומתרגמינן חוטא דתכלתא, ועיי' סוטה י"ז ע"א:

וזה הדין היה מאברהם, דכתיב מי העיר ממזרח כו'. הדרשה על הכתוב ראו איים ויראו, שהביא להלן, הוא מב"ר פמ"ד אות ו', ומובא בילקוט רמז ע"ו, וישעי' רמז שי"ג:

פרק טו

מיכן אתה למד שהיה אברהם מתיירא כו'. עיי' ב"ר פמ"ד אות ד':

ד"א אמר שמא הרגתי צדיק. שם שם במאמר שלפניו. ועיי' ברש"י עה"ת:

שהוא משתוקק. מפרש משק לשון תשוקה. וכן בב"ר פמ"ד אות ט' ובן משק ביתי ר"א אומר בן משק ביתי זה לוט שנפשו שוקקת עליו ליורשני:

זה אליעזר. ב"ר שם. בן משק ביתי בר ביתי הוא אליעזר שעל ידו רדפתי מלכים עד דמשק:

אמר אברהם להקב"ה והלא רואה אני במזלי. עיי' שבת קנ"ו ע"א:

אבל אתה למעלה מכיפת הרקיע. עי' ב"ר פמ"ד אות י"ב העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע, ורש"י עה"ת:

דמנין כה הוא כמנין השם הגדול. ר"ל השם הויה עולה כ"ו וכה עם המילה ג"כ כ"ו:

ויאמר לאברם ידוע תדע. בפדר"א אמר ליה הקב"ה אתה אמרת במה אדע חייך שני פעמים ידוע תדע.

אמר לו באיזה זכות כו'. ב"ר פמ"ד אות י"ד, ועיי' רש"י עה"ת.

זה פר של יוה"כ. שם שם:

ופר ע"ז. בב"ר שם ועגלה ערופה, וכן מובא ברש"י עה"ת, ובלקח טוב:

שעיר של יום הכיפורים ושעיר של ר"ה ושעיר של ע"ז. בב"ר שם שעירי רגלים שעירי ר"ח ושעירה של יחיד, וכן בלקח טוב, וברש"י על התורה רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד:

איל אשם למועל בקודש ואיל אשם למועל בפקדון ואיל נזיר. בב"ר שם ג' מיני אלים, אשם ודאי, ואשם תלוי, וכבשה של יחיד. וכן מובא ברש"י עה"ת, ובלקח טוב, ועיי' במזרחי:

זו בבל. ב"ר פמ"ד אות ט"ו, וילקוט רמז ע"ז, ולקח טוב:

וכשם שעגלה, הוספת המחבר:

זה יון. בב"ר זה מדי, שהיתה מעמידה ג' מלכים, כורש ודיוש ואחשורוש וכן הוא בילקוט, ובלקח טוב, ובעץ יוסף הביא בשם נזה"ק נוסחא אחרת, ועז משולשת זו יון שהעמידה שלשה מלכים, ואיל משולש זו מדי, דא"ר אלעזר כל הרוחות כבשו מדי ורוח מזרחית לא כבשו כו' ע"ש:

שכתב בה וצפיר העזים וגו'. תקנתי והנה צפיר העזים בא מן המערב. ובלקח טוב הביא ד"א ועז זו מלכות יון דכתיב וצפיר העזים הגדיל עד מאד (דניאל ח' ח'), ואומר הצפיר השעיר מלך יון (שם כ"א, וראיתי בפדר"א פכ"ח עגלה משולשת זו מלכות רביעית שהיא כעגלה דשה. ועז משולשת זו מלכות יון, שנאמר וצפיר העזים הגדיל עד מאד. ואיל משולש זו מלכות מדי ופרס, ובדפוס וורשוי עם פי' הרד"ל נשמט מאמר גדול:

והעמידה שלשה מלכים אלכסנדרוס מוקדון וגסקלגס ואנטונינוס. במדרש ב"ר לא הביא אצל יון שהעמידה שלשה מלכים, והמחבר חושב שלשה ולא אדע הטעם שחושב אלה השלשה. וגסלקגס, אין ספק שכוון לקיסר רומי צורר היהודים שצוה לעמוד צורתו בהיכל והוא Cajus Callinicus, ונזכר בתוספתא סוטה פי"ג ונהרג קסקלגוס ובטלו גזירותיו, ובירושלמי סוטה פ"ט הי"ג (דף כ"ד ע"ב) גייס גוליקס נהרג ובטלו גזירותיו, ובבבלי סוטה ל"ג ע"א ונהרג קסקלוקס ובטלו גזירותיו, ובמדרש חזית פ"ח פסוק אם חומה ונהרג גיוסלוקן ובטלו גזירותיו, בכלם המלה משובשת, ובסוף סדר עולם זוטא נחשבו שמונה מלכות יון והאחד גסקלוס ובנוסחא אחרת גסקלגס:

והנה אימה זו מלכות אדום. ב"ר פמ"ד אות י"ז ויש שמחליפין כו':

ארבעה דברים הראה הקב"ה לאברהם. ב"ר פמ"ד אות כ', פסיקתא פסקא החודש, ועיי' פדר"א סוף פכ"ח, ופסיקתא רבתי פט"ו, ומכילתא יתרו פ"ט, שו"ט מזמור נ"ב אות ח', ושמ"ר פנ"א אות ז' ועיי' בפסיקתא שם בהערות שלי:

שנאמר ולפיד אש. בשו"ט שם מובא ואין לפיד אלא תורה, שנאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים:

גיהנם תנור עשן. בשו"ט תנור עשן זו גיהנם שנאמר בוער כתנור, וכתיב אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים (ישעי' ל"א ט'), וכן הביא להלן בפסוק י"ז:

בישרו שעשה תרח תשובה. בב"ר פל"ח אות י"ב בישרו שיש לאביו חלק בעוה"ב, ובלקח טוב בישרו שתרח אביו בגן עדן:
בישרו שישמעאל. ב"ר שם ולקח טוב ורש"י עה"ת:
ולמה נקרא שמו גדול. וז"ל רש"י לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אעפ"י שהוא מאוחר בארבע נהרות היוצאים מעדן, שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת, משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך. ועיי' לקח טוב לך ט"ו ובהערה ע"ה:
אדום ומואב ובני עמון. ב"ר סוף פמ"ד אות כ"ג בשם רבנן, ועיי' לקח טוב ובהערה ע"ח, וברש"י על התורה:

פרק טז

אמרו חז"ל לא היה לה ולד. ר"ל בית ולד. יבמות ס"ד ע"ב ותהי שרה עקרה אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה:
פרעה נתן בתו. ב"ר פמ"ה אות א', ילקוט סוף רמז ע"ח, ורש"י עה"ת:
הא אגריך. ב"ר שם, ובלקח טוב הביא הא אגריך, כלומר הנה שכרך על צניעותיך, וזה הוסיף לפרש דברי הב"ר:
וכן נתן נמרוד אליעזר בנו לאברהם. בילקוט חיי רמז ק"ט ד"ה כיון שראה את הצמידים, הביא בשם מדרש הוא אליעזר בן נמרוד:
מיכן אמרו כל מי שאין לו בנים נקרא הרוס. ב"ר פמ"ה אות ב', ילקוט רמז ע"ט, ורש"י עה"ת, ולק"ט ושם סיים אולי אבנה ממנה ואין בונין אלא את ההרוס ע"ש, וכן כתיב כי אני ה' בניתי את הנהרסות (יחזקאל ל"ו ל"ו):
לקחתה בדברים. ב"ר שם אות ג', יבמות ס"ד ע"א, ורש"י עה"ת, ולק"ט:
מיכן אמרו שחייב אדם. ב"ר שם, יבמות שם, ורש"י, ולק"ט:
מיכן אמרו שאין עולה לו. ב"ר שם, יבמות שם, ורש"י ולק"ט ואין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין:
ולא שפחה. בב"ר שם לאשה ולא לפלגש:
אמר הגר. עיי' ב"ר שם אות ד' והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה כו' ורש"י ולק"ט:
למה נקוט על וביניך כו'. יו"ד בתראה נקוד. בב"ר פמ"ה אות ה' איתא א"ר יוחנן ביני וביניך, ובנך כתיב, וכן מובא בילקוט רמז ע"ט, וברור שצ"ל ביניך כתיב. והכוונה כי נקוד על יו"ד בתראה. עיי' מס' סופרים פ"ו ה"ג והוא חד מן עשר נקודות אשר אתו לדרשה, עיי' ספרי בהעלותך, ובמד"ר פ"ג, ובאדר"נ פל"ג, ועיי' רש"י עה"ת שכתב כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא, קרי ביה ובניך כו':

ולפי שמסרה עליו דין מיתה תחלה. הסיום חסר לפנינו:
ענה אותה מתשמיש. ב"ר וילקוט ולק"ט:
להוליך הכלים אחריה למרחץ בב"ר שם סוף אות ו' ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא דליים ופנדיות הוליכה לה למרחץ:
מיכן אמרו חז"ל שצריך האדם לומר המום שבו. עיי' ב"ק צ"ב ע"ב דאמרי אינשי מלתא גנאה דאית ביך קדים אמרה, ע"ש ברש"י, ועיי' לקח טוב לך ט"ז ובהערה ל"ה:
עין הרע נכנס בה והפילה. ב"ר פמ"ה אות ה', וילקוט ולקח טוב, ועיי' רש"י ט"ו ה':
וכתוב אחד אומר. ב"ר פמ"ה אות ט', וילקוט ולק"ט:
אתה רואה עלבונות בני אדם. ב"ר שם אתה הוא רואה בעלבון של עלובין:
ומיכן אתה למד. עיי' רש"י עה"ת שכתב אעפ"י שלא שמע אברהם דברי המלאך שנאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה עליו רוח הקודש וקראו ישמעאל:
לכך נמנו שנותיו של ישמעאל. שייך להלן על הכתוב, אברהם בן תשעים ותשע שנים בהמולו בשר ערלתו וישמעאל בן י"ג שנה (י"ז כ"ד וכ"ה) אבל ראיתי כי גם רש"י הביא הדרשה על הכתוב ואברהם בן שמונים וגו' וז"ל לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב, ועיי' בשפתי חכמים על רש"י:

פרק יז

דיו לעולם אני ואתה. ב"ר פמ"ו אות ג', תנחומא לך אות כ"ה, ילקוט רמז פ"א, ורש"י עה"ת, ולקח טוב. שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די:
שהערלה מום הוא באדם ואין אדם נקרא בעולם שלם וכו'. תנחומא לך אות כ"ה, עיי' נדרים ל"א ע"ב, ב"ר פמ"ו, וילקוט רמז פ"א ופדר"א פכ"ט ורש"י עה"ת בראשית י"ז א' ולקח טוב:
משל למלך. עיין ב"ר פמ"ו אות ד' וילקוט רמז פ"א בסגנון אחר א"ר לוי למטרונא כו':
ולא תראה ממנה. פה חסרים איזה מלות:
מיכן למדנו. תנחומא הנדפס מכבר לך אות כ' בפ' ויפול אברם על פניו. וזה לשון רש"י ויפול אברם על פניו ממורא שמים ושעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקודש ניצבת עליו, וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר' אליעזר. והוא בפדר"א פכ"ט רק בסגנון אחר. וראיתי בליקוטים מהר"א ד"ר בערלינר שכתב בדף קפ"ו מה שהוסיף רש"י על לשון המדרש וזהו שנאמר בבלעם כו', וכך איתא גם בתיב"ע ובמ"ר פ' בלק, יסודתו באגדת ברשית פי"א ובריש מדרש משלי עכ"ל:

עיקצתו הקרקע ומלו הקב"ה. תקנתי העקרב, ועיי' בתנחומא הנדפס מכבר לך אות י"ז והמה אברהם היאך ימול כו', כיון שנפל על פניו רמז הקב"ה לאותו מקום ועקצו עקרב ונמצא מהול:

מיכן היה ר' יהודה אומר גר מביא ביכורים כו'. ירושלמי ביכורים פ"א ה"ד (ס"ד ע"א) תני בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא מ"ט כי אב המון גוים נתתיך לשעבר היית אב לאדם ועכשיו מכאן ואילך אתה אב לכל העולם. ועיי' בהר"ש והרמב"ם ביכורים פ"א מ"ד, ועיי' רש"י בפרשת כי תבא כ"ו י"א:

וכל מי שקורא לאברהם אברם עובר בלאו. ב"ר פמ"ו אות ח', ברכות י"ג ע"א:

אמור לו אלא סיפרו המעשה. בב"ר שם דלמא שנייה היא ובב"ר פע"ח אות ג' הגי' ספור הוא מספר ואומר שעד שהוא אברם בחרת בי, ועיי' בלקח טוב לך י"ג ה' ובהערה ו':

מי שקנה שפחה מעוברת עיי' ב"ר פמ"ו, וילקוט רמז פ"ב, ועיי' שבת קל"ז ע"א, ולק"ט י"ז י"ב:

ממקום שהוא זכר הוא ערל. עיי' רש"י שתביא כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה, ועיי' שבת ק"ח ע"א:

אבל אביו כו'. וז"ל רש"י אבל אביו אין עליו ענוש כרת אבל עובר בעשה:

לפי ששרי משמע לאומתה. ברכות י"ג ע"א, ועיי' ב"ר פמ"ז סוף אות א' ובלקח טוב ובהערה ס"ו, ורש"י הביא שרי משמע לי ולא לאחרים, שרה שתהא שרה על כל:

ועליה נאמר אשת חיל עטרת בעלה. ב"ר שם בעלה נתעטר בה והיא לא נתעטרה בבעלה, ובמדרש במ"ר פי"ח אות כ"א אשת חיל עטרת בעלה זו שרה שרי היתה שמה:

ויו"ד שלקח משרי. ב"ר שם, וי"ר פי"ט אות ב', ילקוט רמז פ"ב, ירושלמי סנהד' פ"ב ה"ו (דף כ' ע"ג), ולקח טוב, ובמ"ר פי"ח אות כ"א:

ולמה נקרא שמו יצחק י' כנגד עשרה נסיונות. פדר"א ר"פ ל"ב, במ"ר פי"ח אות כ"א, ובתנחומ' הנדפס קרח אות י"ב, וגם רש"י בפי' התורה לך י"ז י"ט הביא בשם יש אומרים י' על שם עשרה נסיונות, וראיתי בב"ר פנ"ג אות ז' שהביא י' כנגד עשרת הדברות:

ויעל אלהים מעל אברהם. פה חסר הדרשה. ואולי צ"ל האבות הן הן המרכבה. עיי' ב"ר פמ"ז אות ו':

רבן גמליאל אומר שלח אברהם וקרא לשם בן נח. פדר"א פכ"ט:

בגבורת שמש בחצי היום. פדר"א שם:

אלא בעשרה לחדש ביו"כ. פדר"א שם ביו"כ נימול אברהם וכ"כ התוס' בר"ה י"א ע"א ד"ה אלא הביאו את הפדר"א.

שנאמר וכל מלאכה לא תעשו. פדר"א שם אתיא עצם עצם כיום הכפורים:

ומנין אתה אומר שאמר לו הקב"ה למול ולפרוע. פה חסר הסיום. ועיי' יבמות ע"א ע"ב לא ניתנה פריעת מילה לאברהם וע"ש בתוס' ד"ה לא:
ד"א בעצומו של יום. ב"ר פמ"ז אות ט', ולקח טוב, ורש"י עה"ת:
וכל שנה ושנה. פדר"א שם:
באברהם כתיב בהמולו בשר ערלתו ובישמעאל כתיב כו'. גם רש"י הביא כסגנון הזה. באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש, אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך הערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את עכ"ל. ובמדרש ב"ר פמ"ז אות ח' נמצא הדרשה באופן אחר, הכא את אמר בשר ערלתו, ולהלן כתיב את בשר ערלתו, אלא אברהם על ידי שנתמעך ע"י אשה כתיב בשר ערלתו, ישמעאל שלא נתמעך ע"י אשה כתיב את בשר ערלתו ע"כ: והמ"כ הביא כי הכוונה פה על הפריעה, אבל העיקר חסר ומובא בדברי המחבר שלפנינו. ורש"י הביא ג"כ כמו שהוא לפנינו:

פרק יח

אתה מוצא בתורה תחלתה חסד. תנחומא וירא אות א' וכן עוד שם אות ד'. התורה תחלתה חסד. רק שם באות ד' סיים באמצעיתא חסד באברהם, שנאמר ואתנה את בריתי ביני ובינך. אמנם באות א' איתא ובאמצעה ביקר את החולה שנאמר וירא אליו ה':
ובסופה חסד. הוספתי כמו שהוא שם:
ויום שלישי היה. ב"מ פ"ו ע"ב, ורש"י עה"ת:
לפי שממרא אמר לאברהם. ב"ר סוף פמ"ב ורש"י:
כשראה אברהם. עיי' ב"ר סוף פמ"ז, ורש"י הביא פתח האהל לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו, הוא כלשון המחבר:
מכאן שהחמימות יפה למילה. בב"ר פמ"ח אות ח' מלמד שהחימום יפה למכה:
חצי היום עיי' ב"ר שם:
ד"א הקדיח. תנחומא הנדפס מכבר וירא אות ג':
ד"א הלך אברהם אצל ענר. עיי' בסגנון אחר ב"ר סוף פמ"ב, ובתנחומא הנדפס מכבר וירא אות ג', והוא הוספת המדפיס ממנטובא ולקח מן אגדת בראשית פי"ט אות ג':
מיכאל באמצע. יומא ל"ז ע"א, מס' ד א פ"ג. ועיי' רש"י שבועות ל"ה ע"ב:
רפאל בא. ב"מ פ"ו ע"ב, ורש"י על התורה. ובב"ר פ"נ מיכאל לבשר את שרי, גבריאל להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט, וכן במס' ד"א איתא רפאל שבא לרפא את אברהם, ועיי' בתוס' שם ד"ה ההוא, ועיי' בתרגום ירושלמי, ובלקח טוב:

להקב"ה אמר. עיי' רש"י שהביא ד"א קודש היא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכנס את האורחים, עיי' שבועות ל"ה ע"ב:

לגדול שבהם. ב"ר פמ"ח אות י', שבועות ל"ה ע"ב, ורש"י עה"ת:

ע"י שליח אף הקב"ה. כן תקנתי ונובע מגמרא ב"מ פ"ו ע"ב, ומובא ברש"י על התורה וז"ל יוקח נא ע"י שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח, שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע. ובגמרא ב"מ שם מובא הראיה כמו שהביא המחבר מן והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם:

מכאן אתה למד שהלחם סועד. ב"ר פמ"ח אות י"א, ושו"ט מזמור ק"ד אות י"ב, ילקוט רמז פ"ב, ורש"י עה"ת, ולקח טוב, ושם מובא גם מן התורה ומן הנביאים ראיות:

זה אחד מן ההרעות שבתורה. עיי' ירושלמי ע"ז פ"ב דף מ"א ע"ג, מכילתא בשלח מס' דעמלק פ"א, ב"ר פ"ה אות ו', תנחומא בשלח אות כ"ו, חזית פ"א פ' כי טובים חמשה הרעות שבתורה, וזה לא חשיב שם:

מכאן שאין מסרבין לגדול. ב"מ פ"ז ע"א:

שלש סאים מקמח ושלש סאים מסולת. וכן הוא בתנחומא הנדפס מכבר וירא אות ד', וכן משמע בב"ר. ובלקח טוב הביא ג' סאין היה קמח והוציאה מהם סאה סולת, ועיי' רש"י עה"ת, ונובע מב"מ פ"ז ע"א, וב"ר פמ"ח:

שלא יהיה שם חמץ כדי שלא יהיה שם איסור. בב"ר פמ"ח אות י"ב, ומובא בילקוט רמז פ"ב הדא אמרת פרס הפסח היה, וכן בפסיקתא רבתי פ"ו אות ה' לושי ועשי עגות שהיה פסח, וסדר עולם פ"ה, ועיי' תוס' ר"ה י"א ע"א ד"ה אלא הביאו דברי המדרש ב"ר, והביאו ג"כ ור' מאיר שליח ציבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח:

ועוד הצדיקים אמורים מעט. ב"מ פ"ז ע"א ותנחומא הנדפס מכבר וירא סי' ד':

ויקח בן בקר הרי אחד רך שנים וטוב שלשה. ב"מ שם ע"ב, ובתנחומא שם מנין שהי' ג' שוורים, בן אחד, בקר שנים, רך ג':

ואותו בן בקר רץ מלפניו עד חברון כו'. גם בספר פענח רזא וירא הביא אמרו במדרש שהיה הבקר בורח מלפניו למערה אחת ורץ אחריו ובא במערה עד חברון וראה את אדם וחוה שוכבין בה ואז נתאווה למערה עכ"ל. והמאמר הוא בפדר"א פל"ו:

הביא חלב תחלה. בלקח טוב מיכן שבתחלה ראוי להביא מיני חלב ואח"כ תבשיל של בשר:

לפי שפירסה נדה. ב"מ פ"ז ע"א, ב"ר פמ"ח, ילקוט רמז פ"ב, פדר"א פל"ו, ולק"ט ורש"י עה"ת:
לפי שאברהם היה אוכל חולין בטהרה. ב"מ שם:
ויש אומרים שאף להם היה שם. ב"ר שם:
וכי המלאכים היו אוכלים. ב"מ פ"ו ע"ב, ורש"י עה"ת:
מכאן אנו למדים שהיתה שרה צנועה. ב"מ פ"ז ע"א:
זה מיכאל. ב"ר פ"נ אות ב', ב"מ פ"ו ע"ב:
לפי שאין הקב"ה שולח מלאך אחד. ב"ר שם:
יודע היה שלא ימות עיי' ברש"י עה"ת בהרחבת לשון, וכן בלקח טוב מכאן ידענו שמלאך היה שאדם אין יודע עת שיאמר שוב אשוב שהרי אלישע אמר לשונמית למועד הזה ולא אמר שוב אשוב:
פתח האהל כו'. וכן הביא רש"י הפתח היה אחר המלאך:
בקרביה. זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך. ב"ר פמ"ח אות י"ז, מגילה ט' ע"א:
אחר שנתבשל הבשר כו'. בגמרא ב"מ פ"ז ע"א אמר רב חסדא אחר שנתבשלה הבשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין:
ד"א עדנה עידון הבשר. עיי' רש"י עה"ת:
מכאן ששינה הקב"ה מפני השלום. ב"מ שם, ב"ר פמ"ח אות י"ב, וסוף מס' ד"א, ורש"י עה"ת, ולקח טוב:
מבטת היתה במעיה. וכן הביא רש"י מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד, השדים הללו שצמקו מושכין חלב וסיים "תנחומא" ונמצא בתנחומא הנדפס מכבר שופטים אות י"ח בהוספות שהוסיף המדפיס סמנטובה ואולי הוא מילמדנו, ועיי' מבוא התנחומא צד פ"ט. והרב החכם הגדול הר"א ד"ר בערלינר העיר שבכ"י אחד ליתא מלת "תנחומא":
משל למי שהביא ספל שבור אצל הנפח. במדרש ב"ר פמ"ח אות י"ט איתא משל לאחד שהיה בידו ב' קפליות הוליכן אצל נפח פי' שלשלת, וראיתי בפי המיוחס לרש"י שם שהביא ויש ספר שכתב ספליות, והמחבר שהביא ספל שבור אין ספק שהיה לפניו הגירסא ספליות:
בפסח נולד יצחק ובראש השנה נפקדה שרה כו'. עיי' ר"ה י"א ע"א, ובתוס' שם ד"ה אלא, ועיי' רש"י וירא י"ח, תנחומ' הנדפס מכבר וירא אות י"ז בהוספת המדפיס ממנטובה, כי אות ט"ז י"ז י"ח נוסף מהמדפיס:

ולכך פסלן הקב"ה מלהעיד עדות. הילקוט וירא רמז פ"ב הביא בשם הילמדנו ותכחש שרה מכאן שהנשים פסולות לעדות. וכן בילקוט בקונטרס אחרון ממדרש ילמדנו ונדפס בבית המדרש ח"ו צד 80 הביא ג"כ זה מן הילמדנו. וכן הערוך ערך נשים הביא זה בשם הילמדנו. ומהילמדנו נובע מה שהביא המחבר, ובילקוט שם מן ויאמר לא כי צחקת מעולם לא נזקק, הוא מב"ר פמ"ח אות כ', וחסר הציון:

לפי שהיה אברהם צדיק. עיי' ב"ר פ"נ ר' לוי אמר אברהם היה כחו יפה נידמה לו כאנשים:

כל מקום שנאמר השקפה לרעה. וכן הביא רש"י עה"ת כל השקפה לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנת עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים. ועיי' תנחומא כי תשא אות י"ד השקיפה ממעון קדשך א"ר אלכסנדרי גדול כחן של בעלי מעשרות שהופכן את הקללה לברכה, שבכל מקום שנאמר בו השקפה לשון צער חוץ מזו, ולא עוד אלא שהופכין קללה לברכה:

וכן אמר הקב"ה כו'. ב"ר פמ"ט אות ב':

מלמד שאין העולם חסר משלשים צדיקים כמנין יְהֹוִה. ב"ר פמ"ט את ג', ילקוט רמז פ"ב, ועיי' תנחומא הנדפס מכבר וירא אות י"ג:

ומהו מעשיהם של אנשי סדום כשהי' אורח עובר עליהם כו'. הסיפור תמצא באופים שונים, ב"ר פמ"ט אות ו', פדר"א פכ"ה, ומובא בילקוט רמז פ"ג בשם הב"ר ובשם הפדר"א, וכן בספר הישר, ובסנהדרין ק"ט ע"ב, ומה שהביא המחבר והיתה בת לוט ושמה כלה, ובספר הישר ובפדר"א ומובא גם בתרגום יב"ע ששמה פלטית:

ועוד כשהיה עני נכנס לשם כו'. הוא מספר הישר, ועיי' בגמרא סנהד' ק"ט ע"ב:

והי' שם הדיינים שקרור ושקרורי זיפי ומצלירין. בגמרא סנהד' שם ד' דייני הי' בסדום שקראי ושרוראי זייפי ומצלי. ובספר הישר איתא כך ויהי לערי סדום שופטים ארבעה לארבעת הערים, ואלה שמותם את שרק לעיר סדום. ואת שיקר לעמורה. זבנך לאדמה. מנון לצבויים, וישם להם אליעזר עבדד אברהם שמות וישם לשרק שקרא. ולשרקר שקרורא. ולזבנך כזבן. ולמנון מצלי דין, מזה נראה כי צ"ל מצלידין:

שקל קולפא. עיי' ערוך קפלא ב': ויותר נכון לגרום קופלא עיי' בערכו:

ולמה פתח בחמשים לפי שהי' חמשה עיירות. גם רש"י על התורה הביא דרש זה, וכן הביא הלקח טוב, וכ"ה בתרגום יב"ע שם, ואולי זה כוונת המדרש ב"ר פמ"ט אות י"ג. כדי כניסה לכולם ע"ש בפירש"י המיוחס לו:

ולפי שבדוק המבול היו שמונה נח ואשתו ושלשת בניו ושלשת נשותיהם הרי שמונה ולא יכלו להצילם בעבור זה אמר אם אמצא בסדום המשים צדיקים יש לתקן בעבור זה אמר אולי ימצא שם עשרה. עיי' ב"ר פמ"ט אות י"ג אולי ימצא שם עשרה ולמה עשרה כבר נשתייר בדור המבול שמונה ולא נתלה לעולם בזכותם. פירש"י שם בפי' המיוחס לו נח ושלשה בניו ונשותיהם:

אילו הרגוני המלכים. עיי' ב"ר פמ"ט אות י"א, ורש"י על התורה:

פרק יט

מכאן שמסרבין לקטן. ב"מ פ"ז רע"א, ורש"י עה"ת, ובב"ר פ"נ אות ד' ממאנים בקטן:

כשאמר להם דבר שהיה ערב בעיניהם. ב"ר פ"נ אות ג' ולקח טוב, ועיי' רש"י על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת:

ובשעה שהיה אומר. עפ"י המדרש תקנתי בפנים:

ולפי שגילו מסתירון של הקב"ה. ב"ר פ"נ אות ט', וילקוט רמז פ"ד, ולקח טוב:

עד שבא יעקב. בב"ר נאמר נדחו ממחיצתן מאה ושלשה ושמונה שנים. עיי' תנחומא וירא אות כ"א ומה שהעירותי שם בהערה קל"ב. ובלקח טוב מביא ג"כ החשבון כתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ובן שבעים ושבעה נתברך יעקב כשיצא מבית אביו ללכת לפדן ארם וטול שנה אחת טרם לידת יצחק נהפכה סדום הרי קל"ח:

ויהי כמצחק בעיני חתניו. חסר הדרשה ועיי' ברש"י:

בזכות דוד. בב"ר פ"נ אות י', ומובא בלקח טוב הנמצאות א"ר טוביה בר ר' יצחק שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית, אמר ר' יצחק מצאתי דוד עבדי, היכן מצאתי אותו בסדום, ועיי' יבמות ע"ז ע"א:

שהיה רוצה להוציא ממונו משם. וכן רש"י הביא כן ויתמהמה כדי להציל את ממונו:

לכך אמרו. סנהדר' קי"א ע"ב:

נאמר באברהם רחיצה קודם ללינה. ב"ר פ"נ אות ד', וילקוט, ולקח טוב וירא י"ט ב':

שאין מלאך אחד. תנחומא וירא אות כ'. ב"ר פ,נ אות ב' ואות י"א, וילקוט רמז פ"ד, ורש"י עה"ת:

לך אצל אברהם. בב"ר פ"נ אות י"א ההרה המלט בזכות אברהם שנק' הר:

שלא היתה ישיבתה שוה לסדום שישיבתה של סדום נ"ב שנה. שבת י' ע"ב וע"ש ברש"י ותוס' ד"ה ושל סדום, ועיי' רש"י עה"ת:

לפי שאומרים עובדי החמה. ב"ר סוף פ"נ, ולקח טוב, ורש"י עה"ת:

בששה עשר בניסן. ב"ר שם ולק"ט שאצל אברהם היו בט"ו בניסן ובאו ללוט בערב ליל ט"ז בניסן:

אלא רוצה לומר מבית דינו. בב"ר פנ"א אות ב' מאת ה' מן השמים אר"א כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. ומה שהביא מאת הי' צריך לומר עיי' סנהדר' ל"ח ע"ב:

על צור אחד. עיי' ב"ר פנ"א אות ד' חמשה הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד שלח מלאך את ידו והפכן הה"ד בחלמיש שלח ידו, חד אמר בחלמיש של יד וחד אמר בחלמיש של אצבע קטנה, וע"ש במ"כ, ורש"י על התורה הביא גירסא אחרת ארבעתן יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה, שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו', אל תקרי בחלמיש אלא בחמש יד. זה ליתא במדרש בראשית רבה רק מצאתי בילקוט רמז פ"ה בחלמיש, חד אמר כל היד, וחד אמר בחלמיש אצבע שהוא מחמש אפיק למ"ד מחלמיש. ומובא במ"כ וסיים והוא מחומש, כלומר אחת מחמש אצבעות, וזה כוונת המחבר אל תקרי מחלמיש אלא מחמש, ר"ל אפיק למ"ד מן חלמיש, ובתנחומא שלנו וירא אות ט"ו ושמא תאמר באחד מידיו הפכה, אלא באצבע אחד שהוא אחד מחמשה ביד, שנאמר בחלמיש שלח ידו, וע"ש בהערה צ"ז ועיי' גם בתנחומא שם אות כ"ב שמא תאמר בה' אצבעותיו הפכה אמר ר' אייבו באחד מאצבעותיו הפכה לכרכי סדום, שנאמר בחלמיש שלח ידו:

לפי שחטאה במלח כו'. ב"ר פנ"א אות ה', וילקוט רמז פ"ה:

ומה זכירה היתה שם כו'. ב"ר פנ"א אות ו', ורש"י על התורה ולקח טוב, וילקוט רמז פ"ה:

ויש אומרים במערה מצאוהו ומעשה נסים. בב"ר פנ"א אות ח', וילקוט רמז פ"ה, מנין הי' להם יין במערה, אלא ממה שהיין מרובה להן היו מחביאין אותו במערות, אר יהודה בר סימון נעשה להם מעין דוגמא של עולם הבא, המד"א והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס, ועיי' מכילתא בשלח מסכתא דשירתא פ"ב, וכי מאין היה להם יין במערה אלא שזימן להם הקב"ה, כענין שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. ובספרי עקב פיסקא מ"ג שנזדמן להם יין לשעה, וכן רש"י הביא יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות:

ולכך כתיב בקומה נקוד. ב"ר שם פנ"א אות ח', אדר"נ פל"ד, ספרי בהעלותך, נזיר כ"ג ע"א, וילקוט רמז פ"ה, לקח טוב, ורש"י על התורה:

ולפי שהבכירה. ב"ק ל"ח ע"ב, ועיי' ב"ר שם פנ"א אות י"א, וילקוט רמז פ"ז, ורש"י עה"ת, ולקח טוב:

אנגריא. כ"ה בגמרא שם, ועיי' בב"ר שם:

וישראל הולכים אצל עיירות של מואב מזויינים. עיי' רש"י דברים ב', ט':

פרק כ

ולמה. ב"ר פנ"ב אות ד', וילקוט רמז פ"ז, ולק"ט, ורש"י עה"ת:

אתה סבור בי שאני גוי. עיי' פסיקתא רבתי פמ"ב פסקא וה' פקד את שרה הגוי גם צדיק אע"פ שאני גוי אני ירא שמים:

ד"א אם אתה הורג אותי הרוג לאברהם. בפסיקתא רבתי שם ד"א הגוי גם צדיק אם אתה גוי תהרוג גם צדיק תהרוג, אם הורג אתה לאבימלך הרוג אף לאברהם כו':

שאכסנאי שבא לעיר. ב"ק צ"ב ע"ב:

משל לאדם. עיי' ב"ר פנ"ב אות ז', ופסיקתא רבתי פסקא וה' פקד את שרה, המאמר בשינוי סגנון, ועיי' גם בשמ"ר ריש פ"כ, ועיי' לקח טוב בראשית כ' ובהערה כ"א:

לפי שהיא אחותו מצד אב ולא מצד אם. וכתב רש"י ובת אב מותרת לבן נח כו'. עיי' סנהד' נ"ח ע"ב, ועיי' תנחומא וירא אות כ"ו ובהערה קנ"ג:

לכך נתתי לו שיקנה לך ממנו כסות של עינים כדי שידעו הכל שאת מטרנותא. עיי' תנחומא וירא אות כ"ז ובהערה קנ"ד:

ואתרוחו. כוון לתרגום אונקלוס. וכן רש"י הביא התרגום, ובלקח טוב וירא ט"ז:

שלא יכלו להטיל מים. עיי' ב"ק צ"ב ע"א ובלקח טוב:

בעת שהיתה אומרת שרה. ב"ר סוף פנ"ב:

פרק כא

כי בעת שנתעברה שרה נתעברו כל עקרות שבארץ. ב"ר פנ"ג אות ח', פסיקתא דר"כ פיסקא שוש אשיש (דף קי"א ע"א) וע"ש בהערה ד', פסיקתא רבתי פמ"ב, ועיי' ב"מ פ"ז ע"א, ורש"י עה"ת בשם מדרש אגדה, ובסגנון אחר בב"ר פנ"ג אות ט', ולקח טוב:

שהיו הכל אומרים. פסיקתא דר"כ שם, ותנחומא וירא אות ל"ז, ופדר"א פנ"ב, וסגנון המאמרים משונים, ורש"י על התורה, והמדפיס ממנטובה הוסיף זה לתנחומא הנדפס מכבר תולדות אות ג', ושם המאמר מאות ב' הוסיף ג"כ, ואולי לקח המאמר מאות ב' מהילמדנו, עיי' מבוא התנחומא דף פ"ג:

שנגמול שרה אמו שהיה בן כ"ד חדש. וגם רש"י הביא ויגמל לסוף כ"ד חודש. ולא נמצא במדרש. ובמשנה גיטין ע"ה ע"ב כמה היא מניקתו שתי שנים:

ויש אומרים שנגמל מיצר רע. ב"ר פנ"ג אות י' נגמל מיצר הרע. ומה שסיים ובן י"ג שנים היה עיי' ב"ר פס"ג אות י' וכן כתב המ"כ נגמל מיצר הרע כלומר בן י"ג שנה:

וי"א שנטל קשת. ב"ר פנ"ג אות י"א, ומובא בילקוט רמז צ"ד, ועיי' פדר"א ריש פ"ל, ולקח טוב:

על שיצא לתרבות רעה כמד"א הלא מצחק אני. הסיום יש למחוק ונשתרבב משורה שלפניו שהביא כמתלהלה היורה זיקים. וגם רש"י הביא על אודות בנו ששמע שיצא לתרבות רעה. וכן מובא בתנחומ'הנדפס מכבר שמות אות א' כמו שהביא בעל זכור לאברהם:

ולא כל יצחק. במדרש ב"ר פנ"ג אות י"ב א"ר יודן יצחק אין כתיב כאן אלא ביצחק, עיי' בפירש"י שם ביצחק ולא כל יצחק במקצת מזרעו ולא כל זרעו, ובילקוט רמז צ"ד הביא את המדרש ב"ר ביצחק ולא כל יצחק, ולפנינו חסרזה במדרש:

לפי שהיה חולה. בב"ר פנ"ג אות י"ג מלמד שהכניסה בו שרה עין הרע ונכנסה בו חמה ואכאבית, תדע לך שכן הוא דכתוב ויכלו המים מן החמת, שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה, וכן רש"י הביא שהכניסה בו שרה עין הרע ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו:

שמצאה שמה לבינה וזקפתה לשם ע"ז:

שהיתה מטחת דברים. ב"ר פנ"ג אות י"ג, והמאמר מר' ברכיה שם כמטחת דברים כלפי מעלה מוסב על אחד השיחים במאמר שלפניו, וכן תראה בתנחומא הנדפס מכבר ויצא אות ה' תחת אחד השיחים ר' ברכיה אמר שהטיחה דברים קשים כלפי מעלה, והמפרשים בב"ר חשבו שמוסב על כמטחוי קשת:

כשני חוטין שבקשת. רש"י הביא וז"ל כמטחוי קשת כשתי טיחות. ובב"ר פנ"ג אות י"ג כמטחיי קשת שתי טיחות בקשת מיל ע"ש בפירש"י ומ"כ:

והיו אלפים אמה. עיי' ב"ר שם הכא את אמר הרחק, ולהלן את אמר אך רחוק יהיה ביניכם וביני כאלפים אמה במדה. ור"ל מה להלן אלפים אף כאן מטחוי קשת אלפים:

לפי שאמרו מלאכי השרת. ב"ר פנ"ג אות י"ד:

כי כשגלו ישראל הלכו מהם אצל ישמעאל. מדרש איכה פ"ב פ' בלע ה' שמונים אלפים פרחי כהונה כו', וירושלמי תענית פ"ד ה"ה דף ס"ט ע"ב א"ר יוחנן שמונים אלפים פרחי כהונה ברחו לתוך חיילותיו של נבוכדנצר, ומובא בילקוט ישעיה רמז רפ"ט, וכן בתנחומא הנדפס מכבר יתרו אות ה', וכל המאמר מובא ברש"י עה"ת קצת בסגנון אחר, וכן ברש"י ישעיה כ"א י"ד:

לפי שהיתה הגר מצרית. כמו שכתוב ולה שפחה מצרית. ב"ר סוף פנ"ג, ורש"י עה"ת:

שכל אלו היה יוצא על פיו. בב"ר פנ"ד אות ב' ר' נחמי' אמר פה שכל צבאותיו נושקים לו על פיו, ובעל לקח טוב הביא פה שכל החיילות של אבימלך היו נושקים לו, על פיו

היו יוצאים ובאים, ולדעתם הוא שם התואר לא שם העצם והוא ב' מלות פי כל שעל ידו היתה הנהגת כל המדינה:
שאמר לו הנה ארצי לפניך. ב"ר פנ"ג אות ב' בחסד מה חסד עשה לו אלא שאמר לו הנה ארצי לפניך, וכן הביא רש"י עה"ת:
ושנתן לו צאן ובקר. דברי המחבר מדנפשיה:
כשם שנאמר העגל אשר עבר בין בתריו. צ"ל העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמי' ל"ד י"ח) ועיי' רש"י בראשית ט"ו י' שכתב ודרך כורת ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר העוברים בין העגל (ירמיה ל"ד י"ט):
אמרו רבותינו. ב"ר פנ"ד אות ד':
עזוב בשדה פלשתים. בב"ר שם חוזר בשדה פלשתים:
אשל ר"ת אכילה שתיה לויה. בלקח טוב הביא רבנן אמרי אכילה שתיה לויה והעירותי שם בהערה נ"ד דרשו אשל נוטריקון, וזה נשמט בב"ר לפנינו והיה גם לפני רש"י, כי הביא בסוטה י' ע"א ד"ה פונדק אשל נוטריקון הוא אכילה שתיה לויה, שהיה מאכילן ומשקן ואח"כ מלוה אותם עכ"ל. וכן ראיתי במדרש שו"ט מזמור ל"ז אות א' אשל אכילה שתיה לויה וכן במזמור ק"י אות א', מהו אשל אכילה שתיה לויה ע"ש בהערה ד':
עשה פונדק כו', ברכו לאלהי עולם כו'. ב"ר סוף פנ"ד, ותנחומא הנדפס מכבר, סוטה י' ע"א, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

פרק כב

כל מקום שנאמר אחר מופלג. ב"ר פמ"ד אות ה':
שאמרו המלאכים להקב"ה. ב"ר פנ"ה אות ד' וילקוט סוף רמז צ"ה, סנהד' פ"ט ע"ב, ולקח טוב ורש"י עה"ת:
ד"א שאמר ישמעאל. סנהדרין שם ועיי' ב"ר שם יצחק וישמעאל היו מדיינים כו', ועיי' רש"י עה"ת, ובתנחומא הנדפס מכבר וירא אות י"א הוא הוספת המדפיס ממנטובה ולקח מן ב"ר פנ"ה, עיי' מבוא צד 166:
אמר אברהם. סנהד' שם, וב"ר פל"ט אות ט', ופנ"ה אות ז', ופסיקתא רבתי פ"מ אות ו', פדר"א פל"א, שו"ט מזמור כ"ט אות א', ולקח טוב וע"ש בהערה ז', ורש"י עה"ת:
משם יצא הוראה. ב"ר פנ"ה אות ז' בשם ר' חייא רבה, וילקוט רמז צ"ו, ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה דף ח' ע"ג, תנחומא וירא אות מ"ה, וע"ש בהערות שלי, מדרש חזית פ' כמגדל דוד, ופסיקתא רבתי פ"מ ולקח טוב, ועיי' בבלי תענית ט"ז ע"א, וברש"י ותוס' שם:
ד"א שמשם דיבור יוצא לעולם. עיי' ב"ר שם דכוותה דבור ונראה כי כן תיקן המ"כ:

מכאן שהזריזין. פסחים ד' ע"א וע"ש בתוס':
אהבה מקלקלת השורה. ב"ר פנ"ה אות ה', ילקוט רמז צ"ז, סנהדר' ק"ה ע"ב, ומכילתא בשלח פ"א, ורש"י ולקח טוב, כי היה לו כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה:
ישמעאל ואליעזר. פדר"א פל"א, ותרגום יב"ע, ורש"י עה"ת, וכן הוא בספר הישר:
מכאן למדה תורה ד"א. וכן בלקח טוב מכאן שאין ראוי לאדם הגון לילך לבדו, וכן בשאול כתיב וילך הוא ושני אנשיו עמו (ש"א כ"ח ה'), ובב"ר סוף פרשה נ"ה א"ר אבהו. שני בני אדם נהגו בדרך ארץ כו', ורש"י עה"ת הביא ג"כ שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו, ובתנחומא בלק אות י"א, וכן בתנחומא הנדפס מכבר זו דרך ארץ היוצא לדרך צריך שנים לשמשו וחוזרין ומשמשין זה את זה:
למה עיכב ג' ימים. זה הביא הילקוט סוף רמז צ"ט בשם מדרש וקצת ברחבה. וכן מובא זה במדרש בראשית רבתי (כ"י בפראג), ואין ספק אצלי כי המחבר שלנו שאב זה ממדרש אבכיר. ובילקוט נרשם מדרש וצ"ל מדרש אבכיר. ועיי' בספר הישר נמצא ג"כ כעין זה ויראו נחל גדול ועצום מאד ויבואו בתוך הנחל ויעברו בו והמים עוברים לרגליהם ויגיעו המים עד צואריהם כו'. והמדפיס מן דפוס מאנטובה הוסיף זה אל התנחומא וירא אות כ"ב, ועיי' בתנחומ' שלנו וירא הערה רכ"ז מה שהעירותי בזה:
אמר אברהם ליצחק רואה אתה כלום. ב"ר. ילקוט רמז צ"ט, ותנחומא הנדפס מכבר סוף וירא, ופסיקתא דר"כ אחרי מות דף ק"ע ע"ב, וש"ר פ"כ, ותנחומא וירא אות מ"ו ע"ש בהערות שלי, ורש"י עה"ת, ולקח טוב:
נתנבא שיהיו שניהם שבים. ב"ר ותנחומא וע"ש בהערה רנ"ז:
עשרה נתנבאו ולא ידעו מה נתנבאו. המקור נעלם ממני:
מומה דהוא בה צרעת נתנבא על עצמו. מאומה כתה רש"י חסר אל"ף פי שהיתה לקיחה זו למום. ובכל הספרים כתוב מאומה. ובתנחומא פרשת מצורע אות א' ולקחתי מאתו מאומה חייך מומו אתה לוקח, שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך, דורש לשון מום, ועיי' מנחת שי מלכים שם:
אמרה חנה כל הימים ששמואל בני קיים מלכות שאול קיימת. במדרש שמואל פ"ג באותה שעה נצוצה בה רוח הקודש כל הימים ששמואל קיים שאול קיים:
כשהם שהיה אברהם שמח. ז"ל רש"י אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר:

מכאן שהשחיטה בתלוש. עיי' ב"ר פנ"ו אות ו'. ועיי' מ"כ מדכתב ויקח משמע שהוא תלוש:

וכשהיו מהלכין בא שטן אצל אברהם אמר לו זקן אן דעתך. בסגנון אחר בב"ר פנ"ו אות ד' בא לו סמאל אצל אברהם, וכן עוד בסגנון אחר בילקוט סוף רמז צ"ח בשם מדרש, והמדפיס מן מדרש תנחומא ממנטובה הוסיף דברי הילקוט בפרשה וירא אות כ"ב, עיי' בתנחומא שלנו הערה רכ"ז, ועיי' בתנחו' שם אות מ"ו ובהערה רס"א:

כששמעה קראה לגנח תחלה ולייליל ויצאה נשמתה. עיי' פדר"א מיד התחילה בוכה ומיללת ופרחה נשמתה. ואולי צ"ל לפנינו כששמעה התחילה לגנח ולייליל ויצאה נשמתה:

לשון חיבה. ב"ר פנ"ו אות ז' בשם ר' חייא, ונשנה בספרא ויקרא, והמדרש במה שהביא "תני ר' חייא" כוון להספרא כמו שהעירותי בלקח טוב וירא כ"ב הערה כ"ד:

כך שמעתי מאחורי הפרגוד. סנהד' פ"ט ע"ב:

כל עסקיו של בדאי. בגמרא שם, ושם הגי' כך עונשו של בדאי:

אמר אברהם אוציא ממנו טפת דם. ב"ר פנ"ו אות ז' וע"ש שמיים א"ל אל תעש לו מאומה אל תעש לו מומה. דורש מאומה בחסרון האל"ף מלשון מום:

זה האיל שנברא בין השמשות. פדר"א פל"א, אבות פ"ה, תנחומא הנדפס מכבר סוף וירא זה אחד מעשרה דברים שנבראו בין השמשות ורש"י עה"ת:

לפי ששהה ולא היה רץ לגבי אברהם. עיי' פדר"א שם בסגנון אחר היה רץ ובא להתקרב תחת יצחק והי' השטן עומד ומשטה אותו כדי לבטל קרבנו של אברהם:

ד"א בזמן שישראל נאחזים בסבך העונות. ב"ר פנ"ו אות ט', פסיקתא דר"כ פכ"ג ולקח טוב:

ד"א בזמן שישראל נאחזין בסבך המלכיות. שם שם:

שני קרנות היה לו. פדר"א סוף פל"א:

אמר אברהם להקב"ה יהי רצון. בב"ר פנ"ו אות ט' אמר לפניו רבון העולם הוי רואה דמיו של איל כאילו דמו של יצחק בני:

אסקתיה אחיתיה. בב"ר שם. אסיקתיה וקיימת דברי ועתה אחתניה פירש"י אסיקתיה העלית אותו עכשיו הורידוהו:

אשר לא צויתי לאברהם. בב"ר שם ולא עלתה על לבי זה יצחק וע"ש בפי' הרזו"ו:

יראת לפניך כאילו אפרו של יצחק צבור לפניך. תנחומא הנדפס מכבר סוף וירא, ורש"י עה"ת ושם נאמר כאילו אפרו צבור על גבי המזבח ותסלח להם ותפדם מצרתן:

מכאן אמרו שראש השנה היה. פסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי. אשר יאמר היום, מהו היום, כהיום, מפני שר"ה היה:
ברכה לאב וברכה לבן, והרבה לאב ארבה לבן. ב"ר פנ"ו אות י"א, ולקח טוב, ורש"י, ברך אברכה ברכה לאב ברכה לבן, והרבה ארבה. רבות לאב רבות לבן:
מכאן אתה למד שבן ג' שנים הכיר אברהם בקולו של הקב"ה. ב"ר פס"ד אות ד', ופצ"ד אות ג', נדרים ל"ב סוף ע"א, וע"ש בפירש"י:
ישמעאל ואליעזר שהיו מדיינין זה עם זה. פדר"א פל"א:
אמרו לו יצחק היכן הוא אמר להם לבית עבר רבו הולכתיו. ב"ר פנ"ו אות י"א ולקח טוב וישב אברהם אל נעריו, ויצחק היכן הוא ר' ברכיה בשם רבנן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה:
אחרי סמוך אחר מופלג. ב"ר פמ"ד אות ה':
הרהורי דברים ב"ר שם, וב"ר פנ"ז אות ג', וילקוט רמז ק"ב, ולקח טוב:
ובאת בשורה שנולדה זוגת בנו. ב"ר פנ"ז אות א', ורש"י על התורה, ולקח טוב:
מה בני הפלגשים ד'. ב"ר פנ"ז אות ג', ורש"י עה"ת:
טבח שטבחו הקב"ה. עיי' ב"ר סוף וירא:
ד"א אחר הדברים כו' ומי הרהר. ב"ר פנ"ז אות ג':
מהו גם היא. ב"ר שם:
ד"א נתירא מן היסורים. ב"ר שם אות ד':

פרק כג

אלא מנין ויהיו בגימטריא. היינו ל"ז שנים, ויצחק נולד כשהיתה בת תשעים, וזה דבר המחבר מדנפשיה:
ולא עוד אלא שהוא חשוב כמת. נדרים ס"ד ע"ב:
ד"א בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי. ב"ר פנ"ח אות א', וכן הביא רש"י על התורה. ובילקוט תהלים רמז תש"ל הביא את הב"ר וגורס בת ק' כבת כ' לנוי ובת כ' כבת ז' לחטא. וכן בלקח טוב הביא כן בת מאה כבת עשרים לנוי ובת עשרים כבת ז' לחטא, וכן הוא בפי' המיוחס לרש"י בב"ר שם, ועיי' בלקח טוב הערה ו':
ד"א למה נסמכה. ב"ר פנ"ח אות ב', ולקח טוב:
ד"א לכך נמנו שנותיה. עיי' ב"ר שם אות ג':
ולכך מריעין בר"ה כו' לפי שתרועה הוא גינוח ויליל. עיי' וי"ר פ"כ אות ב' באותה שעה צווחה ששה קולות כנגד ששה תקיעות עיי' במ"כ. וכתב שם מהרז"וו, הכוונה בהיפך

שאנו עושים בר"ה תקיעות ויבבות לזכרון אמנו שרה, וכן ראיתי ביפה תואר שכתב שנצטווינו לתקוע בר"ה שש תקיעות כנגד ששה קולות שנתנה שרה ע"י העקידה:
שהיתה לארבעה בעלים ב"ר פנ"ח אות ד' ענק וג' בניו, וילקוט ריש חיי, ורש"י, ולק"ט: ד"א שבה נקברו. שם:
שאברהם היה אבל ומצינו שהאבל פטור מן התפלה ומכל המצות. עיי' ב"ר פנ"ה אות ו'. וע"ש במ"כ ובחידושי הרד"ל, ועיי' בלקח טוב:
אמר לו מלך אתה עלינו. ב"ר פנ"ה אות ו', וילקוט ולקח טוב:
מכאן שמודים על בשורה טובה. ב"ר, ילקוט, ולקח טוב:
ישב חסר וי"ו. ב"ר שם אות ז', וילקוט ולקח טוב:
שלא יהא גדול קונה מאיש קטן. שם שם:
מן הבקר שרץ ונכנס לשם. עיי' לעיל וירא י"ח ז'.
כך אמרו חכמים כל שקלים. ב"מ פ"ז ע"א, בכורות נ' ע"א, ירושלמי קידושין פ"א דף נ"ט ע"ד, ב"ר שם, פסיקתא דר"כ עשר תעשר (צ"ה ע"א) פסיקתא רבתי פ"א אות ד', רות רבה פ"ג, תנחומא ראה, שמ"ר פ"א ולקח טוב.
וכך אמרו חז"ל כל עפרון שבפרשה זו מלא. ב"ר שם, שמ"ר פל"א ותנחומא שם, ופסיקת' שם, ומכילתא ריש יתרו:
תקומה היתה לו. ב"ר וילקוט, ובמדרש הוא בלשון ארמי, והמחבר הביא בלשון עברי, וגם ברש"י מובא כלשון המחבר:
ח' פעמים כתובים בני חת בזו הפרשה. בב"ר פנ"ח אות ה' עשרה פעמים כתוב בני חת עשרה כנגד עשרת הדברות, וכן מובא בלקח טוב, והעירותי בהערה מ"ה ח' פעמים בפסוק שם ופעם אחת בראשי' כ"ה י', ועוד שם מ"ט ל"ב הרי עשרה פעמים, והמחבר חשב רק השמונה האמורים בפסוק שם:

פרק כד

זקן זה קנה. דורש נוטריקון, ובגמרא קידושין ל"ב ע"ב אין זקן אלא מי שקנה חכמה:
והם ג' שטעמו מעין העוה"ב. ב"ב ט"ז סוף ע"ב:
ד"א וכי יש לי כל. בגמרא נאמר רק המלה כל. וע"ש ברש"י שהביא ג"כ הכתוב הזה:
זקן זיו איקונין. ב"ר פנ"ט אות ח' ודורש נוטריקון:
המושל בתורת רבו. יומא כ"ח ע"ב:
שכל הנשבעין צריכין לאחוז חפץ בידם. שבועות ל"ח ע"ב, ורש"י עה"ת:

מפני שנצטער במילה הרב. ב"ר שם א"ר ברכיה לפי שנתנה להם בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה, ורש"י הביא המילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו ע"י צער והיתה חביבה עליו ונטלה, ועיי' תרגום יב"ע. ועיי' ספרי האזינו פיסקא שי"ג: כתוב אחד אומר. עיי' ב"ר פנ"ט, וילקוט רמז ק"ו, ולקח טוב, ורש"י עה"ת, בסגנון אחר: ואמרה שתה. נשמט ממקומו ושייך להלן אחר פסוק י':

בת מלכים יוצאת. בפדר"א פט"ז בת מלכים שלא יציאת לשאוב מים מימיה יצאת לה באותה שעה, ומובא בילקוט רמז ק"ט בשם פדר"א ובתואל היה מלך בארם נהרים: ארבעה שאלו שלא כהוגן. כן תקנתי ונובע מב"ר פ"ס אות ג', ויק"ר פל"ז, ועיי' תענית דף ד' ע"א שם איתא שלשה שאלו שלא כהוגן ולא השיב כלב בהדייהו, ועיי' שם בפירש"י ותוס', ובעל לקח טוב אחר שהביא ארבעה שאלו שלא כהוגן סיים ובמס' תענית אמר שלשה שאלו שלא כהוגן, לפי שמעשה שאול ומעשה עתניאל דומין להשאת בתם לפיכך מונה שניהם אחד:

יתן לו לאשה. גם בב"ר הביא יתן לו לאשה ובקרא ליתא למלת לאשה:

את עכסה בתו לו לאשה. בכ"י מן הלקח טוב היה כתוב ג"כ לו לאשה ובקרא ליתא למלה לו:

שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו בשטר. עיי' פדר"א פט"ז, ובב"ר פכ"ט אות י"א, וכל טוב אדוניו בידו ר' חלבו אמר זו דיאתיקי פי' שטר מתנה, וכן רש"י עה"ת הביא שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם:

שלשה קפצה להם הדרך. סנהדר' צ"ה ע"א:

ממקום בתולים כו' שלא כדרכה. וכן הביא רש"י עה"ת, ועיי' ב"ר פ"ס אות ה':

גמיאה אחת. ב"ר פ"ס אות ו':

אם היא ממשפחת אברהם. גם רש"י הביא כן, משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו:

כנגד בקע לגלגולת כו' כנגד שני לוחות. בב"ר פ"ס אות ו', ולקח טוב, וילקוט, איתא שני צמידים כנגד שני לוחות עשרה זה כנגד עשרת הדברות. ונשמט בב"ר כנגד בקע לגלגולת ונמצא גם ביב"ע על התורה וברש"י, ולפנינו בדברי המחבר נשמט עשרה זהב כנגד עשרת הדברות:

לינה אחת כו' לינות הרבה. ב"ר וילקוט ורש"י ולק"ט:

ורץ לשם להרגו. עיי' ילקוט רמז ק"ט שהביא בשם מדרש אבכיר כראות את הנזם מיד הלך לו להמיתו. וכן עוד שם ד"ה כיון שראו את הצמידים הביא בשם מדרש נתקבצו להרוג לאליעזר, ואין ספק שהוא ג"כ ממדרש אבכיר:

וכשראה גבורתו של אליעזר שלקח עשרה גמלים בידו אחת. בילקוט שם בשם מדרש היה נוטל ב' גמלים בב' ידיו ומעבירן את הנחל, וזו גירסא יותר מיושרת:
ולפי שהוא פתח בברוך. עיי' ב"ר פ"ס אות ז' ועיי' לקח טוב:
פניתי אותו מע"ז. ב"ר וילקוט ואדר"נ פ"ח ורש"י ולק"ט ויב"ע:
לפי שדרכן של נערות. ב"ר פ"ס אות ז' א"ר יוחנן אין האשה רגילה לילך אלא לבית אמה, ורש"י עה"ת:
שהיו זמומים. ב"ר פ"ס אות ח', ורש"י עה"ת:
ששם לפניו סם המות. ועיי' להלן בפסוק ל"ג. ובילקוט וירא רמז ק"ט הביא בשם מדרש הניחו קערה לפניו וסם המות בתוכה ובזכות אברהם נתחלפה הקערה ואכל בתואל ומת. ואין ויושם אלא לשון סם, והביא גם שם הטעם שמת, וכן בלקח טוב הביא וז"ל ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב מלמד ששם לפניו סם המות ומת. וזה לא נמצא בב"ר לפנינו רק בפ"ס אות י"ב על הכתוב ויאמר אחיה ואמה איתא ובתואל היכן הוא, ביקש לעכב וניגף בלילה, וכן הביא רש"י ובתואל היכן היה, רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו, וכן תרגום יב"ע הביא הדרש הזה, ועיי' בלקח טוב הערה צ"ו. וכן בכ"י בראשית רבתי הנמצא באוצר הספרים בפראג ויושם לפניו לאכול כמו שנכנסנו לבית הניח הקערה לפניו וסם המות בתוכה, שנאמר ויישם וי סם כתיב, סם המות הניחו לפניו לאכול, מיד עמדה ברכת אברהם נוכח מלאך והחליף הקערה לפני בתואל ואכל ומת באותה הלילה:
וכמה היא שיחתן של עבדי אבות. עיי' ב"ר פ"ס אות ח', ורש"י עה"ת, ועיי' מעילה י"ז ע"א:
מכאן שקפצה לו הארץ. סנהדר' צ"ה ע"א, ב"ר פ"ס אות ט"ו:
לא אמר להם. וכן רש"י הביא כן, שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל, אלא שמא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא:
על ימין לזרע של ישמעאל. ב"ר פ"ס אות ט', ורש"י עה"ת:
מכאן אמרו חז"ל. מ"ק י"ח ע"ב:
אמרו עליו. עיי' לעיל פסוק ל"ג וע"ש בהערה כ"ו:
ויש אומרים שמלאך נגפו. זה מובא בילקוט ר"ז ק"ט בשם מדרש, ואין ספק שכוון למדרש אבכיר, וגם המאמר ד"א שאמרו אנשי הוא בילקוט שם:
ימים שנה. כתובות נ"ז ע"ב, ורש"י עה"ת ולק"ט:
לפי ששנינו נותנין לבתולה י"ב חדש. שם שם, וב"ר פ"ס אות י"ב:

מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה. בב"ר פ"ס אות י"ב נקרא לנערה ונשאלה את פיה, מכאן שאין משיאין את היתומה אלא על פיה, ובילקוט רמז ק"ח גורס את הקטנה. וברש"י הביא כמו שהביא המחבר את האשה:

אלו אלופי עשו. בב"ר פ"ס אות י"ג לאלפי רבבה ועמדו ממנה אלופים מעשו אלוף תימן אלוף רנז. ורבבה מיעקב, דכתיב רבבה כצמח השדה:

כדמתרגמינן רברביא. ת"א במדבר ז' ב' נשיאי ישראל רברבי:

מכאן שאין רשות לזכר. ב"ר פ"ס אות י"ד, ועיי' ברכות ס"א ע"א:

שאל יצחק להביא הגר. ב"ר פ"ס אות י"ד, וילקוט ולק"ט, ועיי' רש"י עה"ת:

אברהם תיקן תפילת שחרית. ברכות כ"ו ע"ב:

ואמרו חז"ל. ב"ר פ"ס אות ט"ז, וילקוט רמז ק"ט:

ויש אומרים שלא מצאה בתולה. הדרשה הזאת הביא הילקוט רמז ק"ט בשם מדרש בשינוי לשון קצת ולדעתי דברי הילקוט נובעים ממדרש אבכיר, ובילקוט שם סיים הוא אליעזר בן נמרוד, והיא תמיהא גדולה יצחק יצא מגן עדן חי, ואליעזר נכנס לגן עדן חי:

פרק כה

למה נקרא שמה קטורה שנעשית כריח הקטורת. בב"ר פס"א אות ד' שמקוטרת מצות ומעשים טובים, ובפדר"א פ"ל שהיתה מקוטרת מכל מיני בשמים. ד"א שהי' מעשיה נאים כקטורת, וכן רש"י הביא כן על שם שנאים מעשיה כקטורת, ובלקח טוב שיטרה עצמה במצות ומעשים טובים, וכן הוסיף המדפיס ממנטובה בתנחומא סוף ויחי, עיי' מבוא צד 166:

ד"א שנקטרה בטהרה. עיי' ב"ר ורש"י ולק"ט וע"ש הערה ח':

זו הברכה. ד"א בירכו. ב"ר שם אות ו', וילקוט רמז ק"י, ושו"ט מזמור א' אות ה' רי"א בכורה רנ"א ברכה. ועיי' לק"ט הערה י"ב:

לומר לך. ב"ר סוף פ"ס ותנחומא הנדפס מכבר חיי אות ח':

שמסר להם שם טומאה סנהדר' צ"א ע"א, ורש"י עה"ת:

והיה דומה לבן ע'. ז"ל רש"י בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא:

ולמה גרע לו ה' שנים, כי יצחק חי ק"פ ואברהם קע"ה:

כנגד חמשה עבירות ב"ר פס"ג אות י"ב, ופסיקתא דר"כ פ' זכור, וע"ש בהערות שלי, ותנחומא תצא אות ד' וע"ש בהערות שלי, ועיין ב"ב ט"ז ע"ב:

מלמד שעשה ישמעאל תשובה. ב"ב שם:

ובחייו לא רצה אברהם לברך את יצחק. עיי' רש"י ויחי כ"ה י"א:

ולמה נכתבו שני חייו. יבמות ס"ד ע"א, ועיין מגילה י"ז ע"א וברש"י שם, ורש"י עה"ת, ולק"ט, ועיי' ב"ר סוף חיי:

כל מקום שנאמר גויעה צדיק היה. ב"ב ט"ז ע"ב ורש"י עה"ת:

כתוב אחד. ב"ר סוף חיי:

נתייחס יצחק באברהם. ב"ר פס"ג אות ב', וילקוט רמז ק"י, ותנחומא הנדפס מכבר תולדות אות ד':

לפי שהיו אומרים. תנחומא הנדפס מכבר תולדות אות ג' בהוספת המדפיס ממנטובה כי אות ב' ואות ג' הוספת המדפיס. ועיי' ב"מ פ"ז ע"א, ורש"י עה"ת, ובתרגום יב"ע:

למה מפני שהיה בן ל"ז שנה. גם רש"י עה"ת הביא כל זה, ועיי' תוס' יבמות ס"א ע"ב ד"ה וכן:

וכי מאחר שאמר הכתוב. פ"ר פס"ד, ילקוט רמז ק"י, ויק"ר פכ"ג, חזית פ' כשושנה, ורש"י עה"ת ולק"ט:

ולמה נמשלה. יבמות ס"ד ע"א, סוכה י"ג ע"א, וע"ש בתוס':

שהיתה היא מתפללת בצד זה. עיי' ב"ר פס"ג אות ה' מלמד שהיה יצחק שטוח כאן, ורש"י עה"ת הביא זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת:

לפי שהוא צדיק בן צדיק. עיי' יבמות ס"ד ע"א אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע:

היתה עוברת על בית של ע"ז. ב"ר פס"ג אות ו', ורש"י עה"ת:

אמר עשו ליעקב בואו ונחלוק העולם. הילקוט רמז ק"י הביא בשם מדרש אבכיר היו חולקים בשביל העולם הזה והעולם הבא, וכן רש"י עה"ת הביא מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות:

אמרה רבקה. עיי' ב"ר פס"ג אות ו', ועיי' רש"י עה"ת, ולקח טוב:

ד"א לפי שהיו עתידין כו'. ב"ר שם ועיי' פסיקת' דר"כ פ' זכור דף כ"ג ע"א ובהערות שלי:

לבית מדרשו של שם. עיי' ב"ר שם, וכן הביא רש"י:

לשם בן נח אמר הקב"ה. ב"ר שם אות ז' הוא דברי ר' אלעזר:

זה רבי ואנטונינוס. ברכות נ"ז ע"ב, ורש"י עה"ת:

מן המעיים יהיו מפורדים. וכן הביא רש"י על התורה ולקח טוב:

עשו יעבוד ליעקב. עיי' לקח טוב תולדות כ"ה כ"ז ומ"ש שם בהערה נ"ב:

חסר אל"ף ובתמר כתיב תאומים מלא ב"ר פס"ג אות ח', ורש"י עה"ת, ולקח טוב וע"ש הערה נ"ד:

שופך דמים. ב"ר פס"ג אות ח', ולק"ט:

שבקש לקרוע רחם אמו כו'. עיי' פסיקת' דר"כ פ' זכור דף כ"ג ע"א ובהערות, ובתנחומא תצא אות ד':

הקב"ה קראו. וכן הביא רש"י ולק"ט:

המתין לרבקה עשר שנים. וכן הביא רש"י על התורה:

משל להדס. ב"ר פס"ג אות י', ולק"ט:

ועיצמוני. בב"ר שם ולקח טוב נאמר ועצבונית, ובתנחומא הנדפס תצא אות ד' הוסיף המדפיס ממנטובה מאמר אל התנחומא וכן המאמר הזה אשר לקח מב"ר שם עיי' תנחומא שלנו הערה ט"ו ובמבוא דף פ"ט והביא להדס ולעצמוני. והערוך הביא דברי הב"ר בערך עצבן ופירש מיני קוצים, ואולי צ"ל ועכבניות, עיי' ערוך עכביות:

היה שואל לאביו היאך מעשרין את המלח ואת התבן. בב"ר פס"ג אות ט' צד בבית היאך מתקנין מילחא, צד בשדה היאך מתקנין תבנא, ורש"י הביא יודע ציד לצוד ולרמאות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות:

שאותו יום שמת אברהם היה יעקב מבשל תבשיל של עדשים. ב"ר פס"ג אות י"ד, ב"ב ט"ז ע"ב, ולק"ט ורש"י עה"ת:

מכאן שאסור לאבל לדבר מה עדשים אין להם פה. ב"ר שם וב"ב שם ולק"ט, וע"ש בהערות:

ד"א מה עדשים מגולגלים. ב"ר וב"ב שם ורש"י עה"ת וברש"י הובא כלשון המחבא:

חמשה עבירות עבר. ב"ב ט"ז ע"ב, פסיקת' זכור כ"ד ע"ב, ועיי' ב"ר פס"ג אות י"ב, תנחומא תולדות אות ג', תנחומא תצא, ולקח טוב, ורש"י עה"ת, ונמצא נוסחאות שונות:

אמר ליעקב אני פותח את פי. ב"ר שם, ילקוט רמז ק"ט, פסיקת' פיסק' את קרבני (נ"ט ע"א):

כמו ששנינו. משנה שבת קנ"ה ע"ב, ומובא גם בב"ר ופסיקת' שם, ורש"י עה"ת ולק"ט:

ולפי שעבר באותו יום חמשה עבירות מת אברהם. עיי' במקומות שרשמתי ובפסיקתא דר"כ שם פסק' זכור ובהערות:

מה יום זה ברור. כן הביא גם רש"י:

לפי שבתחלה היה עבודה בבכורות. זבחים קי"ב ע"ב, ב"ר שם, במ"ר פ"ד, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

שהיה לו מלחמה עם נמרוד. עיי' ב"ר פס"ג אות י"ג, וילקוט רמז קי"א, שהיה נמרוד מבקש להמית אותו בשביל אותו הבגד שהיה לאדם הראשון כו':

וכי בעד לחם ונזיד עדשים מכר את בכורתו. עיי' מה שהביא בעל לקח טוב, וע"ש הערה ק"א:
ומנין שהסכים הקב"ה. ב"ר פס"ג אות י"ד, וכגירסת המחבר כן הוא בלק"ט, וכן הגיה הרד"ל:

פרק כו

שהיה בדעתו לירד למצרים. גם ברש"י מובא כמו שהביא המחבר:
לפי שאתה. עיי' ב"ר פס"ד אות י"ג, וילקוט רמז קי"א, ולקח טוב, ורש"י עה"ת:
שעשה משמרת למשמרת. יבמו' כ"א ע"א, ולק"ט, ועיי' רש"י על התורה:
מלמד שעשה אברהם זכות שהסיר צלמי אביו. ובלק"ט עשה משמרת למשמרת שצויתי לאדם הראשון על ע"ז והוא ביטל את צלמי אביו:
תורה שבכתב ותורה שבעל פה. יומא כ"ח ע"ב:
ומי הוא המיוחד זה המלך. וכן בת"א דמיחד בעמא, וביב"ע מלכא דמיחד בעמא, ובת"י שם חד מליא, צ"ל חד מלכא: וכן רש"י ולק"ט הביאו אחד העם המיוחד בעם זה המלך, כלשון המחבר:
שעשה צדקה עם עניי אותו מקום שנאמר זרעו. בפדר"א ריש פל"ג לקח את כל מעשר ממונו וזרע צדקה לעניים, כמד"א זרעו לכם לצדקה:
מאה שערים ממה שהיו משערים אותה. וכן בת"א על חד מאה בדשערוהי. ונכון יותר שצ"ל כד שערוהו, ועיי' ב"ר פס"ד אות ו' מלמד שהאמידו אותה ועשתה מאה, ועיי' רש"י:
זבל פרדותיו. ב"ר פס"ד אות ז', ילקוט ולק"ט ורש"י. ודברי המדרש מב"ר מובא בתוס' ב"מ פ"ה ע"א ד"ה הוה:
ויחפור חמשה בארות כנגד חמשה חומשי תורה. ב"ר פס"ד אות ח' בשם רבנן, ובלקח טוב סיים שנקראו באר מים חיים:
מלמד ששם נשבעו. וז"ל הלק"ט ויקרא אותה שבעה על שם השבועה שנשבעו, וכן רש"י הביא שבעה על שם הברית. וזה שייך להלן בפסוק ל"ג, ואולי כתב כן על הכתוב ויעל משם באר שבע (פסוק כ"ג):
ראו מעשה אביך. ב"ר פס"ד אות י', וילקוט ורש"י עה"ת ולק"ט:
שלא עשו עמו טובה שלימה. ב"ר וילקוט ולק"ט ודרשו רק מיעוט:
היה רוכב יצחק על חמור. הוא מפדר"א פל"ו אמרו אנו יודעין שהקב"ה עתיד ליתן לזרעך את כל הארצות הללו כרות עמנו ברית שאין ישראל יורשים את ארץ פלשתים.

מה עשה יצחק לקח אמה אחת ממתג חמור אשר היה רוכב עליו ונתן לו לאות שיהא ביניהם ברית שבועה, וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול לכנוס מפני ברית יצחק עד שלקח מהם אות ברית שבועת יצחק, שנאמר ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים:

זש"ה אלהים מושיב יחידים ביתה שאלה מטרונא. ב"ר פס"ח אות ד', וי"ר ריש פ"ח, במ"ר פ"ג אות ו', פסיקת' דר"כ שקלים (י"ב ע"א), תנחומא סוף מטות, וע"ש בהערה מ"ו:

אמר הקב"ה ישא עשו ג"כ מן האומה שהיא חייבת כלייה כמוהו. עיי' ב"ר פס"ה אות ב', וילקוט רמז קי"ב ייתי הדין מחיק שמא ויסב להדא מחיקת שמא.

ר' חנניא אמר ומפני מה נשא עשו והוא בן ארבעים. לא מצאתי המאמר בשמו, רק בב"ר פס"ה אות א', ומובא בילקוט ובלקח טוב כיון שהגיע לארבעים שנה דימה עצמו לאביו אמר מה אביו נשא אשה בן ארבעים שנה אף אני נושא אשה בן ארבעים שנה, הה"ד ויהי עשו בן ארבעים שנה:

ופסע שלש פסיעות. עיי' סנהדר' צ"ו ע"א:

ומזה הצד יש אומרים שנעשה סומא יצחק. עיי' תנחומ' הנדפס מכבר תולדות אות ה', וגם רש"י הביא תולדות כ"ז א' ותכהין בעשנן של אלו:

פרק כז

מלמד שהכעס מסלק את המאור. כן מובא גם בלקח טוב:

אמר ר' חנינא. ב"ר פס"ה אות ז' ולקח טוב:

ר' אלעזר אומר. ב"ר שם אות י' ושם הגירסא א"ר אלעזר בן עזריה מראות ברע מראות ברעתו של רשע כו':

ר' ברכיה אמר. ב"ר שם ומובא סתמא ולא בשם ר' ברכיה:

וכן רבקה קרא גדול. ב"ר פס"ה אות י"א:

שבעה דברים נעלמים מן האדם. ב"ר פס"ה אות י"ב, וילקוט רמז קי"ד, וקה"ר פי"א מכילתא דויסע פ"ה, פסחים נ"ד ע"ב, ולק"ט:

זו מלכות בבל. ב"ר פס"ה אות י"ג, ותנחומא תולדות אות י', ובילקוט ולק"ט:

בית האוצר. כן הביא גם בעל לקח טוב ובמקרא כתוב בית אוצר אלהיו.

וצא השדה. זה חסר גם בלק"ט וע"ש בהערה כ"ב וכ"ג:

צידה כתיב וקרינן ציד ואני אומר לך בני שתזהר בהלכות שחיטה והם חמשה דברים כו'. ז"ל בעל לקח טוב (בראשית כ"ז ג') וצודה לי צידה ציד קרינן. וצידה כתיב. מיכן רמז להלכות שחיטה חמשה, שהייה. דרסה. חלדה. הגרמה. ועיקור. כנגד ה' של צידה

ע"כ והעירותי שם בהערה כ"ד כן הביא החזקוני ורבינו בחיי ובעל הטורים. וכן ראיתי בפירוש הרד"ק על התורה וז"ל צודה כתיב בה"א וקרי בלא ה"א והדרש ידוע וכיון לדברי רבינו טוביה. ובמנחת שי הביא ג"כ במסורת כתיב יד מור עליו ציד קרי והביא שם את דברי רבינו טוביה:

ר"ל צפרים. דורש ציד נוטריקון:

מהו להביא ב"ר פס"ה אות י"ג, ורש"י ולק"ט:

משלי שהיה לה בכתובתה. ב"ר פס"ה אות י"ד, ושו"ט מזמור קי"ד, ורש"י עה"ת ולק"ט, ועי' שם הערה ס"ה:

טובים לך. ב"ר שם וילקוט ולק"ט, פסיקת' אחרי מות דף קע"ז ע"ב, ועיי' ויק"ר ספכ"א, ותנחומ' אמור:

שאין שכינה שורה. שבת ל' ע"ב, וכן ה' בא כן בלק"ט, וע"ש הערה ס"ז:

ומהו ברכה ברכו. וכן הביא הלק"ט:

שהיה עליו מוראת אמו. כן הביא הלק"ט וסיים לכך נאמר אמו.

כמו שנאמר. בב"ר ולק"ט איש שעיר גבר שידין כמו ושעירים ירקדו שם, וע"ש בהערה ע':

זש"ה החכם וכו' כמו הבל המה. כן מובא גם בלק"ט:

הברכה. ב"ר פס"ה אות א' ט"ו, ומובא בלק"ט:

אמרה לו אמו אדם הראשון חטא. ב"ר שם וילקוט ולק"ט וע"ש הערה ע"ד:

י"א אלו בגדים של אדם הראשון. וכן הביא בעל לק"ט כלשון המחבר, והעירותי שם בהערה ע"ז בב"ר פס"ה וילקוט רמז קט"ו איתא רק החמודות מה שחמד מנמרוד והרגו ונטלן, אולם בפדר"א פכ"ד מצאתי ר' אומר עשו ראה את הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולחוה על נמרוד וחמד אותם בלבו והרגו ולקח אותו ממנו ומנין שהיו חמודות בעיניו, שנאמר החמודות ע"כ, והבאתי שם גם דברי רש"י פסחים נ"ד ריש ע"ב ע"ש, ועיי' תנחומא תולדות אות י"ב:

וכי לא היו לו נשים. כן מובא גם בלק"ט ובתנחומ' תולדות אות י"ב ועשו היה רואה את נשיו עובדות ע"ז והפקידן אצל אמו:

אלא נתן אותם בבית אביו. ב"ר וילקוט רמז קט"ו, ולק"ט:

לשון צניעות. כן הביא ג"כ הלק"ט:

הפסיק הדבור ואח"כ אמר עשו בכורך. וכן הביא הלק"ט, וז"ל רש"י אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך, והוא נובע מן תנחומ' תולדות אות י', ע"ש הערה ס"ד:

נתנבא יעקב אבינו על בניו שיעמדו בהר סיני ויקבלו עשרת הדברות. עיי' ב"ר פס"ה אות י"ח, ולקוט ולק"ט ובשם הביא רק אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו הוא בכורך, וע"ש הערה פ"א:

ישיבה שאין בה הסיבה. כתובות קי"ב סע"א ושם הגירסא ישיבה שאין בה סמיכה עמידה שיש בה סמיכה נוחה הימנה. ובלקח טוב מובא כלשון המחבר, וע"ש הערה פ"ב ופ"ג:

אם לקרבנך המציא. ב"ר פס"ה אות י"ט וילקוט ולק"ט:

אמר יצחק אין דרכו. ב"ר פס"ה אות י"ט, ותנחומ' תולדות אות י', וע"ש הערה ס"ה:

מיד יעקב נרתע ונזדעזע. ב"ר תנחומ' תולדות אות ט"ו וע"ש בהערות שלי ולק"ט ובב"ר שם סיים אל תשתע אל תשוע ובילקוט מסיים אל תהא לבך כשעוה:

ר' יהודה אומר שאמר יצחק אל יעקב. לא נמצא בשמו המאמר בב"ר, ובתנחומ' תולדות אות י' מובא מאמר בש ר' יהודה בר' אלעאי, ועיי' שם הערה צ"ה מה שהעירותי בזה:

אלו רשעי ישראל שידיהם כידי עשו. כן הביא גם הלק"ט והעירותי ש בהערה צ"ו בב"ר בשעה שהיו רשעים עומדים ממנו לא הכירו, ועיי' ביפ"ת שמפרש כוונת המאמר:

אל תקרי בוגדיו אלא בגדיו. סנהדר' ל"ז ע"א, ועיי' לקח טוב ובהערה צ"ז:

ראה בית המקדש. ב"ר פס"ה אות כ"ג, וילקוט, וספרי זאת הברכה פיסקא שנ"ב, ולק"ט:

שרשי פתוח עלי מים מדבר בבית המקדש כו' מדבר ביעקב. תנחומ' תולדות אות י"ג, ועיי' דרשה אחרת על הפסוק הזה בב"ר ריש פס"ו ומובא בילקוט רמז קט"ו, וכן בילקוט איוב רמז תתקי"ז בשם ב"ר, וכן מובא באגדת בראשית פמ"ג בסגנון אחר ממה שהוא בתנחומ' ובמדרש ב"ר:

אלו שבעי אומות. ב"ר פס"ו אות ד', וילקוט רמז ולק"ט, והסיו שנאמר והיו מלכים ליתר שם:

אלו בני ישמעאל. כן הביא ג הלק"ט אבל בב"ר ובילקוט הגירס' אלו בני ישמעאל ובני קטורה דכתיב ובני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים (בראשי' כ"ה ג') ועיי' בלק"ט שם הערה ק"ה:

זה עשו ואלופיו. ב"ר וילקוט ולק"ט:

שתי יציאות הללו למה. כלשון המחבר מובא גם בלק"ט, ובב"ר שם איתא א"ר איבו פויונו של אבינו יעקב מפולש היה והמחבר השמיט כל זה והביא רק הסיום הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא יע"ש בהערה קי"ד, וכן בתנחומ' תולדות אות י"ז ובהערה ק"ג:

מלמד שהיה צד. ב"ר פס"ג אות ב', תנחומ' תולדות אות י' ואות י"ז, תנחומ' הנדפס מכבר אות י"א ולק"ט:
ביעקב נאמר קום נא שבה. בב"ר סוף פס"ו נמצא רק סיו המאמר יקום אבי על שאמר לו יקום אני נפרע לו בו בלשון יקום אלהים ויפוצו אויביו, אבל בב"ר פס"ה אות י"ח איתא א"ל הקב"ה ליעקב אתה אמרת קום נא שבה בו בלשון אני פורע לך, שנאמר קומה ה' ויפוצו אויביך כו', ובלק"ט הובא כמו שהביא המחבר, וכן נשנה בתנחומ' הנדפס מכבר תולדות אות י"א קצת בסגנון אחר:
ר' חמא בר חנינא אמר. ב"ר פס"ז אות ב' וילקוט רמז קט"ו ולק"ט:
נפתחה גיהנם תחתיו. פה נשמטו איזה שורות על ויאמר מי איפוא כמו שתמצא לנכון בלק"ט ע"ש ואח"כ מתחיל ד"א נפתחה גיהנם תחתיו ומוסב על ויחרד, וכן בתנחומ' הנדפס מכבר תולדות אות י"א כשנכנס עשו נפתח לו גיהנם לפיכך ויחרד יצחק חרדה גדולה, ורש"י עה"ת הביא ויחרד ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו:
מכל מטעמים, ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת:
מרצוני. וכן הביא הלק"ט:
אחת על הבכורה. וכן הביא הלק"ט:
כיון ששמע יצחק אמר כו'. ב"ר פס"ז אות ב', וילקוט רמז קט"ו, ולק"ט:
מלך עשיתי אותו עליך עבדיו ונכסיה דעבדי' למאריה. וכן הביא הלק"ט:
שיהיו בניך זורעים כו'. בלק"ט הביא שיהיו עובדי ע"ז זורעין וחורשין גנות ופרדסים ונוטעים כרמים, וישראל אוכלים ושותים ועוסקים בתורה, והעירותי שם בהערה ק"ל, זה ליתא במדרש לפנינו:
זכה תעבוד לא זכה יעבד. בב"ר אם זכה תעבוד ואם לאו תעבד. ור"ל אם זכה יעקב תעבוד אותו ואם לאו תעבד ממנו. ועיי' לקח טוב בראשית כ"ה ובהערה נ"ב וכן בראשית כ"ז ובהערה ל"ג:
נקוד שהיה שונא ונוקם ונוטר, גם בעל לקח טוב הביא וישטום נקוד הוא כלומר שונא נוטר נוקם. והעירותי שם בהערה קל"ז רבינו טוביה דורש את הנקודה, אולם אין המלה נקוד כלל, ואינה נמנה בין עשר נקודות שבתורה, ועיי' אדר"נ פל"ד, ואולי צ"ל נוטריקון הוא, ובמדרש ב"ר לפנינו איתא כך וישטום עשו א"ר אלעזר בר' יוסי סנטורי דרומי ע"ג. וכוונת המאמר הזה ביארתי שם בהערה:
כל הצדיקים נותנים מקום לשעה, הביא כן גם בעל לק"ט:
שכל הדוחק את השעה. עיי' ברכות ס"ד ע"א ומובא ג"כ בלקח טוב שם:
וכן היה ביום אחד נקברו. וכן הביא גם בעל לק"ט:

כדאיתא במס' סוטה דף י"ג ע"א:

פרק כח

אמר ר' אלעזר. ב"ר פס"ז אות ב' וילקוט ולק"ט:

זה שאמר דוד רשע יראה. כן הביא גם הלק"ט על הכתוב וירא עשו פסוק ו':

הם היו מרשעות והוסיף עליהם תשעה. וכן הביא רש"י על נשיו הוסיף רשעה על רשעתו שלא גרש את הראשונות, וכן הוא בלק"ט:

אמרו חכמים והלא כמה חמורים. ב"ר פס"ה אות ו' ילקוט רמז קי"ז ולק"ט, ועיי' כוונת המאמר ביפ"ת:

יצא משם כו'. ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת, ורות רבה פ"ב:

אמר יעקב וכי אפשר. חולין צ"ב ע"ב:

ואין פגיעה אלא תפלה. ב"ר פס"ח אות ט', תנחומא ויצא אות ד', ברכות כ"ו ע"ב, סנהדרין צ"ה ע"ב ולקח טוב:

אמר הקב"ה צדיק בא לבית מלוני. חולין שם ורש"י עה"ת:

ד"א שנים עשר אבנים לקח. ב"ר פס"ה אות י"א, וילקוט, פדר"א פל"ה, ולק"ט:

מכאן אמרו חז"ל אין חלום. ב"ר פס"ח אות י"ב, ספרי קרח פסקא קי"ט:

סלם זה סיני בגימטריא. ב"ר שם, ולק"ט. ועיי' שם הערה מ"א, ותנחומ' ויצא אות ז', וע"ש בהערה נ"ח ונ"ט:

ד"א סמל צלם. בתנחומ' ויצא אות ז' א"ר יוסי הגלילי הראה לו מנשה עשה סמל, וע"ש הערה נ"א:

ד"א סלם הכבש של מזבח. עיי' ב"ר שם, ותנחומ' שם, ובהערה נ"ג:

שנאמר וההר בוער באש הוספתי כמו שהוא בב"ר ובלק"ט. וכן לפני ד"א עולים ויורדים חסר הסיום עולים ויורדים כענין שנאמר ומשה עלה אל אלהים (שמות י"ט כ') וכתיב וירד משה (שם שם י"ד) כמו שהוא לנכון בב"ר ולק"ט, ואחר זה הביא ד"א עולים ויורדים:

ד"א עולים כו' אלא אותן מלאכים כו'. ב"ר פס"ח סוף אות י"ב, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

וראו דיוקנו של יעקב אבינו חקוק בכסא הכבוד. בגמרא חולין צ"א ע"ב תנא עולין ומסתכלין בדקיונו של מעלה ויורדין ומסתכלין בדקיונו של מטה, בעו לסכוניה, מיד והנה ה' נצב עליו כו', ופירש"י פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות יעקב, ועיי' ב"ר פס"ח את הוא שאקינון שלך חקוקה למעלה, וכן בפדר"א פל"ה ע"ש, ולזה כיון יב"ע דאיקונין דיליה קבועה בכורסי יקרא, וכן בלק"ט שדמות דיוקנו חקוקה בכסא הכבוד:

מכאן שחסידים הראשונים ורוכב עליהם. הלשון משובש וצ"ל כמו שמובא בב"ר פמ"ז אות ו' ויעל אלהים מעל אברהם אר"ל האבות הן הן המרכבה. שנאמר ויעל אלהים מעל אברהם, ויעל מעליו אלהים (בראשית לה יג), והנה ה' נצב עליו (שם כח ז') ע"כ. וזו הדרשה בעצמה הביא המחבר על הכתוב והנה ה' נצב עליו, ובמדרש ב"ר פפ"ב אות ו' מובא הדרשה על ויעל מעליו אלהים:

אלא מלמד שנקפלה כל ארץ ישראל תחתיו. חולין צ"א ע"ב, ורש"י עה"ת, ועיי' ב"ר פס"ח אות ד':

וישכב במקום ההוא. זה שייך למעלה לפסוק י"א:

וכי עדיין לא שכב. ב"ר פס"ח אות י"א, וילקוט רמז קי"ט, ושו"ט מזמור קכ"ד, וע"ש בהערה, ולק"ט, ורש"י:

אמרו חכמינו ראה בית המקדש. ב"ר פס"ט אות ז', ומובא שם ראיות מכתובים, ועיי' ספרי ברכה פסקא שנ"ב:

מלמד שנעשו כל האבנים אחד כו' זאת אומרת עלי יניח כו', חולין צ"א ע"ב, ורש"י עה"ת ויצא כ"ח י"א:

ויעקב לא היה לו אפילו בגד ללבוש בשעה שיצא מבאר שבע אלא רצה עשו אחיו להרגו ואליפז היה תלמידו של יצחק [כצ"ל] כו'. רש"י פ' ויצא כ"ט י"א הביא וז"ל לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שנתגדל אליפז בחקו של יצחק משך ידו, א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת ע"כ, ובמדרש רבה פ' ואתחנן פ"ב אות כ' פעולת צדיק לחיים. א"ר תנחום זה אליפז שגדל בחיקו של יצחק, וכן מובא בשם מדרש דב"ר בילקוט משלי רמז תתקמ"ו ועיי' זכור לאברהם בלקוטים דף קפ"ג:

שארבעה נחשבים כמתים. ב"ר פע"ה אות ו', נדרים דף ס"ד:

פרק כט

לעולם רגליו של אדם. תנחומא ויצא סוף אות ח' אמרו רבותינו כל בני אדם כו'.

אלא מלמד שנעשה קל מרוב השמחה. בלקח טוב ללמדך שבשורה טובה נותנת כח לאדם שכיון שנתבשר יעקב אבינו נשא רגליו, ועיי' ב"ר פ"ע אות ח', וילקוט רמז קכ"ג, ומובא ברש"י עה"ת בשם ב"ר:

מלמד שראה סיני כו'. ב"ר פ' אות ט', ומובא בלקח טוב ר' יוחנן פתר לה בסיני ויש שם שינויים מאשר הביא המחבר:

מן התורה ההיא ישתו ישראל. בב"ר שמשם שמעו עשרת הדברות:

זה שנאמר וישב משה. בב"ר ולק"ט מובא הכתוב אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ' כ"ב):
אמר לה יעקב הנשאי לי אמרה לו הין. מגילה י"ג ע"ב, ושם היא קצת ברחבה, ועיי' גם בתרגום יב"ע:
אמר אליעזר עבד אברהם ב"ר פ"ע אות י"ג, ילקוט ולק"ט ורש"י:
ממשש היה לו בחיקו. ב"ר שם וילקוט ולק"ט ורש"י:
שם הגדולה שמתנותיה גדולות כהונה ומלכות. בב"ר פ"ע אות ט"ו גדולה במתנותיה כהונה לעולם ומלכות לעולם ושם הקטנה רחל קטנה במתנותיה יוסף לשעה שאול לשעה ושילה לשעה, וכן מובא בלק"ט והוסיף שם אהרן ובניו מלוי ומלכות דוד לעולם, והעירותי שם אהרן ובניו מלוי עיי' ב"ר פע"א פנחס עתיד לעמוד מלוי, יוסף לשעה ושאול לשעה, פירוש שלא נמשכו מלכותם לדורות ושאול יצא מרחל, עיי' ב"ר פע"א, וכן מגילה י"ג ע"ב רחל זכתה ויצא ממנה שאול, ומה שסיים ומרדכי שהיה יוצא מרחל, עיי' מגילה י"ב ע"ב אביו מבנימן ואמו מיהודה:
מתוך שהיו אומרים. ב"ב קכ"ג ע"א, ועיי' ב"ר פ"ע אות ט"ז ופע"א אות ב', תנחומא הנדפס מכבר ויצא אות ד', ותנחומ' שלנו אות י"ב, ת"י ויב"ע ורש"י ולק"ט:
ומי חצוף. ב"ר פ"ע אות י"ח:
וכבר עברו שמונים שנה. בב"ר שמונים וד' שנים, וכן מובא ברש"י ולק"ט כי בן ס"ג היה כשנתברך וישב עוד י"ד שנה בבית עבר וז' שעבר ברחל הרי פ"ד:
ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שאחות נביות היא. מובא ברש"י עה"ת תולדות כ"ח ט' ע"ש, ועיי' סר"ע פ"ב, מגילה י"ז ע"א, ורש"י שם:
עשה כנופיא עם כל אנשי המקום. ב"ר פ"ע אות י"ט, ולק"ט:
והיתה קטנה והיתה ראויה לרחל. בב"ר פ' ע"א אות ט' איתא כך ותלד זלפה בכולם כתיב ותהר וכאן ותלד, אלא בחורה היתה ולא היתה ניכרת בעיבורה, ורש"י בראשית ל' י' הביא וז"ל ותלד זלפה בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה:
מכלל דעד השתא שמסרה לה רחל אותם הסימנים. עיי' מגילה י"ג ע"ב, ורש"י עה"ת:
שבעת ימי החופה. בפדר"א פט"ז ר' יוסי אומר מנין אנו למדון שבעת ימי המשתה, מיעקב אבינו, כשנשא את לאה עשה שבעת ימי המשתה, שנאמר מלא שבוע זאת,

ומובא בילקוט שופטים רמז ע', וכן בלקח טוב מלא שבוע זאת אלו שבעת ימי המשתה, וע"ש מה שהעירותי בהערה נ"ט:
ולא ליעקב לשפחה. עיי' לק"ט ובהערה ס"א:
כי רחל היתה עיקר הבית. ב"ר פע"א אות ב':
האמהות הם הנבואות כו'. תנחומא הנדפס מכבר ויצא אות ט', ועיי' ברכות דף ס', ומובא ברש"י עה"ת:
גרסינן בברכות. דף ז' ע"ב:
משל למה הדבר דומה. ב"ר פע"א אות ד', תנחומ' שם ויצא אות ט' בקצת הרחבת דברים:

פרק ל

ממני לא מנע. ב"ר פע"א אות ז', וילקוט רמז קכ"ז, ורש"י ולק"ט:
כעין בהלה. דורש בלהה כמו בהלה:
ואמרו חז"ל כי ארבעתם היו אחיות בפדר"א פל"ו וכי שפחותיו היו והלא בנותיו היו, הבנות בנותי הרי שתים. ולבנותי מה אעשה הרי ארבע, ופירש"י ול"ט כולן בנותיו היו אף בלהה וזלפה. וכן רש"י ויצא ל"א נ' כתב אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש:
כעין נפתל ועקש. וגם רש"י פירש לשון עקש ופתלתול:
ויש אומרים כעין תפלה. כך תרגום אונקלוס, וכן הביא רש"י ואונקלוס תרגם [בעותי] לשון תפלה:
משבט גד עתיד לצאת אליהו הנביא. עיי' לקח טוב ויצא ל' ובהערה י"ה:
ויש אומרים בא מהול שנאמר גודו אילנא. ז"ל רש"י ומדרש אגדה שנולד מהול כמו גורו אילנא עכ"ל, ועיי' זכור לאברהם בלקוטים דף קפ"ה:
בכל השבטים לא נאמר בהם על כן קרא שמו חוץ מלוי. הלשון משובש וכן צ"ל על כן כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי לפי שאוכלוסין שלו מעט הי' לפי שהארון מכלה אותם. ושלשה פעמים כתוב על כן אצל לוי יהודה ודן ובכל השלשה מקומות דרשו בב"ר פע"א אות ד' אות ה' ואות ו' כל מקום שנאמר על כן מרובה באוכלוסין, ופירש המ"כ על כן משמע יותר על השיעור הנכון ובמקום אחר אמרינן חוץ משבט לוי שהארון מכלה בהם ע"כ. ולא גלה לנו באיזה מקום מצא כן רק הם דברי רש"י ויצא כ"ט ל"ד על כן כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם:
ד"א בכל השבטים כתיב ותקרא. רש"י הביא דרשה אחרת בשם מדרש אלה הדברים רבה, ועיי' מה שהעירותי בזה בפתח דבר ליקוטים ממדרש אלה הדברים זוטא צד ה':

מכאן שאין הצדיקים פושטין את ידיהם בגזל. סנהדרין צ"ט ע"ב, ולק"ט, ועיי' ב"ר פע"ב אות ב', ורש"י עה"ת:

ראויה היתה לאה. ברכות ס' ע"א, ועיי' תנחומ' שלנו ויצא אות י"ט, ותנחומא הנדפס מכבר ויצא סוף אות ט' וכן בירושלמי ברכות פ"ט ה"א דף י"ד ע"א, וכן בתרגום יב"ע ושמיע קדם ה' צלותא דלאה ואתחלפי עובררייא במעיהון כו', ועפי"ז יסד הפייטן ביוצר ליום א' דר"ה עובר להמיר בבטן אחות כו', ועיי' בתנחומא שם בהערה קכ"א קכ"ב:

אליהו מעיד על תחיית המתים. במאמר נלקה בחסר. ונמצא בתנחומ' נשא אות ל' וכן בתנחומ' הנדפס מכבר אות כ"ה, ובקצת שינויים במדרש במ"ר פי"ד אות א', והדרש הוא על הכתוב לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי [תהלים ס' ט'] וע"ש ותבין כוונת המאמר:

בגמ' דורשי רשומות לי גלעד ולי מנשה. נראה כי היא הוספה חיצונית שאחד המעתיקים הוסיף: בגמרא, ר"ל בגמרא סנהדרין ק"ד סע"ב תמצא דורשי רשומות היו אומרים לי גלעד ולי מנשה, ר"ל שמה תמצא דרשה על הכתוב לי גלעד ולי מנשה בשם דורשי רשימות:

דרך הנשים. בב"ר פע"ג אות ה', וילקוט רמז ק"ל, ולק"ט עד שלא תלד האשה הסרחון נתלה בה לאחר שתלד תולה בבנה מאן אכל הדא מקמתא ברך, מאן תבר הדא מקמתא ברך, וברש"י עה"ת כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה? בנך, מי אכל תאנים אלו? בנך:

אבל להבה תלהט הרים. לשון הכתוב תהלים פ"ג ט"ו וכלהבה תלהט הרים:

כל צאן לבן לא היו אלא שבעים. ב"ר פע"ג אות ח', ילקוט רמז ק"ל, ולק"ט:

ויש אומרים יש רגל מברכת ויש רגל מייבשת. בפדר"א פל"ו ויברך ה' אותך לרגלי מכאן אמרו יש רגל אדם מברכת בית, ויש רגל אדם מחרבת בית, והיה רגל יעקב מברכת, שנאמר ויברך ה' אותך לרגלי, והנה המחבר הביא ויש רגל מיבשת כי יש ב' הוראות לשרש חרב הוראה א' ענינו יובש והוראה ב' ענינו שממה ושביתה והריסה, וכוונת הפדר"א רגל מחרבת מהוראה השניה:

צאן רבות. זה נשמט ממקומו ושייך להלן בסוף הפרשה:

הרבה לא נאמר. בתנחומ' ויצא אות כ"ד ויהי לו מקנה הרבה אין כתיב כא,ן אלא ויהי לו צאן רבות, שהיו פרות ורבות, והיו אוה"ע באין ונותנין ליעקב כסף וזהב בשביל ליקח ממנו צאנו, ועיי' בהערה ק"ע, ולזה המאמר מהתנחומ' כיון רש"י ויצא ל' מ"ג:

היו יולדים ב' פעמים כו'. עיי' לקח טוב:

פרק לא

מכאן לאדם כו' שאזנים לכותל. בגמרא ברכות ח' ע"ב וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה מאי קראה וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה, פירש"י דאמרי אינשי אזנים לכותל, וכן במדרש וי"ר פל"ב אות ב' ר' לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל. וכן בשו"ט מזמור ז' אות א' וכן בקה"ר פ"י פ' גם במדעך משום אזנים לכותל, ועיין תנחומא ויצא אות כ"ד בהערה קס"ז:

כמה הם. עיין תנחומא הנדפס מכבר ויצא אות י"א, וכן רש"י עה"ת הביא עשרת מונים אין מונים פחות מעשרה, מונים לשון סכום כלל החשבון והם עשריות, למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים ועיין ב"ר פע"ד אות ג':

אפילו אם ימות אין לנו חלק ונחלה לפי שאין הבנות יורשים כו'. וכן הביא רש"י כלום אנו מייחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים:

הכסף שהי' צריך בנישואין. ר"ל לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין, ועיין ברש"י:

נתכוונה כדי להסיר ע"ז מבית אביה. וכן ב"ר פע"ד אות ה' וילקוט רמז ק"ל. ותנחומא, ופדר"א פל"ו, ורש"י ולק"ט:

מאנשי המקום ומקרוביו. וכן ביב"ע ורש"י:

ולמה הזכירו הכתוב שידבר בטובה. עיין יבמות ק"ג ע"ב כל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים:

ומפני החרם הזה מתה רחל. וכן הביא רש"י ועיין לקח טוב הערה ל"א, והבאתי שם דברי הב"ר והפדר"א:

אהל יעקב זה אהל רחל. ב"ר פע"ט אות ט', ורש"י עה"ת, ועיין בלק"ט ודעת אחרת לו בזה:

ונעשו התרפים כר מלא נוצה. פי' כר לשון כרים וכסתות עיין רש"י, אבל בב"ר שם איתא תרפים לא מצא קיתונית מצא נעשו תרפים קיתוניות שלא לבייש את רחל. המוספי פי' בערך קתון בל"י מין צלוחית וכוס. והיפ"ת פירש בגדים:

כמו תפלט פרתו. וגם רש"י הביא לא שכלו לא הופלו עבורם כמו רחם משכיל, תפלט פרתו ולא תשכל:

אותה שהיתה גנובה. וכן הביא רש"י גנובת יום או גנובת לילה. הכל שלמתי:

לי היתה גנובה ואני חייב באחריותה. עיין ב"מ צ"ג ע"א במשנה ובגמרא שם עד מתי שומר שכר חייב לשמור עד כדי הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ע"ש:

כמו שאמרו במס' יומא. דף כ"ח ע"ב יום המעונן היה:

שקורין שקוטי"נש. צ"ל שקורין שקיטינוש והיא מלה יונית [....] הוראתה טמון בחשך ואפילה:

שהיה לו בשעה שנעקד וז"ל הראב"ע בפסוק נ"ג וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, ויש אומרים זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננה רחוק:

מתשמיש. יומא ע"ז ע"א:

פרק לב

פירשו המלאכים שלוחו מחוצה לארץ. עיין ברש,י שכתב מלאכי אלהים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ, מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו. ועיין בתנחומא וישלח אות ג' ובהערה ה'. ועיין ברמב"ן עה"ת:

שתי מחנות. תנחומא שם, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

כמה הם מחנה אלהים שני אלפים רבוא של מלאכי השרת שנאמר רכב וגו'. ב"ר פע"ה אות י', ועיין פסיקתא בחודש השלישי (ק"ז ע"ב), ובפסיקתא רבתי פסקא כ"א; ד"א אנכי רכב אלהים רבותים כו':

מהם לובשי ברזל. ב"ר שם, ועיין תנחומא, ובספר הישר:

ד"א ולמה שלח אצלו מלאכים. ב"ר שם אות י"א:

אמר יעקב אמרו לעשו. ב"ר שם, וע"ש ביפה תואר, ובשמ"ר פכ"ט, במ"ר פ"ב, תנחומא וישלח אות ב', ומדרשים חלוקים הם:

ובאותה שעה שקרא יעקב אבינו לעשו אדני כו'. ב"ר פע"ה אות י"א, ולק"ט:

אמר יעקב לשלוחים. ב"ר שם:

אעפ"י שהייתי דר עם לבן קיימתי כל התורה כולה גרתי בגמטריא תרי"ג מצות. וזה הביא גם רש"י ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים. וכן בלקח טוב הביא עם לבן גרתי. מדרש, אמר יעקב אבינו קיימתי כל התורה עם לבן השלמתי תרי"ג מצות מנין גרת"י, וזה לא נמצא בב"ר:

שור זה יוסף. ב"ר פע"ה אות י"ב, ילקוט רמז ק"ל, ולק"ט, ועיין תנחומא שלנו אות ה', ובתנחומא הנדפס מכבר ריש וישלח באופן אחר:

ד"א משור אחד יצאו שוורים הרבה. ב"ר שם במאמר ר' יהודה:

באותה שעה. תנחומא וישלח אות ו', ולזה כיון רש"י שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו:

שמא יהרג, ויצר שלא יהרוג אותו. תנחומא הנדפס מכבר וישלח אות ד', ב"ר פע"ו אות ב', וילקוט ולק"ט, ושם הגירסא ויירא שלא יהרוג ויצר שלא יהרג, ולזה המאמר כיון רש"י ויירא שמא יהרג ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים, ועיין במזרחי:

באותה שעה וכו' כתוב בתורתך. ב"ר פע"ו אות י"ג, וילקוט רמז ק"ל:

רמז לו שעתידין בניו לעבור את הירדן. עיין דרשה אחרת בב"ר פע"ו אות ה' בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב כו' ע"ש:

ואתה אמרת בתורתך. ב"ר שם וילקוט:

היטיב בזכותך. ב"ר וילקוט שם ורש"י ולק"ט:

מכאן לעונה האמורה בתורה. ב"ר שם אות ז' ילקוט רמז קל"א, ולק"ט, ירושלמי כתובות פ"ה ה"ז, ומובא ברש"י עה"ת בשם ב"ר, וע"ש מה שכתב בזה:

שהם צריכות כו'. ב"ר שם וילקוט:

ולמה לא הכניסם בערבוביא. ב"ר שם, ושם הגירסא למה לא הכניסן לו בערבוביא כדי לתמהו על דורון שלו, ולמה לא הכניסן כולן כאחת כדי להשביע עינו של רשע, ועיין בלק"ט ובהערה מ"ו:

אמר יעקב לפני הקב"ה. ב"ר סוף פ"ה:

בגדולתו ב"ר שם אות ח', וז"ל הלק"ט במוצאכם אותו בגדולתו אל תקשו עורף לפניו כו':

אף הוא היה בצרה. בב"ר שם אף הוא בעקא:

דינה היכן היתה. ב"ר פע"ו אות ט' תנחומא וישלח אות י"ט, וע"ש הערה ע"ו ע"ז ע"ח, ילקוט סוף רמז קל"א, וילקוט איוב רמז תת"ק ורש"י, ולק"ט:

למהול. זה עשו. לערל, זה שכם:

מלמד שעשה עצמו כגשר. בב"ר שם עשה עצמו כגשר, וכתב המ"כ נראה שהגימ"ל נקודה בפתח והוא אדם המעביר את הספינה לעבר הנהר מעבר השני כו', וכן רש"י הביא עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן:

ולמה נשאר ששכח פכין קטנים. חולין כ"א ע"ב א"ר אלעזר שנשתייר על פכין קטנים, וכן רש"י הביא שכח פכין קטנים וחזר עליהם:

שרו של עשו, ב"ר פע"ז אות ז', ילקוט רמז קל"ב, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

שאבק רגליהם עלה עד כסא הכבוד. חולין צ"א ע"א מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד:

אמר לו יעקב כו'. חולין צ"א ע"ב אמר לו גנב אתה או קוביוסטוס אתה שמתיירא מן השחר? אמר לו מלאך אני ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. ועיין ב"ר ריש פע"ח, וביפה תואר:

בבראשית רבה. הוא ב"ר פע"ח אות ב':
ר' ברכיה בשם ר' לוי. ב"ר שם אות נ', פסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (ס"ב ע"ב), ורבתי פי"ז ויהי בחצי, ופה הלשון משובש וכצ"ל מקים דבר עבדו ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר מי שהוא מקים דבר עבדו ועצת מלכים ישלים, אין אנו יודעין שהוא האומר לירושלים תושב (שם) אלא מלאך אחד נגלה אל יעקב אבינו ואמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל וגו' (בראשית ל"ב כ"ח) חזר ונגלה הקב"ה אל יעקב אבינו לקיים גזירתו של אותו מלאך, שנאמר ויאמר לו אלהים שמך יעקב (שם ל"ה י'), ועיין בב"ר בפירוש המ"כ:
אלא לרפאות צלעתו. ב"ר פע"ח אות ה', ורש"י עה"ת, והתחלת המאמר וכי זרחה לו לבדו הוא לשון חכז"ל חולין צ"א ע"ב:
ד"א שמש ששקעה בעבורו. סנהדרין צ"ה ע"ב, ורש"י עה"ת אותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו:
ולמה נקרא שמו גיד הנשה. חולין צ"א ע"א, ורש"י עה"ת, וכן בב"ר פע"ח אות ו', וילקוט רמז קל"ג, ולקח טוב, וע"ש בהערה ס"ז:

פרק לג

כל אחד ואחד זכותו תקום עליו. וכן הביא הלק"ט אמר כל אחד ואחד זכותו יעמוד לו, וזה נובע מב"ר פע"ח אות ז' כל אינש ואינש זכוותא תקום ליה:
מכאן שחביבין. בב"ר שם אות ח' הדא אמרה אחרון אחרון חביב, וכן הביא רש"י:
הה"ד כי שבע יפול צדיק וקם. ב"ר שם ולק"ט:
ולמה נקוד. ב"ר פע"ח אות ט', מדרש חזית בפ' צוארך כמגדל השן, ונמנה בין עשר נקודות בתורה עיין מס' סופרים פרק ו' ה"ב, וספרי בהעלותך על הכתוב או בדרך רחוקה, ובאדר"נ פ' ל"ג, במ"ר פ"ג:
מלמד שלא בקש לנשקו אלא לנשכו. ב"ר פע"ח אות ט', בדברי ר' ינאי ולק"ט ובפדר"א פל"ז אל תהי קורא וישקהו אלא וישכהו:
ונעשה כמו שעוה. וכן הביא הלק"ט והי' צוארו של יעקב של שיש ושיניו של עשו של שעוה. והעירותי שם בהערה י' זה ליתא בב"ר, רק וקהו שיניו של אותו רשע, אולם במדרש חזית סיים ונמסו כדונג, ובפדר"א פל"ז וקהו שיניו של עשו:
זה בכה על צוארו וזה בכה על שיניו. ב"ר שם, ולקח טוב, ועיין ת"י ותיב"ע, ובתנחומא הנדפס מכבר וישלח סוף אות ד':

ולמה אמר יוסף ב"ר פע"ח אות י', ילקוט רמז קל"ג, ור"ל בכלן האמהות נגשות לפני הבנים, אבל ברחל יוסף נגש לפניה, הקדים יוסף לרחל, שלא יתלה עיניו ויביט את אמו וגבהה קומתו וכסה אותה, וכן הביא רש"י ולקח טוב:

ולפיכך אין עין רעה שולטת בזרעו של יוסף. בב"ר הוא דכתב ביה בן פורת יוסף בן פורת עלי עין (בראשית מ"ט:כ"ב), וברש"י עה"ת הביא מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין:

ולמה מזכיר יעקב שמו של הקב". עיין רש"י עה"ת שהביא וז"ל ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתייירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה, לכן פירש כראות פני אלהים מלאכים, וכן בלקח טוב כראות פני אלהים הודיעו שהמלאך נתאבק עמו ויוכל לו:

משל לחבר. סוטה מ"א ע"ב, וע"ש בפירש"י בגמרא שם:

מיד ביקש מיעקב שינחל חצי העולם הזה והוא ינחל חצי העולם הבא. בלקח טוב הביא וז"ל מדרש, אמר לו עשו נחלוק העוה"ז והעוה"ב כו', והעירותי שם בהערה כ"ד במדרש ב"ר לא נמצא הדרשה, רק נמצא בקצת שינויים בתנא דבי אליהו זוטא פרק י"ט, ובילקוט רמז קי"א על הכתוב מכרה כיום מובא המאמר הזה, ומצויין בטעות פדר"א, ויש לתקן שצ"ל תדב"א, וז"ל שם: אמרו כשהיו יעקב ועשו במעי אמן אמר יעקב לעשו כו'. טול אתה העוה"ז חצי והעוה"ב חצי, ואני אטול חצי, א"ל יעקב לעשו אדוני יודע כי הילדים רכים ואינם יכולים לעמוד ביסורין, שנאמר ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן וגו'. ובילקוט רמז ק"י הביא בשם מדרש אבכיר שהיו חולקין בשביל העוה"ז והעוה"ב ע"ש. ועיין בתנחומא שלנו תרומה אות ז':

זה משה ואהרן כו'. ב"ר פע"ח אות י"ג.

ואינם יכולים לסבול עול גיהנם. וכן הביא הלק"ט שם בשם מדרש כי הילדים רכים ואין יכולין לסבול דינה של גיהנם:

חזרנו על כל המקרא. ב"ר פע"ח אות י"ד, דב"ר פ"א אות כ', תדב"א זוטא פי"ט, ותנחומא שם תרומה אות ז', ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א (דף מ' ע"ג), ועיין בתנחומא.

ביקש ללוותו. ב"ר פע"ח אות ט"ו, ולק"ט ועיין שם הערה מ':

מלמד שכיון שראו המלאכים. עיין ב"ר פע"ח אות י"א ואות ט"ו:

שלם בגופו. שבת ל"ג ע"ב, ב"ר פע"ט אות ה' ורש"י על התורה, ולקח טוב:

והי' משדר כו'. ב"ר שם אות ו', ולק"ט:

תיקן להם מטבע. שבת ל"ג ע"ב ויחן את פני העיר אמר רב מטבע תיקן להם, פירש"י תיקן להם דברי חן וחנייה, ולי נראה מויקן את חלקת השדה לשון תיקון עכ"ל. ומדברי המחבר תראה שהביא לנכון הדרשה על ויקן את חלקת השדה:
ומי קראו, מגילה י"ח ע"א ועיין ברש"י עה"ת:

פרק לד

ולא בת יעקב. עיין תנחומא וישלח אות י"ד, ורש"י עה"ת, ולקח טוב, ועיין ב"ר ריש פ"פ:
כדרכה. ב"ר שם אות ה', וילקוט רמז קל"ד, ורש"י עה"ת, ולקח טוב, ועיין יומא ע"ז ע"ב, וברש"י ד"ה מביאות:
והחריש יעקב. חסר הדרשה ובלק"ט זש"ה ואיש תבונות יחריש (משלי י"א י"ב):
אין ישראל. ב"ר פ"פ אות ז', וילקוט רמז קל"ד, ולק"ט:
ממשמע שנאמר. ב"ר פ"פ אות י' וילקוט רמז קל"ה:
וכי אחות שניהם. ב"ר שם, וילקוט שם:
בטוחים. שם שם ולק"ט ורש"י:
גוררין. ב"ר שם אות י"א, וילקוט שם, ולק"ט:
עכרתם אותי כמים העכורין. וז"ל רש"י עכרתם לשון מים עכורים, אין דעתו צלול עכשיו:

פרק לה

לביתו של אל. ב"ר פפ"א אות ב', וילקוט רמז קל"ה, וע"ש בב"ר בפי' מהרז"וו:
מה עשו נודר. ב"ר שם וילקוט שם:
אפילו כלים. ע"ז מ"ב ע"ב במשנה, ב"ר שם אות ג', וילקוט שם ולק"ט:
למה נקרא שמה לוזה. ב"ר פפ"א אות ד' ושם הגירסא הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז ובב"ר פס"ט אות ח' הטריף מצות ומע"ט כלוז, וכן גורס הערוך בערך לוז, והילקוט שופטים רמז ל"ח גורס הפריה:
אמה של רבקה. בס' הישר הביא ומובא בסה"ד ב"א ר"ז דבורה היתה בת עוץ:
אלון. לשון יוני. עיין לק"ט וישלח ל"ה ובהערה י"ט ושם הארכתי:
ומה ברכה בירכו. ב"ר סוף פפ"א, ילקוט רמז קל"ה, פסיקתא פסקא זכור (כ"ד ע"א), תנחומא וישלח אות כ"ו, ותרגום יב"ע, ורש"י ולק"ט:
ומפני מה לא נאמרה מיתת רבקה. עיין פסיקתא זכור והערה נ', ובתנחומא תצא אות ד' ובהערה ל"ב.
ומה בקשה דבורה אצל יעקב. וכן הביא רש"י ותמת דבורה, מה ענין דבורה בבית יעקב, אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך מדברי רבי משה הדרשן למדתיה עכ"ל. וגם הלק"ט הביא זה

ותמת דבורה שאילה מהיכן נמצאת דבורה עם יעקב, אלא מלמד ששלחה רבקה אמנו להביא את יעקב, וכה"א ושלחתי ולחתיך משם עכ"ל. ושאב ג"כ דבריו מדברי רמ"ה: כבראשונה. מה ראשונה ע"י שליח. ב"ר פפ"ב אות נ', ושם הגירסא ע"י מלאך, וע"ש בחידושי הרד"ל:

ברכת אבלים בירכו. ב"ר שם, ופסיקתא פסקא זכור כ"ד ע"א, וע"ש בהערות שלי:

אלא לפי שהיה בנימין במעי אמו כו'. ב"ר שם אות ד', וילקוט רמז קל"ו, ורש"י עה"ת, ועיי' לק"ט:

גוי זה בנימין. ב"ר שם, ופסיקתא רבתי פ"ג פסוק ביום השמיני:

זה יבעם ויהוא שם שם ולק"ט, וע"ש בהערה כ"ז:

בשעה שהארץ. ב"ר שם אות ז', ורש"י על התורה, ולקח טוב, וע"ש הערה ל"ה:

בן צערי כו' בלשון הקודש. ב"ר פפ"ב אות ט', ועיין ברמב"ן.

מה ראה יעקב. ב"ר שם סוף אות י', ילקוט רמז קל"ו, ולק"ט:

חס ושלום שנגע בה אלא כו'. שבת נ"ה ע"ב, ועיין רש"י עה"ת, ולק"ט:

מלמד שכולן שקולים כאחד. הוספתי כמו שהוא בגמרא שבת שם. והלק"ט כתב וז"ל הפסוק הזה מופלג לשנים כדי לייחס את ראובן עם שאר בני יעקב. והכוונה מופלג לשנים פסקא באמצע פסוק:

שהוא בכור לעיבור. ב"ר פ"ב אות י"א, וילקוט רמז קל"ז:

בכור לעבודה. כי עד שלא הוקם המשכן היתה עבודה בבכורות:

בכור לתשובה ראובן פתח בתשובה, עיין ב"ר פפ"ד, ופסיקתא פסקא שובה דף קנ"ט ע"ב, חייך שבן בנך מחזיר את ישראל לאביהם שבשמים ואיזה זה הושע והושע מראובן היה:

פרק לו

ולמה לי לדרוש. ב"ר פפ"ב אות י"ד, ולק"ט ורש"י, ועיין סנהדרין צ"ט ע"ב:

אחד מן השלטונים. שם שם:

פסול היה. פסחים נ"ד ע"א, ועיין ב"ב קט"ו ע"ב, וב"ר פפ"ב אות ט"ו, ותנחומא הנדפס מכבר וישב אות א', ורש"י עה"ת, ולק"ט:

וכי יושבי שמים היו. שבת פ"ה ע"א, ורש"י עה"ת:

ולמה נקראו ימים. חולין ז' ע"ב ורש"י:

שהיו מעמידין טירות לע"ז. ב"ר שם:

זו רומי. וכן הביא רש"י, ועיין ברמב"ן מה שהביא בשם פדר"א:

פרק לז

בארץ שנתגייר אביו גיורים. ב"ר פפ"ד אות ד' וישב יעקב בארץ מגורי אביו מאיר מגורי אביו מגיורי אביו:

כל תולדות הללו. ב"ר פפ"ד אות ה', ילקוט רמז ק"מ, ורש"י על התורה, ולק"ט:

ואתה אומר והוא נער כו'. ב"ר פפ"ד אות ז', וילקוט שם, ורש"י עה"ת ולק"ט:

אמר לו אוכלים בניך אבר מן החי. שם שם, ותנחומא וישב אות ו', וע"ש הערה י"ד:

שהיה דיוקנו. ב"ר שם אות ח', ותנחומא וישב אות ה' ורש"י, שהיה זיו איקונין שלו דומה לו:

ד"א שכל הלכות. ב"ר שם ר' נחמיה אמר שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרו לו, ורש"י עה"ת הביא כל מה שלמד משם ועבר מסר לו:

לעולם. שבת י' ע"ב, עיין ב"ר פפ"ד אות ח':

שהיה מגיע לפס רגל שלו. בב"ר שם שהיתה מגעת עד פס ידו:

ד"א שהפיסו. ב"ר שם, וילקוט שם, והוא מלשון גורל, ובב"ר שם סיים ועלת ליהודה:

ד"א נוטריקון. שם שם, ותנחומא הנדפס מכבר וישב אות ד', ובמקום סריס פרעה הגירסא שם סוחרים:

אמר לו כך תהיו גוערים. ב"ר פפ"ד אות י"א, וילקוט רמז קמ"א:

והלא מתה רחל. ב"ר, וילקוט שם, ורש"י עה"ת, ולק"ט, ועיין ברכות נ"ה ע"א:

נטל קולמוס. ב"ר שם אות י"ב, וילקוט, ולק"ט:

למה את נקוד. ב"ר פפ"ד אות י"ג, וילקוט שם, ולק"ט, ספרי בהעלותך פיסקא ס"ט, אבדר"נ פל"ד ורש"י על התורה:

נוהג באביו כיבוד ומורא. ב"ר וילקוט שם, ועיין לק"ט ורש"י:

ומה ראה ראה את חור נהרג. ויק"ר פ"י אות ג', פדר"א פמ"ה, ורש"י שמות ל"ב ה' הביא המאמר בשם ויק"ר:

מן הזבוח לפניו. דורש ויבן מזבח כמו, וְבֶן מְזֻבּוּחַ לפניו, ובתנחומא הנדפס מכבר תצוה אות י' וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, הוי קורא בו ויירא אהרן, ועיין שמ"ר פמ"א:

מכאן שצריך אדם לשאול. ב"ר פפ"ד אות י"ג:

והלא חברון בהר היא נתונה. ב"ר שם, ותנחומא וישב אות י"ג וע"ש, בהערה ל"ט:

שלשה מלאכים. ב"ר שם אות י"ד, וילקוט:

זה גבריאל, תנחומא הנדפס מכבר וישב אות ב' פדר"א פל"ח, ורש"י עה"ת, ועיין בתנחומא שלנו וישב הערה מ', ונעלם אז ממני שנמצא גם בתנחומא הנדפס מכבר:

אמרו נהרגנו ונשליכנו לכלבים. בב"ר שם אמרו בואו ונשסה בו את הכלבים, ועיין בלק"ט הערה נ"ד, ומה שכתבתי הוא עפ"י מאמרם יש לציין פסחים קי"ח ע"א:
אמר להם הקב"ה אתם אומרים ונראה ואני אומר ונראה. תקנתי אתם אומרים ונהרגנו, עיין תנחומא שלנו וישב בהערה מ"א וברש"י עה"ת ובלק"ט ובהערה נ"ז, ולא נודע לי אז כי דברי רש"י לקוחים מן התנחומא, יען כי לא היה עוד לפני:
ואנה היה. ב"ר פפ"ד אות ט"ו, וילקוט, ולקט, בשם ר' יהודה.
אמר אני בכור. הוא דברי ר' נחמיה:
אמר לו הקב"ה את פתחת. ב"ר שם, ועיין מכות י' ע"ב, ובמהרש"א בח"א:
מי השליכו שמעון. ב"ר פפ"ד אות ט"ז, ומדרש משלי פ"א, ועיין לק"ט ובהערה נ"ה:
מים אין בו. שבת כ"ב ע"א. ב"ר שם, ילקוט רמז קמ"ב, תנחומא וישב אות י"ג, ותנחומא הנדפס מכבר וישב אות ב', תרגום יב"ע ורש"י ולק"ט, ועיין בפי' הרמב"ן וברבינו בחיי וביפ"ת:
ד"א אין בו דברי תורה. ב"ר שם:
להאכיל לכל באי עולם. ב"ר שם אות י"ז:
והלא אין דרכן. ב"ר שם, תוספתא ברכות פ"ד, ועיין רש"י עה"ת:
כי כן דרכו של עולם כנען שחטא לא לעבד נמכר. בב"ר פפ"ד סוף אות י"ז אמרו נלך ונתפוס דרכו של עולם כנען שחטא לא לעבד נתקלל, ובלק"ט הביא וז"ל: מה ראה יהודה שפתח להם דרך מכירה אמר כנען שחטא נתקלל לעבד אף זה שחטא לכו ונמכרנו:
אמר הקב"ה אתם מכרתם. ב"ר פפ"ד אות י"ח, ירושלמי שקלים פ"ב ה"ד, פסיקתא פסקא שקלים (דף י"ט ע"ב), ועיין בלק"ט הערה ע"א:
והיכן היה. ב"ר פפ"ד אות י"ט, ילקוט רמז קמ"ב, ויב"ע עה"ת, פסיקתא פסקא שובה (קנ"ט ע"א), וע"ש בהערות שלי ורש"י ולק"ט ומובא בתוס' ב"ק צ"ב ע"א ד"ה מי בשם מדרש:
ולמה שעיר עזים מפני שדמו. ב"ר שם וילקוט ויב"ע ורש"י ולק"ט:
אמר הקב"ה ליהודה. ב"ר וילקוט ויב"ע ולק"ט:
נצנצה בו רוח הקודש. ב"ר שם:
זו אשתו של פוטיפר. ב"ר שם:
שבטים גרמו. ב"ר פפ"ד אות כ':
אלו כ"ב שנה. ב"ר שם וילקוט ולק"ט, ועיין רש"י עהת מפורש המספר, ועיין מגלה י"ז ע"ב:
והלא לא היה לו. ב"ר שם אות כ"א, וילקוט, ופדר"א פל"ח, ורש"י ולק"ט:

אמר להם. ב"ר פפ"ד אות כ"א. וילקוט שם, ומס' סופרים פכ"א, ולק"ט, ועיין ברש"י בהרחבת דברים, ועיין בתנחומא וישב ובהערה כ"ד:

אלא אמר יעקב לפני הקב"ה. לא מצאתי המקור, ועיין בתנחומא שלנו וישב אות ח', ובלק"ט הביא ויאמר כי ארד כסבור היה שקצף הקב"ה עליו שחסר מי"ב שבטים, ועיין תנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ט':

זה יצחק. ב"ר פפ"ד אות כ"א, ורש"י עה"ת, ולק"ט, וכן הביא הראב"ע, ועיין במנחת יהודה:

חמשה פעמים. ב"ר שם אות כ"ב לדעת רב הונא. ובילקוט הגירסא רב נחמן, ועיין בתנחומא וישב אות י"ג ובהערה מ"ה:

פרק לח

שנידוהו ואמרו לו. ז"ל רש"י וישב ל"ח א' למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף? ללמד שהורידו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכר, אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך, וכן בלקח טוב וירד יהודה מאת אחיו כיון שנמכר יוסף עמדו עליו אחיו אמרו מלך היית עלינו אמרת לנו לכו ונמכרנו לישמעאלים וישמעו אחיו אם אמרת לנו פטרו אותו לשלום היינו שומעים לכך נאמר וירד יהודה מאת אחיו, ובמדרש ב"ר פפ"ה אות ב', ילקוט רמז קמ"ד, מפני מה הסמיך פרשה זו לזו ר' אליעזר אומר כדי לסמוך ירידה לירידה, ר' יוחנן אמר כדי לסמוך הכר להכר, ועיין תנחומא הנדפס מכבר תשא אות כ"ב, ושמ"ר פמ"ב אות ג':

ד"א כל מי שהוא מתחיל במצוה. ב"ר פפ"ה אות ג', ילקוט רמז קמ"ד, סוטה י"ח ע"ב, ולק"ט:

זה חירם. ב"ר פפ"ה אות ד', וילקוט שם:

ותקרא. תקנתי ויקרא, כמו שהוא במקרא, וגם בב"ר שם אות ד', וילקוט רמז קמ"ה בשם ב"ר, מובא ג"כ ותקרא שמו ער וראיתי במנחת שי שהביא בספרים אחרים כתוב ותקרא כחבריו שבענין:

שהוערה מן העולם. ב"ר, וילקוט רמז קמ"ה, ולק"ט, והוא מלשון ותער כדה:

אנינה היה לעצמו. יותר נכון שצ"ל הביא לעצמו, כמו בב"ר וילקוט ולק"ט שהביא אנינה לעצמו:

דש מבפנים. יבמות ל"ד ע"ב, ורש"י ולק"ט:

אעפ"י שאין ניחוש. ב"ר פפ"ה אות ה', וילקוט שם, ולקח טוב, ועיין חולין צ"ה ע"ב:

שנים עשר חדש. ב"ר שם אות ו', וילקוט ולק"ט, ועיין במ"ר בפי' הרזו"ו ועיין סדר עולם פ"ב, ומובא בילקוט שם, ובתוס' על התורה, ועיין נזיר ה' ע"א, ומכילתא בא סוף פי"ז: כל מקום שנאמר גזיזה. ב"ר וילקוט ולק"ט:

שתי תמניות. ב"ר וילקוט שם, סוטה י' ע"א, ירושלמי סוטה פ"א ה"ח דף י"ז ע"א, ולק"ט ורש"י:

ולמה הוא קורא. שם שם:

חזרנו. ב"ר וילקוט, סוטה י' ע"א:

ד"א מלמד. שם שם:

מהיכן גואלים עומדים. בב"ר וילקוט מהיכן גדולים עומדים, אבל בילקוט בשם ב"ר הביא ג"כ גואלים עומדים:

על כרחו. ב"ר וילקוט ולק"ט:

נצנצה. ב"ר שם אות ט', וילקוט:

זו מלכות. שם שם ולק"ט:

אלו סנהדרין שמעטפים בטליתותיהם. בב"ר וילקוט זו סנהדרין שהם מצויינים בפתיל, המד"א פתיל תכלת, ובלק"ט אלו סנהדרין לובשי ציצית:

לא חדשים שלמים. ב"ר פפ"ה אות י', וילקוט, ורש"י, ולק"ט, ועיין ירושלמי יבמות פ"ד הי"א, ובבלי שם מ"ג ע"א:

מלמד. ב"ר וילקוט ולק"ט:

תמר בתו של שם היתה. ב"ר וילקוט שם ולק"ט ורש"י עה"ת, ועיין סוטה י' ע"א, וברש"י ד"ה יתומה, ועיין ברמב"ן:

מלמד שאבדה החותמת. ב"ר פפ"ה אות י"א, וילקוט שם:

המד"א. הוספתי כמו שהוא בב"ר וילקוט:

בקש לכפור, ב"ר, וילקוט, וסוטה י' ע"ב, ולק"ט:

אמר לו הקב"ה. ב"ר, ועיין לעיל ל"ז ל"א.

זה רבה. ב"ר פפ"ה אות י"ד, וילקוט רמז קמ"ה, ולק"ט, ועיין בהערה נ"ט, והכוונה זה מלך המשיח שהוא גדול על כל המלכים יהיה מפרץ.

וארבעה ידות. ב"ר וילקוט, תנחומא משפטים, ורש"י עה"ת:

פרק לט

נסמכה ירידה לירידה. ב"ר פפ"ה אות ב', וילקוט רמז קמ"ד, ולק"ט וישב ל"ח א' על וירד יהודה לא היה צריך קרייה למימר אלא ויוסף הורד מצרימה, ומפני מה הסמיך פרשה זו לזו, כדי לסמוך ירידה לירידה, ירידה דיהודה לירידה דיוסף, ועיין רש"י (ל"ט א'):

אל תקרי הורד אלא הוריד. סוטה י"ג ע"ב, ושם הסיום באופן אחר שהוריד איצטגניני פרעה מגדולתן. רק בב"ר שם כתוב והוריד את השכינה למצרים עמו, ועיין מגילה כ"ט ע"א, ועיין בלקח טוב:

ד"א שהוריד יעקב אביו. ב"ר וילקוט ולקח טוב:

שפיטם עגלים לע"ז. ב"ר שם אות ג' וילקוט, ובב"ר שם סיום גם פוטיפרע שהיה פורע עצמו לע"ז, ועיין סוטה י"ג ע"ב:

שנסתרס בגופו. ב"ר ועיין בלק"ט הערה ט':

גבר ערום. ב"ר וילקוט שם:

בכל מקום מצרי מוכר כושי. בב"ר וילקוט בכל מקום גרמני מוכר כושי וכאן כושי מוכר גרמני, אין זה עבד כו', וכן יש לתקן לפנינו, ופי' גרמני לבן, עיין ערוך ערך גרמן והביא דברי המדרש וע"ש במוספי, ובלק"ט הביא וז"ל: מעולם הלבן מוכר את הכושי, וכאן הכושים מוכרים את הלבן, אין זה עבד, לפיכך ביקש מהם ערב כו':

שאם היה אומר לו רותחין. עיין ב"ר פפ"ו אות ה', וילקוט ולק"ט, הוה אמר ליה מזוג רותחין, והיו רותחין פושרין והי' פושרין, ועיין תנחומא הנדפס מכבר וישב אות ח', ומה וכל אשר עושה ה' מצליח בידו, היה מוזג לרבו קונדיטון כו':

מאמבטי אחד. הסיום ליתר שם, ועיין ערוך ערך אבט וערך אמבט:

זו אשתו כו' לשון נקייה. ב"ר שם אות ו', וילקוט ורש"י ולק"ט ויב"ע:

הרהורי דברים. ב"ר פפ"ז אות ד', ילקוט רמז קמ"ח, ולק"ט.

ארורים. ב"ר וילקוט ולק"ט:

בדבר עבירה. ב"ר שם אות ה', וילקוט ולק"ט:

אמר לה מתיירא אני. ב"ר וילקוט:

ד"א מתיירא אני מאבא. מתיירא אני מה'. ב"ר וילקוט שם:

יוסף ומרדכי שווים בגדולה. עיין ב"ר שם אות ו', וילקוט ולק"ט, ושם חושב מה שנאמר בזה נאמר בזה:

אפילו שכיבה. ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י:

ד"א ולא שמע. ב"ר וילקוט ורש"י, סוטה ג' ע"ב, יומא ל"ה ע"ב:

יום מבול נילוס. בב"ר שם אות ז', ילקוט רמז קמ"ו יום גבול של נילוס היה, ועיין בלק"ט הערה מ"ג:

לחשוב. ב"ר וילקוט ולק"ט, ובת"א למיבדק בכתבי חושבניה, וכן מובא בלק"ט וב"ר פצ"ח אות כ':

וזימן לו הקב"ה דמות דיוקנו של אביו. סוטה ל"ו ע"ב, ועיין ב"ר שם אות ז', וילקוט שם, ועיין בתוס' סוטה שם ד"ה באותה שעה, מה שהביאו בשם ר' משה הדרשן:
קפץ. ב"ר שם אות ח', וילקוט שם:
מסרה אותו בפי כל. בב"ר שם נתנה אותו בפיהם של כולם, ובלקט נתנה אותו בפניהם להתנפל עליו כולהם:
מחבקתו. ב"ר שם וע"ש במ"כ:
אמרה לו. שם שם, ולק"ט ורש"י, ועיין ברמ"בן:
אמר יודע. עיין ב"ר ובהוספה שניתוסף שם בפנים המדרש, ועיין בלק"ט ובהערה נ"ג:

פרק מ

שר המשקים. ב"ר פפ"ח אות ב', ילקוט רמז קמ"ו, ולק"ט ורש"י:
בפושרין. עיין לק"ט בהערה ה', והעירותי שצ"ל פוטירין:
בקשו. ב"ר שם, וילקוט ולק"ט:
כל אחד. ב"ר וילקוט ורש"י ולק"ט, וברכות נ"ה ע"ב:
מכאן אתה למד כו'. ברכות נ"ה ע"ב:
זה ישראל. ב"ר פפ"ח אות ה', וילקוט ולק"ט, ועיין חולין צ"ב ע"א:
ד"א יהושע וכלב וחור. לא מצאתי המקור:
אמר לו אתה בשרתני. ב"ר וילקוט רמז קמ"ז, ולק"ט:
מכאן שנכנב שתי פעמים. ב"ר שם אות ו', וילקוט, ובלק"ט גונבתי מבית אבי גונבתי בבית הבור:
ארבעה התחילו באף. ב"ר פפ"ח אות ו', ולק"ט, ושם הגירסא פתחו באף ואבדו באף, ועיין ב"ר פי"ט אות ב', ושם מובא ראיות מהכתובים:
אלה שלשה מלכיות. ב"ר וילקוט:
זו מלכות הרשעה. שם שם:
שהיא מכתבת טירוניא. בב"ר מכתבת טרימוסיא מכל אומות העולם, וע"ש במ"כ שכתב במקומות אחרים גרס טירוניא, וכן גירסת הערוך ע"ש:
משאכל. ב"ר שם, וילקוט ולק"ט:
יום גינוסיא. שם שם, ותרגום יב"ע:
בכל יום. ב"ר וילקוט ולק"ט:

פרק מא

היינו דכתיב וסביביו נשערה מאד. פה חסר איזה מאמר, ואולי צ"ל מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה, היינו דכתיב וסביביו נשערה מד. יבמות קכ"א ע"ב:

ומפני מה נתעכב. עיין ב"ר פפ"ט אות ב' ואות ג', ותנחומא מקץ אות ב', ותנחומא הנדפס מכבר סוף וישב, ושו"ט מזמור ק"ה, ורש"י סוף וישב, ולק"ט ריש מקץ:

אוי להם לרשעים שמתקיימין ידם. פה צ"ל כמו שהוא ב"ר פפ"ט אות ד', וילקוט מקץ רמז קמ"ד, ולק"ט, אמר ר' יוחנן הרשעים מתקיימין על אלהיהם ופרעה חולם והנה עומד על היאור, אבל הצדיקים אלהיהם מתקיימים עליהם והנה ה' נצב עליו, ועיין תנחומא שלנו מקץ אות ג' ובהערה י"ז, ואולי צ"ל לפנינו על ידם.

בשעה שהשנים יפות. ב"ר וילקוט שם:

הבריות נעשות יפות. שם הגירסא נעשו אחין אלו לאלו, ועיין בלק"ט, וכן בתנחומא שם נעשים אחים זה לזה:

האח מתרחק מן האח. ר"ל אין אהבה ואחוה ביניהם:

בשעה. ב"ר וילקוט:

חטטין. פי' בלשון ערבי אבעבועות והערוך בערך הט ד' הביא דברי הב"ר שלפנינו, וע"ש בדברי הרב החוקר מהר"א ד"ר קאהוט בערוך השלם:

ולהלן אומר ותתפעם, ב"ר שם אות ה', וילקוט ורש"י ולק"ט, ועיין תנחומ' מקץ ובהערה כ':

ד"א הכא, ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט בשם רבנן, ושם סיים להלן ליתן גדולה לארבעה, ר"ל דניאל וחנניה מישאל ועזריה, וע"ש ביפה תואר:

ד"א החלום, ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט:

פותרים היו. ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י:

שבע אפרכיות. עיין לק"ט הערה י"ט:

נער שוטה, ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י:

מכאן. שם נאמר ארורים הם הרשעים שאין עושין טובה שלימה:

לחלוק כבוד למלכות. ב"ר שם אות ט', וילקוט ורש"י ולק"ט, ברכות נ"ו ע"ב, ועיין מכילתא בא פי"ג:

תלה הגדולה. ב"ר שם, ותנחומא מקץ אות י"ג בהוספות המדפיס ממאנטובה, ולק"ט, וע"ש בהערה ל"ג:

אם אנו נשוט. ב"ר פ"צ אות א' אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאים כזה, וע"ש במ"כ:

יוסף משלו נתן לו. ב"ר שם אות ג', ילקוט רמז קמ"ח, ולק"ט, וע"ש בהערה נ', ויק"ר פכ"ז, ותנחומא הנדפס מכבר סוף בראשית אות י"ב ובתנחו' מקץ סוף אות ג' קצר המעתיק וכתב וכו' כדאיתא לעיל:

צואר שלא נדבק. כן הוא גם בלקח טוב, וע"ש הערה נ"א:
מישושו. כן הוא גם בלק"ט, ובב"ר שלא משמשו:
וילבש אותו בגדי שש רגל שלא עלה עליה. הוספתי וכן הוא בתנחומ' בראשית, ועיין בב"ר שם:
הלב שלא הרהר בעבירה. כן הוא הגירסא בתנחומא שם ונוסף שם המחשבה שלא חשב נקרא נבון וחכם ובב"ר הגירסא מחשבה שלא חשבה בעבירה תבא ותקרא חכמה, והמלות ויקראו לפניו אברך מוסב למטה, ועיין ביפה תואר:
אב בחכמה. ב"ר שם ותיב"ע ורש"י ולק"ט:
צפנת נוטריקון. ב"ר שם אות ד', וילקוט, ולק"ט:
פקח ערום נבון חכם. בב"ר וילקוט פותר ערום נבון חוזה, ובלקט טוב נביא חוזה:
אסנת בת פוטיפרע. דורש נוטריקון על אסנת ולא מצאתי במקום אחר.
א' אן כשם הגדול שגדל בו. אולי צ"ל א' און שם המקום שנתגדלה בו, כי און הוא שם המקום של פוטיפר כי היה כהן שם:
ושמענו כשבא יעקב אבינו משכם כתב על טס של זהב. לא אדע המקור רק איתא בפדר"א פל"ח כשילדה דינה את אסנת מה עשה יעקב הביא ציץ וכתב עליו שם הקדש ותלה על צוארה ושלחה והלכה לה וירד מיכאל המלאך והורידה למצרים לבתו של פוטיפרע שהיתה אסנת ראוי ליוסף לאשה והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה עמה כבת ע"כ, וזה הובא גם בספר רזיאל (דף ז' ע"א):
כי כן כתיב בד"ה ואלה בני מיכל. אין מקרא זה בד"ה. ועיין סנהדרין כ"א ע"א עגלה זו מיכל, וירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ד דף כ' ע"ב, וב"ר פפ"ב אות ז':
מפני שכל ארץ. ב"ר פ"צ אות ה', וילקוט רמז קמ"ח, ולקח טוב ורש"י:
מכאן אמרו. תענית י"א ע"א, ומובא בלק"ט וברש"י:
יצאו מכוללת. ב"ר שם אות ו', וילקוט ולק"ט:
נכנסו חלאים. שם שם:
העשירים. בתנחומא הנדפס מכבר מקץ סוף אות ז' והרעב היה על פני כל הארץ ראוי היה למקרא לומר על הארץ מה ת"ל על פני כל הארץ. ארשב"נ בא ללמדך שלא התחיל הרעב אלא בעשירים שאין פני הארץ אלא עשירים:
אלו השרים שבהם. צריך לו' המאושרין שבהם, כמו שהוא בב"ר סוף פ"צ, ובילקוט ובלקח טוב:

פרק מב

אל תקרי שבר אלא סבר. ר"ל מלשון תקוה, עיין ב"ר ריש פצ"א ובאות ו', אל תהי קורא יש שבר אלא סבר:

זה שנאמר. עיין ב"ר שם ולק"ט:

זה הרעב כו' זה השבע. עיין ב"ר שם כי יש שבר זה הרעב כי יש סבר זה השבע, וע"ש במ"כ:

אל תוציאו בידכם פרוטה אחת. בב"ר שם אות ב' נאמר אמר להם אל תוציאו בידכם פרוסה ונרשם שם "נ"א פרוטות" והפ"ת הביא פרוסה נ"א פרוטה ולנ"א מפרש למה תתראו עצמיכם לעשירים:

ואל תכניסו. ב"ר שם ותנחומא וע"ש בהערה נ"א:

ד"א אמר להם יעקב. תענית י' ע"ב, ומובא בילקוט, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

בישרן. ב"ר שם וילקוט ולק"ט ורש"י ותנחומא מקץ אות י', וע"ש בהערה נ"ה:

ממשמע שנאמר. ב"ר שם ורש"י ע"ה ביתר ביאור, ועיין בחידושי הרד"ל:

ראוי לומר. תנחומא הנדפס מכבר מקץ אות ה', תנחומא שלנו אות י':

אף יוסף היה יודע. ב"ר פצ"א אות ו', וילקוט רמז קמ"ח, ותנחומא שם, ותנחומא שלנו אות י', וע"ש הערה נ"ב, והמאמר נוסף אל הב"ר מן התנחומא ע"ש ברד"ל:

שנעשה להם כקוסם. שם הגירסא כנכרי, וכן בלק"ט הגירסא כנכרי:

שלש גזירות גזר. ב"ר שם פ"ה ד', וילקוט רמז קמ"ח, ולקח טוב, וע"ש בהערה ט':

והיה מנשה עמד. תקנתי כמו שהוא בב"ר וילקוט ולק"ט:

כנכרי. תנחומא שם וב"ר שם אות ז':

בשעה שנפלו. ב"ר שם:

שהניחוהו. ב"ר שם, יבמות פ"ח ע"א:

שנצנצה. ב"ר שם:

אמר להם והלא מכרתם אותו בחמשה סלעים כו'. ב"ר פצ"א אות ז', ויקלוט רמז קמ"ח:

בשעה. ב"ר וילקוט ורש"י ולקח טוב:

לעולם אין הקב"ה ב"ר שם פצ"א אות ז' וילקוט אסתר רבה פ"ט אות ב' אות ה' ולק"ושו"ט מזמור כ"ב:

אמרו חז"ל. ב"ר פצ"א אות ח', וילקוט שם:

שהיה משתטח. שם הגירסא מתחבט:

דמו ודם הזקן. ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י, ודורש מלת וגם:

זה מנשה. ב"ר ילקוט רש"י ולקח טוב:

ולמה לקח לשמעון. עיין ב"ר פצ"א אות ו', לקח את שמעון מפני שהוא דחפו לבור, ופירש אותו מלוי שלא יטלו עליו עצה וכן רש"י הביא הוא השליכו לבור כו', ד"א נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו:

לעיניהם. ב"ר שם וילקוט ורש"י ולקח טוב:

זה לוי שנשאר יחיד. עיין ילקוט רמז קנ"ב שהביא כיון שהפריש יוסף את שמעון מלוי נעשה לוי יחידי, שנמר ויפתח האחד את שקו, וכי אחד היה, אלא זה לוי הנשאר יחידי, ועיין ברש"י על התורה שכתב ג"כ הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו:

מלמד. ב"ר שם אות ט', וילקוט רמז קמ"ט, ולק"ט:

אמר לו ומה נשתנו בניך מבני. תנחומא הנדפס מכבר מקץ אות ח', ובלקח טוב הוא כלשון המחבר שלפנינו, ועיין רש"י על התורה:

ולמה שמח מפני שהיה דומה לאמו. תנחומא שלנו אות י"ג, ועיין שם הערה פ"ט:

פרק מג

אפילו עצי עריסותינו. ב"ר פצ"א אות י', וילקוט ורש"י ולק"ט, ור"ל שהגיד להם מאיזה עץ היה עריסותיהם ששכבו בהם בהיותם קנים ודרש לה מן מלת ולמולדתינו:

אותה חרדה. ב"ר שם אות י"א, וילקוט ולקח טוב:

אמר להם שמא הוקר השער. ב"ר ילקו ולק"ט ורש"י:

אמר להם הנה הכסף. ב"ר ילקוט ולקח טוב:

זה הקב"ה. ב"ר פצ"ב אות ג' וילקוט, ועיין סוטה מ"ב ע"ב:

אלו עשרה שבטים. ב"ר וילקוט:

שכלתי מיוסף. שם שם:

ד"א בחורבן ראשון. שם שם:

ו' ששה נבילות. עיין חולין מ"ב ע"א:

ה' חמשה דברים מפסידים את השחיטה. חולין ט' ע"א שהיה גרסה. חלדה. הגרמה. ועיקור:

כ"ן שבעים טריפות. הרמב"ם בהלכות שחיטה פ"י ה"ט מנה ע' טריפיות בפרטן:

ט"ב י"א נקובות. עיין חולין מ"ב כ"א במשנה ובש"ע יו"ד הלכות טריפות סי' כ"ט:

ח' שמונה מיני טריפות. חולין מ"ג ע"א:

ד"א אמר לו טול גיד הנשה. חולין צ"א ע"א:

ד"א אין והכן אלא שבת. ב"ר פצ"ב אות ד' וילקוט רמז קמ"ט:

מלמד שהיו דוחפין. ב"ר וילקוט שם ולקח טוב ורש"י:

ירידה ב"ר וילקוט ולק"ט ורש"י:

אביכם זה יעקב. ב"ר שם אות ה', וילקוט רמז ק"נ ולקח טוב:
זה יצחק. בלקח טוב סיים לפי שבשעת מכירת יוסף עדיין היה קיים ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי והזקן נפטר:
מפני שבשעה שבא עשו. עיין ב"ר פצ"ב אות ה', וילקוט ולקח טוב:
נטל הגביע. ב"ר ורש"י וילקוט שם ולק"ט וע"ש בהערה י"ט:
אחד נתן לו יוסף. ב"ר וילקוט ורש"י ותנחומא ויגש:
וזהו איש. מגילה ט"ז ע"ב:
עמו שתו. ב"ר וילקוט ולקח טוב ורש"י, ושבת קל"ט ע"א:

פרק מד

בעוד אימת מלך עליהם. בתנחו' הנדפס מכבר מקץ אות י' כל זמן שאימת העיר עליהן, והילקו' רמז ק"נ הביא בשם מדרש בעוד שאימת כרך עליהם, וכן בתנחו' שלנו אות י"ג שאימת כרך עליהם ע"ש בהערה צ"ג:
שלא יאמרו. ב"ר פצ"ב אות ח', וילקוט רמז קנ"ט, ורש"י ולק"ט:
אמרו לו אחיו גנב בר גנבתא. עיין תנחומא מקץ אות י"ג, ובתנחומא הנדפס מכבר אות י', וב"ר שם אות ח':
שבטים גרמו. ב"ר שם ולקח טוב, וע"ש הערה י"ב:
מלמד שלא היתה חשובה כו'. המאמר הזה הוא משובש, וכצ"ל ויעמוס איש על חמורו כל אחד ואחד נוטל משאו בידו אחת ונותנו על חמורו, ואחר זה צ"ל וישובו העירה וגו', מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר של עשרה אנשים, כמו שהוא בב"ר שם וילקוט שם, ורש"י על התורה, ובב"ר שם נאמר וישובו העירה מטרפולין היתה זאת אמרת וישובו העירה, ורש"י מבאר העיר העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה ע"כ, ופה נשתבש המאמר ע"י המעתיקים:
במעשה תמר. ב"ר שם אות ט', וילקוט סוף מקץ:
ד"א בכסף ראשון. ב"ר וילקוט ולקח טוב, ותנחומא הנדפס מכבר מקץ אות י':
ד"א לאבא שבארץ כנען. ב"ר שם:
ד"א אם נאמר חטאנו. בב"ר שם וילקוט ולק"ט ורש"י:
ד"א מה נצטדק. הוא דברי המחבר מדנפשיה:
דכוכים. דך הוא כמו זך ותרגום טהור דכי:
ד"א מה נאמר. הם דברי המחבר:

הגשה זו מצינו. ב"ר פצ"ג אות ו', והוא לדעת ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, וילקוט ויגש רמז ק"נ, ולקח טוב:
והעם אשר אתו. וכן הביא גם הלקח טוב, ובקרא נאמר אשר עמו וכן תקנתי:
דכתיב ויגשו אליו. בב"ר, וילקוט ולקח טוב מובא הכתוב ויגשו בני יהודע אל יהושע בגלגל (יהושע י"ד ו'), וסיימו לפייסו נגשו:
בייה אתה מעביר עלינו. ב"ר שם וילקוט שם ותנחומא ויגש אות ה', וע"ש בהערה י"ב, ומובא בערוך ערך ביאה בשם ילמדנו ויגש, והמלה יונית פי' עוול ועיוות דין:
יכנסו כו' זקינתו כו'. ב"ר שם וילקוט שם ולק"ט ורש"י:
ואמרו עליו על יהודה. ב"ר שם, ובתנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ג', ותנחומא שלנו ויגש אות ח', וע"ש בהערה ל"א ול"ב, ועיין בלק"ט בהערה ל"ט:
מה פרעה. ב"ר וילקוט ולקח טוב:
כיון ששמע יוסף כך עמוד של שיש לפניו הכה ברגלו אחת על העמוד ונקבו. בב"ר וילקוט שם מה עשה יוסף באותה שעה אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות, ובילקוט עמוד שיש, ובילקוט איוב רמז תתצ"ז עמוד של אבן, ובלק"ט אבן של שיש:
אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת. ב"ר פצ"ג אות ח', וילקוט רמז קנ"א, ורש"י:
או אחותך אנו מבקשין. בב"ר או אתה סבור לישא את אחותינו, ובילקוט וברש"י או אחותינו אתה מבקש:
אלא אמר יהודה. וכן הביא רש"י וז"ל ואחיו מת מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו, אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי:
אמר יעקב אבינו לבניו. המאמר הה מצאתי בילקוט ויגש רמז קנ"א אחר שהביא מאמר ויאמר עבדך אבי אלינו יו"ד פעמים אמרו כו', ומצויין פדר"א, והוא בפל"ט, (ועיין לקח טוב ויגש בהערה מ"ט), ואח"כ מתחיל ולקחתם גם את זה א"ל בתחלה כשהיה בנימין אצלי היתה דעתי מיושבת עלי, ועכשיו דומה לי כאלו ג' לקחתם ביום אחד, ולמה יעקב דומה לנר שיש לו ג' פיות כיון שכבתה אחרונה כבו כולן וכו', וחסר הציון, גם על המאמר שלאחריו עד א"ל יוסף איני רוצה לידע כו' אשר מצוין שם תנחומא והוא בפרשה ויגש אות ז', והמאמר הזה אשר נשמט הציון היה לפני בעל הילקוט בב"ר פצ"ג כמו שתראה ממה שהבאתי להלן בהערה כ"ח, ואולי מזה המאמר שאב גם רש"י במה שכתב והורדתם את שבתי וגו', עכשיו שהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו, ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום אחד:

אמר יעקב אוי לי כו'. זה מובא ג"כ בילקוט שם:
אמר לו יוסף. גם זה מובא בילקוט שם:
אבל אחיי חוץ מן המקח הם עומדים. בילקוט שם כולם חוץ לזיקא [צ"ל לזיקה] הם עומדים, ענינו קשור ודבוק, והושאל בענין חיוב וצורך מלשון זקוקין, וזיקה הוא השם [פֿערפֿליכטונג]:
אבל אני מעי מעי חמו לי כאבל. בילקוט שם ואני מעי קומטים עלי כאבל, והוראת קמט ענינו קשירה ולכידה, והמלה ערבית. כי המאמר היה לפני בעל הערוך במדרש ב"ר פצ"ג והביאו בערך קמתין, וז"ל בב"ר פצ"ד [צ"ל פצ"ג] וקרהו אסון אמר לי אעפ"י שכולן עומדים חוץ למקח אבל אני מעיי קמתין [צ"ל קמטין] עלי בחבל, והוא המאמר שהביא הילקוט, והמוספי העיר שם בנוסחאות חסרים דברים אלו ונמצאים בפרקי רבי אליעזר והביאם בעל הילקוט אבל כתוב קמטין וכן תתכן הגירסא, עיין ערך קמטא שפירושו לכד עכ"ל. ומה שהביא ונמצא בפדר"א והביאו בעל הילקוט לא נמצא שמץ מנהו בפדר"א, רק הילקוט בויגש רמז קנ"א הביא מאמר שלפניו מפדר"א על ויאמר עבדך אבי אלינו עשרה פעמים אמרו בני יעקב ליוסף עבדך אבינו, והוא בפדר"א פל"ט, אבל מן על ולקחתם גם את זה, הוא מאמר אחר וליתר שם, רק היו גם לפני הילקו' בב"ר וחסר הציון, וגם לפני הרב בעל הערוך היה זה בב"ר ונשמט לפנינו, וגם לפני המחבר היה זה בב"ר:
אמר לו יוסף מפני מה. עיין בילקוט שם:
אבא בנידוי כל הימים. בילקו' שם אהיה בנידוי בעוה"ז ובעוה"ב, וכן בתנחומא שלנו ויגש אות ד' א"ל יוסף למה אתה מרבה דברים כו', וכן אמרתי לאבי שאם איני מביאו לך ומעמידו לפניך הרי אני חוטא לפניך בשני עולמות בעולם הזה ובעולם הבא, וע"ש בהערה י"א שהעירותי לזה המאמר כיון רש"י ויגש מ"ד ל"ב:
אמר להם היכן אחיכם. ב"ר פצ"ג סוף אות ח', ובילקוט סוף רמז קנ"א, ורש"י עה"ת ולק"ט:

פרק מה

וכשם שלא פייס. ב"ר סוף פצ"ג: ותנחומא הנדפס מכבר סוף אות ה', ותקנתי בפנים כמו שהוא לנכון שם:
וכי שני צווארים כו' אלא ראה ברוח הקודש. ב"ר סוף פצ"ג, וילקוט, ומגילה ט"ז ע"ב, וע"ש בפירש"י, ורש"י על התורה ולקח טוב:

על משכן שילה. בלק"ט מסיים משכן שילה בחלקו של יוסף היה, שנאמר ויטש משכן שלו (תהלים ע"ח ס'):
אמר ר' בנימין. מגילה ט"ז ע"ב:
בר עיבור כו'. ב"ר פצ"ד אות ב', ולק"ט, וע"ש הערה ל"ב ול"ג:
אל תפסעו פסיעה גדולה וגסה. ב"ר שם וילקוט ורש"י ולק"ט, ותענית י' ע"ב:
ואל תעמידו עצמיכם על דברי תורה. בב"ר ובלק"ט ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה ובגמרא הגי' אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך, וע"ש בתוס' שהביאו ויש מדרש אל תפסקו מדבר הלכה, וגם רש"י בפירושו על התורה הביא אל תתעסקו בדבר הלכה, כמו שהוא בגמרא שם:
ותכנסו בחמה לעיר. ב"ר ותענית שם, וע"ש ברש"י וילקו' ורש"י על התורה ולקח טוב:
כך עונשו. ב"ר שם אות ג', ילקוט רמז קנ"ב, לק"ט, סנהדרין פ"ט ע"א, אדר"נ פ"ל:
אמר להם. ב"ר וילקו' ותנחומא הנדפס מכבר אות י"א, ותנחומא שלנו אות י"ב, ורש"י על התורה:
רב כחו. ב"ר וילקו' ולק"ט:

פרק מו

בנות בנים, ב"ר וילקו' ולקח טוב:
ובני בנות. עיין בלק"ט הערה י"ג:
בשעה שראה יוסף את בנימין. ב"ר פצ"ד אות ח'. ילקו' מקץ רמז ק"נ, ועיין בשנויים סוטה ל"ו ע"ב, ובתנחומא הנדפס מכבר ויגש אות ד' נוסף מן המדפיס ממנטובה. ובתנחומא שלנו ויגש אות ז' הוא בשינויים, וע"ש בהערה כ"ב:
על שם אחי. ר"ל לשם המאורה שלו וכ"ה בב"ר:
מופים שהיה יפה בתואר. ועיין ב"ר שם:
לתקן לו בית תלמוד. ב"ר פצ"ה אות ג', וילקו' רמז קנ"ב, תנחומא שלנו אות י"ב, והנדפס מכבר אות י"א, ורש"י על התורה, ועיין שם בתנחומא הערה נ"א:
ולמה לא נשק יעקב ליוסף לפי שהיה קורא באותה שעה בק"ש. וכן רש"י הביא וז"ל: יעקב לא נפל על צואריו יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע עכ"ל ובשו"ת הגאונים (דפוס ליק) סי' מ"ה תשובה ל"ח שאלה מן קמאי מר רב יהודאי גאון ז"ל מהו שלא נשק לו ליוסף, ואמר דהוה קא קרי יעקב אבינו ק"ש ולא פסק ליה. והעירותי שם בהערות ותיקונים (ליק תרכ"ה) עיין רש"י בראשית מ"ז כ"ט שכתב וז"ל ואמרו

רבותינו שהיה קורא את שמע, ועיין במהרש"א בחידושי אגדות יומא דף י"ט שהביא זאת בשם המדרש, ועיין גם בזכור לאברהם בלקוטים דף קפ"ג:

פרק מז

ללמדך שכל השבטים גבורים היו. ב"ר פצ"ה אות ד', ועיין מה שהעירותי בלקח טוב הערה א' והארכתי שם בזה:

שלקח אנשי עיר זו. וז"ל רש"י לזכרון שאין להם חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קוראין אותם גולים, ועיין חולין ס' סע"ב וברש"י שם, ולזה כיון גם ת"י, ועיין בלקח טוב ובהערה י"ב:

למה נסתמה פרשה זו. ב"ר ריש פצ"ו, ילקו' רמז קנ"ד, ורש"י ולקח טוב, ותנחומא ריש ויחי, וע"ש בהערה א':

ד"א למה נסתמה. שם שם:

ולמה נחסרו משנותיו של יעקב ל"ג שנים. כי יצחק חי ק"פ שנה:

ומנין התיבות הם שלשה ושלשים תיבות. ר"ל מן ויאמר פרעה עד בימי מגוריהם ל"ג תיבות הם:

אמרו חז"ל כל מי שנאמר בו קריבה. ב"ר פצ"ו אות ד' תנחומא ויחי אות ד', ותנחומא הנדפס מכבר אות ג':

שנותיו של בועז עובד וישי ת' שנה היו חייהם. עיין לקח טוב הערה כ"ב. ותנחומא הערה י"א:

ולמה לא קרא לראובן. ב"ר שם אות ה', ילקוט רמז קנ"ו, תנחומא הנדפס מכבר אות ג', ותנחומא שלנו אות ח', וע"ש בהערה י"ג:

ואמר יעקב ליוסף. עיין ב"ר ותנחומא:

לפי שצפה ברוח הקודש. עיין ב"ר שם, ותנחומא הנדפס מכבר אות ג', וילקו' ורש"י ולקח טוב:

ד"א שם שם:

ונשבע לו על המילה אשר תלויין בה תרי"ג מצות, ברית בגימטריא תרי"ב כו'. בשבלי הלקט השלם הלכות מילה סי' א' מובא וז"ל: ובבראשית רבה דורש ברית הרי תרי"ב והמצוה עצמה הרי תרי"ג עכ"ל, וזה לא נמצא בב"ר, ואולי נשמט בב"ר לפנינו:

לשכינה. בתנחומא הנדפס מכבר סוף אות ג' וישתחו ישראל לשכינה שעומדת עליו. ורש"י הביא וז"ל הפך עצמו לצד השכינה, מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה:

שהשכינה למעלה. שבת י"ב ע"ב וע"ש בפירש"י: (יז) ד"א תעלא. מגילה ט"ז ע"ב, ורש"י על התורה:

פרק מח

מי אמר לו מלמד. ורש"י הביא ויאמר ליוסף אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ע"כ, ובפסיקתא רבתי פסקא ביום השמיני יש אומרים קריוסי הושיב יוסף בפלטרין, כיון שהרגישו ביעקב שחולה הוא באו והודיעו ליוסף:

לפי שרצה שיהיו דבריו דברי בריא ולא דברי שכיב מרע. פסיקתא רבתי שם ר' אחא אמר שלא יברך אותם מסב ויאמרו מתנת שכיב מרע היו ברכותיו כו', שידעו שמתנותיו היו מתנת בריא:

אמר לו אל שדי נראה אלי בלוז כו'. עיין בפסיקתא רבתי שם:

וקודם שבאתי מצרימה לי הם. וז"ל רש"י הנולדים לך עד בואי אליך, לפני בואי אליך כלומר שנולדו משפירשת ממני עד שבאתי אצלך, לי הם בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו:

עלי היו חסרוניה. בפסיקתא רבתי שם מה עלי, עלי היתה טרחותיה. ד"א חסרותיה כו':

אלפים אמה. ז"ל רש"י כברת ארץ, מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן:

על פי השכינה. בפסיקתא רבתי על פי הדיבור, וכן הביא רש"י, ועיין ב"ר פפ"ב אות י', ולק"ט ובהערה ח':

ראה ורצה לברכן נסתלקה ממנו שכינה תנחומא הנדפס מכבר ויחי אות ו', ובפסיקתא רבתי שם סילק הקב"ה הימנו רוח הקודש, וכן רש"י הביא ביקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה, ועיין בלק"ט:

מלמד שהביאה לו אסנת כתובתה. גם רש"י הביא כן בזה הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה, ועיין בתיב"ע:

שרצה לשמוח כדי שתשרה שכינה עליו. פסיקתא רבתי שם:

שאין השכינה שורה. שבת ל' ע"ב:

לפי שראה ברוח הקודש שיצא מן מנשה יהוא בן נמשי וגדעון מאפרים. הלשון משובש כי המאמר שיצא מן מנשה יהוא אין לו ענין לכאן, גם גדעון לא יצא מאפרים רק מן מנשה, ובודאי חסרים פה איזה שורות משגגת המעתיקים, ועיין בתנחומא הנדפס מכבר אות ו' ירבעם ואחאב עומדים מאפרים [וממנשה יהוא ובניו שהם] עובדי ע"ז, וכן הביא רש"י ויחי מ"ח ה' בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה, ועיין עוד בתנחומא שם ראה לגדעון עומד ממנשה ויהושע מן אפרים, וכן הביא רש"י שם מ"ח י"ט, ועיין לק"ט ויחי ס"ח ב' שצפה ברוח הקודש ירבעם עתיד לצאת מאפרים, ומאמרים נפרדים הם:

זה יהושע. יהושע עמד מן אפרים, תנחומא הנדפס מכבר ויחי אות ו', ורש"י על התורה (מ"ח י"ט), ועיין ב"ר פצ"ז אות ה', וז"ל רש"י (יהושע י' י"ג) הלא היא כתובה על ספר הישר דבר זה נכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא הגוים, אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע כו' ועיין ב"ר פ"ו אות ט', ופצ"ז אות ד', ועיין לקח טוב, ועיין ע"ז כ"ה ע"ב, ורש"י שם ד"ה והיכא רמיזא: גדול מה שנאמר באברהם. עיין ב"ר פ"ל אות י':

כלומר מה דגים שבים. ב"ר פצ"ז אות ג':

בכל מקום. עיין פסיקתא רבתי סוף פ"ג, וב"ר פצ"ז אות ה':

זה הבכורה. ב"ר סוף פצ"ז וז"ל רש"י שכם אחד הוא הבכורה יטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא:

בתפלה ובבקשה. ב"ב קכ"ז ע"א חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה, ובב"ר שם בחרבי ובקשתי במצות ובמעשים טובים, ובמכילתא בשלח מסכתא ב' פ"ב בפ' וייראו מאד בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקחה אלא לומר לך חרבי זו תפלה בקשתי זו בקשה: ד"א כדאמר במעשה שכם. עיין רש"י בחרבי ובקשתי כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נכנסו של סריביהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן, ועיין ב"ר פ"פ אות י' מה עשה נטל חרבו וקשתו ועמד לו על פתחה של שכם ואמר אם יבואו אוה"ע להזדווג להם לבני אני נלחם כנגדן הוא דהוא א"ל ליוסף אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי כו', ועיין לקח טוב, ועיין ילקוט וישלח רמז קל"ג מאמר גדול בשם מדרש ויסעו, לאחר ז' שנים שנסע יעקב משכם לבית אביו חזר עוד הפעם לשכם ונלחם בהם ע"ש:

פרק מט

ביקש יעקב לגלות את הקץ וסתמו הקב"ה ממנו. בב"ר פצ"ח אות ב' והגי' ונתכסה ממנו, ובשיטה חדשה וגנזו הקב"ה ממנו, ובגמרא פסחים דף נ"ו ע"א ביקש יעקב לגלות לבניו

קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה, וכן הביא רש"י על התורה, ועיין תנחומא ויחי אות ט', וע"ש הערה מ"ד:

ושנים הם. ב"ר שם וסיים דניאל דכתיב ואתה דניאל סתום את הדברים וחתים (דניאל י"ב ד') ע"כ, ואח"כ כתיב ואומרה אל אדוני מה אחרית אלה והשיב כי סתומים וחתומים הדברים וגו':

מכאן. ב"ר פצ"ח אות ד' ופצ"ט אות ו', ושיטה חדשה, ותנחומא אות י"א, וע"ש הערה נ"ט, ובתנחומא הנדפס מכבר אות ט', יבמות ע"ו ע"א, ורש"י על התורה, ולק"ט: וע"ש הערה ח', וכן בתרגום יב"ע:

יתר זו בכורה. עיין ב"ר ושיטה חדשה יתר שאת הבכורה היתה שלך והכהונה היתה שלך והמלכות היתה שלך. ובלק,ט הביא יתר זו בכורה שנוטל פי שנים:

שאת זו כהונה. רש"י כתב שאת כהונה לשון נשיאות כפים:

כמו שנאמר וישא וגו'. וכן מובא גם בב"ר פצ"ט אות ו', ובתנחומא הנדפס מכבר אות ט', ובעל לקח טוב הביא הכתוב ואותה נתן לכם לשאת (ויקרא י' י"ז), ע"ש הערה י"א:

עוז זו מלוכה. שם שם:

ובחללו. ב"ר פצ"ח אות ד', שיטה חדשה, ולק"ט וכן תרגם יב"ע:

לשון נוטריקון. עיין ב"ר פצ"ח אות ד', ופצ"ט אות י', ושיטה חדשה, ושבת נ"ה ע"ב, ותנחומא הנדפס מכבר אות ט', ותנחומא שלנו אות י"ב, ובאגדת בראשית פפ"ב, ולק"ט, ותמצא דרשות שונות עפ"י נוטריקון:

אמר לו בני. שיטה חדשה, וב"ר פצ"ח ופצ"ט, ולק"ט, ותנחומא הנדפס מכבר אות ט':

וכיון שבא משה. שיטה חדשה, וב"ר פצ"ח, ועיין ספרי וזאת הברכה פיסקא שמ"ז, ולק"ט:

לשון יוני. ב"ר פצ"ט, ותנחומא הנדפס מכבר אות ט', ויקר' ריש פל"ג, ופדר"א פל"ח, ורש"י עה"ת בשם התנחומא, ולק"ט ובאגדת בראשית, ועיין בתנחומא שלנו אות י"ב והערה ס"ב:

זה מחלוקת קרח. ב"ר פצ"ח אות ה', פצ"ט אות ז', תנחומא הנדפס מכבר אות י', ועיין תנחומא שלנו בהערה ס"ג, סנהדרין ק"ט ע"ב, ולק"ט וע"ש הערה כ"ח:

שלא נזכר יעקב. תנחומא הנדפס מכבר אות י':

לא רצה לקללם. ב"ר פצ"ט אות ז', תנחומא שם, ורש"י:

זה שמעון שלא היה חלקו מחובר ביחד כי יהודה מפסיק בחלקו של שמעון. ז"ל הלקח טוב שהרי שמעון נתנו לו חלק בב' מקומות בארץ ישראל, וכן לוי אין לו נחלה אלא ארבעים ושמונה עיר נפוצים בישראל, והבאתי שמה בהערה ל"ו כי גם הראב"ע היא

מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה, והנה הוא ברשות אחר, וגם ערי' לא היו דבקות זו לזו רק מפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמונה וארבעים עיר והן מפוזרות בינות השבטים עכ"ל:

אלו כהנים ולוים וכו'. עיין תנחומא הנדפס מכבר אות י', וב"ר פצ"ט סוף אות ז', ורש"י על התורה שהביא ושבטו של לוי עשאו מחזיר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד, ועיין לקח טוב בהערה ל"ה:

בשעה שהרגו שכם בן חמור. שיטה חדשה, ולקח טוב, ושם איתא בשעה שהרגו שכם וחמור וכל אנשי העיר ולא נמלכו באביהם וארר כעסן שהיה קשה ביותר כו':

בוא וראה מה כתיב למעלה. כל המאמר הוא בשיטה חדשה:

נעשה לוי יחידי. בשיטה חדשה נוסף: שנאמר ויפתח האחד את שקו, וכי אחד היה והלא כבר נאמר ויהי הם מריקים שקיהם, אלא האחד זה לוי, שנעשה יחידי, ואולי נשמט זה לפנינו.

וגם יהודה הוריקו פניו. עיין בשיטה חדשה ששם יש הוספת דברים מר' תנחום בר חנילאי בשעה שהוכיח וכו':

אמר לו בני. שיטה חדשה שם:

תזכה שתהרוג את אויביך. ע"כ הוא בשיטה חדשה, ומן וכן היה בימי דוד ליתא שם, וכן המאמר דאמר ר' תנחומא כן, לא נודע לי המקור, ובתנחומא הנדפס מכבר, וב"ר פצ"ט, נאמר רק ידך בעורף אויביך זה דוד שעמד ממנו דכתיב ואויבי נתת לי עורף.

אילו היה אומר בני אמך. עיין דרשה אחרת בתנחומא שם, וב"ר פצ"ח אות ו', ופצ"ט אות ח', ומובא ברש"י על התורה:

בתחלה גור כשלטון כו'. כן ת"א שלטון יהי בשרויא, ובסופא יתרבא מלכא מדבית יהודה, ועיין בפירש"י:

זה שיח בן דוד. שיטה חדשה:

כלומר ממה שהייתי חושדך שהייתי אומר טרוף ורף יוסף. בשיטה חדשה ובלק"ט כתוב רק, אמר לו, יהודה בני מסולק אתה מאותו עון שאמרתי טרוף טורף יוסף, וכל השאר שהביא ליתא שם.

זה משיח בן דוד. שיטה חדשה:

אלו יושבי יעבץ. שיטה חדשה, והסיום שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ ליתא שם, ומיותר הוא, ומובא גם בילקוט רמז ק"ס

שמקהה שינים של אוה"ע. בב"ר פצ"ט אות ח' מי שמקהה שיני כל האומות, ומובא שם פסוק אחר, וכן בתנחומא הנדפס מכבר אות י' יקהת שיני עמים:

אלו ראשי גליות. סנהדרין ה' ע"א, ושם הגירסא שרודין את ישראל וגם רש"י הביא אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את העם בשבט שממונים על פי המלכות:
אלו ראשי ישיבות שבארץ ישראל. בגמרא שם אלו בני בניו של חלל שמלמדים תורה ברבים, ורש"י עה"ת הביא התלמידים, אלו נשיאי ארץ ישראל:
זה מלך המשיח. ב"ר פצ"ח אות ח', ועיין סנהדרין צ"ח, וכן רש"י על התורה הביא מלך המשיח שהמלוכה שלו, וכן ת"א עד דייתא משיחא דדיליה היא מלכותא:
שמגפן אחת. עיין כתובות קי"א ע"ב אוסרי לגפן עירה אין לך כל גפן וגפן שבא"י שאין צריך עיר אחת לבצור כו':
ואם תאמר אין בו טעם. שם ושם. והוספתי כמו שהוא בגמרא שם ודרשו חכלילי נוטריקון:
ואם תאמר לבחורים טוב. שם שם:
גפן זה ישראל. כצ"ל ועיין תנחומא הנדפס מכבר אות י' גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקודש לשורקה אלו ישראל שנאמר ואנכי נטעתיך שורק, בני אתונו יבנה שער האתון, ועיין ב"ר פצ"ט אות ח', ומובא בלקח טוב ביתר ביאור, גפן זה ישראל, שנאמר גפן ממצרים תסיע, יקבץ אותם לעירו בירושלים שנקרא עיר ה' צבאות, ולשורקה אלו ישראל, שנאמר ואנכי נטעתיך שורק, בני אתונו, המה יבנו בית מקדשו, שכן כתוב ביחזקאל שער האיתון (יחזקאל מ' י"ד), לשון ביאה הוא, שיבואו ישראל לירושלים ויבנו אותה לימות המשיח ע"כ. וכן ת"א ורש"י על התורה בשם אונקלוס:
טעותו. ב"ר פצ"ט ותנחומא שם אין סותו אלא עות, שנאמר כי יסיתך אחיך, אם יטעו בהלכה תהא מתכבסת בתחומו, ר"ל בלשכת הגזית:
ד"א כשיעמוד אדם במקום גבוה כו'. וכן ת"א יחורן בקעתא בעיבור בעדרי ענא, ויהי' שנים לשון שיני הסלעים, וכן בלקח טוב הגבעות יתלבנו מן הצאן, ועיין בפירש"י:
מה ראה יעקב. שיטה חדשה וטעם אחר בב"ר פצ"ט אות ט', ויק"ר פכ"ה, תנחומא הנדפס מכבר אות י"א ולק"ט, ורש"י דברים ל"ג י"ח.
ד"א זבולן מתרעם על מדותיו היה. מגילה ו' ע"א:
ע"י חלקך. תקנתי חלזון, כמו שהוא לנכון בגמרא שם, וע"ש בפירש"י שכתב ע"י חלזון, חלזון עולה מן הים להרים וצובעין בדמו תכלת ונמכר בדמים יקרים:
שכל מי שיטול ממנו. ר"ל מן החלזון, ובגמרא שם כל הנוטל ממך בלא דמים אינו מועיל בפרקמטיא שלו כלום:

אל תקרי גרם אלא גרם. ר"ל אל תקרי גָּרֶם אלא גָּרַם, וכן בב"ר פצ"ח אות י"ב ישששכר חמור גרם ישששכר חמור לגרמיה, צ"ל חמור גרמיה, ר"ל היה גורם לו, ועיין ב"ר פצ"ט אות ח' חמור גרם חמור גרם אותו:

שהלך ראבן בשדה כו' והלך ואסר חמור בדודאים כו'. זה לא מצאתי בשום מקום ודבר מפליא הוא:

ואין מנוחה אלא בית המקדש. זה ליתר בב"ר שם רק בתנחומא איתא מנוחה זו תורה שנאמר, יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי, וראיתי כי כן מתורגם בת"י וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה:

זו תורה שנ' כי לקח טוב. כ"ה בב"ר פצ"ח ופצ"ט ותנחומא וברכות ה' ע"ב:

עולה של תורה. תנחומא שם וב"ר פצ"ח אות י"ב:

זה שמשון. ב"ר פצ"ח אות י"ג ופצ"ט אות י"א, ותנחומא אות י"ב, ורש"י ולק"ט וע"ש הערה ע"ש, ועיין סוטה י' ע"א:

שהיה חיגר סוטה י' י"א:

זה שמשון שצפה יעקב כו'. שיטה חדשה, ועיין לק"ט הערה פ"ג והערה פ"ו, ורש"י על התורה בפסוק י"ח:

בשעה שהיה אחד יוצא למלחמה. בשיטה חדשה נאמר גד גדוד יגודנו של שבטו של גד כשהיה אחד מהם יוצא למלחמה היו נוצחין והיו הורגין מפרק הראש עם הזרוע, ורש"י בפ' וטרף זרוע אף קדקד (דברים ל"ג כ') כתב וז"ל הרוגיהן היו ניכרין, חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת, וכן מתורגם כן בת"י ויב"ע שם:

שהיו מספקין שמן המשחה. שיטה חדשה, וילקוט רמז קס"א, וכן מובא בלק"ט, וסיים שהכרמל בחלק אשר הי', וע"ש הערה צ':

זה שמן אפרסמון שמשיר את השער ומעדן את הבשר. צ"ל זה שמן אנפקנון, מגילה י"ג ע"א, והמלה יונית, ופי' שמן עשוי מזיתים בעודם פגים. עיין ערוך השלם בערכו, והמחבר מפרש מעדני מלשון מעדן, וכן ראיתי בב"ר פצ"ח אות ט"ז והוא יתן מעדני מלך כפליות ואנפיקטן צ"ל ואנפקינון:

כמו משקין בית השלחין. מ"ק ב' ע"א במשנה, וכן במדרש ב"ר שם אות י"ז אילה שלוחה מדבר בארצו שכולה בית השלחין, ועיין ביפה תואר שם:

אל תקרי. סוטה י"ג ע"א:

כשהביאו יעקב לקבורה היה עשו מעכב. עיין סוטה שם, ודברי המחבר פה הוא כמו שמובא בשיטה חדשה, וכן בעל לק"ט הביא כמו שהוא בשיטה חדשה, ובמקום והיה

בידו מרה והכהו על צוארו, נאמר שם דקרו בידו על צוארו, וגם בלקח טוב מובא דקרו בידיו על צוארו, ונראה כי המחבר הביא כמו שהוא בגמרא שם שקל קולפא מחייא ארישיה:

וראשו נפלה במערה. בגמרא נתרן עיניה ונפלו אכרעא דיעקב, ובשיטה חדשה ונפלו שתים [ובנ"א שניהם] על מטתו, ובלק"ט ונפלו שתי עיניו על מטתו, ועיין ב"ר פצ"ח אות י"ז, פדר"א ספל"ט, ובת"י ויב"ע בראשית מ"ט כ"א, וביב"ע שם נ' י"ג, ובספר הישר, וברמב"ן בראשית נ' ל"א:

שיהיה לשונם מתוקה. שיטה חדשה, ולק"ט וע"ש הערה צ"ב:

מלמד שאין עין הרע. סוטה ל"ו ע"ב, ולק"ט, ושיטה חדשה:

מפני שהחביא. עיין ב"ר פע"ח אות י', ועיין לעיל ל"ג ו' בדברי המחבר:

מצריות בנות מלכים. שיטה חדשה, ופדר"א פל"ט, ות"י ויב"ע ורש"י ולק"ט:

ולא תלה עיניו באחת מהם. בשיטה חדשה סיים וזכה לירש ב' עולמים שלא הרהר באחת מהן, וכן הביא הילקוט ברמז קס"א:

שהיה זרעו פרה ורבה. עיין לקח טוב ד"א עלי עין שהיה שבטו פרה ורבה כמעיין הנובע כו':

ד"א אל תקרי. ברכות נ"ב ע"ב, סוטה ל"ו ע"ב, ולק"ט:

שעל ידי הפתרון עלה לגדולה. ואולי דורש פורת כמו פותר. ובב"ר סוף פצ"ט, ותנחומא הנדפס מכבר סוף אות י"ג ע"י פרות נתגדל, ור"ל ע"י חלום הפרות:

זה פוטיפרע כו'. לא מצאתי המקור, ורש"י הביא וימררוהו פוטיפר ואשתו:

בשביל שראה דמות יעקב. סוטה ל"ו ע"ב, ירושלמי הוריות פ"ב ה"ה, וב"ר פפ"ז ופצ"ח איקונין של אביו ראה, ורש"י עה"ת:

מהו שאמר יצחק ליעקב מטל השמים. וכן הביא הלק"ט ברכת שמים מעל היא ברכה שבירך יצחק את יעקב ויתן לך אלהים מטל השמים:

כי זו הברכה מאל"ף עד תי"ו כו'. ר"ל מלת את אותיות א' ת':

זהו האיש שיורה כחץ כו'. וכן הביא רש"י על התורה:

האות זה גבול. וכן הביא רש"י בשם מנחם:

זה יוסף שהיה פורש מאחיו. וכן הביא רש"י בשם ת"א פרישא דאחוהו שנבדל מאחיו:

עד עכשיו לא שתה יין. שבת קל"ט ע"א, וב"ר סוף פצ"ה:

כמו הזאב חוטף. שיטה חדשה, ותנחומא שלנו אות י"ג, ותנחומא הנדפס מכבר אות י"ד, וילקו' רמז קס"א:

מלמד שהיו חוטפין. זה מובא רק בשיטה חדשה, ובלקח טוב:

משום השבועה. כי נשבעו בני ישראל ארור נותן אשה לבנימין (שופטים כ"א י"ח):
זה תמיד של שחרית, שנאמר את הכבש אחד תעשה בבקר ולערב יחלק שלל. ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, ועיין בתנחומא שלנו סוף אות ט"ו, ובתנחומא הנדפס מכבר אות י"ד, וב"ר פצ"ט אות ג', ובלק"ט. וראיתי בשיטה חדשה הביא בבקר יאכל עד אלו הקרבנות שמקריבין בבית המקדש, דכתיב את הכבש האחד, חסר הסיום ולערב יחלק שלל ואת הכבש השני תעשה בין הערבים:
ורצועה היתה יוצאה. מגילה כ"ו ע"ב, יומא י"ב ע"א:
ושם היה חלקו של בנימין, שנאמר חופף עליו כל היום, וכן בלק"ט סיים שהרי המזבח היה בחלקו של בנימין וכן משה רבינו אמר לבנימין אמר ידיד ה' ישכון וגו':
וקרן מזרחית דרומית לה היה לה יסוד. זבחים נ"ג ע"ב:
מלמד שכללם. עיין ב"ר פרשה צ"ט אות ד', ובתנחומא שלנו אות י"ז, ובשיטה חדשה, וברש"י על התורה:
ומה צוה להם. עיין ב"ר פ"ק אות ב' ושם המאמר בקיצור שאו אותי שלשה מן הצפון ושלשה מן הדרום ושלשה מן המזרח שלשה מן המערב. אבל מבואר שמותם בפרטות בתנחומא במדבר אות י"ב אות ח' ובתנחומא הנדפס במדבר אות י"ב ובמדרש במ"ר פ"ב אות ח' ותקנתי בפנים כמו שהוא שם לנכון, ושם מפורש יוסף אל יטעון שהוא מלך, ולוי אל יטעון שהוא טוען את הארון, ומי שהוא טוען את ארון חי העולמים, אינו טוען ארונו של מת:
שהיתה כפולה זו לפנים מזו. עירובין נ"ג ע"א לדעת רב:
ד"א זו למעלה מזו. שם שם. לדעת שמואל וע"ש בפירש"י:

פרק נ

מניח ידו על עינו של אביו לעצמו כשם שמעצימים את המת. עיין לקח טוב ויגש ט"ו ד' זו עצימת העינים, וע"ש מה שהעירותי בהערה י"א:
כך פירשו חז"ל. עיין סוטה ל"ו ע"ב בסגנון אחר.
מלמד. סוטה י"ג ע"א:
וכי יש גורן לאטד. סוטה שם ולק"ט:
אלא מלמד שעשו עצמם כגורן. בגמרא שם מלמד שהקיפו כתרים לארונו של יעקב כגורן זה שמקיפין לו אטד, ועיין תנחומא ויחי אות י"ח ובהערות שלי:
ואף הם למלחמה נתכוונו וכיון שראו כתרו של יוסף. סוטה שם:

ומה ראו ראו שפירש מהם. מובא בילקו' רמז קס"ב ומצוין ב"ר פ"ק בטעות וצ"ל תנחומא, והוא בתנחומא שלנו שמות אות ב', ובב"ר נאמר רק ר' לוי אמר שלא זימן לסעודה, וכן רש"י על התורה הביא זה כמו שהוא בתנחומא, וכן הוא ביב"ע, בלקח וב, ועיין תנחומא שמות הערה י"ג:

כתוב נא בזה הפסוק ג' פעמים לפי כו'. יומא פ"ז ע"א, ולקח טוב:

אמר להם אתם עשרה. מגילה ט"ז ע"ב, וילקו' סוף ויחי, ולק"ט:

אמר להם דברים שנכנסים בלב. גמרא שם:

שמות

פרק א

ר' אבהו בשם ר' זמרא אמר כל מקום כו'. ב"ר פי"ב אות ג', שמות רבה פ"א, ופ"ל, אות ג' שמ"ר פ"א ופ"ל, במ"ר פ"ג: תנחומ' שמות אות ב', ותנחומ' שלנו אות ג', ומשפטים אות ג', ותנחומ' שלנו אות ב'. בכל המקומות מובא דאמר ר' אבהו לבד, אולם בתנחומ' שלפנינו שמות, ובתנחומא הנדפס משפטים אות ג' נאמר אמר ר' אבהו בשם ר' יוסי בן זמרא, ועיין בתנחומא שמות הערה כ':

והלא היה להם ימים רבים שמה. תנחומא אות ג', ותנחומא שלנו אות ד', שמ"ר פ"א. אות ד', ובילקוט ריש שמות רמז קס"ב בשם התנחומא:

ד"א זש"ה הבאים ישרש יעקב כו'. לא מצאתי המקור, רק במדרש חזית פ"ז פסוק שררך אגן הסהר איתא כך ר' נחמה בשם ר' אבין אוה"ע אין להם נטיעה אין להם זריעה אין להם שורש, ושלשתם בפסוק אחד, אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שרש בארץ גזעם, אבל ישראל, יש להם נטיעה, שנאמר ונטעתם בארץ הזאת (ירמיה ל"ב), וכתיב ונטעתים על אדמתם (עמוס ט'), יש להם זריעה, שנאמר וזרעתיה לי בארץ הושע ב') יש להם שוש, שנאמר הבאים ישרש יעקב ע"כ. והוא איננו המאמר שהביא המחבר.

ג' שמות יש לו לאדם. קהל"ר פ"ז ושם איתא שלשה שמות נקראו לאדם, אחד שקראו לו אביו ואמו, ואחד שקראו לו אחרים, ואחד שקראו לו בספק תולדות ברייתו, וכ"ה במדרש שמואל פכ"ג, ובתנחומא הנדפס מכבר ויקהל אות א' הגירסא ואחד מה שקונה הוא לעצמו במקום ואחד שקראו לו בספר תולדות ברייתו.

מלמד שלא ירד. תנחומא הנדפס מכבר שמות אות ג', ותנחומא שלנו אות ה', ילקו' ולק"ט, אולם בשמ"ר פ"א אות ה' הוא בהרחבת דברים, עיין בתנחומא הערה כ"ד:

ולמה אין שמותם שוה בכל מום. כן הוא הגירסא בתנחומא, ובלק"ט, וכן מובא בערוך ערך קר ד' בשם הילמדנו, למה אין שווין שמותם כו'. ועיין בתנחומא שמות הערה כ"ו:
ללמדך שאותיותיו של יעקב כנגד ד' עטרות כו'. תנחומא אות ד':
שהיה ארכו מאה אמה. בתנחומא שגבהו מאה אמה:
שנאמר וההיכל מאה אמה. כ"ה גם בתנחומא, אולם אין זה לשון הכתוב, וביחזקאל מ"א י"ג נאמר אורך מאה אמה, וראיתי בעץ יוסף שהביא וז"ל: נאמר וההיכל מאה אמה כ"ז צריכין למחוק שאין זה פסוק כלל, אלא גמירי גמר לן שבהיכל בית שני היה מאה אמה, ובתנחומא עקב אות ז'. בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל ונאמר וההיכל מאה אמה, וע"ש גם כן בעץ יוסף, והביא שם את דברי הילקוט, (תהלים רמז תתפ"ח) תבנית היכל כמה היה תבנית היכל מאה אמה והוא לקוח מת"כ בחוקותי סוף פרק ב' על ואולך אתם קוממיות, וכן איתא בגמרא סנהדרין ק' ע"א ר"י אומר ק' אמה כנגד היכל וכותליו כו', וע"ש בפירש"י שמבאר שכך היה ארוך כל ההיכל עם הכותלים:
מלמד. תנחומא אות ה' לקח טוב, ורש"י וילקו', ועיין בתנחומא שלנו בהערה ל':
היאך פרו מיעוט רבים שנים וכן כולם. עיין בתנחומ' הנדפס מכבר שם:
נתמלאו. תנחומא שלנו אות ו', ובתנחומא הנדפס מכבר, ובשמ"ר ליתא, ומובא בילקו' בשם התנחומא.
בתי טרטראות. עיין בתנחומא הערה ל"ג:
וכי מלך חדש היה. תנחומא, ותנחומא שלנו, ושמ"ר, וסוטה י"א ע"א, ילקו' ורש"י ולקח טוב:
ד"א כו' אלא אמרו לו נזדווג להם. תנחומא שם, ותנחומא שלנו אות ז', ושמ"ר, ובילקו' בשם תנחומא, ועיין בתנחומא הערה ל"ה:
שהפרו ברית מילה. כ"ה בתנחומא ובשמ"ר, אבל בתנחומא שלנו שהיו מולידים ולא מלו:
עתה יאכל חדש. בתנחומא שם חדש כתיב, ועיין שם הערה ל"ח:
וכי לא היה מכיר את יוסף. תנחומא שם, וע"ש שמובא למה הדבר דומה כו':
הוא התחיל בעצה תחלה. סוטה י"א ע"א, ותוספתא סוטה פ"ד, ושמ"ר, ולק"ט:
חרף פרעה כלפי מעלה. תנחומא אות י', ותנחומא שלנו אות ח':
אמר בואו ונתחכמה לו למושיען של ישראל. סוטה שם, ורש"י עה"ת:
במה נידונים נידונם באש אברהם ניצול מן האש כו' בחרב בסקילה כו'. בגמרא שם גירסא אחרת מאשר הביא המחבר, נדונים באש, כתיב כי הנה ה' באש יבא, וכתיב כי באש ה' נשפט. בחרב, כתיב ובחרבו את כל בשר, אלא בואו ונדונם במים כו', כמו

שהוא לפנינו, וגם בשמ"ר פ"א אות ט', הוא כמו בגמרא, רק נשמט נדונם באש, ונמצא לנכון בשה"ש רבה פ"כ פסוק אחזו לנו שועלים:
ד"א הוא אינו מביא. סוטה שם:
בקדרה שבשלו בה נתבשלו. סוטה שם, ועיין פסיקתא דר"כ דף פ"ב ע"א:
אמרה להם רוח הקודש. סוטה שם ושמ"ר פ"א אות י"ג, וילקוט רמז קצ"ב, ורש"י על התורה בפסוק י"ב ולקח טוב:
על מצרים אמרו. סוטה שם, ורש"י על התורה ולקח טוב:
עליהם הי' צריך לומר. סוטה שם:
שמשים עליהן תוכן לבינים. עיין בגמרא שם: וברש"י שם:
למי לפרעה. גמרא שם:
שמסכנות לבעליהן. גמרא שם:
אלא פי תהום. עיין בגמרא שם, ומובא בשמ"ר פ"א אות י':
שהיו ישראל מתרוצצים תחת הבנין. בגמרא שם למה נקרא שמה רעמסס שהראשון ראשון מתרוסס, פירש רש"י כשהיו בונין קצת היה מתרוסס ונופל וחוזרין ובונין והוא נופל, וכן הוא בשמ"ר כמו שהוא בגמרא, והערוך ערך פתום הביא מאמרם מסוטה וגורם מתמסמס:
מלמד שנעשו בעיניהם כקוצים. בגמרא שם, שמ"ר פ"א אות י"א, ילקו' רש"י ולק"ט:
בפה רך. סוטה י"א ריש ע"ב, ושמ"ר פ"א, וילקו' רמז קס"ג, ולק"ט:
שאמרו להם כנגד כל לבינה. זה ליתא שם, רק בלק"ט הביא מלמד שהיה פרעה מפייסם בדברים, בתחלה אמר להם בניי עשו מלכתי ובנו לי בנין קטן, ואני נותן לכם מתנות רבות, עד שנשתעבדו לו. ורש"י בגמרא שם כתב בפרך בפה רך, משכם בדברים ובשכר עד שהרגילום לעבודה, ועיין במדרש במ"ר פט"ו אות כ', ותנחומא שלנו בהעלותך אות כ"ג, וילקו' רמז קס"ג בשם התנחומא:
תחלה בחומר ובלבנים כו'. גמרא שם:
שהיו אומרים להם הביאו דובים. זה ליתא שם:
מלמד שהיו מחליפים. גמרא שם ושמ"ר ולק"ט, וע"ש בהערה מ"ב:
זו יוכבד ומרים. גמרא שם, ושמ"ר אות י"ג, וילק' רמז קפ"ד, ולק"ט:
זו מרים ולמה נקרא שמה פועה. גמרא שם, וילקו' ולק"מ:
זו יוכבד כו'. שם שם:
ד"א. שם שם:
סימן גדול מסר להם. סוטה שם, וילקו' ושמ"ר ולק"ט:

וסימן גדול מסר להם. שם שם:
דבר להן מבעי ליה. שם שם:
לא דיין שם שם:
אמרו לו. שם שם:
כהונה ולויה. שם שם:
גזר על כל עמו. סוטה י"ב ע"א וע"ב, ושמ"ר פ"א אות י"ח, ולק"ט, וילקו' רמז קס"ד:
ולמה גזר גזירה זו. שם שם, ועיין דברי הימים של משה רבינו (בית המדרש ח"ב צד א'), מובא בילקו' רמז קס"ד:
ושלשה היו באותה עצה. סוטה י"א ע"א, ולק"ט:
זכו בניו לישב בלשכת הגזית, עיין הסיום בגמרא שם:

פרק ב

ולאנה הלך. סוטה י"ב ע"א, שמ"ר פ"א, וילקו' רמז קס"ה, ולק"ט:
אפשר בת ק"ל שנה, שם שם.
והלא מעוברת היתה שם שם:
טוביה שמו. ד"א כו'. שם שם:
שלא היו מונים המצרים כו'. שם שם, ועיין רש"י על התורה שמנו לה המצרים מיום שהחזירה, והיא ילדתו לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף תעה, ועיין רש"י בגמרא שם ד"ה ותצפנו, ובת"י, ובספר הישר, ד"ה של משה:
מפני מה לא יכלה. גמרא שם, ושמ"ר אות כ', ולק"ט וילקו' רמז קס"ו:
ומפני מה לקחה גמא. שם שם:
ד"א. שם שם:
חמר מבפנים. שם שם, ורש"י על התורה, ועיין בתוס' שם ד"ה חמר:
אגם שמו סוף. גמרא שם:
וק"ל פסוק זה על נבואה נאמר כולו. שם שם, ובירושלמי סוטה פ"א ה"ט (דף י"ז ע"ב), ומדרש משלי פי"ד, ועיין בלק"ט הערה כ"ד:
בזכות שהמתינה. במשנה סוטה ט' ע"ב מרים המתינה למשה שעה אחת, שנא' ותתצב אחותו מרחוק, לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים במדבר, שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים:
מה יהיה בסוף נבו אתה כו'. סוטה י"ג ע"א:
גרסי בסוטה. דף י"ב ע"ב:

ומרעיש את העליונים ואת התחתונים. ליתא בגמרא:
וכיו שהטילוהו ליאור. הוא בגמרא שם במאמר שלפניו:
שירדה לרחוץ. גמרא שם, ושמ"ד פ"א ותנחומא הנדפס מכבר שמות אות ז', ולקח טוב:
ונערותיה הולכות כו'. סוטה שם, ושמ"ר ולקח טוב:
וכל העולם מקיימים אותה. בגמרא שם אם כל העולם כולו אין מקיימין אותה בניו ובני ביתו מקיימין אותה:
ד"א ותרא היה צריך לומר. גמרא, שמ"ר, ילקו', ולקח טוב:
קר ליה נער. שם שם, ותנחומא שמות אות ח':
ומנין היתה יודעת. שם שם:
מלמד שהחזירה את משה. גמרא שם, ומובא בילקו' רמז קס"ו, ובלק"ט:
יצאה בת קול. בגמרא שם אמר הקב"ה עפ"י הגהה הרי"ב, עיין בלק"ט הערה מ"ח:
הה"ד את מי יורה דעה, עיין רש"י בגמרא שם
מתנבאת היתה. שם שם, ורש"י על התורה:
לא דיין. סוטה ושמ"ר וילקו' ולקח טוב
וכי אין הכל גדילין. תנחומא שמות אות ט', ושמ"ר פ"א אות כ"ו:
אותה יציאה יצאתו הצדיק. המאמר משובש וכצ"ל ב' יציאות יצא אותו הצדיק הא דכתיב ויצא אל אחיו הרי אחת, ויצא ביום השני הרי שתים, כמו שהוא בתנחומא אות ט', וכן בשמ"ר פ"א אות כ"ז:
שהיה רואה ובוכה. תנחומא ושמ"ר:
ומי היה. תנחומא שם אות ט':
בעלה של שלומית. תנחו' שם, ועיין פסיקתא ויהי בשלח דף פ"ג ע"ב:
כיצד כו' על מאה ועשרים ואנשים וכן הוא בתנחו' וגם בתנחומא סוף אמור, הנוגש היה ממונה על יו"ד שוטרים והשוטר הי' ממונה על יו"ד מישראל, נמצא הנוגש ממונה על מאה ועשרים מישראל, וכן הוא בתנחומא שלנו סוף אמור, ושם הגירסא על ק"י ישראלים, ותקנתי שם על ק' ישראלים, והעירותי שם בהערה כי היה כתוב ק' עם קו ונעשית ק"י, ונמצא לנכון בוי"ר פל"ב אות ד', ובשמ"ר פ"א אות כ"ח המאמר מקוטע:
שהיה חייב מיתה. תנחמוא הנדפס מכבר שם, ובשמ"ר אות כ"ט וירא כי אין איש, כי בן מות הוא, ר"ל לא נחשב עוד לאיש חי:
במה הכהו. תנחומא וש"ר:
אמר לישראל. שם שם:
ומי היה. שם שם:

אלו דתן ואבירם. בשמ"ר סיים קראם נצים על שם סופם, ר"ל דכתיב בהו אשר חצו: והם שהותירו מן המן. בשמ"ר פכ"ה אות י' יליף לה מגז"ש, ויותירו אנשים ממנו מי הם, אלו דתן ואבירם, נאמר כאן אנשים, ונאמר להלן אנשים, שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים, מה אנשים שנאמר להלן דתן ואבירם, אף אנשים שנאמר כאן דתן ואבירם, וכן בתנחומא שלנו סוף בשלח ומי היו אלו דתן ואבירם וע"ש בהערה קכ"ט. וכן הוא בנדרים ס"ד ע"ב ע"ש בפירוש הר"ן והרא"ש, פדר"א פמ"ח, ותגום יב"ע, ולקח טוב, ורש"י עה"ל, וילקוו' רמז קס"ז בשם מדרש אבכיר, ועיין בתדב"א פי"ח, וסיים שם מכאן אמרו כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים תולהו עליהם:

ענה ואמר. בתנחומא איתא כך למה תכה רעך, למה תכה רשע כמותך, וכן בשמ"ר רעך שהוא רשע כיוצא בך, מלמד ששניהם רשעים:

ועדיין אין אתה איש. תנחומ', ועיין שמ"ר פ"א אות ל' נוסף בן כ' שנה היה משה, ועיי' בילקו' רמז קס"ז בשם מדרש אבכיר:

אתה מבקש. תנחומ' וש"ר:

מכאן אתה למד ששם אמר על המצרי. שם שם, אדר"נ פ"ב, ורש"י על התורה, ולקח טוב ור"ל הרגו בשם המפורש:

אמר להם. תנחומא שם, ובהוספת דברים בשמ"ר שם:

העלה למשה לבימה. תנחומא שם, ומקוטע בשמ"ר שם אות ל"א:

מי שם פה לאדם. פה חסר וכצ"ל מי שם פה לאדם שאמר פרעה בפיו העלו את משה לבימה להורגו, כמו שהוא בתנחומא ושמ"ר:

קלט מקום אבותיו. תנחומא, ושמ"ר אות ל"ב:

יצחק יעקב ומשה. שם מפורש יצחק דכתיב ויצחק בא מבוא באר לחי רואי (בראשית כ"ד:ס"ב), ויעקב דכתיב וירא והנה באר בשדה וגו' (שם כ"ט), ומשה דכתיב וישב על הבאר:

וכי כל שבחו. תנחומא שמות אות י"א, ושמ"ר שם:

מכאן. תנחומא שם, ושמ"ד שם, וילקו' רמז קס"ט בשם מדרש אבכיר, ובלקח טוב הביא וז"ל: התחיל לכתוב לספר בלשון זכר ויגרשום וכתיב ויושיען לשון נקבה, אלא מלמד שבקשו להזדווג להם, בענין שנאמר ואין מושיע לה:

וכי בדמות. תנחומא שם ובהרחבת דברים בשמ"ר, ובתנחומא משל לאחד כו' הוא הוספת המדפיס ממנטובה שלקח משמ"ר:

שהבאר מכרת אדוניה. כ"ה בתנחומא. והיפ"ת הביא נוסחא אחרת וז"ל: בתנחומא גרסינן זה מבניו של אותם שעמדו על הבאר שהבאר מברך את אדוניהם עכ"ל. אבל

בשמ"ר הגי' והבאר מתברכת בשבילו, וכן בלק"ט שהמים נתברכו בזכותו, ורש"י על התורה הביא הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו:
אמרו חכמינו ז"K כל זמן כו'. לא מצאתי המקור:
ור' יוחנן אומר. סנהדרין ק"ג ע"ב:
ומרחקת את הקרובים. זה מוקדם שם לפני שמקרבת את הרחוקים:
זכו בניו לישב בלשכת הגזית. עיין ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח:
מעמון ומואב. עיין רש"י בגמרא שם:
דאמר ר' יוחנן. סנהד' שם, ושם הגירסא תניא ר' ענן אומר:
מדן ועד שילה. בגמרא שם מגרב לשילה:
בקשו מלאכי השרת לדחפו. למיכה:
אמר להם הניחו לעשנו שיעלה. בגמרא שם נאמר אמר להם הקב"ה הניחו לו, ור"ל למיכה, והמחבר נוסיף לעשנו שיעלה.
כי פתו מצויה לעוברי דרכים. פירש"י במאמר שלפניו שהי' כל העולה מתארח אצלו:
שנאמר ועבר בים צרה. בגמרא שם מובא גם שנאמר כל העובר ושב אל הלוי, וגרשם בצדו לא נמצא מקרא זה, והרי"ב הוסיף גם בע"י ליתא להך קרא, ומכאן תראה שגם המחבר לא הביאו:
ומשרה שכינה. גמרא שם ק"ד ע"א:
מחבריה דעדו הנביא. עיין ברש"י בגמרא שם ד"ה ומשרה שכינה על נביאי הבעל:
דאמר ר' יהודה. גמרא שם:
לא נחלקו מלכות בית דוד. זה ליתא שם:
לא נחרבה. בגמרא הגירסא לא נהרגה:
ולא נהרג שאל ויהונתן. בגמרא ולא נהרג שאול ושלשת בניו:
ד"א קראן לו. תנחומא שמות אות י"א, ושמ"ר אות ל"ב:
שנשבע לו. יש לתקן כמו שהוא בתנחו' אין ויואל אלא לשון שבועה, שנאמר ויואל שאול, ולמה נשבע שלא יעשה לו כמו שאמר לבן אם תענה את בנותי, ועיין בשמ"ר שם אות ל"ג, ועיין בתנחומא שלנו שמות אות י"א ובהערה ס"א:
ד"א משה קיבל עליו לדור עמו. תנחומא שלנו שם ונשמט בנדפס מכבר עיין שם הערה ס"א:
ולמה נקרא שמה צפורה. תנחומא שלנו שם, וע"ש הערה נ"ט:
ד"א שטיהרה. שם:

מכאן שימי צרה מרובין מימי טובה. בשמ"ר אות ל"ג בימים הרבים ימים של צער היו, לפיכך קורא אותם רבים כו', וכן בוי"ר פי"ט אות ה' ע"י שהיו ימים של צער היה קורא אותם רבים, ועיין בלק"ט ובהערה ק"ג:

מלמד שנצטרע כו' שהיה פרעה הורגם ונוטל דמם ורוחץ בהם כו'. וכן הוא בשמ"ר פ"א אות ל"ד, בהרחבת דברים. ובלקח טוב מלמד שנצטרע כענין שנאמר אל נא תהי כמת (במדבר י"ב י"ב) ואמרו לו לרחוץ בדם ישראל, והעירוי שם בהערה ק"ד שמקור המאמר נעלם ממני כי רבינו טוביה לא הוציא זה מן המדרש שמ"ר אשר הוא מדרש מאוחר. ונמצא גם בתיב"ע (שמות ב', כ"ג) ואיתכתש [נגע תרגום כתש] מלכא דמצרים ופקיד לקטלא בוכרייא [צ"ל בנייא] דבני ישראל בגין למוסחי באדמיהון ע"ש וכן רש"י על התורה הביא וימת מלך מצרים נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם ע"כ. ובודאי היה גם לפני רש"י ז"ל באיזה מדרש או בילמדנו הנאבד ע"כ. אולם בילמדנו לא נמצא כי התנחומא הנדפס מכבר על ספר שמות הוא הילדמנו, ואולי נשמט בתנחומא, ונמצא גם בספר הישר ואולי רש"י ולק"ט לקחו דבריהם מדברי רבינו משה הדרשן:

שהיו נוטלים תינוקי ישראל כו'. הוא מספר הישר:

לשון רחמנות וכן הביא הלק"ט וידע אלהים לשון רחמנות, כענין שנאמר יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י"ב י'):

פרק ג

ארבעים יום. תנחומא אות ח', ותנחומא שלנו אות י"ב:

ד"א אחר המדבר. זה ליתא בתנחומא, ונמצא בש"ר פ"א אות ד', ד"א למה היה רודף למדבר שצפה שהוא עתיד להחריב כרכי אומות העולם כמ"ד הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה, ואין ספק שכן הוא בילמדנו הנאבד ונשמט בתנחומא הנדפס:

בישרו שצאנו יכלה במדבר. תנחומא שם, ותנחומא שלנו שם, ושמ"ר שם, בישרו שישראל הקרויים צאן ימותו במדבר:

ולכך כו' כנגד ארבעים שנה. בתנחו' הנדפס מכבר שם וינהג את הצאן אחר המדבר רמז לו שמנהיג את ישראל ארבעים שנה:

כדי ללבבו כו'. תנחומא שם, ותנחומא שלנו אות ב', ושמ"ר פ"ב אות ה'. ילקוט רמז קס"ט בשם התנחומא, ולק"ט, וזה מובא בערוך ערך לב ב' בשם הילמדנו, והוא המאמר בנדפס מכבר, שהוא הילמדנו מס' שמות:

אל תקרי בלבת כו' ללמדך שנגלה כו'. בתנחומא הנדפס מכבר ובשמ"ר שם, ד"א בלבת אש משני חלקיו של סנה ולמעלה שהלב נתון משני חלקיו של אדם ולמעלה. ועיין בתנחומא שלנו ובהערה ע"ב:

למה מתוך הסנה. תנחומא סוף אות ח', ורש"י על התורה, ועיין תנחומא שלנו אות י"ב ובהערה ע"ג:

מכאן אמרו תנחומא אות ט"ו, ושמ"ד פ"א אות ה' בהרחבת דברים ולקח טוב וע"ש בהערות, ועיין בגמרא יומא כ"א ע"ב:

שלשה פסיעות. תנחומא שם, ותנחומא שלנו אות י"ג, וע"ש בהערה ע"ד, ועיין בבחיי: ד"א לא פסע אלא לצערו. צ"ל אלא צוארו עקם, כמו שהוא בתנחומא שם ובתנחומא שלנו ועיין בהערה ע"ה:

אמר לו הקב"ה כו' ואומר לך. בתנחומא שם הגירסא ומיד אני עונה אותך בלשון הזה, אז תקרא וה' יענה וגו', ובתנחומא שלנו אות י"ג הגירסא אמר לו הקב"ה אתה אמרת הנני, חייך שתבא שעה ותאמר תפלה על ישראל ואנכי אענה אותך מיד, שנאמר אז תקרא וגו', וכן מובא בלק"ט בלשון אחר:

כל מי שנכפל שמו. תנחומ' סוף אות י"ח, ותנחומא שלנו אות ט"ו, ושמ"ר סוף פ"ב, ב"ר פ"ל אות ד', ול"ח אות י"ב, ילקוט ריש נח ושם איתא כל מי שנכפל שמו יש לו חלק בשני עולמות:

הנני לכהונה. תנחומ' ריש אות י"ט, ותנחומ' שלנו אות ט"ז, ושמ"ר סוף פ"ב זבחים ק"ב ע"א, ב"ר פנ"ה. דב"ר פ"ב, ילקוט וירא רמז צ"ו:

ואין הלום אלא מלכות. תנחומא שם אות י"ט:

מלמד שנגלה. תנחומא שם, ותנחומא שלנו אות ט"ז, ובעל שמ"ר ריש פ"ג הציג הדרשה בהרחבת דברים, עיין בתנחומא שם הערה פ"ה:

בפתאום איני בא עליך. יש לתקן וצ"ל בפתוי אני בא אליך, ובתנחומא שם אות י"ט בפתוי באתי אליך שלא תתייירא, וכן הוא בשמ"ר ריש פ"ג:

אמר לו הקב"ה חייך. תנחומ' שם, ותנחומ' שלנו שם, שמ"ר שם, ופסיקתא דר"כ פסקא אחרי (דף קע"ג ע"א), וע"ש בהערות שלי:

אחת שהיתה הורגת את ישראל. עיין לעיל ב' כ"ג:

שעתידין להכעיסני במעשה העגל. עיין בתנחומא אות ב' דרוש אחר על ראה ראיתי:

מלמד שהיה הקב"ה. תנחומ' שלנו אות י"ז, וע"ש בהערה פ"ז:

גדולה יש לי. תנחומא שלנו שם, ומובא בילקוט שמות רמז קע"א ד"א ועתה לך ואשלחך בשם התנחומא, וכיון את התנחום' שלנו, כי הילקוט לא ראה את התנחומא הנדפס מכבר:

אמור לישראל אני אהיה עמכם בשיעבוד זה. ברכות ט' ע"ב, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

לעלם כתיב. קידושין ע"א ע"א ופירש"י לעלם להעלים, שמ"ר פ"ג אות ז', ומובא גם בלק"ט, ורש"י על התורה:

אלא אמר הקב"ה. תנחום' אות כ"ד, ושמ"ר פ"ג אות ח' ופ"ה, ופדר"א פמ"ח, וילקוט רמז קע"ד, ויב"ע, ולקח טוב ויחי נ' כ"ד, ושמות ד' ל"א, ועיין שם בפרשה ויחי הערה ל"ג, ורש"י על התורה:

פרק ד

והם מאמינים בני מאמינים. תנחומא אות כ"ג, ותנחום' שלנו אות כ', וע"ש בהערה ק"ה:

שלא מהרה המכה לבוא מהרכה כל כך. בשמ"ר פ"ג אות י"ג איתא אמרו רבותינו שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרע היד עד שיצא מחיקו אבל לענין הרפואה מתוך חיקו נתרפאת:

מכאן שמדה טובה. שבת צ"ז ע"א, ושמ"ר פ"ג אות י"ג, ורש"י, ולקח טוב:

רמז לו. תנחומא סוף אות כ"ג, ותנחום' שלנו אות כ', ועיין בהערה ק"ו:

ד"א ויהי לנחש. זה שייך למעלה:

כשם שהנחש נושך וממית עד הסיום כך אני מכה את מצרים מכת דם. והוא מתנחום' אות כ"ג, ופדר"א פ"מ:

אין זה לשון הכתוב:

בי אדני בייה אתה מעביר עלינו. כן תקנתי, והוא נובע מתנחום' שלנו שמות אות י"ח, ועיין שם בהערה פ"ט, ובלק"ט הגירסא ביאה אתה עושה עמי שהרי אהרן גדול ממני והוא מתנבא להם זה שמונים שנה, הביא כמו שהוא לפנינו וע"ש בהערה י"ג:

אהרן נתנבא עליהם שמונים שנה. תנחומא אות כ"ז, ושמ"ר פ"ג, וילקוט רמז קע"ב בשם התנחומא:

בפיו אין אומר אלא בלבו. תנחומא שלנו סוף אות כ"ד ע"ש הערה קל"א:

לא היה צריך לומר. תנחומא סוף אות כ' ותנחומא שלנו אות י"ח ועיין שם הערה צ"ב.

כל מקום שנאמר. תנחומא אות כ', ותנחומא שלנו אות י"ח, ושמ"ר פ"ה אות ג', והביא שם ראיות מהכתובים, ועיין בתנחום' שם הערב צ"ג, ובלק"ט שמות ד' הערב כ"ו מה שהבאתי שם בשם ס' נתיבות עולם:

ואלו הם. ע"ז ה' ע"א, נדרים ס"ד ע"ב, ועיין שם בפירש"י ובפירוש הרא"ש ומובא ברש"י על התורה ובלקח טוב וע"ש הערב כ"ח:

חמור של אברהם. פדר"א פל"א, ורש"י על התורה:

שלח הקב"ה את אוריאל ונדמה לו לנחש כו'. וגם רש"י הביא והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד יריכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום, הבינה צפורה שבשביל המילה הוא. ובגמרא נדרים ל"ב ע"א איתא רק בשעה שנתרשל מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו, וכן בשמ"ר פ"ה אות ח' בא המלאך ובלע למשה מראשו ועד המילה:

הה"ד ירעם אימתי. תנחומא אות כ"ו, ותנחומא שלנו אות כ"ג, שמ"ר פ"ה סוף אות ט', ומובא בילקוט שמות רמז קע"ד בשם התנחומא:

היאך ילך. תנחומא אות כ"ט, ותנחומא שלנו אות כ"ו:

הה"ד זקיניך ויאמר לך. בתנחומא שם מובא הכתוב וכל ישראל וזקניו וגו' (הושע ח' ל"ג):

פרק ה

והזקנים אנה הלכו מלמד כו'. תנחויא אות כ"ד, ותנחומא שלנו אות כ"א, ושמ"ר פ"ה אות י"ד, ועיין בתנחומא הערה ק"ט:

שהיה יום פרוזבטיא של פרעה. כן תקנתי, והמאמר נשנה בתנחומא וארא אות ה', ותנחומא שלנו וארא אות ', ומובא בילקוט שמות רמז קע"ה, שמ"ר פ"ה אות י"ד, והמחבר שלפנינו לקח דבריו מן התנחומא הנדפס מכבר, והיא הילמדנו, והוראת פרובטיא עיין בתנחומא הערה ב"ב:

דפתרא. עיין תנחומ' שם הערה כ"ו:

אלהי שטן אלהי משחית אלהי גיהנם. זה ליתא שם:

אמר להם בחור או זקן. כן הוא בתנחומא הנדפס מכבר:

אמר לו הקב"ה אתה לוקה מי. תנחומא שם:

ד"א מי ה'. שם ותנחומא שלנו אות ג'. וע"ש בהערה כ"ח:

התחיל לחרוק עליהם שיניו. תנחומא אות ו', ותנחומ' שלנו אות ג':

ד"א נרפים אתם. שם, ותנחומא שלנו אות ד', וע"ש בהערה ל"ג:

מלמד. תנחומא שם, ותנחומא שלנו שם, ושמ"ר פ"ה, אות י"ח, ושו"ט מזמור קי"ט בפ' לולא תורתך שעשועי:

ולא היה מפרישין אותם. בתנחומ' שם שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת:

זה דתן ואבירם. תנחומ' וארא אות ו', ותנחומ' שלנו וארא אות ד', נדרים ס"ד ע"ב, ורש"י, ולק"ט, מובא בילקוט שמות רמז קע"ו בשם התנחומ', וכן הוא בשמ"ר פ"ה אות כ':
ריח היה כו'. תנחומ' אות ו':
אם תאמר. שם, וכן הביא רש"י בפסוק כ"ב, וכן הוא בשמ"ר סוף פ"ה:
שמך הנורא. שם:
אבל לאחד ושלשים מלכים. תנחומ' שלנו וירא אות ד', ותנחומא הנדפס מכבר וארא סוף אות ו' חסר היסום:

פרק ו

~(א)אין אלהים אלא דיין. תנחומ' שלנו וארא אות ד', ומובא בילקוט ריש וארא בשם התנחומ', ועיין בתנחומ' הנדפס מכבר וראר סוף אות א', ועיין ספרי ואתחנן פיסקא כ"ז, ולק"ט ריש וארא:
נכנסה סנגוריא ולמדה עליו זכות. כן הוא בתנחומ' שלנו שם, ובלקח טוב הגירסא אלהים זו מדת הדין עד שלימדה מדת רחמים סניגוריא עליו:
אמר הקב"ה למשה. תנחומ' וארא אות א', שמ"ר פ"ו אות ד', סנהדרין קי"א ע"א:
אמרתי ליעקב. מקומו להלן אחר ובן יצחק:
ואין לכן אלא שבועה. תנחומ' וארא אות ב', שמ"ר סוף פ"ו, וחזית פ' כשושנה, ולק"ט:
עשה אותם שווים. תנחומ' סוף אות ב' ועיין שמ"ר פ"ג אות ג':
שפלטו אל מע"ז, כן הוא בלק"ט, ובמכילתא יתרו פוטיאל שנפטר מע"ז:
ד"א שהיה מפטם עגלים לע"ז. סוטה מ"ג ע"א ורש"י על התורה:
ושבע שמות נקרא. מכילתא ירו, תנחומ' יתרו אות ד', ושמ"ר, וספר בהעלותך סי' ע"ח, ורש"י, ולק"ט, וילקוט שמות רמז קס"ט:
מלמד שאין זה גדול מזה. ריש מכילתא, ורש"י על התורה, ולקח טוב:

פרק ז

למי שעשה עצמו כו'. תנחומא וארא אות ט', ותנחומא שלנו אות ח'.
לך והפרע. שם סוף אות ט'.
אמר לו הקב"ה. תנחומא שלנו אות ט', ונראה כי כל אות ט' נשמט בתנחומ' הנדפס מכבר:
אין דיבור אלא לשון קושי. תנחומ' שלנו אות י"ג, ובנדפס חסר מאמר שלם, ע"ש בהערה קי"ב:

אמר הקב"ה עד שלא תלכו אצלו. עיין תנחומא שלנו שם כיון שהלכו משה ואהרן אצלו אמר להם הקב"ה עד שלא תלכו אצלו אני אומר לכם מה שהוא עתיד לעשות ושואל לכם, ואינו מוסב שם על תנו לנו מופת:

והוא יעשה הדברים הללו. תנחומא אות י"ב, ותנחומא שלנו אות י"ג, וע"ש הערה קי"ג:

אבל אתה. כן תקנתי, ונאמר לנכון שם:

היה ראוי לאהרן. תנחומא שם, ותנחומא שלנו שם:

לפי שהוא גדול ממנו בשנים. כ"ה בתנחומא, ובשמ"ר פ"ט אות ה', אולם בתנחומא שלנו שהיה גדול ממנו שלש שנים, וכ"ה בילקו' רמז קפ"א בשם התנחומ':

עשו כל המופתים ולא השגיח שם ושם, והסיום אמר כך הוא כחו של אלהיכם מכאן כו' הוא בתנחומא אות ג':

מלמד. תנחומ' וארא אות ג', ושמ"ר פ"ט אות ו', ושם איתא מהו גם אפילו התינוקות של ד' וה' שנים קרא ועשה כן:

בלהטיהם. מעשה כשפים: בלטיהם. מעשה שדים. כ"ה בתנחומ' וארא אות י"ד, ושמ"ר פ"ט אות י"א, וסנהדרין ס"ז ע"ב, וילקו, רמז קפ"ב, ורש"י עה"ת וכן הביא הערך בערך להט בשם הילמדנו ותנחו' שמות הוא הילמדנו, ובלק"ט הביא גירסא אחרת וז"ל: בלהטיהם אלו מעשה שדים וכה"א את להט החרב המתהפכת, בלטיהם אלו מעשה כשפים דבר הנעשה בלט, כמו לוטה בשמלה. וראיתי כי הערוך בערך לט הביא מאמרם מסנהד' כגי' הלק"ט וסיים והכי מסתבר אע"ג דכתיב בספרים להיפך, ועיין במהרש"א בח"א, ועיין ברש"י בגמרא שם:

ונס גדול. תנחומ' וארא אות ג', ועיין שמ"ר פ"ט אות ז':

למה יוצא הוא למים. לנחומא אות י"ג:

ולמה נהפכו לדם. שם אות י"ד, ותנחומ' שלנו אות י"ד:

אפילו מה שבקיתון. תנחומ' אות י"גק:

מלמד שלא הי' כו'. תנחומ' שם, ותנחומ' שלנו אות י"ד, ושמ"ר סוף פ"ט לדעת ר' יהודה, וע"ש בהערה קכ"ה:

פרק ח

צפרדע אחת היתה. תנחומ' אות י"ד, ושמ"ר פ"י אות ד', ותדב"א פ"ז, ורש"י על התורה, ולק"ט וילקו' רז קפ"ג, ועיין נהדרין ס"ז סע"ב:

ועוד שהיתה הצפרדע מקרקרת כו' וכשהיו טוחנין את הסם. זה ליתא לפנינו, ובשמ"ר פ"י אות ו' מובא רז"ל אמרו היה קולם של צפרדעים קשה להם ממכתם שהיו נכנסות בגופן וצועקים בתוכם:

למה מפני. תנחומ' אות י"ד:

ולא היה שם עפר. בתנחומ' שם ושמ"ר סוף פ"י והיו חופרין אמה על אמה ולא הי' שם עפר, ובתנחומ' כ"י אקספורד [והוא כ"י חמישי מהתנחומ'] הגי' והיו חופרין אמה על שבעים אמה, ועיין תדב"א שם, ומובא בילקו' רמז קפ"ב:

לפי שאין השד. סנהדרין ס"ז ע"ב, וכ"ה בתנחומ' אות י"ד, ושמ"ר סוף פ"י: וילקי' רמז רפ"ג, ורש"י ולק"ט, וס' והזהיר דף א' ע"א, ושם הגירס' פחות מכשעורה, ובתדב"א, גם הרמב"ן הביא פחותה מכעדשה:

ואלו שלשה מכות הללו למה היו ע"י אהרן בתנחומ' אות י"ד איתי מפני מה לקו המים והעפר ע"י אהרן שכך כתיב אמור אל אהרן קח ממך וגו' אמר ר' תנחום אמר ליה הקב"ה למשה המים ששמרוך בשעה שהושלכת ליאור, ועפר שהגין עליך כשהרגת את המצרי אינו דין שילקו על ידיך לפיכך לקו ע"י אהרן, אבל בש"ר סוף פ"י מובא ג"כ לקו ג' מכות ע"י אהרן, וע"ש פ"ט אות י' לא לקו המים ע"י משה, ופ"י אות ד', ופ"י אות ז':

לפי שאותוח רשע משתבח ואומר שאינו יוצא לנקביו שהוא אלוה. תנחומ' אות י"ד, שמ"ר פ"ט אות ח' בפ' לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה, ותנחומ' שלנו אות ט"ז ורש"י עה"ת (ז' ט"ו) ולקח טוב (ח' ט"ז) הנה יוצא המימה דרשו רבותינו בספר השכם כי יוצא המימה לנקביו כו' וע"ש בהערה ט"ז ובתנחומ' הערה קמ"ג, והלשון שהביא המחבר לא נמצא בתנחומ' ,ואולי נובעים ממדרש השכם הנאבד:

למה לפי שהתחיל בעצה תחלה. תנחומ' וארא אות י"ד, סוטה י"א ע"א, ועיין תוספת' סוטה פ"ד, ושם נמצא הגה"ה בספר אחר ע"ש, וכן נשנה בשמ"ר פ"י אות ג', ופי"א אות ג':

ולמה הביא להם ערוב. תנחומ' אות י"ד, ושמ"ר פי"א אות ג', ומובא בס' והזהיר דף ב' ע"ב, ערוב למה שהיו המצרים אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים וארויות כדי להיות מצירין בהם לפיכך הביא עליהם חיות מעורבבות, וברור כי צ"ל כדי להיות מציידין בהם, וכן יסד הפייטן בסילוק ליום שני של פסח הם הגלום להביא חיות להצדאות, ועיין בלק"ט ובהערה כ"א:

והי' להם ידים מלאים ארס וכו'. זה לא מצאתי, ובלתי מובן:

ולמה הביא להם דבר. תנחומ' אות י"ד, ושמ"ר פי"א אות ד', ומובא בס' והזהיר ב' ע"ב, ועיין בתד"א פ"ז, ומובא בילקו' רמז קפ"ב:
רעה גדולה בתנחומ' ושמ"ר שם אני אביא לכם רועה יפה:

פרק ט

אפילו בהמה. תנחומ' אות י"ד, ועיין שמ"ר פי"א אות ד', והמחבר הביא כמו שהוא בתנחומ':
ד"א שחין למה. בתנחומ' שם ושמ"ר שם שחין מפני ששמו את ישראל להחם להם חמין ולצנן להם צונן לפיכך לקו בשחין שלא יכלו ליגע בגופן, ועיין בתרב"א מובא בילקו' רמז קפ"ב, ובלק"ט מובא כך מכת שחין למה לפי שהיו משתעבדין את ישראל להביא להם חמין וצונן במרחצאות בא השחין עליהם ולא יכלו לרחוץ לא בחמין ולא בצונן:
נס גדול. עיין בתנחומ' אות י"ד, ושמ"ר שם אות ה', שחושב ג' נסים בשחין, ועיין בב"ר פ"ה אות ז' חפנו של משה היתה מחזקת שמונה קמצים, ע"ש בפי' מהרז"וו, ובויי"ר פ"י אות ט', וברש"י עה"ת:
יבש מבחוץ ולח מבפנים. בגמ' בכורות מ"א ע"א שחין דמצרים יבש מבפנים ולח מבחוץ, וכן ב"ק פ' ע"ב שחין שהביא הקב"ה על המצרים לח מבחוץ ויבש מבפנים, שנאמר ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה, וע"ש בפירש"י, וכגירסת המחבר מובא בלק"ט, וכ"ה הגירס' במגיד משנה הלכות תענית פ"ב הי"ג, ובכ"מ הלכות ביאת המקדש פ"ז ה"י. ובתוי"ט בכורות ס"ו מי"ב, ובמהרש"א בבכורות שם:
סרט לו סריטה. תנחומא אות ט"ז, ותנחומא שלנו אות כ', ושמ"ר פי"ב אות ב', ורש"י על התורה, וס' והזהיר ג' ע"א, ולק"ט, וילקו' רמז קפ"ה:
זה איוב כו' זה פרעה. בתנחומא לא נמצא זה המאמר, רק בשמ"ר פי"ב סוף אות ב' איתא הירא את דבר ה' אמרו רז"ל זה היה איוב ואשר לא שם לבו זה היה פרעה ועמו, ודורש הירא על איוב, כי איוב נקרא ירא אלהים, ועיין ירושלמי סוטה סוף פ"ד, ומקור המאמר לא מצאתי, כי גם בעל מסדר משמ"ר שאב זה מאיזה מקור:
וה' הוא ובית דינו, תנחומ' אות ט"ז כל מקום שהוא אומר וה' הוא ובית דינו של מעלה, ועיין בתנחומ' שלנו הערה קע"ז, וכן הביא רש"י בא י"ב כ"ט:
ואם המצרי היה יושב נכוה באש. בלקח טוב (ט' כ"ב) וימטר ה' ברד א"ר יוסי בר חנינא צלוחית מלאה אש ומאחריה ברד, ר' יוחנן אמר שלשה טפחים התחתונים ברד ושלשה טפחים העליונים אש, מצרי יושב נכוה בברד עומד נכוה באש, והעירוי שם בהערה י"ט בפסיקת' ויהי ביום כלות משה דף ג' ע"ב, ומדרש חזית פ' צאינה וראינה, ותנחומ' וארא,

ושמ"ר פי"ב, וס' והזהיר ב' ע"ב, מובא בשם ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר צלוחית של ברד מלאה אש. ו' נחמיה אמר אש וברד פתוכין זה בזה, אולם המאמר שהביא רבינו טוביה בשם ר' יוסי בר חנינא ור' יוחנן לא מצאתי במדרשים, רק בס' והזהיר דף ג' ע"א, ובודאי הוציאו הדרש ממדרש ילמדנו או ממדרש השכם, וגם בעל ס' והזהיר לקח ממנו ע"כ, וכאשר תראה גם המחבר שלפנינו הביא זה, ויש לתקן יושב נכוה בברד, וראיתי כי המאמר א"ר יוסי בר' חנינא מובא בתנחומא שלנו אות כ"ב, והמאמר מר' יוחנן ליתא שם, וע"ש הערה קע"ח:

פלאים עשה הקב"ה. תנחומא אות ט"ז, ותנחומא שלנו אות כ"ב, ושמ"ר סוף פ' וארא ילקוט רמז קפ"ו בשם התנחומא, ולק"ט ומפורש שם כתיב את כל עשב השדה הכה הברד ואת אומר על שהיו קטנות לא נוכו אלא פלאים עשה הקב"ה, וכן רש"י על התורה הביא ובמדרש ר' תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשה להם שלא לקו בהן:

תלאן ברפיון. הוספתי כמו שהוא בתנחומא אות ט"ז, ובשמ"ר פי"ב אות ז', וכן מובא בערוך ערך רפיון בשם הילמדנו, ופי' רפיון באויר, ובתנחומא שלנו אות כ"ב ואיכן היה שרוי אמרו רבותינו נתלה באויר וכו', ומובא בילקוט רמז קפ"ו בשם התנחומא, ולזה המאמר מתנחומא כיון רש"י ברכות נ "ד ע"ב ומטר לא ניתך ארצה לא הגיע לארץ אלא עמדו באויר, וכן רש"י על התורה הביא לא ניתך לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ:

אוי לרשעים. תנחומא אות י"ז, ושמ"ר פי"ב אות ז':

פרק י

ולמה ארבה. תנחומא וארא אות י"ד, ושמ"ר פי"ג אות ו', ותדב"א רבא פ"ז, ומובא בילקוט רמז קפ"ב, וס' והזהיר דף ב' ע"ב:

כיון שבא הארבה. תנחומא שם, ושמ"ר שם אות ז':

אפילו מה שבקדירות. תנחומא שם, ושמ"ר שם:

כפול ומכופל היה, תנחומא וארא אות י"ד בשם ר' אבדימי בר חמא, וכן מובא בס' והזהיר ב' ע"ב. וז"ל רש"י ובמדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים (דברים כ"ח:כ"ט) שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש:

אם היה המצרי עומד אינו יכול לישב. תנחומא וארא שם, ועיין בתנחומא בא אות ג', ושמ"ר בא אות ג', שכן היה בשלשה ימים האחרונים, ועיין בתנחומא שלנו בא אות ג' ובהערות שם:

ולמה הביא עליהם חשך. תנחומ' וארא אות י"ד, שמ"ר פ"ד אות ג'. וס' והזהיר ב' ע"ב, ורש"י עה"ת, ובילקוט רמז קפ"ב, מובא בשם תדב"א בקיצור ועוד טעם אחר מובא בס' והזהיר ג' ע"א, ובלק"ט בא כ"א, מכת החושך למה היא באה על שהיה המצרי אוחז את העברי ואומר לו עמוד עד שאני אוכל והנר מונח דולק על ראשך ולא תזוז לכאן ולכאן ואם תזוז הריני חותך ראש בסייף, וע"ש בהערה כ"ה ונובע ממדרש השכם:

שהיו ממונים פטרונים מן המצריים. בתנחומא ושמ"ר שהיה להם פטרונים מן המצרים, פי' שררות ושלטנות:

הרי שלשה. תנחומא בא אות ג', ורש"י על התורה:

ד"א אמר לו הקב"ה. תנחומא וארא סוף אות י"ד. ושמ"ר פי"ד אות ג' בהרחבת דברים, ועיין בתנחומא שלנו בא אות ג':

פרק יא

ומפני מה אמר משה כחצות. ברכות ד' ע"א, ילקוט בא רמז קמ"ו, ורש"י על התורה, ולק"ט, ועיין פסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה ובהערה כ"ט:

כששמעו כל הבכורות כך נכנסו אצל אביהם תנחומא שלנו בא אות י"ח, ונשנה בפסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה דף ס"ה ע"א, ובפסיקתא הוא בלשון ארמית, ומובא בילקוט בא רמז קפ"ג בשם הפסיקתא, וכן מובא בילקוט תהלים רמז תתפ"ג ד"ה למכה מצרים בשם תנחומא, ובפסיקתא שם בהערה נ"ו חשבתי מה שנרשם שם בצדו תנחומא טעות הוא והוא מהפסיקתא, אולם מאשר נגלה לפנינו התנחומא שלנו נראה ברור כי הילקוט העתיק המאמר מהתנחומא שלנו כדרכו תמיד להביא רק התנחומא שלנו, וכן העירותי שם כי המאמר הזה מובא בארחות חיים הלכות פסח אות ל"ח, וממנו העתיק הכלבו מנ"א, וכן מובא בסידור נה"ש בהגדה של פסח בשם הפסיקתא, ומובא גם במרן ב"י הלכות פסח סי' ת"ל, ועיין בתוספת שבת פ"ז ע"ב ד"ה ואותו יום, וכן מובא בשבלי הלקט השלם ערוגה השביעית סי' רי"ח, וכן מובא בס' והזהיר דף ה' ע"ב:

והרגו את אבותיהם. שם איתא והרגו באבותיהם ששים רבוא:

פרק יב

חידוש זה לכם. עיין פסיקתא דר"כ החודש דף נ"ב ע"א בני חידוש גאולה יש לכם לשעבר לא גאלתי אומה מתוך אומה ועכשיו אני גואל אומה, הה"ד או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד' ל"ד):

חשבונן של חדשים. תנחומא שלנו בא אות י"ב:

ד"א לכם ולא מאדם הראשון. מכילתא בא פ"א החדש הזה לכם לא מנה בו אדם הראשון:

אמור להם בחודש הזה אתם נגאלים, תנחומא שם אות ח':
מלמד שאדם מביא שה. פסחים פ"ח ע"ב:
כלומר מהיותה לשה. פסחים פ"ט ע"א:
מיכן שנשחט הפסח בשלש כתות. מכילתא בא פרשה ה':
בא הכתוב ליתן לו בקר שני. שבת כ"ד ע"ב, ועיין מכילתא פרשה ו'. ועיין רש"י על התורה:
משכו ידיכם מע"ז. מכילתא פרשה י"א ר' יוסי הגלילי אומר משכו מע"ז והדבקו במצוה, וכן בלק"ט, וכן ת"י נגידו ידיכון מטעות מצראי, ועיין שמ"ר פט"ז סוף אות ב':
שנתחלק הלילה מאיליה. תנחומא שלנו בא אות י"ז, וב"ר פמ"ג אות ג', ופסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחצי הלילה ר' בנימין בר יפת בש"ר יוחנן אמר הלילה נחלקה מאלי' ויוצרו חלקה, וע"ש בהערה ל':
שהיה בכור. מכילתא פי"ג בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור, או לא בא אלא ללמד על בנו שהוא בכור, כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו אמור, מה ת"ל מבכור פרעה, בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור והוא נשתייר מכל הבכורות, וכן בפסיקתא שם דף מ"ח ע"א מבכור פרעה מכאן שהיה פרעה בכור, וכן בתנחומא בא אות ז' וכן הביא רש"י עה"ת, ולכן הסגרתי מלת בנו, כי בטעות היא:
אף השבויים שהיו בשעבודם כו' השבויים מה חטאו. מכילתא פי"ג, ותנחומא שלנו אות י"ח, והמחבר הביא כמו שהוא בתנחומא, וע"ש הערב קל"א:
ד"א למה בכור השבי מכילתא שם, ותנחומא שם, ומובא בס' והזהיר דף ה' ע"א ולק"ט, ורש"י:
שהיה חשוך כלילה. תנחומא שלנו בא אות י"ט:
הוא חשוך. שם:
הא כיצד מצרי נשא חמש נשים. תנחומא שלנו שם פסיקתא שם דף ס"ד ע"ב, וע"ש בהערות, וכן במכילתא פי"ג פ' כי אמרו כלנו מתים, וכן ברש"י על התורה י"ב ל', ולק"ט פסוק ל"ג:
היה הולך בלילה. מכילתא. תנחומא שלנו אות י"ט וע"ש הערה קל"ד, לק"ט ורש"י:
אמר לו משה אמור דבר זה שני פעמים לא מצאתי המקור:
מהלך ארבעים יום. כן תקנתי, וכן איתא בירושלמי ברכות פ"א ה"א מצרים מהלך ארבעים יום:

שהוא ארבע מאות פרסה. תענית י' ע"א, פסחים צ"ד ע"א, ארץ מצרים הוא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, והוא חשבון אחד עם מהלך ארבעים יום כפי מהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום.
אני נכנס מיבעי ליה. לא מצאתי המקור, ועיין ב"ר פמ"ג אות ג'. ופסיקתא שם דף ס"ג ע"ב, מכילתא בא פדר"א פכ"ז, לק"ט לך ט"ו:

פרק יג

ולמה פת בלשון הזה תנחומא בשלח אות א', ומכילתא ריש בשלח, ולקח טוב:
והוא אומר להם קימו צאו. נכון יותר כמו שהוא בתנחומא ומכילתא ולק"ט הוא אומר אנכי אשלח אתכם (ח' כ"ח):
לא ניהגם כדרך כל הארץ. תנחומ' אות א', ותנחומא שלנו בשלח אות י' ע"ש בהערה ל"ח, וכן במכילתא ריש בשלח אין נחם זה אלא נהג, וכה"א נחית (תהלים ע"ז כ"א), וכן רש"י על התורה הביא נחם נהגם, וכן בלק"ט, וכן נשנה המאמר בפסיקתא פיסקא ויהי בשלח (דף פ"ד ע"א), ולא נחם מלמד שלא ניהגם בדרך הארץ:
כיצד דרך ארץ העבד טוען את רבו. תנחומ' שם, והמחבר הביא כמו שהוא בתנחומא, ונשמט שורה שלימה והוספתי עפ"י התנחומא, ובפסיקתא שם מובא שמונה אופנים מדרך ארץ בסדר ובסגנון אחר, עיין תנחומא הערה ל"ח:
מפני שקרובה היתה השבועה. מכילתא ריש בשלח, ומובא בלקח טוב, ובילקוט רמז רכ"ו, ועיין פסיקתא שם דף פ"ה ע"א ובהערה שם:
ועדיין נכד אבימלך קיים. שם שם, בפסיקתא שם עד שלשה דורות השביעו, שנאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי וע"ש בהערה צ"ב:
ד"א כי קרובה היתה המלחמה. עיין מכילתא בפסוק כי קרוב הוא, ועיין בתנחומא, וברש"י על התורה, ובלק"ט ובהערה קט"ו:
והיא המלחמה שעשו היושבים בארץ פלשתים עם בני אפרים. שמנו לקץ וטעו ויצאו בלא רשות ונהרגו, שנאמר בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהלים ע"ח ט'), עיין לק"ט ובהערה קכ"ג, ושם ציינתי כל המקומות:
אחד מחמשים כו'. מכילתא ריש בשלח, ע"ש, ותנחומא אות א':
כפשוטו ומתרגמינן ומזרזין. כן הוא בת"א, ור"ל אין חמושים אלא מזויינים, וכן הביא רש"י:
מלמד. מכילתא בפ' ויקח משה, ופסיקתא פיסקא ויהי בשלח, ושמ"ר פ"כ איתי"ט, ועיין לק"ט ובהערה קכ"ז:

כי כשמת יוסף כו' שמו ליוסף בארון של אבר. בסגנון אחר היא במכילתא. ותנחומא אות ב', ושמ"ר פ"כ אות י"ט, ומובא בלק"ט. סרח בת אשר נשתיירא אמרו לו ארון של מתכות עשו לו מצריים ושקעוהו בתוך נילוס, בא משה ועמד על נילוס, נטל צרור וזרק לתוכו כו', ועיין פסיקתא ויהי בשלח פ"ה ע"ב ובהערה ק"ח, ובתוס' סוטה שם ר"ה סרח, ועיין במדרש דב"ר פ' ברכה משה היה מסבב ג' ימים וג' לילות, ובפסיקתא שם, ובילקוט רמז רכ"ז מובא ויש אומרים נטל חרס וכתב עליו שם המפורש והשליך ליאור מיד צף ועלה ארונו של יוסף, וע"ש בהערה ק"י:

ולמה שתי שבועות, מכילתא, ותנחומ' אות ב', ופסיקתא ויהי בשלח צ"ד ע"ב, וע"ש הערה ר"ע, ורש"י, ולק"ט:

מלמד שכל שבט ושבט העלה נשיאו עמו. במכילתא מנין שאף עצמות שאר השבטים העלה עמם, שנאמר מזה אתכם, ועיין בפסיקתא שם דף צ"ה ע"ה, ושם בהערה רע"ב העירותי שהמאמר הזה הוא מקור לדברי רש"י על התורה שכתב למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם, וכן בפירושו סוטה ז' ע"ב כתב עצמות כל השבטים העלו ממצרים, והוא שאמר יוסף והעליתם את עצמותי מזה אתכם עם עצמותיכם עכ"ל, ובלק"ט ובילקוט בשלח רמז רכ"ז נמצא הסיום זה תרי עשר:

ופסוק אחר אומר. לא מצאתי המקור:

ויש בין גושן לרעמסס יותר מארבעים פרסה. עיין מכילתא בא ריש פי"ד מרעמסס לסוכות מאה ועשרים מיל וכהרף עין נסעו בני ישראל מרעמסס לסוכות לקיים מה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים, ובילקוט ריש מסעי בשם שו"ט והוא במזמור ק"ז אות ד' ויסעו מרעמסס אמר הקב"ה לישראל כשהייתם במצרים מהלך ארבעים יום הייתם מפורדים בה ונכנסתי אתכם לשעה קלה לרעמסס:

פרק יד

ומאי חירות שנעשו בני חורין. במכילתא בשלח פרשה א' אין חרות אלא מקום חירותן של מצרים, ובילקוט רמז ר"ל אין חירות אלא מקום חירותן מקום אטלס מקום בית ע"ז שלהן, ובלק"ט לפני פי החירות שכן היה מנהג במצרים כל עבד שבורח מאדוניו כיון שהיה מגיע לחירות נעשה בן חורין, ורש"י הביא וז"ל החירות הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין:

כדי שיאמר פרעה בעל צפון הסכים על גזירתי. במכילתא איתא רק בעל צפון נשתייר מכל הייראות שלהן בשביל להטעותן, וכן הוא במכילתא בא פרשה י"ג, ותנחומ' בא אות ז', ורש"י עה"ת:

וזהו שאמרו חז"ל במדה שאדם מודד. תנחומ' בשלח אות ד', ותנחומ' שלנו בראשית אות י"ג, ומכילתא בשלח פ"ד בפ' מרכבות פרעה:
מי הגיד לו אותם פטרונים שהלכו עם ישראל ממצרים. במכילתא מי הגיד לו האקטורין, וכן רש"י הביא אקטורין שלח עמהם, וכן מובא בילקוט, ובלק"ט, והוראת המלה עיין בערוך השלם, והמחבר הציג במקום אקטורין המלחה פטרונין:
מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה סנהדרין ק"ה ע"ב, ושם הגירסא מבטלת שורה, וב"ר פנ"ה הגירסא כמו שהביא המחבר, וכן הביא הלקח טוב:
לקחם בדברים, מכילתא, ורש"י על התורה, ובס' והזהיר דף י"ט ע"א, ולק"ט:
מתרוממים. מכילתא סוף פרשה א', ולקח טוב:
מנהגו של ב"ו המלך הולך אחר חילו. נשנה במכילתא בפ' ואת עמו לקח עמו בקצרה, אבל כאשר הביא המחבר לא נמצא שם:
בשביל אדם וחוה כו'. לא נמצא שם:
אני התניתי עם הים. גם זה לא נמצא שם:
והיכן אמרו ישראל דבר זה. עיין מכילתא פ"ב בפ' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים, ובלקח טוב, ורש"י על התורה, וילקוט רמז רל"א:
בפמליא של מעלה. עיין תנחומ' שלנו בשלח אות י"ג, ומובא בילקוט סוף רמז רמ"א בשם התנחומא:
ראשון וחומה שני כו' לפיכך כתיב חמה. המאמר משובש וכצ"ל חומה ראשון וחמה שני. ר"ל בפסוק כ"ב כתיב והמים להם חומה ובפסוק כ"ט כתיב והמים להם חמה חסר וי"ו, ועל זה כתב מלמד שרצה הים לנער את ישראל כמו שניער את המצריים ולפיכך כתיב חמה, והוא לקוח ממכילתא בשלח פ"ו בפסוק ובני ישראל הלכו ביבשה מנין שאף הים נתמלא עליהם חמה, שנאמר והמים להם חמה, אל תקרי חומה אלא חמה, ועיין לק"ט ובהערה קכ"ב:
לפי שיהיו ישראל עתידין. מכילתא בשלח פ"ה ופ"ו:
ללמדך. הוספתי כמו שהוא במכילתא:
זה פרעה. מכילתא בפסוק וישובו המים והוא דעת ר' נחמיה, ומובא בילקוט רמז רל"ח, ובלק"ט:
משל לאדם. מכילתא בפ' ויושע ה' ולק"ט:
ישראל שבאותו הדור עד סוף הפרשה כל המאמר לא נמצא לפנינו:

פרק טו

למה התחיל באז עד סוף הפסוק. כל המאמר לא מצאתי, רק ההתחלה נמצא מאמר הדומה קצת בתנחומא שלנו בשלח אות י"ב ד"א באז קראתי תגר לפני הקב"ה, שנאמר ומאז באתי אל פרעה, ובלשון שסרחתי בו בלשון אני מתקן ואקלס אותך ומובא בילקוט רמז רמ"א בשם התנחומא, ועיין שמ"ר פכ"ג אות ג':

מלמד שימינו של הקב"ה פורעת מן הרשעים, גם זה לא מצאתי:

במגלת איכה כתיב כו'. עיין במדרש איכה פ"ב בפסוק השיב אחור ימינו:

אלו מוטבים שבהם והיו צפים על פני המים כקש. עיין רש"י ט"ו ה' שהביא רשעים כקש הולכין ומטרפין עולין ויורדין:

עד לבו של ים כו'. לא מצאתי המקור:

אותו הרשע ניבא לעצמו. לא מצאתי:

פסוק זה אמרו פרעה. לא נמצא בשום מקום:

כשהקיאם הים ליבשה. מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ט:

על שהרגו בניאפרים. עיין מכילתא שם:

שהיה צריך לומר תביאנו ותטענו כו'. עיין מכילתא שם ריש פ"י:

פסוק זה מלאכי השרת אמרוהו. לא מצאתי:

אחות אהרון ולא אחות משה. עיין סוטה י"ב סע"ב:

שהסיעם במקל שלא היו רוצים ללכת מפני שהיו מלקטים מן הים אבנים טובות. כן הביא הלק"ט בשם אביו, ונמצא הדרוש בנתחומא שלנו בשלח אות ט', ובילקוט רמז רנ"ד בשם התנחומא וע"ש בהערה פ"ו, וכן רש"י על התורה הביא זה, ולדעתי במקום שהסיעם במקל צ"ל בע"כ:

ואין מים אלא תורה. מכילתא בשלח מס' ד' פרשה א' דורשי רשומות אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים, שנאמר הוי כל צמא לכו למים:

שהוא מר שקורין הרדפוני. מכילתא שם, ולק"ט ריב"ק אומר זה עץ הרדופני, וכן תיב"ע, ותנחומא אות כ"ד, ותנחומ' שלנו אות י"ח, ועיין ערוך הרדפני בשם הילמדנו, וע"ש הוראת המלה, ועיין בתנחומא הערה ק"א:

בוא וראה גדולתו שלהקב"ה. מכילתא שם ותנחומא:

ע"י שם המפורש. זה ליתא שם:

אלו שתי מצות. מכילתא כדברי ר' יהושע, ולק"ט, וע"ש הערה קע"ה:

אלו י"ב שבטים כו' אלו שבעים זקנים מכילתא שם, ורש"י, ולקח טוב:

פרק טז

ששים אמה עוביו של מן ומנא לן ממבול כו' עיין תנחומא שלנו בשלח אות כ"א, ומכילתא בשלח מס' דויסע פ"ג, ולק"ט ט"ז י"ד ועיין בתנחומא הערה קט"ז, שם תמצא מבואר החשבון:

היה הטל בא. במכילתא מס' ד' פ"ג בפ' ותכס את המחנה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבס הארץ, והטל עולה ורוח מנשבת בו והמן יורד עליהם, וכן הוא בלק"ט ט"ז כ"ג, ובילקוט רמז רנ"ט:

שמנין מחוספס. תנחומא שלנו אות כ"ב, ועיין יומא ע"ה ע"ב, ולק"ט:

דק"ל עד ד' שעות היה המן קיים. מכילתא, ברכות כ"ז ע"א, לק"ט, ילקוט רמז רס"א:

והיה נעשה נחלים נחלים. מכילתא שם פ"ד, ולק"ט, ועיין רש"י עה"ת הנשאר בשדה, נעשה נחלים כו':

היו תמהים. מכילתא ולק"ט, ועיין רש"י על התורה:

מכאן סמכו חז"ל לעירובי תבשילין מן התורה. מכילתא שם, ועיין שם מה שהעיר שם ידידי הרב החכם הגדול מהר"ם איש שלום, ועיין בלק"ט ובהערה קט"ו:

כי בשבת לא ירד המן, מכילתא סוף פרשה ד' ר' יהושע אומר למדנו שאין יורד בשבת ביו"ט מנין ת"ל שבת לא יהיה בו ר' אלעזר המודאי אומר למדנו שאינו יורד בשבת ביו"ט מנין ת"ל לא יהיה בו, ועיין תוס' ביצה ב' ע"ב ד"ה והיה, ובלק"ט מובא למדנו שאין המן יורד לא בשבת ולא ביו"ט. שנאמר שבת לא יהיה בו, והבאתי שם בהערה קכ"ב בכ"י פעטערסבורג סיים כל מקום שנאמר שבת אינו אלא יו"ט, ועיין רש"י על התורה:

אפילו על משה אמר הקב"ה. עיין מכילתא שם פ"ה ר' יהושע אומר אמר לו הקב"ה למשה משה אמור להם לישראל:

ולמה נקרא שמו זרע גד כו'. יומא ע"ה ע"א, ולק"ט, ובמכילתא שם פ"ה קיטעו המעתיקים או המדפיסים:

כמו שכתוב בספר יהושע. הכוונה כמו שמבואר במכילתא שם פרשה ה' ר' יהושע אומר ארבעים יום אכלו את המן אחרי מות משה כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו ארבעה ועשרים יום של אדר וששה עשר של ניסן הרי ארבעים, שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן (יהושע ה' י"ב), וכן מובא בלק"ט, ועיין תוס' קידושין ל"ח ע"א ד"ה ובני ישראל, וברש"י על התורה:

מ"ג בצים ושלישית ביצה. ז"ל רש"י האיפה שלש סאין, והסאה ו' קבין, והקב ד' לוגין, והלוג ו' בצים, נמצא עשירית האיפה מ"ג בצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות. ועין עירובין פ"ג ע"ב, וברש"י שם, ובשו"ת הגאונים [ליק תרכ"ד] תשובה צ"ה

ששאלתם על שיעור חלה איזה שיעור מדוקדק ודאי שיעור חלה מ"ג בצים וחומש ביצה, וכדמפרש בשמעתא דעירובין כי אתא רב דימי כו' ע"ש, והעירותי בהערות ותיקונים שלי לתשובות הגאונים [ליק תרכ"ה] שהתשובה כתובה גם בתשובת הגאונים שערי תשובה סי' מ"ז וכן הביא הטור יו"ד הלכות חלה סי' שכ"ד, ובב"י שם כתב וז"ל מה שכתב הטור מ"ג ביצים וחומש ביצה כן הוציא הרי"ף החשבון בפרק ערבי פסחים, והרא"ש הלכות חלה, והרמב"ם פ"ו מהכלות ביכורים ומזה תראה שיש לתקן בדברי המחבר מ"ג ביצים וחומש ביצה, וכן בתנחומא הנדפס מכבר קרח אות י"ב במאמר הנוסף שם המתחיל בנצפ"ך האותיות כפולות ובמדרש במ"ר קרה פי"ח אות כ"א, מ"ג ביצים וחומש ביצה שיעור חלה:

פרק יז

שרפו ידיהם מן המצות. וכן הובא בלק"ט, ושם בערה א' העירותי לעיין בכורות ה' ע"ב רי"א שריפו עצמן מדברי תורה, ועיין מכילתא מסכתא דעמלק פ"א, וכן בתנחומא בשלח כ"ה, ופסיקתא זכור (דף כ"א ע"א) ברפידים על ידי שריפו ידיהם מן התורה ומן המות, וע"ש בהערה ג', ודורש נוטריקון רפידים רפה ידים, וכ"ה בש"ס בכורים שם, סנהדרין ק"ו ע"א, וע"ש בפירש"י ד"ה מפני:

וכי ידיו אל משה נוצחות מלחמה או משברות מלחמה. במשנה ר"ה כ"ט ע"א וכי ידיו של משה שוברות מלחמה או עושות מלחמה, וכ"ה בתנחומא בשלח אות כ"ז, ובמכילתא מס' דעמלק פ"א הגירסא וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו משברות עמלק:

וכי לא היה למשה כר או כסת. מכילתא, ותנחומא שם אות כ"ז, ותענית י"א ע"א, ולקח טוב, ועיין שם בהערה מ"א:

כך אמר משה. עיין רש"י על התורה, ולקח טוב:

זה דורו של שאול, דור זה דור של מרדכי. במכילתא סוף בשלח ר' אליעזר המודעי אומר מדורות של משה ומדורו של שמואל, ובפסיקתא זכור כ"ט ע"א ר' אליעזר אומר מדורו של משה ועד דורו של שמואל, ר' יהודה אומר מדורו של שמואל ועד דורו של מרדכי ואסתר, לכן יש לתקן לפנינו זה דורו של שמואל:

פרק יח

מה שמועה שמע מכילתא ריש יתרו, ורש"י עה"ת ולק"ט, ילקוט רמז רס"ח. וס' והזהיר ל"ג ע"ב, ועיין זבחים קט"ז ע"א:

ד"א. שם:

משל לאדם, זה ליתא שם, ועיין לעיל י"ד כ"ח משל מן הצפור באופן אחר:

בראשונה כו'. מכילתא יתרו פ"א, ולק"ט, ורש"י עה"ת: והוא דעת ר' אלעזר המודעי, ודעת ר' יהושע שנפטרה ממנו בגט, לכן בסיום המאמר תקנתי ד"א אחר שילוחיה ששלחה ונתן לה גט, ושם יליף לה נאמר כאן שילוח, וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו (דברים כ"ד ב'), מה להלן בגט אף כאן בגט:

כך התנה עיין מכילתא ולק"ט:

ומי הוא שלא נימול זה אליעזר. וכן הוא בלק"ט שמות ד' כ"ד, וכן הביא הראב"ע בשם רב שמואל בן חפני, וכן רש"י על התורה ויבקש המיתו שלא מל אל אליעזר בנו, וכן בשמ"ר פ"ה אות ח' ונתעצל למול לאליעזר בנו, אמנם בספר הישר איתא שהמעשה היה בגרשום, וגם בילקוט סוף רמ"ז ק"ה הביא בשם דברי הימים של משה רביו וז"ל ויקרא משה שמו גרשום רק לא מל בשר ערלתו בגזירת רעואל חותנו ויהי בעת ההיא מקץ שלש שנים ותהר עוד ותלד בן וימל בשר ערלתו ויקרא שמו אליעזר ע"ש, ובד"ה של משה רבינו הנדפס בבית המדרש ח"ב חסר זה, וכן בתרגום יב"ע עה"ת תרגם ובעא למקטליה מן בגלל גרשום בריה דלא הוה גזיר על עיסק חמוי דלא שבקיה למגזריה ברם אליעזר היה גזר בתנאה דאתנין תרויהון ע"כ, וכיון בזה למאמר המכילת' יתרו פ"א שיתרו התנה עמו בן שיהיה תחלה יהיה לע"ז, מכאן ואילך לשם שמים, וקיבל עליו כו', וגם הראב"ן יסד ביוצר לברית מילה לבני אשכנז, לא מל בכורו ונתבקש במעונה, ועיין ברמב"ן על הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו, וסיים וכן הזכירו רבותינו כי הנימול הזה הוא אליעזר:

כשהרג המצרי עיין מכילת' יתרו פ"א בסגנון אחר, תנחומ' שמות אות י', שמ"ר פ"א, הזית פ"י על הכתוב צוארך כמגדל השן, ירושלמי ברכות פ"ט, ובב"ר פ"ב, ושו"ט מזמור ד', וילקוט רמז קג"ז בשם דב"ר, ורש"י עה"ת שמות ב' ט"ו ולקח טוב:

היה לו לומר הנני בא אליך אלא מלמד. לא מצאתי המקור:

מי נתן שלום למי. מכילת' ולק"ט ורש"י:

אשר מצאתם בדרך. הוספתי כמו שהוא במכילת' ולק"ט, ורש"י הביא את כל התלאה שעל הים ושל עמלק:

מלמד שנעשה בשרו. סנהדרין צ"ד ע"א:

ד"א שנדמה לו כאילו היה בשרו חידודין חידודין. סנהדרין שם, ורש"י על התורה:

בוא וראה מכילת' וילקוט סוף רמז רס"ח, ולקח טוב, וסנהדרין צ"ד ע"א:

זה מצות שבת כו' אלו איסור והיתר. במכילת' יתרו פ"ב החוקים אלו המדרשות, והתורות אלו הוראות, דברי ר' יהושע, ר' אלעזר המודעי אומר חוקים אלו עריות והתורות אלו ההוראות, ובלק"ט החוקים אלו עריות ואת התורות אלו הוראות:
אלא אין דברי תורה מתקיימים ברכות ס"ג ע"ב:
זו ביקור חולים. מכילת' ושם איתא את הדרך זו ביקור חולים ילכו זו קבורת מתים, בה זה גמילות חסדים, ואת המעשה זו שורת הדין, אשר יעשון זו לפנים משורת הדין, וכן תרגם יב"ע, ועיין בגמרא ב"ק צ"ט סע"ב:
בנבואה מכילת':
שאפילו בממונם אינם חסים, מכילת' ורש"י על התורה:

פרק יט

הכל היה משולש. תנחומ' יתרו אות י', ועיין בתנחומ' שלנו אות ה', ומובא בילקוט יתרו רמז רע"א, ומשלי רמז תתק"ס בשם התנחומ', ועיין פסיקת' בחדש השלישי (ק"ה ע"א), ומובא בס' והזהיר ל"ה ע"א כמו שהוא בתנחומ' הנדפס מכבר:
הלכות מדרש ואגדות בתנחומ' תלמוד הלכות ואגדות:
ממקום שרפו ידיהם מן המצות, עיין לעיל י"ז ע"א ובהערה א':
לנשים. מכילת' וילקוט ולק"ט וס' והזהיר ורש"י:
אנשים. שם שם:
דברים שהם קשים כגידים. עיין שבת פ"ז ע"א ויגד משה דברים שקשים לאדם כגידין וכן הביא רש"י בפי' התורה:
מגושן לרעמסס. עיין לעיל י"ג כ', ועיין רש"י עה"ת:
מכאן שכל הנסקלין נתלין, עין מכילת' יתרו ע"ג, ועיין סנהדרין מ"ה ע"א וע"ב, ורש"י עה"ת:
יום אחד הוסיף משה מדעתו. עיין שבת פ"ז ע"א, וברש"י על התורה, ולקח טוב:
מלמד שכפה עליהם ההר. שבת פ"ח ע"א, ע"ז ב' ע"ב, מכילת' סוף פ"ג, ורש"י עה"ת ולק"ט:
בקולו של משה. ברכות מ"ה ע"א וע"ש בתוס' ד"ה בקולו של משה. ועיין במכילת' שם פ"ד.
אלו נדב ואביהוא. מכילת' שם, לדעת ר' יהושע בן קרחה:

פרק כ

לפי שהוציאם כו'. חסר פה הסיום.

וכתוב אחד אומר. סנהדרין כ "ו ע"ב:
ובאחרית הפסוק לאלף דור למי נשמע לאלף אלא כך אמרו חז"ל. הוא בגמר' סוטה ל"א ע"א, וז"ל ר' שמעון בן אלעזר אומר גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור, הכא כתיב לאלפים לאוהבי ולשומרי מצותי (שמות כ' ה'), והתם כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור (דברים ז' ט'), ופירש"י לאלפים לאוהביו סמך אוהביו לאלפים, ואידך קרא סמך לאלף דור אל שומרי מצותיו דהיינו מיראה כו', ולזה המאמר כיון המחבר:
ומעשה באדם אחד. כל זה הוא בפסיקתא רבתי פסקא פ"ב, ושם הוא בלשון ארמית:
זכרהו על היין. פסחים ק"ו ע"א, ועין מכילת':
זה גר צדק מכילת', וילקוט, ולק"ט, וס' והזהיר:
ומעשה בקצב אחד. שבת קי"ט ע"א, וב"ר פי"א אות ד', ופסיקת' רבתי פכ"ג, וסיפור כה מסופר על שמאי הזקן בגמר' ביצה ט"ז ע"א:
ארבעה דברים נאמרו בכיבוד אב. לא מצאתי המקור:
ובספרים המדוייקים הם מופלגים. עיין מנחת שי:
בדמות שמש. עיין מכילת' יתרו ריש פ"י:
אל תקרי מזבח אדמה אלא מזבח דם מילה. הכוונה אל תקרי אדמה אלא אדמה כי תרגום דם אדם ארמא, ור"ל דם מילה:
ד"א מזבח מ' מילה כו'. תנחומ' תרומה אות י', ושם הגירסא מזבח מ' מחילה ז' זכות ב' ברכה ח' חיים:
שהיו הכהנים עולים עליו מכילת', וילקוט רמז ש"ח, ורש"י, ולקח טוב:

פרק כא

לפניהם ולא לפני גוים כו'. תנחומ' משפטים אות ג' ואות ו', ורש"י עה"ת:
א"ר סימון. לא מצאתי המקור. ועיין בפסיקתא דר"ב פיסקא איכה דף קכ"ג ע"א:
ד"א ואלה המשפטים נוטריקון הדיינים מצווים שיעשו פשרה טרם יעשו משפט. וכן ראיתי כי בעל הטורים הביא זה רק בלשון יחיד הדיין מצוה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט:
פתח במשפט עבד עברי. זה מובא גם בלקח טוב:
על שם אביהם. מכילת' משפטים פ"א, ומובא בלק"ט:
למדנו שאין חובה. לק"ט, ועיין מכילת':
מגיד שאינו נרצע. מכילת' משפטים פ"ב:

ומ"ש אוזן משאר אברים כו'. קידושין כ"ב ע"ב ורש"י עה"ת, ובמכילתי' משפטים פ"ב, מה ראתה אוזן שתרצע מכל אברים אוזן ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו, ורש"י עה"ת:

שהעבדים כנענים יוצאין בשן ועין, מכילת' פ"ג, ומבואר ביתר ביאור ברש"י עה"ת ע"ש:

שלא נשאה חן בעיניו. וכן הביא רש"י שלא נשאה חן בעיניו לכנסה, וכ"ה בלק"ט, ובמכילת' איתא אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו:

ר' נתן בר אבטלימוס אומר. מכילת' פ"ג בפסוק בבגדו בה, ושם הגירסא ר' יונתן בן אבטלמוס, וכן מובא בלק"ט ר' יונתן בן אבטולמוס, והעירותי שם בהערה שכן הוא במכילת', וילקוט רמז ש"כ, ובס' והזהיר, אולם בכ"י פעטערסבורג בטעות ר' נתן בן אבטולמוס, ולכן גם לפנינו צ"ל ר' יונתן:

מכאן למדנו לבת ישראל, מכילת' וילקוט, וס' והזהיר ס"ד ע"ב, ולק"ט:

שאר אלו מזונות. שם:

אינו חוזר. מכילת' שם פ"ג, וילקוט, וס' והזהיר ס"ה ע"א, ולק"ט:

מגיד שאם בגרה. שם שם:

אין לי אלא איש מכילת' משפטים פ"ד סנהדרין ע"ח ע"א, ילקוט רמז שכ"ב, ס' והזהיר ס"ה ע"ב, ורש"י ולק"ט:

אלא למה הדבר דומה. מכות י' ע"ב, ועיין מכילת' שם, וס' והזהיר, וברש"י עה"ת, ולק"ט:

יכול שאינו חייב מיתה כו'. מכילת' וילקוט, ולק"ט, ורש"י והזהיר ס"ו ע"א:

תיל. הגהתי כמו שהוא לנכון שם:

מכאן אמרו מכילת' פ"ה, וסנהדרין נ"ב ע"ב במשנה, ולק"ט:

אין לי אלא איש. מכילת' פ"ה, וילקוט, ולק"ט:

בין בחיים, שם שם:

כל דבר. שם שם:

בכנעני הכתוב מדבר. מכילת' שם פ"ז:

מה כספו. מכילת' שם בפסוק את עבדו ואת אמתו, ולק"ט:

למה נאמר לפי שנאמר. מכילת' פ"ח, וילקוט רמז של"ח, ולק"ט:

והכהו. הוספתי כמו שהוא לנכון במכילת' וילקוט, והשמיט המעתיק מן שונאו עד שונאו ובס' והזהיר חסר מכאן עד וגר לא תונה (כ"ב כ'):

בדמי ולדות. שם שם: ותיקנתי כמו שהוא לנכון שם:

וכי אם הפסד, חסר פה איזה מאמר, ועיין ב"ק פ"ד ע"א, שאין נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון, ובודאי היה פה איזה מאמר על עין תחת עין שהכוונה ממון משלם:

אין לי אלא איש או אשה. מכילת' פ"י, ילקוט רמז של"ט ב"ק נ"ד ע"ב, ורש"י עה"ת, ולק"ט:
לגזירה שוה. מכילת' פ"י בפסוק וכי יגח שור:
איני יודע מאחר שנסקל. ב"ק מ"א ע"א, מכילת', ורש"י עה"ת, ולק"ט:
לחייב על זה בפני עצמו. מכילת' פרשה י"א, וילקוט רמז שמ"א, ולק"ט, ועיין בק ט' ע"ב. ' ע"א. נ"א ע"א נ"ב ע"א. נ"ד ע"א, וברש"י עה"ת:
ר' יהודה בן בתירה אומר שם שם:
למדנו מכאן. שם שם:
באה זאת הפרשה מכילת' פי"ב ולק"ט:
לשון זכר. כן היא גם הלק"ט:
שנאמר ואתן צאני. בלק"ט הבא הכתוב וחמש צאן עשויות (ש"א כ"ה י"ח):
והנה רמז על מכירת יוסף. זה דבר המחבר מדנפשיה:

פרק כב

במס' סנהדרין. דף ע"ב ע"א: וכן הביא הלק"ט:
אם ברור לך הדבר כשמש. מכילת' פי"ג, ולק"ט, וסנהדרין שם, וילקוט רמז שמ"ב:
ללמדך. מכילת', וילקוט, ולק"ט:
שנאמר ואם אין לו ונמכר בגניבתו. במכילת' שם הוא מאמר בפני עצמו ואינו מוסב למעלה ודרשו שומע אני לעולם ת"ל שש שנים יעבוד (שמות כ"א ב'), וכן הביא הלק"ט:
ר' ישמעאל אומר. מכילת' פט"ו, וילקוט רמז שמ"ו ולק"ט:
כלל כו'. מכילת' וילקוט ולק"ט, ותקנתי כמו שהוא לנכון שם:
להוציא את שנתאלמנה. מכילת' פרשה י"ז, ולק"ט:
והמפתה אם רוצה להוציא. תקנתי כמו שהוא לנכון בלק"ט, והוא במשנה כתובות ל"ט ע"א:
ואין מוהר אלא כתובה. מכילת' פרשה י"ז, ולק"ט:
ולא תאמר לבד זובח. עיין סנהדרין ס' ע"ב:
ומפני מה נסמך. וכן הביא הלק"ט:
ללמדך שכל המענה לגר. לק"ט שם, ועיין ב"מ נ"ט ע"ב:
והגר שסורו רע. וכן צ"ל. וכן הוא במכילת' פי"ח, וס' והזהיר, ובלק"ט הגירס' שם יאורו של גר רע, ועיין ב"ק שם ועיין ערוך ערך סר:
אמרו חז"ל תחת ארי. שבת י"א ע"א:
מפני שדעתם מצויה. צ"ל מפני שדמעתן מצויה:

אחד עינוי מרובה. מכילתא פי"ח, ילקו' רמז שמ"ט, ולקח טוב:
וכשהוציאו לרבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל להרג. מכילתא משפטים פרשה י"ח, וילקוט שם, ולקח טוב, ושם מובא ר' שמעון סתם, ועיין באדר"נ פל"ח, ובמס' שמחות פ"ח, ובתד"א פ"ל, וגם שם מסופר בסגנון אחר מרשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע, ועיין מה שהעיר הרב החכם הגדול מר"ז שעכטער בהערות שלו לאדר"נ:
שנאמר הצדיק אבד. במכילת' וילקוט סיים עוד ואומר יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו (שם), ולבסוף ואתם קרבו הנה בני עוננה זרע מנאף ותזנה (שם), ובלקח טוב הביא רק הכתוב ואתם קרבו, ע"ש הערב קל"ח:
לא השלים הדיבור. זה ליתא שם, ועיין ברכות ס"א ע"ב:
זה גלות עשרת השבטים. מכילת' שם, וילקוט ולק"ט, והמלות "עשרת השבטים" ליתא שם:
כמו שנאמר. מכילת' וילקוט ולק"ט, ושם איתי' כך ממשמע שנאמר והרגתי אתכם בחרב למדנו שנשיכם אלמנות ומה ת"ל נשיכם אלמנות, אלא כענין שנאמר ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות וגם במכילת' ולק"ט מובא ותהיין ובע"א ותהיינה.
גדול מיתת כל זה הובא גם בלק"ט:
את מוצא דוד ששבח את הקב"ה בכל איבריו. מאמר הדומה קצת לזה רק בשינויים תמצא בפסיקתא רבתי פסקא ט' למנצח על הנגינות, וכן מאמר אחר ובאופן אחר נמצא במדרש תהלים מזמור ל"ה אות ב' אשר הוצאתי לאור כי בנדפס מכבר ליתא, אני אשבחך בכל אברייי, וע"ש בהערה שלי:
עני זה הנפש וגוזלו זה הגוף כו'. הוא דרשת המחבר מדנפשיה:
זש"ה כספו לא נתן בנשך ר' פנחס אמר. כל המאמר וגם המאמר מר' יהושע בן קרחה עד סוף הפסוק הוא מפדר"א פל"ג, ומובא בילקוט יחזקאל רמז שע"ז:
לאחר עשרים שנה. עיין בביאור הרד"ל בפדר"א שם:
אמר לו בן אדם מה אתה רואה. אין זה לשון הכתוב:
כי היו לו לומר. עד לפיכך לא נקבר הוספת המחבר:
לפיכך לא נקבר בארץ טהורה. כ"ה גם בילקו', וכן בפדר"א בדפוסים ראשונים, אבל בפדר"א דפוס ווארשוי הגירס' לפיכך לא נקברו עצמותיו בארץ ישראל, והסיום כמד"א ואתה על אדמה טמאה תמות השמיטו ג"כ ובילקו' בטעות ואתה על ארץ טמאה תמות, צ"ל על אדמה:
אמר לו התנבא ויהי וגו':
ר' יהושע בן קרחה אומר. פדר"א וילקו' שם:

ירד עליהם. בילקוט ירד עליהם טל תחיית המתים מן השמים, ובפדר"א ירד עליהם תחיית טל מן השמים:
חוץ מאחד. עיין תוס' ב"מ דף ע' ע"ב ד"ה תשיך:
ראה כמה עונש המלוה ברבית שבתחיית המתים לא יעמוד. עיין תוס' סוטה ה' ע"א ד"ה כל מלוה ברבית מצינו באגדת שאינם חיים לעולם הבא:
זה כסות יום. מכילת' משפטים פרשה י"ט, ולק"ט, וילקו' רמז שנ"א:
ד"א אזהרה למקלל את הדיין. מכילת' ורש"י ולק"ט וילקו':
מלאתך אלו הביכורים. מכילת' וילקוט ולקח טוב ורש"י על התורה:
הקיש בכור אדם, מכילתא ולק"ט:
אף אדם. הוספתי כמו שהוא לנכון שם והשמיט המעתיק מן הבכורה עד הבכורה:
אם תעשו מצותי אתם קדושים. במכילתא פ"כ רבי ישמעאל אומר כשאתם קדושים הרי אתם שלי, ועיין רש"י שכתב אם אתה קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטריפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי, ועיין ברמב"ן:

פרק כג

אזהרה למקבל לשון הרע, מכילתא, וילקו' רמז שנ"ב, ולק"ט:
אזהרה לדיין. שם שם, וסנהדרין ז' ע"ב:
ללמדך שאם אדם אחד. מכילתא, וילקו' שם, ולק"ט:
ר"ל בלקט שכחה ופאה. מכילתא, וילקו', ולק"ט:
זה מינות. עיין בילקו'
ולמה נקרא שמו שוחד. וכן הביא הלק"ט למה נקא שמו שוחד שהוא חד:
מכאן אמרו. מכילתא וילקו' ולק"ט:
וגר לא תונה. אפילו אונאת דברים אסור. זה שייך לעיל כ"ב כ' ושם נאמר וגר לא תונה ודרשו במכילת' אונאת דברים, אבל בכאן כתיב וגר לא תלחץ:
כי הגר שאורו רע ושמא יחזור לסורו. עיין סנהד' צ"ב ע"ב ושם פירש"י סורו גאותו, ועיין ערוך ערך סר:
ללמדך שלא תשכח את השבת. מכילת' וילקו' ולק"ט, ועיין רש"י עה"ת:
שמא תאמר. ילקוט ולק"ט ורש"י עה"ת:
מכאן אמרו רז"ל. פנה' ס"ג ע"ב:
בחג המצות מכילתא ילקוט ולק"ט:
ד"א להוציא. חגיגה ג' ע"ב:
ואת הקטן. צ"ל ואת הזקן, עיין משנה חגיגה ג' ע"א, וכן בלק"ט והקטן, וע"ש הערה ל"ו:

מה כתיב למעלה מן הענין. וכן מובא בלק"ט:
זה חג השבועות. וכן מובא בלק"ט:
אין פעמים אלא רגלים. חגיגה ג' ע"א ולק"ט:
להוציא את הנשים. מכילתא, ילקו' רמז שנ"ה, ולק"ט:
שאם לא תביא הביכורים כו'. עיין פסיקתא דר"כ פסקא עשר תעשר (צ"ט ע"ב) ותנחומא ראה אות ט"ז:
רבנן אמרי זה המלאך מיכאל כו'. כן דעת רבינו חננאל ז"ל מובא ברבינו בחיי ע"ש, וכן הוא בלק"ט, וכן מובא ברש"י יהושע ה' ט"ו, וכן הביא הראב"ע עה"ת שם, ועיין ברמב"ן:
ומה ראה ליתן מן השמאל אלף. תנחומ' הנדפס מכבר משפטים אות י"ט, וע"ש שמתיל שם זש"ה כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, וזה שייך על הכתוב הנה אנכי שדולח מלאך, ואח"כ נמצא שמה הדרשה על יפול מצדק אלף ורבבה מימינך:
אמר ר' יצחק. בתנחו' שם נשמט שם האומר ומובא סתמא:
ואם היה שלם בתורה. פה נשמט מאמר שלם, עיין בתנחומ' שם:
שנא' יברכך ה' וישמרך. זה חסר בתנחו':
א"ר ישעי'. בתנחו' א"ר הושעי' והלשון משונה קצת:
א"ר שמעון בן לקיש. זה ליתא בתנחומ':
שהיה ממיך. וכן מובא בלקח טוב:
לפי שנאמר מיכאל שם אל כלול בתוך שמו. בתנחומ' אות י"ח, ותנחומ' שלנו אות י"ב, שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך, שנא' כי שמי בקרבו, ועיין פסיקת' פיסקא בחדש השלישי דף ק"ח ע"ב, וע"ש בהערה קס"א:
אם תשמע מעט. כל זה מובא גם בלק"ט וז"ל אם תשמע דבר אחד סופך שאתה שומע דברים הרבה, כן כל המאמרים שלאחריהם הם כלשונם בלק"ט, ואולי היה לפניהם במכילת' ולפנינו ליתא הסיום ונשלם בפסוק לא תבשל:
אלו העשרת הדברות. מובא בלק"ט:
ואיבתי עבר ועתיד יה צריך לומר ואייב וז"ל בעל לקח טוב ואעפ"י שמשמעות הכתוב עבר היא עתיד ואיבתי ואצרר שכל הבטחות של הקב"ה כאילו נעשית בשעת הבטחה, שנאמר ההוא אמר ולא יעשה:
לעתיד לבוא כו' אלא ללמדך כו' חזר להזהירם. מובא בלק"ט:
ד"א ועבדתם זו תפלה. ב"ק צ"ב ע"ב, ומובא בלק"ט:
שלא יהא. מובא בלק"ט:
זה היין מכאן אמרו עירובין ס"ה ע"א, ומובא בלק"מ:

חליים יש בעולם. ב"ק צ"ב ע"ב, ושם איתא כי הם במרה.
זו ארץ ישראל. מובא בלק"ט:
זו מורך לב העמים. בלק"ט זו פחד הלב:
הקב"ה ממית שרפים ונחשים בתנחומ' משפטים אות י"ח, ותנחומ' שלנו אות י"ב, ומובא בלק"ט, ורש"י עה"ת, ושלחתי את הצרעה לפניך כיצד האמוריים מתים, א"ר לוי [שתי] צרעיות היה הקב"ה מזווג לכל אחד ואחד מהן, וכל אחת ואחת הולכת ושופכת ארסה לתוך עינו והעין מתבקע ונופל מלא קומתו ומת, וע"ש בהערה פ"ד, ועיין סוטה ל"ו ע"א:
לפי שבני אדם הם וישוב העולם. מובא בלק"ט:
זה הפסוק. מובא בלק"ט:
בוא וראה. מובא בלק"ט:
שנאמר זובח לאלהים יחרם. בלק"ט מובא הכתוב לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ' ג'):

פרק כד

זה המעשה היה קודם מתן תורה לק"ט, ומובא ברש"י, ועיין שבת פ"ח ע"א:
אלו הזקנים. וכן הובא בלק"ט, ובגמ' זבחים קט"ו ע"ב, ובתרגום אונקלוס, ורש"י עה"ת איתא אלו הבכורות, ועיין בש"י בגמרא שם:
כמו ומשרתו יהושע בן נון נער. בלק"ט הביא כגון והנער נער (ש"א א' כ"ד):
מלמד ששרתה עלהם שכינה. בלק"ט מלמד שראו שכינה:
וזהו מעשה בן זומא. חגיגה י"ד ע"ב:
וכן אמר ר"ע לתלמידיו. שם:
אלו הגדולים והכהנים.
והוא שאמרתי לך במצרים, מובא בלק"ט:
ר"ל ארבעים יום עד שילך כל ליכלוך הגוף. עיין יומ' נ' סע"א וע"ב:
אלו החקים והמשפטים והמצוה זו משנה כו'. כן הוא בלק"ט, והעירותי שם בהערה י"ח בגמ' ברכות ה' ע"א איתא לוחות על עשרת הדברות. תורה זו מקרא. והמצוה זו משנה. אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים. להורותם זו גמר' מלמד שכולם ניתנו למה מסיני. ובדקדוקי סופרים ח"א צד י"ב הביא גירסת הכ"י לוחות הבן זו תורה והתורה אלו משנה והמוה אלו מצות כמשמען, וכגירסת הכ"י כ"ה בילקוט משפטים רמז שס"ב, [ובילקוט הגירסא חוקים ומשפטים אלו הדינין וט"ס הוא כי לא הזכיר במקרא], ובבה"ג, ובס' הרוקח שורש קבלת חכמים, ובהשגות הרמב"ן על ספר המצות שרש א', וגירסת הדפוס נוח יותר:

מלמד. עיין ברש"י על התורה:
זכותו של לוי. מובא בלק"ט:
אחר עשרת הדברות יומא ג' ע"ב, ומובא בלק"ט:
וגם את משה רבינו כסה הענן. עיין יומא שם ומובא בלק"ט:
מלמד. יומא שם ומובא בלק"ט:
ובמה היה עוסק משה באותן מ' יום. גם הסיום הזה מובא בלק"ט וז"ל ובמה היה מתעסק משה רבינו ארבעים יום וארבעים לילה, אלא ללמדך עומקי התורה והמצות למד מפי הגבורה, ואף משה רבינו ששמע מפי הגבורה הוצרך ללמוד ארבעים יום, הדיוט מהדיוט על אחת כמה וכמה שצריך להיות עמל בתורה, ועליו הכתוב אומר נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו (משלי ט"ז כ"ו), אשרי מי שעמלו בתורה ובמצות ועובד לבוראו באמת:

פרק כה

להוציא החרש כו' עד סוף הפסוק. תנחומ' תרומה אות ג', ותנחומ' שלנו אות ב', ילקו' רמז שס"ג, ולק"ט, ונובע מירושלמי תרומות פ"א ה"א, וכאשר הביא המחבר כ"ה בתנחו', אבל בירושלמי הגירס' אשר ידבנו לבו פרט לחרש ולשוטה:
אמר הקב"ה אני העמדתי לכם י"ג דברים. תנחומ' אות ה', ותנחומ' שלנו אות ד', ומובא בילקוט רמז שס"ג בשם התנחומ', ובילקו' יחזקאל רמז שנ"ה ג"כ בשם התנחומ', וכן מובא בש"י יחזקאל בשם מדרש אגדה, וכן מובא בלק"ט, וכן נשנה המאמר בחזית פ"ד אות ב' בפסוק שלחיך פרדס רמונים, רק בסגנון אחר:
ואתם ותכלת וארגמן. בלק"ט אף אתם התנדבו לי שלשה עשר דבר, בתנחומא שם לא הביא פרטם רק נמנה גם בלק"ט, וכתב המזרחי תכלת וארגמן ותולעת שני נחשב לאחד שהרי כולם מראות של צמר הם, והחזקוני כתב דקחשיב רק מי שהביאו כל אחד ואחד מישראל דוקא, לאפוקי אבני שוהם ואבני מילואים הביאו הנשיאים:
ומה נשתנו אלו אלא למדרש. זה מובא מלה במלה בלקח טוב:
שהיא עתידה להשתמש במטבע חשוב כחרס. כ"ה בלק"ט, ועיין בתנחומ' תרומה אות ז' שמוסב על מלכות רביעית הוא מלכות אדום: והביא שם ארז"ל המלכות הזו [ר"ל אדום] עתידה להשתמש במטבע של חרס, ומוסב על שראה דניאל דרגלוהי מהנון די פרזלא ומנהון די כסף (דניאל ב' ל"ג), ונראה כי חסר פה מאמר שלם, עיין בתנחומא הנדפס מכבר אות ז', ובס' והזהיר דף ע"ז ע"ב, שאחרי המלות ונחשת זו מלכות יון שהיא פחותה מכולם, סיים ועורות אלים מאדמים זו מלכות אדום, שנאמר ויצא הראשון אדמוני (בראשית כ"ה:כ"ה), ונמצא אחר זה עוד מאמר גדול, ואח"כ סיים שם שקוהי

די ברזל זו מלכות אדום, דכתיב ומלכי רביעאה תהוי תקיפה כברזל הוא משול לברזל ולחרס שהיא עתידה להשתמש בברזל ובחרס, שכך אמרו חז"ל עתידה מלכות הרשעה הזאת להשתמש במטבע של חרס כו', לכן תראה שחסר לפנינו וגם בלקח טוב ועיין בתנחומ' שלנו תרומה אות ו':

ותכלת אלו ישראל. מכאן עד סוף הפסוק כן הביא גם הלק"ט, וזה ליתא בתנחומא. וכבר העירותי בלק"ט שם הערה י"ז כי מכאן עד סוף הכתוב ליתא בתנחומא:

וארגמן זה דניאל שראה ד' מלכיות. בלק"ט הערה י"ט הבאתי כי בכ"י פ"ב סיים וכתיב ביה ארגוונא ילבש (דניאל ה' ז'):

וחטאם דומה לשני נאמר אם יהיו חטאיכם כשנים. בלק"ט הגירס' שנאמר אל תיראי תולעת יעקב ואומר כחוט השני שפתותיך (ה"ש ד' ג'):

ושש זה המלאך לבוש הבדים. בלק"ט ושש זה הבד כנגד המלאך לבוש הבדים אשר נשבע בחיי העולמים, והכוונה להכתוב ואשמע את האיש לבוש הבדים וגו' וישבע בחיי העולם (דניאל י"ב י"ז):

ועזים כנגד יעקב, שנאמר ואת עורות גדיי העזיים. זה חסר בלק"ט ונשתבש שם הלשון. ושם נאמר ועזים זה כפרת עונות ישראל, שנאמר אם יאדימו כתולע כצמר יהיו, ואין ספק שחצ"ל שני זה כפרת עונות ישראל, שנאמר אם יהיו חטאיכם שנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו:

ועורות אלים כנגד יצחק. גם זה חסר בלק"ט:

ועורות תחשים שעירערו חומת ירושלים. מובא בלק"ט ודרש עורות שעירערו:

ועצי שטים שיועצים לשטות את ישראל. לק"ט שם, ודרש עצי מלשון עצה, ושטים מן שטה:

כנגד מלך המשיח. מובא בלק"ט שם, וכן המאמרים שלאחריהם היא שם בלק"ט:

בעולם הזה ושכנתי בתוכם לעולם הבא. בלק"ט נאמר ועשו לי מקדש בעולם הזה ולעולם הבא. ושכנתי בתוכם לעולמי עולמים:

אשרי העם שככה לו. בלק"ט חיבה יתירה חיבב הקב"ה לישראל לצמצם שכינתו בתוכם אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, זה המדרש נלאי המקרא ומידי פשוטו אינו יוצא עכ"ל:

מלמד שהראה הקב"ה למשה כו'. מובא בלק"ט:

מפני שקדושתו יתירה. מובא בלק"ט:

ש' שלום. ט' טובה. תנחומא תרומה אות י':

עליון הוא כתר תורה בלק"ט עליון הוא כתר התורה על שלשה כתרים. שבכולם לא נאמר אלא ועשית לי וכאן ועשית עליו, והעירותי שם בהערה ל"א עיין רש"י על התורה זר זהב כמין כתר מוקף לול סביב כו' והוא סימן לכתר תורה, ועיין יומא ע"ב ע"ב א"ר יוחנן שלשה זירים הן וע"ש בפירש"י, וכן במדרש שמ"ר פל"ד אות ב' ארשב"י ג' כתרים הם כתר מלכות זה השלחן כתר כהונה זה המזבח וכתר תורה זה הארון:

מכאן שצריך תלמיד חכם להיות, יומא ע"ב ע"ב, ומובא בלק"ט:

מכאן שצריך תלמיד חכם להיות זריז. לק"ט ושם הגירסא זהיר במקום זריז:

אלו המסייעין. לק"ט, והמאמר הזה מובא ברבינו בחיי על התורה ושם הלשון יותר מתוקן וז"ל ויש לפרש עוד ועשו ארון עצי שטים אלו המסייעין לעוסקי תורה, וצפית אותם זהב טהור על שם שהקב"ה עתיד לעשות צל לשניהם יחד לעוסקי תורה ולמסייעים אותה, שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף, וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה כו', והבאת את הבדים בטבעות אלו ההמון שחייבין לעמוד ולהחזיק לומדי תורה כו':

שעתיד הקב"ה להחזיק. בלק"ט איתא כך שבמקום שעתיד הקב"ה לעשות צל לעוסקי התורה עתיד לעשות למחזיקיה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז' י"ב) ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג' י"ח):

מכאן לתלמיד חכם שבעיר. מובא בלק"ט, ועיין יומא ע"ב ע"ב:

והלא אמר לך. מובא בלק"ט, ועיין מכילתא דבחודש פ"ז פ' זכור את יום השבת, ספרי תצא פיסקא רל"ג, ירושלמי נדרים פ"ב ה"ב, ושבועות פ"ג ה"י, ובלק"ט שם יש לתקן במקום וערות אביך צ"ל ערות אשת אחיך ואמר אחר מכאן יבמה יבא עליה:

לא שצריך אכילה עד סו הפסוק הוא מדברי המחבר:

כי כן אמרו רבותינו ז"ל אין רנה של תורה מתקיים אלא בלילה. בויק"ר פי"ט אות א' ר' יוחנן אמר אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה, וכ"ה בשמ"ר פמ"ז אות ה':

פרק כו

א"ר אבהו כל מה שיש למעלה יש למטה. כל המאמר לא מצאתי המקור. ובמדרש שמ"ר פל"ג אות ד' ר' ברכיה פתח לן ה' הגדולה וגו' אתה מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא לטן וחושב שם הרבה אכל בסגנון אחר:

ד"א ועשית יריעות עזים זש"ה השחורה אני ונאוה. גם המאמר הזה לא נודע לי המקור, ועיין במדרש חזית פ"א פסוק שחורה אני נמצא באריכות ובאופן אחר:

תחש שהיה בימי משה. מובא בלק"ט, ועיין שבת כ"ח ע"ב:

ומתרגמינן ששגונא. בלק"ט ומתרגמינן ססגונא ששש בגוונים חרבה שלה, ועיין שבת כ"ח ע"א, וכן הוא בת"א ססגונא:
והם מעצי שטים. בלק"ט מכל מיני ארז לא נבחרו למלאכת המשכן אלא עצי שטים, לכפר על מעשה שטים:

פרק כז

וכל ענין המנורה כו' אמרו ישראל כו'. לא מצאתי המקור:
זש"ה מה יפית ומה נעמת אמר ר"ע. התחלת המאמר נמצא קצת בשינויים בתנחומ' תצוה אות ה', ותנחומא שלנו ריש תצוה, ועיין מאמר הדומה לזה בילקוט ריש שה"ש שתביא בשם פסיקת' רבתי, אולם לפנינו בפסיקת' רבתי לא נמצא שמץ דבר מנהו, ועיין ידים פ"ג מ"ח. וכן המאמר מר' אלעזר בן עזריה מובא בילקו' שם רק קצת כסגנון אחר, והמאמר מר' נתן מובא בשמו בילקוט והגי' הקב"ה אמרו, ובשם ר"ג מובא מלאכי השרת אמרוהו:
אמר הקב"ה למשה. מכאן מתחיל מאמר חדש, והוא בתנחומא הנדפס מכבר תרומה אות י':
ומהו מזבח. תנחומ' שם:
אמר הקדוש ברך הוא הן קבלו את הלוחות. תנחומ' שם:
כנגד שלשה גואלים. תנחומא:
ואשלח לכם עוד את כל עבדי הנביאים הסיום ליתא שם, ובקרא כתיב ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים (ירמיה ז' כ"ה):
אמר הקדוש ברוך הוא ארבע קרנות. תנחו' שם:
אמר ר' יודה בר שלום. תנחומא תרומה אות י"א:
וכמה אוצרות של שלג ושל אש. בתנחומא וכמה אוצרות שלג וברד יש לי, שנאמר הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה (איוב ל"ז), וכה"א המקרה במים עליותיו (תהילים ק"ד:ג'), ואין המים מכבים את האש ולא האש שורפת המים:
שנאמר ודרמות. בתנחומ' מובא לפני זה שנאמר ודמות החיות מראיהם כנחלי אש בוערות כמראה הלפידים היא מתהלכת בין החיות (יחזקאל א' י"ג):
עומדות וטעונות כל אותן מימי אוקינוס. בתנחומא והן עומדות טעונות כל אותו אונקוס של מים שעוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה ואף הן אונקיס גדול של אש. והמאמר מובא בערוך ערך אונקוס בשם ילמדנו תרומה והוא המאמר שלפנינו כי התנחו' הנדפס

מכבר לס' שמות הוא הילמדנו, וכתב שם המוספי פי' בל"י ??? כובד גדול ועצום, לכן יש לתקן לפנינו כמו שהוא בתנחומ' ולהשלים הנחסר:
ר' ברכיה ור' חלבו בש"ר אבא סמוקה. בתנחומ' א"ר ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' אבא. ויש לתקן שם כמו שהביא המחבר וכן איתא בירו' ברכות פ"ט (דף י"ג ע"א) ואמר ר' ברכי' ור' חלבו בשם ר' אבא סמוקה אף טלפי החיות מהלך חמש מאות שנה וחמש עשרה מנין ישר"ה:
אעפ"י שמהלך החיות תקנתי אף טלפי החיות מהלך חמש מאות שנה, ובירושלמי שהבאתי בהערה שלפניה הגי' אף טלפי החיות מהלך חמש מאות שנה וחמש עשרה מנין ישרה, ובתנחומ' בטעות אף טלפי החיות מהלך ארבע מאות שנה, וצ"ל כמו בירושלמי, וכן מובא לנכון בתנחומ' שם באות ט' וטלפי החיות מהלך ת"ק שנה וט"ו שנה, ועיין תוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי:
מתים נכנסים לפנים ויצאו חיים. בתנחו' נאמר אחר זה, זה מטה אהרן:
הריחו משכינתו של מלך עולם. והרטיבו העצים ועשו פירות בתנחומ' הגירסא הריחו בחייו של עולם והרטיבו, א"ר לוי כשהכניס שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות:
וכך היו עושין תמיד פירות. בתנחומ' והיו הולכין ועושין פירות ומהם היתה פרנסה גדולה לפרחי כהונה:
בדים עתידים להאריך. בתנחומ' עתידים להאריך אחר פ"ד שנה, ותיקן בעל עץ יוסף זצ"ל אחר תפ"ז שנה ע"ש:
אמר הקב"ה. בתנחומ' נמצא לפני זה עוד מאמר אחד החסר פה גם הסיום הוא שם בסגנון אחר:
כתיב כי נר מצוה וגו' מפני מה נמשלה המצוה בנר. עד ד"א ועתה תצוה לא מצאתי המקור:
ד"א אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא. תנחומ' הנדפס מכבר תצוה אות ב' וקצת בשינויים:
א"ר חנינא סגן הכהנים. תנחומ' שם אות ג':
וישבו להם הכהנים בפחי נפש בתנחומ' התחילו הכהנים לכבות ונרשם שם "ס"א לבכות" ובתנחומ' כ"י ב' מאוקספארד הגי' התחילו הכהנים בוכים:
לכך אמר הקב"ה לכהנים. בתנחומ' הגירס' לכך נאמר כתית למאור ולא למנחות, ולמה כן אלא כך אמר הקב"ה פעם אחת בשנה יהיו מדליקין את המנורה לפיכך יהיו מדליקין

שמן זית זך, כתית אבל למנחות שהיו מקריבים בכל יום לא לכך לא נאמר בה שמן זית זך כתית:
ואמרו רבותינו ז"ל כיון שהיו מדליקין את המנורה. תנחומ' שם:
וכן אמר דוד. תנחומ' שם אות ד' ושם נמצא עוד מאמר אחד שלא הביא המחבר:
ר' אלעזר אומר. בתנחומ' שם ר' אליעזר בן פדת אומר:
כיון שראו ישראל כך. בתנחומ' מובא זה בשם ר' אושעיא:
ומה זכה שמן זית מכל השמנים. זה ליתא בתנחומ', ואולי נשמט שם:
א"ר לוי ברבי. בתנחו' אות ו', ובתנחו' שלנו אות ד', א"ר אבין הלוי ברבי, וע"ש באות ו', ובתנחומ' שלנו אות ג', וכן מבוא בילקוט רמז קפ"ב בשם התנחומ' ובס' והזהיר דף צ"ט ע"א ובלק"ט, וכן נשנה בפסיקת' פסקא קומי אורי (קמ"ה ע"א), וגם שם מובא בשם ר' לוי:
מי שהוא עושה חלונות בביתו עושה רחבות מבפנים וצרות מבחוץ. וכן הוא בתנחומ' ובפיסקת' שם, והעירותי שם בהערה ל"ה, שבגמ' מנחות פ"ו ע"ב הנוסחא מוטעת ע"י שגיאה שנפלה בדברי רש"י כי ז"ל הגמר' ויעש לבית חלוני שקופים אטומים, תנא שקופים אטומים, תנא שקופים [מבפנים] ואטומים [מבחוץ], ופירש"י שקופים מבפנים שהמשקוף של חלונות היינו צר שבחלון היה מבפנים והרוחב שבחלון מוחזר כלפי חוץ להוציא אורה לעולם עכ"ל. אולם באמת דברי רש"י מסורסים הם, בטעות אחד המעתיקים וצ"ל שהמשקוף של חלונות היינו הרוחב שבחלון מוחזר כלפי חוץ, וכצר שבחלון היה מבפנים, כמו שהוא בתנחומ' ובפסיקת' גם בתנחומ' בהעלותך ובוי"ר פל"א אות ז', והטעות הלזו ברש"י הולידה טעות גדולה מזו להמגיה בש"ס שהציב במסגרת המלות "מבפנים" "ומבחוץ". ובאמת צ"ל להיפך שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים, ועדים נאמנים לדברי שהיתה הגירס' הנכונה לפני רש"י ז"ל הם דבריו בעצמו בפירושו למ"א ו' ד' שכתב וז"ל: שקופים אטומים, רבותינו פירשו שקופים לשון ראיה ופתוחה והשקפה, פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים [צ"ל צרים] מבפנים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור, להראות שאינו צריך לאורה עכ"ל. ובתרגום יונתן פתיחן מלגיו וסתימן מלברא וט"ס הוא, וצ"ל בהיפך פתיחן מלברא וסתימן מלגיו:
שלא יטעך יצרך. תנחומ' תצוה אות ז', ותנחומ' שלנו אות ה':
בעבור זה ניתנה המנורה מחוץ לפרוכת. בתנחומ' שם המאמר ברחבה וע"ש בהערת כ"ז מה שהעירותי בזה:

את מוצא מי שהוא בבחושך. בתנחומ' שם אות ח', ותנחומ' שלנו אות ו', הוא מאמר בפני עצמו ומתחיל ד"א שמן זית זך את מוצא:
אמר הקב"ה לישראל. לפני זה נמצא עוד מאמר אחר בתנחומ' שם:

פרק כח

לרבות הנשים כו' אלו חכמי לב. מובא בלק"ט:
תנו רבנן שתי אבנים, סוטה ל"ו ע"א, ובעל לק"ט הביא כמו שהוא לפנינו:
ובחשן היה בו שנים עשר שבטים כו'. כל המאמר הביא הלק"ט:
כדי שיהו בהם כל אל"ף בי"ת. בלק"טו מסיים א"ב ראובן. ג"ד גד. ה"ו יהודה. ז' זבולון, ח' יצחק. ט' שבטי. י' יהודה. כ' ישכר. ל' נפתלי. מ' בנימין. נ' נפתלי. ס' יוסף. ע' שמעון. פ' נפתלי. צ' יצחק. ק' יעקב. ר' ראובן. ש' ישכר. ת' נפתלי:
תנו רבנן כיצד היו שואלים באורים ותומים. יומ' ע"ג ע"א, ומובא בלק"ט:
כיצד היו יודעים. יומ' ע"ג ע"ב, ולק"ט" ושם הגי' כיצד נעשית, ובעל לק"ט הביא כמו שהוא לפנינו:
והנשאל אומר רדוף, בגמ' שם והנשאל אומר כה אמר ה' עלה והצלח ואין זה לשון הכתוב רק ויאמר אליו עלה והצלח (מ"א כ"ב ט"ו), ועיין במהרש"א בה"א:
עלה ע' משמעון. וכן הביא רש"י בגמ' שם, וכן הוא בלק"ט:
ואין שואלין להדיוט. יומא ע"א ע"ב במשנה, ולקח טוב:
אמרו רבותינו ציץ דומה. סוכה ה' ע"א, ומובא בלק"ט:
אמרו רבותינו בפתוחי חותם, סוטה מ"ח ע"ב, ומובא בלק"ט:

פרק כט

זש"ה לעולם ה'. בתנחומ' תצוה אות י"ב ובתנחומ' שלנו אות ח', נמצא דרשה אחרת בזה ומתחיל וזה הדבר זש"ה לעולם ה' דברך נצב בשמים, ומובא בילקו' תהלים רמז תתע"ז בשם התנחומ', ועיין בפסיקת' רבתי פ"מ פסקא בחודש השביעי ג"כ בסגנון אחר, וכאשר הביא המחבר לא מצאתי:
ד"א וזה הדבר. זש"ה אשרי תבחר. עיין תנחומ' צו אות ח', ותנחומ' שלנו צו אות י"א, ומובא בילקו' תוה רמז שע"ט בשם התנחומ', ובילקוט שמואל רמז צ"ג בשם התנחומ', ובילקו' תהלים רמז תשפ"א, ובטעות נרשם בילקו' תהלים שם בגליון מכילת' וצ"ל תנחומ', וכן עיין במדרש במ"ר פ"ג אות ב', והדרשה שייך על הפסוק ואתה הקרב (כ"ח א'), ושם הוא באופן אחר מאשר הביא המחבר:

אל תקרי למוסרי אלא לאיסורי. במדרש תהלים סוף מזמור קט"ז פתחת למוסרי פתחת איסורי מתמר התרת איסורי מרות:
זה צווי לדורות. כן מובא גם בלק"ט, ואחר הסיום ומחנכין אותו בעבודה סיים דתנן שבעת ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כהן גדול כו', והוא במשנה ריש יומ':
הכהנים אוכלים, מובא בלק"ט, והוא בפסחים נ"ט ע"ב:
והיא התמיד כו' כנגד היום, מובא בלק"ט, והוא בתמיד ל"א ע"ב, פסיקת' את קרבני (דף ס"א ע"ב):
דתנן. שם שם, ומובא בלק"ט:
בזכות ישראל, מובא בלק"ט:
להודיע. לק"ט:
זה מעשה נדב ואביהו. זבחים קט"ו ע"ב, וע"ש בפירש"י, ומובא בלק"ט, וסיים שנאמר בקרובי אקדש (ויקרא י' נו), ואומר וסביביו נשערה מאד (תהלי' נ' ג'). ואומר וכיראתך עברתך (שם צ' יח):
שמתוך כו'. מובא בלק"ט:

פרק ל

זה מזבח הזהב. כן מובא גם בלק"ט, וכן כתב רש"י לעלות עליו קטורת עשן סמים, ובבריית' דמלאכת המשכן פי"א ג' שמות נקרא לו מזבח הקטרת מזבח הזהב מזבח הפנימי:
זה זר שלישי. מובא בלק"ט, והעירותי שם הערה ב' עפ"י מאמרם יומ' ע"ב, ע"ב א"ר יוחנן שלשה זירים הן של מזבח ושל ארון ושל שלחן השלישי זכה דוד ונוטלו, פירש"י זר של שלחן סימן לכתר מלכות שהשלחן הוא סימן לעושר מלכים:
לפי שאין ישיבה. לקח טוב שם, והוא ביומ' דף כ"ה ע"א: כי תשא
זש"ה רבים. כל המאמר עד סוף הפסוק הוא בתנחומ' תשא אות ד', ופסיקתא דר"כ שקלים דף י' ע"א, ובסגנון אחר הוא בתנחומ' שלנו כי תשא אות ג', וע"ש הערה כ"ה:
כי כשחלה דוד עד יהיו יוצאים לחוץ. ליתא בתנחומא ובפסיקת' ושם איתא כך פתר קרייא בדואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה אומרים לנפשי שהיו אומרים לדוד אדם ששבה את הכבשה:
אחר שהייתי חייב לך תלוי ראש. במקומות הנ"ל הוא תחת אשר הייתי חייב לך הרמת ראש נתת לי תלוי ראש, ור"ל הרמת ראש הוא לרעה ותלוי ראש הוא הגבהה לטובה ועיין בפסיקתא הערה ט':

שלשה דברים שמע משה מפי הגבורה. תנחומ' כי תשא אות י' ד"ה מחצית השקל, ופסיקת' דר"ב שקלים (דף כ' ע"א), ופסקא את קרבני לחמי (דף ס"א ע"ב), ופסיקת' רבתי פט"ז, וכן בתנחומ' נשא אות י"א, ותנחומא שלנו נשא אות י"ט, ובמדרש רבה פי"ב אות י"ג, ושוח"ט מזמור צ"א, וילקוט תרומה רמז שס"ה:

אלא ואמרת להם זה האשה. הוספתי כמו שהוא בפסיקת', וכתנחומ' יש פה הוספת דברים:

ר' יהודה ור' נחמיה. בתנחומ' תשא אות י' הגירסא מחצית השקל על שחטאו בשש שעות בחצי היום יתנו מחצית השקל שהוא ששה גרמיסין, ר' יוחנן אמר על שעברו על עשרת הדברות לפיכך יתן כל אחד ואחד עשרה גרה שהוא מחצית השקל, ובתנחומ' שלנו אות ז' הלשון מתוקן כמו שהעירותי שם בהערה מ"ה, שהמאמר נשנה בירושלמי שקלים פ"ב ה"ד, ופסיקת' שקלים (י"ט ע"ב), וע"ש בהערה ק"נ, ומובא בילקוט ריש כי תשא בשם הילמדנו, ובתנחומ' הנדפס יש לתקן וכצ"ל [ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר לפי שחטאו בחצי היום לפיכך יתנו מחצית השקל ור' נחמיה אומר] על שחטאו בשש שעות [בחצי היום] (ביום) יתנו מחצית השקל, ואחר זה נאמר בתנחומ' שלנו שם ר' יהודה בר' נחמיה בשם ר' יוחנן בן זכאי אומר לפי שעברו על עשרת הדברות יתנו עשרה גרה, וע"ש הערה נ' ונ"א, ומזה הראה שגם לפני המחבר היתה הנוסחא משובשת בתנחומ' כי הביא את דברי ר' יוחנן במקום דברי ר' נחמיה, וגם בלק"ט נשמט המאמר מר' נחמיה ע"ש הערה כ"ט:

והחוטאים יביאו. זה ליתא שם. והוספת המחבר הוא, ועיין בתנחומ' שלנו אות ח' ד"א זה יתנו כמה שבטים יתנו ז' שבעה ה' חמשה הרי י"ב שבטים, ועיין פסיקתא שקלים כ' ע"ב:

כי בכל עת פקודתם. זה מובא בלק"ט כלשון המחבר וע"ש בהערות:

בעשרה מקומות נמנו ישראל. תנחומ' תשא אות ט', ותנחומא שלנו אות ח', ומובא בילקוט שמואל רמז ק"ב בשם התנחומא, וכן בס' והזהיר דף קי"ד ע"ב, ונשנה בפסיקתא שקלים דף י"ח ע"א, ובפסיקת' רבתי פ"ו סי' י"ד, ובמדרש ב"ר פ"כ:

ואחד בפ' כי תשא. והספתי, ועיין תנחומ' ובהערה נ"ז.

כדאינון עתירין. עיין בתנחומ' הערה נ"ח:

בתרומת השקלים כו'. כן מובא גם בלק"ט, וסיים אבל בשער מתנות וצדקות כתיב איש כמתנת ידו (דברים ט"ז י"ס) ואומר אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (שם ט"ו י"ד):

ולקחת את כסף הכפורים. הוספתי כמו שהוא בלק"ט ונשאר לפנינו רק הסיום ויבואו האנשים על הנשים.
להודיע כמה הזכות גורם. מובא בלק"ט:
שאין למעלה ממנו. מובא בלק"ט:
שאין בו דופי. בלק"ט שאין בו רולס. והבאתי שם בהערה מ"ט בכ"י פעטערסבורג וכ"י פלארענץ חגי' בלק"ט שאין בו דולס (בטעות נדפס שאם אין בו רולס צ"ל שאין בו דולס) ופי' דולס דופי, עיין ערוך השלם ערך דליס:
מלמד שהיו שוקלין, הוא דעת ר' יהודה, כריתות ה' סע"א, הוריות י"א ע"ב, ומובא בלק"ט:
תנו רבנן הקטורת היתה נעשית. כריתות ו' ע"א:
תנו רבנן הקטורת היו מחזירין. שם שם ע"ב:
בימות החמה מפזרה בגמרא בזורה. ופירש"י מפזרה, ובלק"ט הגירס' בוזרה, ובכ"י פ"ב הגירסא מפזרת, עיין שם הערה ע"א:
דא"ר יוחנן ועיין תוס' מנחות פ"ז ע"א ד"ה כשם:

פרק לא

מכאן אמרו רז"ל. ברכות נ"ה ע"א, ומובא בלק"ט:
גדולה היתה מלאכת המשכן. מובא בלק"ט:
לפי שאין עושין שררה כו'. ב"ב ח' ע"ב, ומובא בלק"ט:
ר' יוסי הגלילי אומר. מכילת' פרשת כי תשא, ועיין גמרא יומא פ"ה ע"ב, ושם איתא בשם ר' יוסי בר' יהודה, ויש לתקן בגמר' ר' יוסי הגלילי, וגם הילקוט משפטים רמז שכ"ז הביא המאמר מגמרא יומא וגירס ר' יוסי הגלילי, וכן מובא בלק"ט:
כגון שהוצרכו להביא מילדות כו', כן הביא גם הלק"ט, והעירותי שם בהערה י', שהוא הוספות רבינו טוביה:
ולא ביני ובינ אוה"ע. מכילתא וילקוט ולק"ט, והסיום אות היא שיראל עבדים להקב"ה מובא גם כן בלק"ט:
לע"ל כו' מכילתא וילקוט ולק"ט:
ר' נתן אומר, מכילת' וילקוט ולק"ט, וכן המאמרים שלאחריו:
מאי נתן. נדרים ל"ח ע"א ולק"ט:
מאי עדות, עדות בינו ובין ישראל. בלק"ט עדות הם לישראל שבחר בהם מכל אומה ולשון שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ' ב'):

רז"ל אמרו כי מכסא הכבוד. מובא בלק"ט, ועיין פדר"א פמ"ו, ירושלמי שקלים פ"ה, ויקר' פל"ד, ספרי ח"א פסקא ק"א נדרים ל"ח, תנחומ' עקב אות ט':

פרק לב

אמרו רבותינו. תנחומ' כי תשא אות י', פסיקתא שקלים דף י"ט ע"ב, וירושלמי שקלים פ"ב ה"ד, ולק"ט, ועין שבת פ"ט ע"א, וש"י שם, ובפי' על התורה, ועיין בתנחומא שלנו אות י"ג ובהערה פ"א:

מלמד שהיה השטן. לק"ט, ועיין שבת פ"ט ע"א, כמין דמות מטתו הראה להם השטן, וכן בתנחומ' כי תשא אות י"ט, ויש אומרים שעמד השטן והראה להם דמות מטתו, ורש"י עה"ת הביא כמין דמות משה הראה להם השטן, וכמו שהובא ל בלק"ט, ועיין בתנחומא שלנו אות י"ג ובהערה פ"א:

אפשר לא מיחו. מובא בלק"ט, ועיין תנחומ' אות י"ט, ובתנחומא שלנו אות י"ג, וי"ר פ"י, פדר"א פמ"ה, במ"ר ספט"ו:

התיך הזהב. מובא בלק"ט:

מלמד לק"ט, ועיין רש"י עה"ת ומדרשו בוי"ר פ"י ראה שהיה מוכיחם יהרגוהו כו', ועיין סנהדרין ז' ע"א ראה חור זבוח לפניו. ופירש"י ויבן מזבוח הבין מהזבוח לפניו שהרגו את חור, ועיין תנחומ' שלנו כי תשא אות י"ג ובהערה פ"ה:

טביחה לה' בעובדי העגל. בלק"ט ד"א חג לה' טביחה לה' בעובדי הבעל, שנאמר וליום חג ה' (הושע ט' ה'):

~(ז)אם שריפה הם חייבים. תנחומא כי תשא אות כ"ד:

שנאמר והים חרב יחרב. לא נמצא מקרא זה:

פנה מן חלחלה שלו ונתחזק. כן מובא גם בלק"ט כי על ויחל משה הביא שם מלמד שאחזתו חלחלה. ואולי נשמט זה לפנינו. ובגמרא ברכות ל"ב ע"א ויחל משה מלמד שעמד בתפלה עד שאחזו אחילו ומאי אחילו אש של עצמות:

לפי שהיו חרותים, מובא בלק"ט:

כדאמרי רבנן. שבת ק"ד ע"א, מגילה ב' ע"ב, ומובא בלק"ט:

והמכתב מששת ימי בראשית. בלק"ט איתא כך מזה ומזה הם כתובים כגון גבוב בובן בהר רהב, והלוחות מעשה אלהים המה מששת ימי בראשית נהיה אותיות של אש על גבי סנפירינן:

~(יג)ד"א חרות אין חרות מגיהנם כו'. בלק"ט הביא ד"א אין לך בן חורין אלא כל מי שהוא עוסק בתורה, והעירותי שם בהערה כ"א עיין אבות פ"ו מ"ב עירובין נ"ד ע"א. אל תקרי חרות אל חירות:

הפך ערב וכן הובא בלק"ט, דיא ברעה למפרע הערב כו':

שכן דרך החיילות. מובא בלק"ט:

כאשר ראה משה, מובא בלק"ט:

מיד וישלך מידיו את הלוחות בלק"ט הביא וז"ל מיד וישלך מידו מידיו קרי, שברם בכח גדול, והבאתי שם בהערה כ"א וכן נמסר במסורת, ועיין מנחת שי שהביא וז"ל וכן אמרו במדרש לקחם בידו אחת והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפסו בידו שלא ישליכם ולא יכולו, ואמר הקב"ה מבורך יד חזקה כזאת, היינו דכתיב ולכל היד החזקה, ובדברי רז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יוד ונשארו שתי ידיו חלושות כיד אחת:

לא נתכוין משה ע"ז מ"ד ע"א, ומובא בלק"ט:

ר"ל ערב רב הם עשו זה הענין ערב אותיות דדין כאותיות ברע:

מכאן אמרו חז"ל מגילה כ"ה ע"ב ומובא בלק"ט" וסיים שמתוך תשובה שהשיב אהרן למשה ואמר ואשליכהו באש ויצא העגל הה כפרו המינין לומר מעצמו יצא, וכבר כתוב ויעשהו עגל מסכה, כלומר הוא עשאו כמין עגל, כאשר בקשו ממנו, ועיין גמר' מגילה שם:

שנסתלקה שכינה מהם בלק"ט הביא כי פרוע הוא, מגולה הוא, כמו וראשו יהיה פרוע שסרה שכינה מעליהם והיו פרועים:

לדורות הבאים כו'. מובא בלק"ט:

ומהנה למדנו ששבטו של לוי לא עבד ע"ז. יומא ס"ו ע"ב, ומובא בלק"ט:

צאו ידי חובתכם. בלק"ט הביא ד"א מלאו ידכם צאו ידי חובתכם לעשות נקמה בחוטאים:

מלמד שנתן נשפו על ישראל. ברכות ל"ב ע"א, ומובא בלק"ט:

פרק לג

שהמנודה לרב. עיין סנהדרין ק"י ע"א, ועיין תנחומ' כי תשא אות כ"ז משה דרש ק"ו אמר המנודה לרב מנודה לתלמיד, וכן הוא בתנחומ' שלנו אות ט"ו:

ארבעת מלין. בתנחומ' שם וגם בתנחומא שלנו כמה היה רחוק מיל, וכן מובא ברש"י על התורה וז"ל הרחק אלפים אמה והוא תחום שבת, ועיין רש"י ביהושע ג', ולזה כיון יב"ע שם תרין אלים אמין.

אמר רשב"ל שלשה דברים. בגמר' ברכות ז' ע"א ר' יוחנן בשם ר' יוסי הוא שם האומר, וקצת בסגנון אחר, ובמקום וביקש שיראה במדת רחמים, נאמר שם בקש להודיע דרכיו של הקב"ה וע"ש בפירש י:

ומנין שעה לו הקב"ה את כולם שנאמר גם את הדבר. ר שי בגמרא שם ד"ה שלשה דברים כתב שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אר דברת אעשה:

אלו תכסיסי המלך. מובא בלק"ט:

מלמד שהשראה לו. מובא בלק"ט, ועין ר"ה י"ז ע"ב מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר התפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם:

לפי ששאל הראני נא את כבודך מלמד שבקש. עיין ברכות ז' ע"א וברש"י שם, ובלק"ט הביא וז"ל מלמד שביקש משה לראות מתן שכר הצדיקים ושילום הרשעים ואמר לא תוכל לראות את פני, לא תוכל לעמוד על סוף מדת הדין:

ומכאן למדנו כי בשעת מיתה. וכן מובא בלק"ט, ובילקוט רמז רצ"ו הביא בשם פדר"א אין הנפש יוצא מן הגוף עד שתראה פני השכינה, ועיין ספרא ויקרא פ"ב בחייהם אינן רואים אבל רואים במתתם וכה"א לפניו יכרעו כל יורדי עפר וגו', וכ"ה במדרש במ"ר ספי"ד:

מכאן אמרו רבותינו כי הוא מקומו של עולם. תנחומא שלנו אות ט"ז ע"ש בהערה קי"ד ושם רשמתי הציונים:

זה שנאמר באליהו מובא בלק"ט:

אלו ענני הכבוד. מובא בלק"ט וסיים שנאמר על כפים כסה אור:

אחרי העננים. מובא בלק"ט:

עיקר הכבוד. מובא שם:

פרק לד

זה היה בראש חדש אלול. כל זה הובא גם בלק"ט, ועיין סדר עולם פ"ו, ותנחומא כי תשא אות ל"א הפסוק פסל לך, ומובא בתוס' בקר פ"ב ע"ב ד"ה כדי, ועיין הגהות הגאון הראו"ז ל"ל לסדר עולם:

לפי שבלוחות הראשונות. מובא בלק"ט:

אמר לו הקב"ה. שבת פ"ז ע"א ומובא בלק"ט:

שאילולי לא נשתברו נתחייבו שונאיהם של יש אל כלייה. בגמר' ליתא הסיום, ובלק"ט הביא שאלמלא לא נשתברו נתחייבו ישראל כלייה ח"ו לכך נאמר אשר שברת:

כשם שעלה. מובא בלק"ט והוסיף לפי שהזריזין מקדימין למצות:
כשם שהגביל מובא בלק"ט:
הקב"ה קרא. בלק"ט הביא וז"ל וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם מלמד שהראה לו כיצד ישראל עומדין לפניו ושליח צבור של ישרא יהא קורא לפניהם ה' ה' ויקרא בשם ה' הקב"ה קרא ללמד במשה דרך תחנה ובקשה היאך יתפלל אל ה', ועל הכתוב נוצר חסד לאלפים וגו' כתב הם שלש עשרה מדות שבשעה שישראל מזכירין אותן אין חוזרין ריקם, ועיין ר"ה י"ז ע"מ ובתוס' שם:
לשאינם שבים. יומא פ"ו ע"א. ומובא בלק"ט:
כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. ברכות ז' ע"א, ומובא בלק"ט:
כיון שהודיעו דרך התפלה. מובא בלק"ט:
מיד ביקש. שלשה דברים ביקש והשלישי הוא שלא תשרה על רשעי אוה"ע, ועיין לעיל ל"ג הערה ג', וגם בלק"ט פה הביא שלשה דברים בקש משה, והוא מגמרא ברכות ז' ע"א: זו פתיחת פי הארץ וי"א כו'. מובא בלק"ט והוסיף וז"ל זו פתיחת פי הארץ, שנאמר ואם בריאה יברא ה' (במדבר ט"ז ל). וי"א זה הקרנת פנים, שנאמר אשר אני עושה עמך:
זה ספר התורה כולה. הוספתי כמו שהובא בלק"ט:
אלו הוריות של תלמוד כו'. כלשון המחבר הביא גם בעל לק"ט.
נתקדש כו' מובא בלק"ט:
מראש חדש אלול. סדר עולם פ"ו, ומובא בלק"ט:
מכאן אמרו חכמים. שבת י' ע"ב, ומובא בלק"ט:
לפי שהקרן מן התורה, עיין בתנחומא שלנו סוף כי תשא, ובתנחומא הנדפס מכבר ססוף כי תשא:
כמו צניף. עד סוף הפרשה מובא כן בלקח טוב:

פרק לה

תבוא ועשו לי מקדש ותכפר כו'. מובא בלק"ט ריש ויקהל.
ד"א ויקהל הוצרכה פרשה זו. התחלת המאמר מובא בלק"ט, ועיין ילקוט ריש ויקהל שהביא בשם מדרש אבכיר. רבותינו בעלי הגדה אומרים מתחלת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראש ויקהל אלא זאת בלבד אמר הקב"ה עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפניהם ברבי הלכות שבת כו'. ותמצא המאמר בליקוטים ממדרש אבכיר שהוצאתי לאור:
וכן טורנוסרופוס שאל את ר"ע. סיפור זה הוא בב"ר פי"א אות ה', ובפסיקת' רבתי פכ"ג ובסגנון אחר הוא בשבת ס"ה ע"ב, ועיין גם בתנחומ' כי תשא אות ל"ג:

כאן הוא אומר כו' כשישראל עושין רצונו של מקום. מכילת' ויקהל, וילקוט ויקהל רמז ר"ח:

הבערה בכלל היתה, מכילת' ויקהל, וילקו', ולק"ט:

קחו זכות לעצמכם, בעל לק"ט הביא ומדרשו קחו זכות לעצמכם קחו ברכה לעצמכם קחו כפרה לעצמכם. וכן בדוד אומר כי ממך וגו':

מכאן למדנו. בלק"ט הביא מכאן שמשעה שנדר שוב אינו רשאי לשהותה, אלא יביאה אצל הגזבר:

הקדים הקב"ה. מובא בלק"ט:

שנאמר בו מ"ב אתים. תקנתי כמו שהוא לנכון בלק"ט, ור"ל מן פסוק ה' על פסוק י"ט נמצא מ"ב פעמים מלת את:

וכנגדם מ"ב מסעות. עיין רש"י במדבר ל"ג א' ובהערות ותיקונים לתשובות הגאונים [נדפסים ע"י חברת מקיצי נרדמים שנה שנייה] בדף ב' סימן ד' העירותי שבהגהות מיימונית ה' ס"ת פ"ז ה"י סימן ח' הביא וז"ל: במס' סופרים יש מ"ח שיטין צריך להיות בס"ת בכל דף ודף כנגד המסעות ע"כ. אולם לפנינו במס' סופרים פ"ב ה"ו הנוסחא בשיטין נותנים טעם כמסעות ארבעים ושנים, וכך הוא הנוסחא הישרה כי בכתוב לא נמצא אלא מ"ב מסעות, ולפני הרא"ש והגהות מיימונית היתה נוסחא מוטעת במס' סופרים ארבעים ושמונה:

מה בא ללמדנו. בלק"ט מתוקן הלשון וכך איתא שם מה בא ללמדנו, לפי שנאמר פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם והביאו אלי (שמות ל"ב ב') אמרו ישראל במה יתכפר עון פריקת נזמי הזהב מנשותינו בנינו ובנותינו אשר הערמנום מתכשיטהן לעשות אלהי זהב, אלא כיון שהקהילן משה להביא כסף וזהב למלאכת המשכן הביאו כל אחד ואחד מביתו ומכיסו, שנאמר ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבר רוחו אותו הביאו את תרומת ה' (פסוק כ"א) ואחר כן חזרו גם על תכשיטיהן נשיהם בניהם ובנותיהם ליטול בהם בזרוע שנאמר ויביאו האנשים על הנשים:

ומפני מה מנה הכתוב תכשיטי חוץ מובא בלק"ט:

ללמדך שאין חכמה לאשה אלא בפלך יומא ס"ו ע"ב, ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד, והסיום אבל בדבר אחר כו', ליתא שם:

יש אומרים. כן מובא בלק"ט, ועל יש אומרים השני תביא הלק"ט לראיה נשיאים ורוח (משלי כ"ה י"ד), וכן הוא ביומא ע"ה ע"א:

ולמה נקרא שמו בצלאל. בתנחומא ויקהל סוף אות ג' למה נקרא שמו בלאל שעשה צל אל:
ועשה שתי ארונות עד סוף הפרשה הוא בבריית' דמלאכת המשכן פרק ו', וס' והזהיר צ' ע"ב, ועיין תוס' עירובין דף ס"ג ע"ב ד"ה כל:
שנאמר וישלח העם שילה ויקחו משם. תקנתי וישאו משם, וכן בבריית' דמלאכת המשכן ובלק"ט מובא ויקחו משם:
וארון שעשה בצלאל כמין שלש תיבות. בריית' דמלאכת המשכן שם, ולק"ט, ונשנה בירושלמי שקלים פ"ו (דף מ"ט ע"ד), וירושלמי סוטה פ"ח ה"ג (דף כ"ב ע"ד), וכן בחזית פ"א פ' תורי זהב נעשה לך, תנחומא ויקהל אות ז' ילקו' תרומה רמז שס"ז:
וכפורת של זהב. בריית' דמלאכת המשכן שם, ולקח טוב:

פרק לח

אל תקרי בהבראם אלא באברהם כי המלות הפוכות. ב"ר פי"ב, שו"ט מזמור ק"ד, ותקנתי כי האותיות הפוכות, וכן בשו"ט שם הן הן אותיות של אברהם:
ועשינו לך משכן כנגד מעשה בראשית. עיין תנחומא פקודי אות ב' נמצא קצת מזה בסגנון אחר:
עדות הוא לכל באי עולם שאין סליחה אלא לישראל כו'. תנחומא שלנו פקודי אות ב', ותנחומא הנדפס מכבר אות ו' [שהוסיף המדפיס ממנטובה] ולק"ט, ושמ"ר פנ"א אות ד':
כיון שנגמרה מלאכת המשכן. תנחומא פקודי אות ז', ושמ"ר פנ"א אות ו', ולק"ט, וילקוט:
בא ליתן חשבון. לק"ט:
זו ברכה. בלקח טוב זו נדבה:

פרק לט

מכסאות. לק"ט:
שאלמלא. יומא ע"ב ע"ב, ולק"ט:
כדמפורש במס' יומא. דף ס"טו ע"א, מגלת תענית פ"ט, ונמצא ג"כ בקצת שינויים בקדמוניות לבן מתתיהו (ס"ס י"א), ועיין גם בספר הקבלה בהתחלתו הדור השני מאנשי כנסת הגדולה כו' ומובא כן בלק"ט:
כיון שעשו ישראל את המשכן. עיין תנחומא פקודי אות י"א, ועיין רש"י עה"ת בשם תנחומא, וסי' והזהיר ק"ל ע"ב, ולקח טוב:

ומה ברכה ברכם, סדר עולם פ"ו, ספרא שמיני, וספרי פנחס, ותנחומ' פקודי אות י"א, במ"ר פי"ב, ורש"י עה"ת, ולק"ט:
ד"א. מובא בלקח טוב:

פרק מ

זה ניסן כו'. מובא בלקח טוב:
אמרו רבותינו. מובא בלק"ט, ונשנה בסדר עולם פ"ז, פסיקת' דר"כ פסקא ויהי ביום כלות משה דף ו' ע"א, ספרא סוף פ' צו, ובירושלמי יומ' פ"א ה"א, ועיין בפסיקת' צו הערה ק"ז:
ותנא אותו היום. מובא בלק"ט, והוא בסדר עולם ס"ז, ספרא ריש שמיני, שבת פ"ז ע"ב, ובתנחומ' הנדפס מכבר סוף פקודי איתא ואותו היום נטל עטרות כדאית' בסדר עולם ע"כ קצר המעתיק בלשונו ורשם מקורו בסדר עולם:
מכאן אמרו שאין השכינה. שבת צ"ב ע"א, ומובא בלק"ט:
הזכיר בלוחות. מובא בלק"ט:
מכאן אמרו תיכף. ברכות מ"ב ע"א, ומובא בלק"ט:
מפני השכינה ולא יכול לבוא עד שקראו. בלק"ט הביא וז"ל ולא יכול משה לבא, וכתיב ויבא משה בתו הענן (שמות כ"ד י"ח), מלמד שנעשה לו שביל ונכנס לתוך הענן, אבל כאן לא יכול לבוא עד שקראו אותו, שנאמר ויקרא אל משה, ואח"כ הביא שם ובהעלות הענין, זה סיפור המסעות על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו:
כל ארבעים שנה. ברייתא דמלאכת המשכן פרק י"ד, ומובא בלקח טוב:

ויקרא

פרק א

ד"א ויקרא זש"ה גאות אדם. תנחומא שלנו ויקרא אות ד' וע"ש בערות, ומובא בילקוט שמואל רמז קי"א בשם התנחומ', ובתנחומא הנדפס מכבר אות ג', [והוא נוסף שם עיין מבוא להתנחומ' דף פ"ו]:
ד"א זש"ה ברכו. תנחומ', ויקרא אות א', וע"ש בהערות, ותנחומא הנדפס מכבר אות א' בהוספה שנוסף שם, ומובא בילקוט יואל רמז בתקל"ד בשם התנחומא, וילקוט ויקרא ד"ה גאות אדם, וחסר הציון תנחומא, ולפנינו הוא קצת בסגנון אחר ממה שהוא בתנחומ':
ד"א משל למה הדבר דומה למלך וי"ר פ"א אות ז' וקצת בסגנון אחר. ומובא בלק"ט ויקרא כלשון המחבר:

שמונה עשר פעמים כנגד י"ח חוליות. וי"ר פ"א אות ח', ועיין ירושלמי דברכות פ"ד ה"ג דף ח' ע"א, ומובא בלק"ט:

א"ר אליעזר. וי"ר פ"א אות י':

אעפ"י שניתנה התורה מהר סיני. בוי"ר ובילקוט רמז תל"ב נאמר אעפ"י שניתנה תורה סייג לישראל מסיני, וע"ש בפירוש מהרזו"ו:

עד שלא ניתנה התורה. וי"ר פ"א אות י"ב ושם הגירסא א"ר יצחק עד שלא הוקם המשכן היתה נבואה מצויה באוה"ע, ובלק"ט מובא כגירסת המחבר.

על כל מצוה. מובא בלק"ט ויקרא:

עשרה נקראים יקרים. וי"ר פ"ב אות א', שו"ט מזמור קט"ז, מדרש שמואל פ"ח, וילקוט ש"א רמז צ"ז, ולק"ט ויקרא:

אמר משה. ויקר' פ"א אות ד':

משל. עיין וי"ר שם בהרחבה דברים, ומובא בלק"ט כלשון המחבר:

ומפני מה אמר אדם. עיין וי"ר פ"ב אות ז', ולק"ט:

ולא יד עבדו ולא יד שלוחו. על ראש העולה ולא על הצואר, כן מובא גם בלק"ט, והוסיף ולא יד בנו, והוא נובע מספרא ויקרא פרק ד', ובמנחות צ"ג ע"ב גרס אשתו במקום בנו: מכאן אמרו. מובא בלק"ט, והוא בירושלמי ברכות פ"א דף ב' ע"ד, דברים רבה פ"ב אות י', שו"ט מזמור קל"ד, בבלי ברכות מ"ב ע"א:

תיכף לסמיכה שחיטה. כתיב וסמך וכתיב בתריה ושחט. וכן בספרא ויקרא פרשתא ד' וסמך ושחט במקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה:

שנאמר גאל ישראל ה' שפתי תפתח, כוונתו בתפלה נאמר כן אבל במקומות הוא מובא לראיה יהיו לרצון אמרי פי ה' צורי וגואלי (תהלים י"ט ט"ו), וכתיב בתריה יענך ה' ביום צרה (שם כ' ב'):

מלמד שיהא מפשיט כו'. בספרא ויקרא פ"ה, ומובא גם בלק"ט, יכול יהא מפשיט אבר אבר ומנתח, ת"ל את העולה כולה מפשיטה ואחר כך מנתחה, וכן יש לתקן לפנינו:

אעפ"י שהאש יורדת מן השמים. ספרא ויקר' פרק ה', ולקח טוב, יומא כ"א ע"א:

אש שירדה בימי שלמה. ספרא שם, וזבחים ס"א ע"ב, ומובא בלק"ט:

תנן התם. משנה תמיד כ"ט ע"א, וספרא ויקרא פרק ו', וכל הלשון מהמחבר הובא גם בלקח טוב.

מכאן אמרו רבותינו ז"ל, בלק"ט איתא מכאן שהבן הטוב מציל את אביו מדינה של גיהנם:

מלמד שבישרו שעשה תרח תשובה ויש לו חלק לעולם הבא: עיין ב"ר פל"ח אות י"ב:

וי"ו זו מוסב על ענין ראשון ספרא ויקר' פרשתא ה', וזבחים מ"ח ע"א, ומובא בלק"ט, ושם נשמט שורה שלימה:
מן העוף ולא כל העוף. ספרא ויקרא פרשתא ו', קידושין כ"ד ע"א, ומובא בלק"ט:
והיחיד מביא קרבנו עוף. ספרא שם, ולק"ט:
ואין לך להביא מן העוף אלא תורים. ספרא ויקר' פרק ח', ולק"ט:
זה הזפק ספרא סוף פרשת' ז', זבחים ס"ה ע"א, ולק"ט:
ר' תנחום בן חנילאי אומר. כן מובא בלק"ט וליתא בספרא לפנינו, ובלק"ט שם סיים לפיכך והסיר את מוראתו בנוצתה, ור"ל שהעוף אוכל מן הגזל, וראיתי בוי"ר פ"ג אות ד' הביא והסיר את מראתו בנוצתה, א"ר תנחומ' בר חנילאי העוף הזה פורח וטס בכל העולם ואוכל בכל צד ואוכל מן הגזילות כו':

פרק ב

מלמד שהנפש הנדיבה, מובא בלקח טוב:

פרק ג

ר' יהודה אומר. ספרא ריש פרק ט"ז, ומובא בלק"ט:
אעפ"י שנשחטו שלא לשמן. ספרא פרק י"ט, ומובא בלק"ט:
למה זכר עז לפי שאין לו אליה זכרו לצד. בספרא פרק כ', ואם עז קרבנו הפסיק העני שלא תהא העז טעונה אליה, וכתב הראב"ד פי' והלא עז בכלל צאן היה אלא כתב ליה פרשה אחת כדי למעטו מן האליה עכ"ל. ועיין פסחים צ" ו ע"ב:

פרק ד

אמר ר' יוחנן בן זכאי. ספרא ויקר' דבורא דחובה פרשה ה', ומובא בלק"ט:
והעם מתדמים לו אשרי הצדיקים שמגיע להם בעולם הזה שלוה כרשעים. בלק"ט הגירס' ודומה לו אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים (קהלת ח' י"ד), והמאמר נמצא בהוריות דף י' ע"ב, וע"ש בפירש"י:
מי שאין על גביו. בספרא מפורש באר היטב: נשיא יכול נשיא שבט כנחשון ת"ל ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו, ולהלן הוא אומר למען תלמד ליראה את ה' אלהיו, מה אמור להלן נשיא אין על גביו אלא ה' אלהיו, אף נשיא האמור כאן שאין על גביו אלא ה' אלהיו:

פרק ה

זש"ה גם בלא דעת נפש לא טוב. המאמר נמצא בתנחומ' שלנו ויקר' אות י', ובהוספה בתנחומ' הנדפס אות ו' [הוסיף המדפיס ממנטובה מתנחומ' שלנו], ומובא בילקוט משלי

רמז תתקנ"ט ונרשם בצדו מדרש, וצ"ל תנחומ', וכן נשנה בויי"ר פ"ד אות ג', רק בסגנון אחר, והילקוט הביא כמו שהוא בתנחומ', ולפנינו נתקצר המאמר:

וכן שנו רבותינו. אבות פ"ד מ"ב, קה"ר פ"ד:

לא עשה אדם עבירה כו'. עיין בתנחומ' שם:

ד"א מי שעשה עבירה כו'. בתנחומא הוא מאמר אחד עם מה שלפניו:

מי היה זה אחאב בן קולייה. כל המאמר עד הסיום אמר הקב"ה למשה דבר אל בני ישראל לאמר נפש כי תחטא הוא בתנחומ' שם, ומובא בילקוט ירמי' רמז ש"ט בשם התנחומ', ועיין סנהדרין צ"ג ע"א, ומובא ג"כ בילקוט שם, ועיין בתנחומא בהערות שלי, ולפני המחבר היה הכל מפורש בכ"י שלפניו ע"ש הערב ס"ד:

וכך אמרו רבותינו, כל המאמר עד סופו הוא בתנחומ' שלנו ויקרא אות י"ב, ובתנחומ' הנדפס אות ו', והוא מן הוספות שהוסיף מהדפוס ממנטובה, ולקוח מתנחומא שלנו, וכן מובא המאמר בגמרא סנהדרין צ"א סע"א ושם הוא בשם אנטונינוס שאמר לרבי גם השמל מחיגר וסומא מובא שם, וכן מובא המאמר בויי"ר פ"ד אות ה' ושם איתא תני ר' ישמעאל, וקצת בסגנון אחר:

לעולם הבא. במקומות הנ"ל איתה לעתיד לבא:

כך הקב"ה מביא את הנפש והגוף ודנם כאחת. שם הגירסא אף הקב"ה מביא נשמה וזרקה בגוף. שנאמר יקרא אל השמים מעל (תהלים נ' ד'), זו נשמה, ואל הארץ לדון עמו (שם), זה הגוף:

אמר הקב"ה אם תודה הרי מוטב ואם לאו אני מעיד. תנחומ' שלנו אות ט"ו, ותנחומא הנדפס מכבר אות ז', [והוא בהוספה שהוסיף המדפיס ממנטובה]:

אם תודה הרי מוטב. בתנחומא שם אמר הקב"ה אם בקשת להעד העד:

וכן אמר החכם אל תבהל את פיך. בתנחומ' שם הנוסחא בא וראה כל הפרשיות הכתובות בספר הזה כתוב בהן שגגה חוץ מן פרשה זו שלא נאמר בה שגגה, עליו אמר שלמה אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא (קהלת ה' ה'):

שרגמו צורת המלך בתנחומ' איקונין של מלך:

טרדו אותו ואמרו לו לך ואתו שתיה בדעתו הלקוהו. בתנחומא בתפשו שניהם ועלו לבימה ונתן איפופסין לבן הדעת, ופינה לשכור:

נוטל העונש שלו. בתנחומא נוטל אפופסין, והמלה יונית ופי' גזר דין (אורטהיי"ל):

אלא אם יש בכם השלשה המדות האלו. הסיום הזה ליתא בתנחומא, ושם נמצא הסיום באופן אחר, ונמצא בתנחומא מטות אות א' ותנחו' שלנו שם:

אמרו רבותינו אפילו על האמת. תנחומ' שם אות ט"ז:
שלא יהא פרוץ בשבועות. עיין בתנחומא שם ובהערה פ"ה:
ומעשה בהר המלך. תנחומ' שם, וכן בנדפס מכבר בהוספה שהוסיף המדפיס, ובמדרש במ"ר פכ"ב, ועיין גיטין נ"ז ע"ב:
ועוד אמרו כי בזמן ר"ע היתה אשה אחת והיה לה עשרה בנים. לא מצאתי המקור, ונמצא הסיפור בסגנון אחר בוי"ר פ"ו אות ג', ונובע מירושלמי שבועות פ"ו ה"ו דף ל"ז ע"א, ועיין גיטין ל"ה ע"א:
ד"א אתה מוצא שלשה דברים. תנחומ' ויקרא אות י"ח, והמדפיס ממנטובה הביא רק התחלת המאמר, אתה מוצא שלשה דברים ברשותו, וציין "כדלעיל פרשת תולדות" וכן היגו כן בכל הדפוסים (סוף אות ז'), ובתנחומא שלנו כתוב פה כל המאמר, ועיין בתנחומא תולדות אות י"ב מובא זה ברחבה וקצת בסגנון אחר, ועיין ב"ד פס"ז אות ג', א"ר לוי ששה דברים משמשים את האדם, שלשה ברשותו ושלשה אינן ברשותו כו' ומובא בילקוט תולדות רמז קט"ו בשם ב"ר, וכן בילקוט מלכים רמז ר"ב:
ואמר לו ויקרא אל המזבח, תקנתי על המזבח. גם בתנחו' מובא אל ובקרא כתיב על:
אלא אפילו לעוה"ב הקב"ה משגה לרשעים ומורידם לגיהנם. בתנחומ' הגירס' ולא עוד אלא אפילו לעולם הבא שנאמר משגיא לגוים ויאבדם (איוב י"ב כ"ג) משגה כתיב, ויאבדם מורידם לאבדון, והצדיקים רואין אותם שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו':

פרק ו

זש"ה כי מי בשחק יערוך לה'. תנחומא שלנו צו אות א', ושם הוא ברחבה, וע"ש בהערות שלי:
ד"א צו את אהרן אמר הקב"ה. תנחומ' שלנו אות ב', ומובא בילקוט צו רמז ת"פ בשם התנחומא, וע"ש בתנחומ' בהערות שלי:
ד"א צו את אהרן ומה עסקו של אהרן. תנחומא שלנו אות ג' וע"ש בהערות:
פרעה עלה עצמו. עיין בתנחומ' שמובא לפני זה דור המבול וסדומים:
שנאמר אשר אמר כו'. עיין בתנחומ' ובהערות:
מיד אמר הקב"ה לכבשן וצף. עיין בתנחומא ובהערה כ"א:
ואף נבוכדנצר נשרף חציו והניח חציו. עיין בתנחומ' ונעשה אימת שירוף עליו, וע"ש בהערה כ"ד, ובתנחומא נח ובהערה קמ"ד, ואין להכפיל הדברים:
ד"א זו מלכות הרשעה. תנחומ' ויקרא אות ד' וע"ש בהערות:
אם בין כוכבים שים קנך, אמר הקב"ה לעשו. עיין בתנחומ' כי חסר פה מאמר שלם:
ומהו פירוש זאת המלה. עיין בתנחומא וע"ש הערה ל':

ד"א זאת תורת העולה, למה נקרא שמה עולה תנחומא ויקרא סוף אות ב':

פרק ז

זש"ה אשמעה. תנחומא צו אות ו', ומובא בילקוט צו רמז תצ"ג, וילקוט תהלים רמז תתל"ד בשם התנחומא:

לכך נאמר אשמעה מה ידבר האל ה'. בתנחומ' סיים מה דיבר, וזאת תורה זבח השלמים וגו':

ד"א למה נאמר, תנחומ' שם, ובתנחומא הוא מאמר אחד עם מאמר שלפניו

ד"א כשהיו מקריבין. תנחומא צו אות ז' וע"ש בהערות שלי.

אלא עד שלא נחתם גזר דינו. עיין בתנחומ' שזה מוסב אל מאמר אחר כתוב אחד אומר אם אחפוץ במות הרשע וכתוב אחד אומר כי חפץ להמיתם ועל זה הביא שם קודם שנחתם גזר דינם לא חפץ ואחר שנחתם גזר דינם חפץ ד' להמיתם, אבל על המאמר ישא ה' פניו וכתיב לא ישא, מובא שם לאוה"ע לא ישא אבל לישראל ישא, ואין ספק שחסר לפנינו:

מעשה היה ברבינו הקדוש. תנחומ' שם, ונוסף בתנחומ' הדפס מכבר אות ה', ומתחיל אמרו רבותינו מעשה היה ברבינו הקדוש, ועיין ירושלמי יבמות פי"ו ה"ו (דף י"ג ע"א), ושם הוא בסגנון אחר, וכן נשנה בב"ר פפ"א אות ב' ע"ש, ומובא בילקוט משלי רמז תתקס"ד בשם ב"ר, ועיין גם בחזית פ"א פט"ו, ובבלי יבמות ק"ה ע"א:

סימוניא. שם מקום:

ר' לוי בר סיסי. עיין בתנחומ' הערה מ"ב ומלת רבי מיותרת וצ"ל לוי בר סיסי.

ועשו לפניו שלחן. בוי"ר ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה:

תדע מה פירוש זה העושה עבירה כו'. בתנחומא יותר מתוקן א"ל היה לך לומר להם, האדם חוטא הקב"ה רושם עליו מיתה, עשה תשובה הכתב מתבטל, לא עשה תשובה הרשות בכתב אמת:

וכתוב אחד אומר. הוספתי כמו שהוא בתנחומ' והשמיט המעתיק מן פיניו עד פניו:

אמר הקב"ה. תנחומא שם:

שנאמר ישא ה' אליך. בתנחומ' סיים לכך נאמר וזאת תורת זבח השלמים:

ראה היאך הקב"ה סולח. תנחומ' צו אות ח', ותנחומ' הנדפס בהוספה אות ו':

את מוצא. תנחומ' צו אות ט', ובתנחומא הנדפס מכבר בהוספה אות ז', ומובא בילקוט תהלים רמז תשס"ג בשם התנחומא:

שנאמר ויתנו ידם. הוספתי כמו שהו בתנחומא והשמיט המעתיק מן שנאמר עד שנאמר:

ומהו יכבדנני בשני נונין. תנחומ' שם ודורש תוספת הנו"ן לרבוי, וכן דרשו סנהדרין מ"ג ע"ב, ובוי"ר פ"ט אות ב':

א"ר יהודה בר גדייא. תנחומ' שם, ומובא בילקוט תהלים רמז תשמ"א בשם התנחומא, והמאמר הזה הובא גם בתשב"ץ סי' רמ"ט בשם התנחומא:

מן העולם תקנתי מהעולם כמו הוא בקרא. וגם בתנחומ' מובא מן העולם:

אמן ואמן. בתנחומ' סיים שם מהו אמן ואמן, אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא:

אמר רבי עקיבא. זה נשמט בתנחומא שלנו ונמצא לנכון בהוספה בתנחומ' הנדפס שם אות ז':

וזאת תורת זבח השלמים. גדולה שלמים. הוספתי כמו שהוא בתנחומ' שלנו אות י' ומובא בנדפס בהוספה אות ז':

ר' אליעזר הקפר. תנחומ' שם, ועיין ב"ר פל"ח, ספרי נשא פסקא וישם לך שלום, במ"ר פי"א, וילקוט נשא רמז תשי"א:

אמר ר' לוי. תנחומ' שם:

אמר רשב"ג גדול הוא השלום. תנחומ' שם, מובא בירושלמי פאה פ"א ה"א (דף ט"ז ע"א), אמר רשב"ג בוא וראה כמה הוא קשה אבק לשון הרע שדברו הכתובים דברי בדאי כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו, הה"ד ויצוו את יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו ואמר וגו', ולא אשכחן דפקד כלום, ועיין ב"ר פמ"ח אות י"ח, וב"ר פ"ק אות ח', ובבלי יבמות ס"ה ע"ב, וי"ר פ"ט אות ט', דב"ר פ"ה:

ארשב"י. תקנתי ארשב"ג כמו שהוא בתנחומ':

כמה קולמוסים איבדו. בתנחומא וכמה קולמוסין משתברין וכמה עורות אבודין, ותקנתי וכמה עורות עבודין, ע"ש בהערה נ"ד:

ואף לעולם הבא. כשיחזור לירושלים ויחזור כל הגליות לתוכה. בתנחומ' איתא כך ולעולם הבא כשיחזור הקב"ה את הגליות לירושלים בשלום הוא מחזירן:

פרק ח

זש"ה אשרי תבחר. תנחומא צו אות י"א. ובהוספה בתנחומ' הנדפס מכבר אות ח' ומובא בילקו' תצוה רמז שע"ט, וילקוט שמואל רמז צ"ג בשם התנחומא, ובילקוט תהלים רמז תשפ"א, ובטעות נרשם שם מכילתא וצ"ל תנחומ', ועיין במדרש במ"ר פ"ג אות ב':

משה בחרו הקב"ה וקירבו. שם נאמר משה בחרו אבל לא קרבו:

רות קרבה אבל לא בחרה. זה ליתא שם:

שנאמר והיה האיש אשר אבחר בו וגו'. בתנחומא מובא הכתוב ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן (ש"א ב' כ"ח):
ואימתי לקח את אהרן. תנחומא צו אות י"ב, ותנחומ' הנדפס מכבר בהוספה אות ט', ונמצא שם לפני זה עוד מאמר אחד שר לא הביא המחבר, כי איננו מענינו, ומובא בילקו' צו רמז תקי"ד בשם התנחומא:
מה אהרן לקח בני מתוך המגפה. בתנחומא מה אהרן עתיד להציל בניי בלקיחה, וע"ש הערה ס"ב:
זש"ה מתהלך. תנחו' צו אות י"ג, ובהוספה בתנחומא הנדפס מכבר אות י', ומובא בילקו' רמז תקי"ד בשם התנחומא:
ד"א קח את אהרן. אמר הקב"ה למשה. תנחומ' שם אות י"ד, ותנחומ' הנדפס מכבר בהוספה אות י', ומובא בילקו' רמז תקי"ד בשם התנחומ':
א"ל הקב"ה כו' שיראו כל ישראל שאתה חולק כבוד. תנחומא אות ט"ו, ותנחומא הנדפס מכבר בהוספה את י"א:
אמר לו להיכן אקהל. תנחומא אות ט"ז, ותנחומא הנדפס בהוספה אות י"ב:
אמר לו אל פתח אהל מועד. בתנחומא נאמר אחר זה א"ל משה רבש"ע ששים רבוא אנשים וששה רבוא בחורים היאך אעמידם פתח אוהל מועד, ואינו אלא בית סאתים, ואתה אומר ואת כל העדה הקהל, וע"ש בהערה ס"ז:
בוא וראה השמים הללו כמה גדולים הם. בתנחומ' גירסא אחרת השמים האלו לא כדוק של עין היא, ואני עשיתם מסוף העולם ועד סופו, שנאמר הנוטה כדוק שמים ויתחם באהל לשבת (ישעיה מ' כ"ב):
ולצדיקים עושה מחילות והקב"ה יושב באמצע, בתנחו' והקב"ה יושב באמצע והצדיקים מראין אותו באצבע:
לפיכך אלהים אלהיך אנכי. בתנחומ' הנוסח' לפיכך ישראל עתידים לומר כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות (תהלים מ"ח ט"ו):

פרק ט

זש"ה שומר מצוה. תנחומא שמיני אות א', ומובא בילקוט שמיני רמ"ז תק"כ, ובילקוט קהלת רמז אלף ע"ח בשם התנחומ', ובתנחומא הנדפס מכבר ריש שמיני, ועיין בתנחומא הערה א':
שנא' כי נעצב המלך על בנו. וגם בילקו' מובא כן, מלת כי יש למחוק, ובמקום אל צ"ל על, עיין בתנחומא הערה ב':

ועת ומשפט ידע לב חכם, זה משה תנחומא שמיני אות ב', ותנחו' הנדפס מכבר בהוספה אות א':

זש"ה אמרתי להוללים. תנחו' שם אות ג', ובתנחו' הנדפס מכבר אות ב' בהוספה שהוסיף המדפיס ממנטובה, ולפנינו נעתק המאמר בקצת שינויים, עיין בתנחומ' ובהערות שלי:

ד"א ויהי ביום השמיני זש"ה תן חלק. פסיקתא דר"כ פיסקא ביום השמיני עצרת (קצ"ב ע"א), קה"ר פי"א פסוק תן חלק לשבעה, ומובא בילקוט קהלת רמז תת קפ"ט בשם המדרש, אולם הציון פסיקתא בראש המאמר מקומו פה, וכן מובא בילקוט תזריע רמז תקמ"ז בשם הפסיקתא, וכן בילקו' פנחס רמז תשפ"ב ד"ה ביום השמיני עצרת זש"ה תן חלק לשבעה:

שנאמר ויברך אלהים. בפסיקת' מובא הכתוב ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שמות ט"ז כ"ז) וע"ש בהערה מ"ה:

דכתיב ובן שמונה ימים. זה ליתא בקה"ר ופסיקתא, ומובא רק הכתוב וישם פניו בין ברכיו, וגם בפסיקת' טובא וישם אליהו. והסגרתי המלה אליהו כי איננה במקרא:

ר' סימון. כ"ה בפסיקת', ובמדרש קהלת הוא בשם ר' נחמי', ועיין בפסיקתא שם מובא בשם ר' נחמי' תן חלק לשבעה זה דור שמל משה לשבעה כו', עיין שם הערה מ"ח:

ר' יהודה בר סימון פתר קרייה בנדה. בקה"ר בשם רב הונא, ונשנה בויק"ר פי"ד אות ז', ועיין בפסיקת' הערה נ"ב:

ר' עזריה בשם ר' יהודה פתר קרייה במלואים. נשנה בפסיקתא, ובקה"ר שם, ובפסיקת' הגירס' בשם ר' יהודה בר סימא [צ"ל סימן], ובקה"ר הנוסחא ר' יהודא פתר קרייה:

ופתח אהל מועד. בפסיקתא ובקה"ר מובא הכתוב כי שבעת ימים ימלא את ידכם (ויקרא ח' ל"ג:

ד"א זש"ה צדיק כתמר יפרח. תנחומ' שמינ' אות ד', ובתנחומא הנדפס מכבר שמיני אות ג' בהוספה מן המדפיס ממנטובה, ומובא בילקו' תהלים רמז תתמ"ה בשם התנחומ', ושם בתנחומא הוא קצת ברחבה, והמחבר לא העתיק כולו:

ומפתח אהל מועד לא תצאו. עיין בתנחומא הערה כ"ה:

א"ר שמואל בר נחמן. עין שם הערה כ"ו, ועיין וי"ר פי"א אות ו':

יבוא עגל. תנחומא אות ו', ותנחומא הנדפס מכבר אות ד' בהוספה וספרא ריש שמיני, ורש"י על התורה:

מאותו העת זכה אהרן. כן מובא גם בלק"ט:

ולמה נכנס עמו. ספרא ריש שמיני:

ועליהם הוא אומר. מובא בלק"ט:

פרק י

כיון שראו אש חדשה. התחלת המאמר הוא בספרא ריש שמיני וכלשון המחבר מובא גם בלק"ט:

שניהם בעצה אחת כל המאמר מובא בלק"ט:

שלא הי' להם ליטול רשות, בלק"ט אלא שהי' להם ליטול רשות:

ד"א ממשמע שנא' כו'. מובא בלק"ט:

אלא מלמד שלא חלקו כבוד למשה ולאהרן. בספרא ובלק"ט הנוסחא מלמד שלא חלקו כבוד לאהרן, נדב ואביהו שלא נטלו עצה ממשה:

הכניסוה בלא עתה. ספרא ולק"ט:

ר' אליעזר אומר. ספרא, ומובא בלק"ט, ופסיקתא דר"ב אחרי (קע"ב ע"א), ומובא בירושלמי שביעית פ"ו ה"א (דף ל"ו ע"ג), וגיטין פ"א ה"ב (דף ל"ט ע"ג), ובבלי עירובין ס"ג ע"א, ויומא נ"ח ע"א, וי"ר אחרי פ"כ אות ו', תנחומא אחרי אות ו', וע"ש בהערות:

מלמד. ספרא, ולק"ט, וסנהדרין נ"ב ע"ב, ושם הגירסא אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטין של אש יצאו מבית קדש הקדשים ושרף נשמתם:

אותם שרפה. ספרא ולק"ט:

כעין מיתה. סנהדרין שם, ולק"ט:

ר' אליעזר אומר לא מתו מבפנים אלא מבחוץ, ספרא ולק"ט, ובלק,ט בטעות ולא מבחוץ, וצ"ל אלא מבחוץ:

רבי אסי בר עקיבא אומר. מובא בלק"ט ושם הגירס' איסי בן עקיבא, ובספרא ליתא:

וכבר היו משה ואהרן מהלכים בדרך. סנהדרין נ"ב ע"א, וכן מובא בלק"ט:

ר' ירמיה אמר בארבעה מקומות. פסיקת' שם (קע"ב ע"ב), וי"ר פ"כ אות ח', ושם הגירס' בר קפרא בשם ר' ירמי' בר אלעזר אמר, ומובא בלק"ט שמיני כמו שהביא המחבר ר' ירמי' אמר:

ללמדך שלא מתו אלא על ההקרבה כו', בפסיקת' ובוי"ר ותנחומא בשביל ארבעה דברים מתו בניו של אהרן, על הקריבה ועל הקרבה ועל אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה, על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים, ועל הקרבה שהקריבו קרבן מה שלא נצטוו, ועל אש זרה אש מבית כרים הכניסו, ועל שלא נטלו עצה זה מזה. תני ר' חייא איש מחתתו (ויקר' י"א) איש מעצמו עשה ולא נטלו עצה זה מזה ע"כ. ומה שהובא תני ר' חייא הוא בספרא ריש שמיני וכוונת הפסיקת' שהביא בשם ר' חייא על הספרא, עיין תנחומ' הערה צו:

ר' אליעזר המודעי אומר. בפסיקת' וי"ר ותנחומ' גירס' אחרת בארבע מקומות מזכיר מיתתן של בני אהרן ומזכיר סרחונן, וכל כך למה להודיעך שלא היה בידם אלא אותו עון בלבד, אמר ר' אלעזר המודעי צא וראה כמה קשה מיתתן של בני אהרן לפני הקב"ה שבכל מקום שהוא מזכיר מיתתן מזכיר סרחונן, וכל כך למה שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלים היה להם בסתר שעל ידי כך מתו, עיין בפסיקת' ותנחומ' בהערות שלי, ובלק"ט שמיני מובא כמו שהביא המחבר כלשונו ממש:

כיון שראה משה את אהרן. ספרא שמיני, וי"ר פי"ב אות ב'. שבחים קט"ו ע"ב, ובעל לקח טוב שמיני הביא כלשון המחבר, ומובא גם ברש"י על התורה:

להקיש מעשה עוזיאל. ספרא שמיני, ומובא בלק"ט כלשון המחבר:

בגדולה מתחיל מן הגדול. ספרא שמיני, ברכו' ס"א ע"ב, ותענית ט"ו ע"ב:

ובקללה כ"ה הגירס' בגמ'. ובספרא הגירס' בקללה:

והנחש יוכיח כי נאמר ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת וגו' ואיבה אשית ואל האשה אמר וגו' בתחלה נתקלל הנחש ואח"כ נתקללה חוה ואח"כ נתקלל אדם. כ"ה מפורש בספרא שם:

נאמר כאן פרוע. ספרא ולק"ט:

אל תקרעו בגדיכם כו'. ספרא ולק,ט:

יכול אפילו. ספרא ולק"ט:

למה הוא מצוה על היין לפי שכל השותה יין כו'. תנחומ' שמיני אות ז', ותנחומ' הנדפס מכבר בהוספה מהמדפיס ממנטובה אות ה', ומובא בילקו' משלי רמז תתק"ס בשם התנחומ', ועיין בתנחומ' ובערות שלי:

ד"א זש"ה אל תהי בסובאי יין. תנחומ' שם, ומובא בילקוט משלי רמז תתק,ס ד"ה ד"א אל תהי בסובאי יין:

אל תשתו שבעים תראה פני שבעים ותבוא לידי מיתה. בתנחומ' שם י' עשרים ן' חמשים הרי שבעים ותראה פני שבעים סנהדרין ותגרום מיתה לעצמך ראה מה כתיב כו':

אמר ר' יהודה הלוי ברבי שלום. תנחומ' שם, ומובא בילקוט שמיני רמז תקכ"ח בשם התנחומ', ועיין בתנחומ' שם בהערה מ"ה:

אשרי אדם עד סוף הפרשה. תנחומ' שמיני אות ט', ותנחומ' הנדפס מכבר בהוספה אות ה':

פרק יא

זש"ה עמד וימודד ארץ. תנחומ' אות י', ותנחומ' הנדפס מכבר בהוספה אות ו':

רב כהנא. בתנחומ' ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן:
ר' תנחום בר חנילאי. תנחומ' שם:
ד"א וזאת החיה. שלשה דברים נתקשה בהם משה. תנחומ' אות י"א, וע"ש הערה ס"ז, ותנחומ' הנדפס מכבר אות ח':
זאת החיה אשר תאכלו אמר הקב"ה הזהר. תנחומ' שמיני אות י"ב, ותנחומ' הנדפס מכבר את ח', ועיין בתנחומ' שם בהערות שלי:
א"ר ביזנא בשם ר' אחא. בתנחומ' ר' ביסנא בשם ר' חייא, וע"ש בהערה פ':
אמר רבי. צ"ל אמר רב, עיין תנחומ' בהערה פ"א:
ומשעמדו ישראל וקבלו התורה. תנחומ' אות י"ג, ותנחומ' הנדפס מכבר את ח', ונמצא בתנחומ' עוד מאמר לפני זה המתחיל אמר איוב מי יתן טהור:
אמר ר' יהודה בר פדייה בשעה ראשונה. עיין התנחומ' הערה פ"ה:
את הגמל זה בכל, תנחומ' אות י"ד, ותנחומ' הנדפס מכבר סוף אות ח', ועיין שם בהערות שלי:

פרק יב

זש"ה מי יתנני. תנחומ' שלנו, ותנחומ' הנדפס מכבר תזריע אות א', ומובא בילקו' תזריע רמז תקמ"ז בשם התנחומ':
ר' לוי אומר אין זה הפסוק מדבר. נוסחא משובשת היא וצ"ל ולואי הי' לי הימים שהי' לי כשהייתי במעי אמי ומן ולואי נעשית בטעות ר' לוי אמר:
דאמר ר' אבא בר כהנא אם יטול אדם פינדא. תנחומ' תוריע אות ה', ונדפס מכבר אות ג', ועיין וי"ר פי"ד אות ג' שמובא בשם ראב"א שלשה דברים:
פינדא. פי' בל"ר כיס ושק, ועיין תנחומ' הערה כ"ו:
מדבר בתינוק. תנחומ' אות א':
ר' אבהו אומר. תנחומ' שם:
ד"א זש"ה הלא כחלב תתיכני. ויק"ר פי"ד אות ט' באיזה שינויים:
אום של אשה. וי"ר שם:
ר' חנינא אמר אין יצירת העובר אלא כפירות, לא מצאתי:
ואמרו רבותינו עד ארבעים יום הולד נוצר. לא מצאתי:
ויום תשעים אסור לשמש נדה ל"א ע"ב:
תשמיש המטה כיצד. שם:
ועד שלשה חדשים הראשונים, לא מצאתי:
דרוש ר' שמלאי. נדה ל' ע"ב:

ת"ר שלשה חדשים שם ל"א ע"א:
תנא חבלי נקיבה. שם שם:
ת"ר שלשה שותפין. שם:
ד"א זש"ה אחור וקדם. תנחומא אות ב', ותנחומ' הנדפס מכבר אות א', ועיין שם בהערות שלי:
שני פרצופים שני פנים. שם הגירסא דו פרצופין, והמלות 'שני פנים' הוא פירוש על דו פרצופין:
ד"א זש"ה אין קדוש כה'. תנחומ' אות ג', ותנחומא הנדפס מכבר אות ב', וע"ש בהערות שלי:
ד"א אם קדמה האשה. תנחומ' שם אות ד', ותנחומ' הנדפס מכבר אות ג' ועיין בהערות שלי:
א"ר אבין הלוי. עיין בתנחומא שם כי נשמט פה מאמר שלם:
ד"א א"ר אייבו מעשה נסים. תנחומ' שם:
בקמון. עיין תנחומא הערה י"ט:
ד"א א"ר יהודה ברבי סימון. תנחומ' אות ה', ותנחומא הנדפס מכבר אות ג':
הקב"ה לא צוה אלא לימול כו'. תנחומ' אות ז', ותנחומא הנדפס מכבר אות ה', ומובא בילקוט שמיני רמז תתקמ"ז בשם התנחומ':
שאל טורנוסרופוס. תנחומ' שם, ושם הוא בסגנון אחר, ועיין שם בהערות שלי:
שנאמר כל אמרת אלוה צרופה. עיין בתנחומא הערה מ':
כמו המפלת שפיר מלא דם. עיין משנה נדה כ"ד ע"ב:
אבא שאול אומר. נדה כ"ה ע"א:
תחלת ברייתו כעדשה. בגמרא שם תחלת ברייתו מראשו. וצ"ל כרשון כמו שהגיה שם הגרי"ב בצדו ופי' חגב, וכתב כך היא גי' הילקוט. וכן הוא גירסת הערך עיין ערך רשון, ועיין בתוס' שם ד"ה תחלת ברייתו, ויש להביא עוד ראיה מוי"ר פי"ד אות ח' תחלת ברייתו דומה לרשון:
והיינו דתנן. הוסגפת המחבר.
ר' עקיבא אומר. אבות פ"ג מ"א, ושם איתא עקביא בן מהללאל אומר, ועיין אדר"נ פי"ט, ומס' ד"א פ"ג:
ביום ולא בלילה. ספרא תזריע פרק א', ולק"ט, ומגילה כ' ע"א, ושבת ל"ב ע"א:
מלמד. ספרא שם, ולק"ט פסחים ד' ע"א:
השמיני אפילו בשבת. ספרא, ולק"ט, ושבת קל"ב ע"א:

וזה מצוה על האב למול. מובא בלק"ט:
שאלו התלמידים את שב"י. מובא בלק"ט ומתחיל שם 'דרש' שאלו תלמידיו את רשב"י, ועיין נדה ל"א ע"ב, שאלו תלמידיו את רשב"י כו':
מפני מה אמרה. תקנתי כמו שהוא לנכון בלק"ט, ובגמרא נדה שם ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהו כלם שמחים ואביו ואמו עצבים ע"ש בפירש"י:
דרש רבא. מובא בלק"ט, ובגמרא נדה ל"א ע"א הגירסא דרש רבי אבהו:
דרש רבי יוסף. מובא בלק"ט, ובגמרא נדה ל"א ע"א הגירסא דרש ר' יוסי הגלילי, ובשם רב יוסף מובא מאמר אחר בגמרא:
כל אחד ואחד עולה גובן. ולבק"ט וכל אחת ואחת עולה למינו, והשאר לא הביא, ואחרי המלות לבן ושחור וצהוב קרוע בכ"י והיה כתוב פה ב' מלות:
שאלו תלמידיו את רשב"י. נדה ל"א ע"ב:
שאלו תלמידיו את ר' דוסתאי בר' ינאי. נדה שם:
אמר להם זה בא כדרך תשמישו וזו באה כדרך תשמישה. בגמר' שם זה ממקום שנברא וזו ממקום שנבראה, ופירש"י הוא מסתכל באדמה שנוצר ממנה, והיא מסתכלת בו שנוצרה הימנו:
אלא תעיז פניה כו'. הוספת המחבר מדנפשיה:

פרק יג

אמר הקב"ה כו'. וכן מובא בלק"ט.
ד"א זש"ה מי פלג. תנחומא תזריע אות ח', ונדפס מכבר אות י', ומובא בילקוט איוב תתק"ד בשם התנחומא, ועיין תנחומ' הערה מ"א:
אמר ר' יהושע בן לוי. צ"ל א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי, ועיין תנחומא הערה מ"ב:
שטף קורין אותה שערה. צ"ל בערביא קורין לשער שטפא, ובויי"ר פט"ו אות ג' אית אתרין דצווחין לשערה שיטפא:
מעשה בכהן אחד. תנחומ' שם, ותנחומא הנדפס מכבר שם, אבל רצת בשינויים, ומובא בילקוט איוב רמז תתק"ד, ועיין בויי"ר פט"ו אות ג' מובא המעשה בסגנון אחר:
ד"א מי פלג. תנחומ' שם:
במדה הוא יעלה בריא בכל איבריו. בתנחומא בחכמה ברא אותו, וע"ש הערה מ"ח:
ד"א זש"ה כי לא אל חפץ רשע אתה תנחומא שם אות ט', ובנדפס מכבר אות ז', ומובא בילקוט תזריע רמז תקנ"ו, וסידר הדברים בסדר אחר:
א"ר ר' יוחנן. עיין בתנחומ' ושם הוא בסגנון אחר:

ד"א זש"ה איום ונורא. תנחומ' אות י', ובנדפ מכבר אות ח', ומובא בילקוט חבקוק רמז תקס"א ותקס"ב בשם התנחומא, ועיין בוי"ר פי"ח אות ב', והמחבר הביא רק סוף המאמר:

ד"א אתה רואה כי קשה הוא לפני הקב"ה. תנחומא אות י"ד, ובנדפס מכבר אות י':

ד"א על ידי מה באים הנגעים. תנחומא אות ט"ו, ובנדפס מכבר את י"א:

מדבר בארבע מלכיות כו' עד סוף הפרשה. תנחומא אות ט"ז, ובנדפס מכבר אות י"א, ועיין וי"ר סוף תזריע הוספת דברים:

שחדשה גזירות בהרות על ישראל. עיין תנחומא הערה צ"ח:

אבל ישראל נקראו טהורים. בתנומא הגירס' אבל ישראל אני אקדש אותם ומטהרן וגואלם מביניכם, שנאמר וקראו להם עם הקדש גאולי ה':

פרק יד

זש"ה כו'. הוא לשון המחבר:

ואשרי מי שמתגבר ביצרו כו'. מובא בלק"ט כלשונו:

אתה מוציא מן בלעם בן בעור מפני לשונו נדחף. בתנחומ' מצורע אות ב' הוא ברחבה, ובלק"ט מובא כלשון המחבר:

אמר ר' פדת, תנחומ' שם, וגם זה מובא בלק"ט:

מפשפש בחבירו. בלק"ט מפטפט ובתנחומא הגירס' שכל המספר בלשון הרע לוקה בצרעת:

ד"א לשון נקייה דברה תורה. תנחומ' אות ג', וע"ש בהערות:

א"ר אחא. תנחומ' ולק"ט:

ד"א זש"ה מות וחיים ביד לשון. תנחומ' אות ד', ובנדפס מכבר אות ב', וע"ש בהערות שלי, ומובא גם בלק"ט:

ודואג נשתרש מן העולם. מכאן ועד סוף הפרשה. והתחלת אחרי חסר בכ"י כי נאבדו איזה דפין סוף העמוד סיים במלת העולם ובעמוד השני מתחיל במלות היו עמי והסיום מן המאמר מפ' מצורע נמצא בתנחומא שם וכן בלק"ט ריש מצורע שם, אחרי המלות נשתרש מן העולם נמצא שם שנאמר גם אל יתצך לנצח וגו'. בוא וראה כו' ע"ש. וחסרים הדרשות על פרשה י"ד. והתחלת פסוק א' מפרשת אחרי:

פרק טז

אחרי מות שני בני אהרן. עיין לעיל בהערה סוף מצורע כי חסר ההתחלה לפרשת אחרי באשר נאבדו איזה עלים מהכתב יד ומתחיל בהתחלת הדף במלות היו עמי. והוא הסיום

מהכתוב צאן אובדות היו עמו (ירמי' ג' ו') ומצאתי המאמר בתנחומ' אחרי אות י"ב, ותנחומ' הנדפס מכבר אחרי אות ח', אבל איזה מאמרים הי' עוד לפני זה בכתב יד, לא נודע:

אשר ירשיעון אלהים יש לתקן וכצ"ל אלו הדיינים שכרוב בהם אלהים לא תקלל (שמואל כ"ב כז): ישלם שנים לרעהו. אלו שני בני אהרן:

אלא בעון שלא נתעסקו בפריה ורביה. ובתנחומ' שם אות י"ג נמצא לפני זה עוד מאמר אחד ואח"כ מובא ר' אחא אמר מהיכן נטלו את שלהן אלא שלא נזקקו לפו"ר:

ומן דוד למדנו זה. עיין בתנחומא שם:

ורבותינו אומרים. תנחומ' שם:

שנאמר בהקריבם. תקנתי ויקריבו וגו', ובתנחומ' מובא הכתוב בקרבתם לפני ה' וימותו (ויקרא ט"ז א'):

ולמה כתיב בהם שני פעמים מיתה בתנחומ' ב' פעמים כתיב לפני ה', וע"ש בהערה קי"ז, ובפסיקת' דר"ב אחרי הערה קי"ח:

עד שתדע כי צדיקים, בכת"י קרועים איזה תיבות. ובתנחומ' איתא מלמד שקשה לפני הקב"ה כפלים כאביהם:

שאמרתי לך עליו. מובא בלקח טוב:

בבל יבוא ואין אתה בבל יבוא. ספרא ריש אחרי, ומובא בלק"ט:

זה יום הכפורים ספרא ומובא בלק"ט:

זה לפני ולפנים כו', הרי זה עונש. ספרא ומובא בלק"ט:

ומה נסמכה. וי"ר סוף פ"כ, ומובא בלק"ט, ועיין תנחומ' אות י' ובהערות שלי:

שיהיו משל ציבור כו' שיהיו שווים. ספרא אחרי ריש פרשה ב'.

שלא יקרב משל ציבור. ספרא ולק"ט:

זה וידוי דברים. ספרא ולקח טוב:

והיאך היה מתוודה. ספרא ולק"ט, ויומא ל"ה ע"ב:

אעפ"י שפסוק זה כתוב קודם מוסף עולתו. עיין יומא ל"ב ע"א, וכל המאמר כלשון המחבר מובא בלק"ט:

מלמד שטעונים גניזה. ספרא אחרי פרק ו', ולק"ט:

בלשכת בית הפרוה. ספרא שם, ולק"ט:

וחמש טבילות. ספרא שם, ולק"ט:

עולתו קודמת. ספרא שם, ולק"ט:

לבית עולמים, ספרא פרק ז', ולק"ט:

יכול בכל החדש. ספרא ולק"ט:
משום ר' ישמעאל אמרו. ספרא ולק"ט:
נאמר כאן מלאכה. ספרא ולק"ט.
בקרבנות. שם שם:
את זו דרש ר' אלעזר בן עזריה. במס' יומא. פה חסר הדרשה ונמצא ביומא במשנה פ"ה ע"ב, וכן בספרא פרק ז' עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר:
תנן התם. יומא ע"ג ע"ב במשנה:
האוכל ביום הכפורים. משנה שם:
אכל ושתה בהעלם אחד. משנה יומא פ"א ע"א:
התינוקות. משנה יומ' פ"ב ע"א:
קודם לשנה וקודם לשתים. במשנה שם לפני שנה ולפני שנתים ע"ש בפירש"י:
עוברה שהריחה. משנה יומא פ"ב ע"א:
מי שאחזו בולמוס. משנה יומא פ"ג ע"א:
החושש בפיו. במשנה הגירס' החושש בגרונו:
מי שנפלה עליו מפולת. משנה שם:
חטאת ואשם. משנה יומא פ"ה ע"ב:
האומר אחטא. שם במשנה:
את זו דרש ר' אלעזר. שם במשנה:
אמר ר"ע שם במשנה:
ידענו. הוא דברי המחבר מדנפשיה:
ר' יצחק אמר. פסיקת' דר"ב פסקא שובה (קס"ה ע"א):
א"ר יהושע בן לוי. פסיקת' שם דף קס"א ע"ב, ומובא בירושלמי תענית פ"ב ה"א, ובילקוט יואל רמז תקל"ה בשם הפסיקת', ועיין פסיקת' הערה צ"א:
וא"ר יוחנן גדולה תשובה. יומ' פ"ו סע"א, ושם הגירסא א"ר לוי, וע"ש בהגהות הש"ס ובשם ר' יוחנן מובא מאמר אחר:
ר' אליעזר אומר בשקו ובתעניתו היה עסוק. פסיקת' שובה (קנ"ט ע"א), ומובא בב"ר ס"פ פ"ד, ועיין פסיקת' שם הערה נ"ב, ועיין פסיקת' רבתי שובה בהוספה אשר הוסיף הרב החכם מהר"ם איש שלום אל הרבתי אשר שלחתי אליו וכן מובא בילקו' הושע רמז תקט"ז בשם הפסיקת':
ותחלת נבואתו אמר קב"ה להושע עד אמר הושע לישראל. הם דברי המחבר מדנפשיה:

א"ל הקב"ה גרש האשה הזאת עם בניה. זה לא נמצא במקרא:
אמר הושע לישראל. פסיקת' שובה (ק"ס ע"א):
א"ר יצחק. יומא פ"ו ע"ב:
משמיה דרבא בר מאיר. בגמר' שם משמיה דרבה בר מארי:
ספק מתפייס ממנו בממון. ליתא בגמ' שם, ושם איתא ספק מתפייס בדברים ספק אין מתפייס בדברים:
תניא היה ר' מאיר אומר. יומ' שם:
א"ר יהודה אמר רב. בגמ' ליתא המלות "אמר רב":
ועל כן קבעו לנו הקב"ה. הוספת המחבר.
תנו רבנן. פסחים נ"ג ע"ב, ושם איתא תנא
להדליק עד שלא יבוא לידי תשמיש כי דרך העולם כו'. הוספת המחבר וכן הביא רש"י שם
וצריך לאכול סעודתו מבעוד יום. יומא פ"א ע"ב:

פרק יז

רוח הקודש אומרת תנחומ' אחרי אות י"ד, ותנחומ' הנדפס מכבר אות ט', ומובא בילקוט יהושע רמז כ"ב, והתחלת וסוף המאמר מובא גם בילקו' מלאכי רמז תקפ"ז:
ובכל מקום מוקטר מוגש שאל ר' אחא. תנחומ' שם, ומובא בילקוט מלאכי רמז תקפ"ז:
שאל רב אחא בתנחומ' הגירס' שאל ר' אמי, ומובא בילקו' מלאכי רמז תקפ"ז, והשמיט המלות שאל ר' אמי
זש"ה הטיבה. תנחומ' שם, ומובא בילקוט תהלים רמז תשס"ז בשם התנחומ':
לעשיר גדול רווק עין בתנחומ' הערה קס"א:
רמז הקב"ה למשה. תנחומ' אות ט"ז, ובנדפס מכבר אות י', ושם הגירס' צפה הקב"ה שבית המקדש עתיד ליחרב ואמר הקב"ה כל זמן שבית המקדש קיים ואתם מקריבים קרבנות לתוכו מתכפר עליכם כו':
בכל עת היו מביאין שמן למנורה. בתנחומ' הגירס' מקריבין שמן על גבי המזבח שנאמר סולת בלולה בשמן (ויקרא ב' ה'):
ד"א ר' עקיבא אומר. תנחומ' שם, וע"ש בהערה קס"ח:

פרק יח

דיבור ואמריה להזהיר גדולים על הקטנים. מובא גם בלק"ט:
אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני. ספרא ריש פרשה ט':
מלמד שהתעיבו המצרים. כן מובא בלק"ט ונובע מספרא שם, ושם הוא בהרחבת לשון:

מלמד מובא בלק"ט:
תנו רבנן. עיין ספרא שם פרשה ט', והלשון יכול אנחנו זרע המאמינים, הוא דברי המחבר, ומן לא אמרתי לך אלא בחוקי תועבותם מובא בלק"ט:
ד"א ובחקותיהם. מובא בלק"ט:
אלו הדינים כו'. ספרא שם, וכלשון המחבר הוא בלק"ט:
אם נזהרתם מכל העריות עד סוף הפרשה הוא דברי המחבר מדנפשיה:

פרק יט

יקרא קדש. הכוונה מן לא יהיה קדש מבני ישראל (דברים כ"ג י"ח):
ואמרו רבותינו כל המרצה ברכות ס"א ע"א, ומובא בלק"ט בהתחלת קדושים ודורש שם על הכתוב סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו:
ד"א קדשים הנמלט מן הזונה. מובא בלק"ט שם:
אמר ר' אלעזר, ע"ז י"ח ע"ב, ומובא בלק"ט שם:
אמר הקב"ה לישראל. תנחומא קדושים אות ב', וכן בתנחומ' הנדפס מכבר אות ב':
מה ראה לומר להם הפרשה הזו בכינוס. תנחומ' שם אות ג', ותנחומ' הנדפס מכבר אות ג':
דבר אל כל עדת בני ישראל. כי בשאר פרשיות נאמר דבר אל בני ישראל וכאן אמר אל כל עדת, ובוי"ר פכ"ד אות ה' תני ר' חייא פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה, וכן מובא ברש"י על התורה, ומה שהביא תני ר' חייא הכוונה על הספרא, כי כן הוא בספרא ריש קדושים:
ד"א אמר להם הקב"ה. תנחומ' אות ה', ובנדפס מכבר אות ה':
נקראתי חי עד נקרא קדוש. ליתא בתנחומ':
שנאמר כי קדוש אני ה'. בתנחומא מובא הכתוב קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעי' ו' ג'):
אין לי אלא איש. ספרא ריש קדושים, קידושין ל' ע"ב, ולקח טוב, ורש"י על התורה:
מלמד שהאיש יש בידו יכולת. ספרא ולק"ט, ובספרא נאמר שהאיש ספוקו בידו, ובגמ' סיפק בידו, ובלק"ט מובא כמו שהביא המחבר:
גלוי וידוע לפני הקב"ה. כן מובא גם בלק"ט, והוא נובע ממכילת' פרשת יתרו, וקידושין ל"א סוף ע"ב:
איזה הוא מורא. ספרא וקידושין ולק"ט ורש"י על התורה, ובגמ' נאמר ג"כ לא עומד במקומו, ומה שהביא המחבר ולא מכריעו כ"ה בגמ' שם, וכתב רש"י אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראין דברי פלוני:

כולכם חייבים בכבודי. ספרא, יבמות ו' ע"ב, ולק"ט, והמלה ובמוראי לית' בספרא, והובא ג"כ בלק"ט, ועיין בתוס' שם ד"ה כלכם:
מוראי קודם לאב ואם. גם זה לית' בספרא, ועיין בתוס' שם, והובא גם בלק"ט:
ומפני מה נסמכה פרשת שבת למורא אב ואם ללמדך. וכן הביא רש"י על התורה, ובספרא מובא יכול אם אמרו לו אביו ואמו לעבוד על אחת מכל מצות האמורות בתורה ישמע להם, ת"ל ואת שבתותי תשמורו, כלכם חייבים בכבודי, ועיין ב"מ ל"ב ע"א, ויבמות ו' ע"א:
ואפילו על מנת לצער. ספרא פרשה ב' לא תגנובו על מנת למיקט, וכן ב"מ ס"א ע"ב, ופירש"י למיקט לצער, וגם בלק"ט מפורש על מנת למיקט פירוש לצערו:
אפילו כל שהוא. זה לית' בספרא לפנינו, ומובא גם בלק"ט:
לרבות אפילו איש באשה ספרא, ולק"ט:
זה הכובש שכר השכיר. ספרא וקל"ט, ועיין ב"מ ס"א ע"א:
מי שהוא עור בסחורה. עיין בספרא ולק"ט:
מלמד שהדין. ספרא פרק ד', ולק"ט:
רך לזה. ספרא שם, כתובו' מ"ו ע"א ולק"ט:
ד"א לא תהא כרוכל הזה שמביא דברים כו'. בספרא ד"א שלא תהיה כרוכל שהוא מטעין דברים והולך, וכן מובא בלק"ט:
שלא תראה חבירך. ספרא שם, ולק"ט, ובלק"ט הובא כלשון המחבר:
אמרו לו השאילני קרדומך. ספרא, יומא כ"ג ע"א, ולק"ט, ורש"י על התורה:
להעמיד מין לפני מי שאינו מינו אסור, מין במינו, מותר. עיין ספרא שם, ועיין ב"מ צ"א ע"א, ומובא בלק"ט:
כי קין הקריב זרע פשתן. תנחומ' הנדפס מכבר בראשית אות ט':
זש"ה ועתה לא כימים הראשונים. תנחומ', ותנחומ' הנדפס מכפר קדושים אות ז', ומובא בילקוט חגי רמז תקס"ז, ונרשם בצדו מדרש בטעות, וצ"ל תנחומ':
שנאמר הנני ממטיר. עיין תנחומ' הערב כ"ט:
זש"ה עשיתי לי גנות. תנחומ' ובנדפס מכבר אות י', והמחבר הביא התחלת המאמר בלשון אחר, ועיין שם בהערות:
והיה רואה גיד של הודו. בתנחומ' והיה שלמה יודע איזה גיד הולך לכוש ונטע עלי: פלפלין:
למה מציון מכלל יופי כי היתה שם אבן השתייה. בתנחומ' הגירס' מנין מציון מגלל יופי, מציון נשתכלל כל העלם כולו, ואח"כ הביא למה נקראת אבן שתיה:

וכשם שהטבור הזה. בתנחומ' מתחיל ד"א נתתי בהם וגו' כשם שהטבור הזה.
ד"א זש"ה ויתן להם ארצות. תנחומ' אות י"א, ותנחומ' הנדפס מכבר אות י"א:
שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו'. בתנחומ' שם סיים עוד וכתיב ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (שם שם ד'), וכשעושים תשובה לא יבנו ואחר ישב, לא יטעו ואחר יאכל, למה שהן נוטעין ואינן נותשין, שנאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם אמר ה' אלהיך (עמוס ט' ט"ו):
ד"א זש"ה ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים. תנחומ' ובנדפס מכבר אות י"ב, ומובא בילקוט קדושים רמז תרט"ו, וילקוט ירמי' רמז ר"ע, ועיין בתנחומ' הערה נ"ט:
שממנו היתה כל הוצאתו. בתנחומ' שממנו היתה כל קלארין שלו' וע"ש בהערה ס', שפי' בל"י ורומי אוצר, והמחבר השמיט המלה הזרה והציג לפי הענין כל הוצאתו:
לחם הפנים הימנה. בתנחומ' הביא עוד הביכורים ממנה עומד ממנה כל הטובות שבעולם ממנה, והראיה מן הכתוב את הכבש אחד תעשה בבקר ליתא שם:
ד"א זש"ה זממה שדה תנחומא, ובנדפס מכרבר אות י"ג:
מי שמדבר לפני בני אדם. כן הוא הנוסחא בתנחומ' הנדפס שם, ובתנחומא שלנו הוא בשינוי.
ונטעתם כל עץ מאכל מדבר בתינוק. תנחומ', ובנדפס מכבר אות י"ד, ומובא בילקוט קדושים רמז תרט"ו בשם התנחומא:
מכאן אמרו רבותינו. בתנחומ' מכאן שנו רבותינו, והוא באבות פ"ה:

פרק כא

והראה לו שאול המלך ואת כל הפרנסים. עיין תנחומ' אמר אות ד', ובהערה ל"ו:
ד"ה זש"ה אמרות ה' אמרות טהורות. תנחומא, ותנחומ' הנדפס מכבר אמור אות א', ומובא בילקוט אמור רמז תרכ"ו, וילקוט תהלים רמז תרנ"ז בשם התנחומ':
ואמר אמור ואמרת הרי אמירה שני פעמים. לדעתי מוסב למעלה ומביא הדרש על אמרות ה' אמרות טהורות כמו שנאמר שני פעמים אמירה כן גם בפסוק אמור ואמרת נאמר ב' פעמים אמירה:
ד"א מה כתיב למעלה מן הענין, תנחומא אות ג', ובנדפס מכבר אות ב', ומובא בילקוט ישעי' רמז רפ"א בשם התנחומא:
אתם אומרים בתנחומא סיים באופן אחר ע"ש:
ד"א ראה מה כתיב למעלה מזה. תנחומ' אות ד', ובנדפס מכבר אות ב':
מרוב הצרה שתגיע אליו מן הגוים שיבואו עליו בחיילות וישאל באוב זה ליתא לפנינו בתנחומ':

אלא אמרו רבותינו. עיין חגיגה ד' ע"ב, ועיין בתנחומ' שם עולים תרי מי היו משה ושמואל, וע"ש בהערה כ"ג מה שהבאתי מנוסחת כ"י חמישי מאקספארד, ועיין בוי"ר פכ"ו אות ו', ועיין בתנחומא שם הערה כ"ח, ושם הבאתי נוסחת כ"י רומ"י והוא כמו שהביא המחבר עד סוף המאמר ע"ש:

ומפני מה שני אמירות. תנחומא סוף אות ה' ותנחומא הנדפס מכבר סוף אות ג', ועיין שם בהערה מ"ח:

ומעשה היה בר' עקיבא. כל המעשה מובא במדרש משלי פ"ט, אבל קצת בשינויים:

כיון שהגיע לאפריון של קיסר, נשתבש המאמר ובמדרש משלי לאנטיפטרס של קוצרים, ולדעת בעל תבואות הארץ צ"ל של קצרה, ואנטיפטרס היא עיר Antipatres בין יפו לקסריה בנוייה ע"י הורדוס לכבוד אביו אנטיפטר, ואולי צ"ל במדרש משלי לאנטיפטרס של קסריה:

נשא ר' יהושע את עניו וראה מטה אחרת נאה הימנה בו, אמר לו לאשתו של טיטוס הרשע. זה ליתא במדרש משלי וכל הסיום איננו שם:

שארו זו אשתו כו'. ספרא ריש אמור, וכל המאמרים שלאחריו הוא בספרא, רק קצת באופן אחר, ובלק"ט הובא בלשון המחבר במאמר המתחיל אמרו רבותינו שארו זו אשתו כו':

אמרו רבנן. ספרא אמור פרק א', וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחררת, וכן הוא ביבמות ס"א ע"א, וכאשר הביא המחבר וגם הסיום כן מובא גם בלק"ט:

זו שבא אביה. לק"ט שם, ועיין ספרא שם וקידושין דף ע"ז ע"א:

שתחלת ביאתה בזנות. כל המאמרים מובאים בלשונם ממש בלק"ט:

שאם היו נוהגים בה קדושה. מובא ג"כ בלק"ט" ועיין סנהדרין נ"ב ע"א:

צרי שיהיה גדול מאחיו בחמשה דברים. תנחומא אות ו', ובתנחומ' הנדפס מכבר אות ד', ונשנה בוי"ר פכ"ו אות ט'. ומובא בילקוט אמור רמז תרל"א בשם התנחומ':

בכח בגבורה כו'. בתנחומא בנוי בכוח בעושר בחכמה ובשנים, ובהערה נ"ב העירותי הן ה' דברים שמנו בעדיות פ"ב מ"ט שהאב זוכה לבנו, ובמשנה אבות פ"ה מ"ח מונה שבע מדות לצדיקים ובמקום בשנים חושב שם הזקנה והשיבה, ונוסף עוד שם והבנים, ובספרא אמור פ"ד, ובתוספתא יומא פ"א, ובירושלמי יומא פ"א ה"ג (דף ל"ט ע"א), במקום ובשנים חשוב ובמראה, ובגמרא בבלית יומא דף י"ח ע"א ליתא בשנים, וחושב רק ד' אין ספק שנשמט מלת "ובמראה":

ומעשה בפינחס. תנחומ' שם וע"ש הערה נ"ד:

וכי אתה מוצא בדוד. תנחומ' שם:
ואיני זז מכבודך לעולם. בתנחומא הגירסא שאיני זז מכבודי לעולם:

פרק כב

זש"ה צדקתך. תנחומ' אמור אות ז', ותנחומא הנדפס מכבר אות ה':
שנאמר וגער פרעה וחילו. הוא כתוב בתהלים קל"ו ט"ו. וכן מובא הכתוב הזה בתנחומא.
אולם יותר נבון להביא הקרא תהומות יכסיומו ועיין שם בהערה נ"ח:
ד"א צדקתך מה ההרים יכולים להזרע כו'. נשנה גם בוי"ר ריש פ' ויקרא, ופסיקתא פסקא שור או כשב דף ע"ג ע"ב:
זש"ה ומותר האדם מן הבהמה אין עד ד"א השני לא נמצא בתנחומא והוא דברי המחבר מדנפשיה:
ד"א שלא יהרהר יצרך. המאמר פה מקוטע ונמצא באריכות התנחומא אות כ', ובנדפס מכבר אות ט"ו, ומובא בילקוט תהלים רמז תת"מ בשם התנחומא:
א"ר חייא בר' אבא. תנחומא שם:
ואחר כך ישבע. בתנחומא גירסא אחרת ע"ש:
ד"א זש"ה כי מקרה בני האדם. תנחומא אמור אות כ"א, ובנדפס מכבר אות ט"ו, ומובא בילקוט קהלת רמז תתקס"ח בשם התנחומא, ולפנינו משונה קצת:
ד"ה זש"ה ועתה ירום. תנחומא אות כ"ב, ונדפס מכבר אות ט"ז, ומובא בילקוט תהלים רמז תש"ז בשם התנחומא:
ד"א למה אמר להקריב שור. תנחומא אות כ"ג, ובנדפס מכבר אות ט"ז, וע"ש איזה שינוים:

פרק כג

זש"ה שמע בני. תנחומא אות כ"ד, ובנדפס מכבר אות י"ז, ונשנה בוי"ר פ"ל אות י"ג ומובא בילקוט אמור רמז תרנ"ב, עיין תנחומא הערה קע"ט:
בוא וראה ארבע מינים האלו כו' אלו בעלי מקרא. בתנחומא אות כ"ה נמצא הדרשא באופן אחר, ועיין בפסיקתא ולקחתם לכם (קפ"ה ע"א), וי"ר פ"ל אות י"ב הדומה קצת למאמר שלפנינו:
ד"א לפי שמראש השנה ועד יום הכיפורים כל העולם נידון. אין זה לשון התנחומא גם איננו לשון הפסיקתא, רק מן והלולב דומה לשרה הוא בתנחומא אות כ"ח, וי"ר פ"ל אות י"ד, ועיין פסיקת ולקחתם לכם הערה קי"ח:
ד"א משלכם ולא מן הגזול. תנחומא אות כ"ו וע"ש בהערה קפ"ד, ובפסיקתא הערה ס"ח:

ולמה הדבר דומה. עיין תנחומא שם, ועיין בפסיקתא שם דף קפ"ב ע"א, ובוי"ר פ"ל אות ו', ומובא המשל בסגנונים שונים:

ד"א זש"ה אז ירננו. תנחומא אות כ"ז, ובנדפס מכבר את י"ח, ופסיקתא שם, ובוי"ר פ"ל אות ב', ובילקוט אמור רמז תרנ"א בשם הפסיקתא:

אלא מי שיצא מאותם השנים באים הכל אצלו. יש לתקן אלא מי שיצא ובאין בידו, ומלת באין היא יונית ופי' ענף תומר [פאלמצווייג] ועיין מה שכתבתי באריכות בתנחומא שם הערה ק"צ:

ממתינין עוד חמשה עשר ימים. צ"ל ארבעה ימים כמו שהוא בתנחומ' שלנו, ובנדפס מכבר הגירסא חמשה ימים, עיין תנחומא הערה קצ"א ואולי גם חמשה ימים נכונה, כי חושב גם יום ראשון של החג, לכן מלת עשר הסגרתי:

ד"א אחר כל החכמה תנחומ' אות כ"ט ובנדפס מכבר אות ב', וי"ר פ"ל אות ט"ו, ומובא בילקוט משלי רמז תתקס"ג בשם וי"ר:

והחכמה והמדע עיין תנחומ' הערב קצ"ד:

ומי הפרש לנו בפירוש. עיין תנחומ' שם הערה ר"א:

ד"א ולקחתם ובי ראשון לשבת. תנחומ' אות ל', ובנדפס מכבר אות כ"ב, ונשנה בפסיקתא פסקא ולקחתם לכם, וע"ש בהערה פ"ד ובוי"ר פ"ל אות ז', ובקה"ר פ"ט פסוק לך אכול בשמחה לחמך, ומובא בילקוט אמור רמז תרנ"א בשם הפסיקתא, ועיין בתנחומ' שם בהערות שלי:

פרק כה

זש"ה אל תיראי א"ר תנחומ' כו. לא מצאתי המקור, ועיין פסיקתא רבתי פכ"א פסקא עשר דברים ד"ה ר' לוי בשם ר' יוחנן משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה ושם הוא בסקגנון אחר:

ד"א זש"ה טובה חכמה. כל המאמר מובא גם בלק"ט:

בוא וראה כי כל שביעי חביב לפני הקב"ה. פסיקת' פיסקא בחדש השביעי (קנ"ד ע"ב), וי"ר פכ"ט אות י"א, ומובא בילקו' שמות רמז רע"ו בשם הפסיקת', ועיין בפסיקת' שם בהערות, ועיין פדר"א פי"ח במאמר שבעה רקיעים ברא הקב"ה, ועיין אבדר"נ פל"ז, ושו"ט מזמור צ"ב אות ב', במ"ר פ"ג אות ח':

כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם (אמור כ"ג י'), וסיפא דקרא שם וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, ועל זה הביא הדרשא זש"ה מה יתרון לאדם בכל עמלו, ובטעות מובא על הכתוב כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם

(בהר כ"ה ב'), וזה שסיים לנכון שנאמר וקצרתם את קצירה וגו', וכן בפסיקת' פסקא העומר מתחלת דבר אל בני ישראל והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, הה"ד מה יתרון וגו', וכן הוא בוי"ר ריש פכ"ח, רק שם הוא דרשא אחרת:

א"ר תנחומא בוא וראה. עיין מאמר הדומה קצת לזה בפסיקת' שם (דף ס"ט ע"א), ובוי"ר שם, ובקה"ר פ' מה יתרון:

אמר ר' לוי. מובא בפסיקת' ובוי"ר שם:

זש"ה נבהל להון איש רע עין כו'. תנחומ' ריש בהר, ובתנחומ' הנדפס מכבר היה חסר ההתחלה, ונוסף מן המדפיס ממנטובה, ועין תנחומ' הערה א':

ד"א מי היה זה עפרון. תנחומ' שם, ונשנה בב"ר פנ"ח אות ז', ועיין פסיקת' דר"ב פסקא עשר תעשר דף צ"ה ע"א, ושם בהערה ב', וציינתי שם כל המקומות אשר נשנה המאמר הזה:

אמר ר' אבא בר כהנא, בתנחומ' בן מאמא ע"ש בהערה ג':

ד"א זה המלוה בריבית. שם שם:

ד"א אלו סוחרי שביעית. שם שם:

ד"א מה כתיב למעלה מן הענין. תנחומ' אות ב', ותנחומ', הנדפס מכבר אות א':

שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי. בתנחומ' מובא הכתוב וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך (ויקרא כ"ה ל"ט), והיא יותר מיושרת:

תפוס בידו. תנחומ' שם:

יד גר. תנחומ' שם:

לא תהיו מונין איש לאחר. כל המאמר הוא בתנחומ' אות ג', ובנדפס מכבר אות א':

שלא אצטרך ואמכור אתכם לעמים. עיין תנחומ' נוסחא אחרת, וע"ש בהערה ח':

א"ר שמואל בר נחמן. תנחומ' שם:

אמר הקב"ה כשם שמכרתי. תנחומ' אות ד', ותנחומ' הנדפס מכבר אות א':

ד"א כי ימוך זש"ה אל תגזול דל. תנחומ' אות ה', ובנדפס מכבר אות ב', ומובא בילקוט משלי רמז תתק"ס בשם התנחומ':

וכי יש לדל כלום. עין תנחומ' הערה ט"ו:

שנאמר עני ורש. פה חסר, עיין תנחומ' ובהערה י"ז:

ד"א שבעה שמות. תנחומ' אות ו', ובנדפס מכבר אות ג', ועיין בתנחומ' בהערה י"ח:

ד"א זש"ה פעמים רבות יצילם. תנחומ' אות ז' ובתנחומ' הנדפס מכבר אות ג':

שנאמר וימכרם ה' ביד עגלון וגו' זה לא נמצא בקרא, עיין תנחומ' הערב י"ט, כי בכ"י רומי וכ"י רחם אחר הסיום ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה', הביא מה כתיב וימכרם ה' ביד עגלון, וזה לא נמצא בקרא, ואולי צ"ל ויחזק ה' את עגלון (שופטים שם):
ד"א פעמים רבות יצילם מדבר בבני אדם. תנחומ' אות ג', ובנדפס מכבר אות ג':
ד"א מי היה זה, זה היה בועז. תנחומ' שם, ושם הוא מאמר אחד עם מה שלפניו, והמלות ד"א ליתא:
אימתי בשעה שמכשרה נעמי השדה. עיין בתנומ' כי המחבר השמיט איזה דברים:
ד"א וכי ימוך אחיך אלו ישראל. תנחומ' שם סוף בהר:
מי גרם לאחיכם לצאת בגולה. כל המאמר עד סופו מובא בלקח טוב סוף פרשה בהר:

פרק כו

זש"ה מוסר ה' בני אל תמאס. לא מצאתי המקור, ומן והקב"ה אינו מתאווה מישראל הוא בספרא ריש בחוקותי, ומובא בלק"ט:
ד"א אני כך יעצתי אתכם. תנחומ', ותנחומ' הנדפס מכבר בחקותי אות ב'. ומובא בילקוט הושע רמז תקכ"ז בשם התנחומ':
ד"א זש"ה חכמות בחוץ תרונה. תנחומ' אות ד', ובנדפס מכבר אות ג', ומובא בילקוט משלי רמז תתק"ל בשם התנחו':
פעם אחת מצא ר' שמואל בר נחמן. בתנחומ' הגירס' שאל ר' שמואל בר נחמן:
את ר' נתן ברבי אליעזר. בתנחומ' את ר' יונתן בן אלעזר, אולם בתנחומ' כ"י רומי ובילקוט שם הגירס' את ר' יוחנן בן אלעזר, ובתנחומ' הערה ט' יש לתקן במקום אמר צ"ל את:
יודע את לקרות. בתנחומ' שלנו בטעות אין אתה יודע לקרות יש למחוק מלת "אין":
ד"א בראש הומיות בראש מות. תנחוח' שם ושם:
ד"א אם בחוקותי תלכו מה כתיב שם. תנחומ' אות ה', ותנחומ' הנדפס מכבר אות ג':
א"ר אמי. כ"ה בתנחומ' הנדפס מכבר, ובתנחומ' שלנו א"ר שמואל בר אבא, וע"ש בהערה ט"ז שהעירותי שיש לתקן א"ר שמואל בר אמי ונשמטו בנדפס מכבר המלות "שמואל" "בר":
ברביעיות. ספרא בחקותי פרק א', ובגמ' תענית כ"ג רע"א בעתם בלילי רביעית, וע"ש בפירש"י:
ד"א בעתם בלילות. בספרא הוא קצת בסגנון אחר, ובלק"ט מובא כמו שהוא לפנינו:
ד"א לא גשמי כל הארצות עיין בספרא הוא בסגנון אחר, ובלק"ט מובא כמו שהוא לפנינו:
ד"א ומעשה היה. ספרא שם, ותענית כ"ג ע"א, ולק"ט:

כמה גרמו מעשים טובים. בספרא ובגמ' להודיע כמה חטא גורם:
ונתנה הארץ יבולה, כסדר שניתנה בבריאת העולם כל המאמרים מכאן ואילך מובא בלק"ט ובספרא הלשון משונה ע"ש:
שהיה בכל חדש עושה פרי. בספרא בו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות:
שתהיו עוסקין בדיש. ספרא ולק"ט:
לא שיאכל אדם. ספרא ולק"ט:
שתהיו יושבין לבטח בארץ ובחו"ל. וכן מובא בלק"ט, אולם בספרא נאמר בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח חוצה לה, לכן יש לתקן ולא בחוץ לארץ:
מלמד שהשלום שקול כנגד הכל. ספרא, ולק"ט, ורש"י, וילקוט:
שלא תראו לא מפני החיה. ספרא פרק ב':
לא שתהרגו. ספרא שם:
והחמשה יהיו חלשים. ספרא שם:
חשבון רב יש לי עמכם. עיין ספרא ושם הוא בסגנון אחר:
מלמד כו' שיהיו הגרנות כו'. ספרא פרק ג', ולק"ט:
זה בית המקדש כו' משאני גואל כו'. ספרא שם ולק"ט:
לעתיד לבא כו'. שיהיה מוראי עליכם. זה ליתא בספרא לפנינו, ומובא גם בלק"ט:
לא למדים ולא עושים. ספרא ולק"ט:
לא דייכם כו'. ספרא ולק"ט:
באף אני בא עליכם. ספרא פרק ד', ולקח טוב:
ואיזו זו הדבר. בספרא ובלק"ט ורש"י ואיזו זו מכת מותן, ובתוס' על התורה כתבו מותן לשון המתנה תוחלת ממושכה מצפה לרפואה ואינה באה:
כנגד הבנים והבנות כו'. ספרא ולק"ט:
משל למלך. ספרא ולק"ט:
אחר כל זה יהי' המות וכו'. ספרא ולק"ט:
רבי אליעזר אומר ספרא פרק ה' ולק"ט:
עד שהוא מעיד בהם. ר' אליעזר דורש עד כמו עד ור' יהושע דורש כמו עוד:
פירוש שבע עבירות כו'. כן מובא בלק"ט, ועיין בפי' הראב"ד לספרא שמפרש באופן אחר:
שהם כתובים בשבע אף. אבל לא כסדר הפסוקים ע"ש, ועיין בהראב"ד בספרא שם, ועיין רש"י בחקותי כ"ו ל"א:
זה בית המקדש. ספרא ולק"ט:

ר"ע אומר. שם ושם:
כלומר עשיתם דרכי בעולם עראי. בלקח טוב מובא כן אם תלכו עמי קרי לשון קשוי, ד"א לשון מקרה כלומר עשיתם דיני עראי באולם ולא עשיתם אותם קבע ע"כ, ובספרא פרק ה' אית אתם עשיתם את דיני עריי בעולם אף אני אעשה אתכם עריי בעולם:
שאפילו חיה שאין דרכה להזיק תהא מזקת. כן מובא גם בלק"ט, ובספרא הוא בסגנון אחר:
אלו הקטנים כו'. וכן המאמרים שלאחריהם הוא בספרא ספ"ה והתחלת פ"ו, ובלק"ט:
מפני המצור. וכן מובא בלק"ט: ובספרא איתי מפני המצודה:
וכמעשה בדואג בן יוסף בבית שני. מפורש בספרא פרק ו' אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו כו', ועיין גם יומ' ל"ח ע"ב, ואיכה רבה פ"א ד"ה מעשה בדואג בן יוסף, ופ"ב פסוק ראה ה' והביטה את תאכלנה:
להביא בנים. ספרא פרק ו':
לרבות דרכים וכפר ים. בספרא לרבות הכרכין והמחוזות:
לרבות בתי כנסיות. ספרא שם:
שלא יהיו ישראל גולים ממנה. כן מובא גם בלק"ט, אבל בספרא מובא בסגנון אחר זו מדה טובה שלא יהו ישראל אומרי הואיל וגלינו מארצינו עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח כו', וכן מובא ברש"י על התורה:
שלא תהיו רואים זה את זה. ספרא שם ולק"ט, ועיין רש"י על התורה:
שכל אדם מכם לא יוכל לחזור לביתו. בלק"ט הביא וז"ל לפי שכל אדם שחוזר מהרה לביתו כאילו אין ביתו חרב, אלא מפני אורך הגלות נחשבו עריהם חרבה וארצם שממה, ועיין בספרא ריש פרק ז', ושם הלשון נשתנה, ועיין ברש"י על התורה:
זו אומה. ספרא פרק ז', ולק"ט:
כמעשה שהיה בימי ר' יהושע בן יהוצדק. בספרא הגירס' ר"י בן קרחה, ובילקוט רמז תרע"ה בשם ת"כ הביא הגירס' ר' יהושע בן יהודה, וכן הביא הלק"ט:
בעון אחיו. ספרא סנהדרין כ"ו ע"א, ולק"ט, ורש"י על התורה:
זו שער. ספרא ולק"ט:
אין אבידה אלא גלות. ספרא פרק ח', ולק"ט, והסיים שנאמר תעיתי מובא בלק"ט וליתא בספרא:
כענין שנאמר אכלני וגו'. בלק"ט סיים ואינה אכילה לגמרי אף כאן אינה אכילה לגמרי:
מלמד שבזמן כו'. ספרא, סנהדרין כ"ז ע"ב, ורש"י על התורה:
לצד התשובה כו'. ספרא לק"ט:

יעקוב מלא, עיין רש"י על התורה שהביא בחמשה מקומות נכתב מלא כו', ועיין מזרחי, ואולי היה כתוב פה כל הלשון שהביא רש"י:
כדאי הוא יעקב. עיין ספרא כדאי לכל אחד ואחד שיתלה לעולם בגינו, וכן מובא בוי"ר פל"ו אות ה', ובלק"ט מ ובא כמו שהוא לפנינו:
ביצחק לא נאמר זכירה. ספרא, וי"ר שם, ולק"ט:
וביעקב לא נאמר אף. ספרא וי"ר ולק"ט:
ולמה פתח ביעקב. עיין ספרא שם, וי"ר שם בסגנון אחר, ובלק"ט מובא כמו לפנינו:
ומנין לרבות את האמהות. ספרא וי"ר ולק"ט:
כמה קשה אבק של שביעית. כן מובא בלק"ט, ולית' בספרא:
זה עון המדבר אף לרבות עון בעל פעור. בספרא הגירס' זאת זו עונה של מדבר, גם זאת זו עונה של בעל פעור, ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי, ובלק"ט הגירס' ואף גם זאת עון המדבר, אף לרבות עון בעל פעור, גם לרבות עון האמורי:
וכי מה נשתייר להם. ספרא שם פרק ח', וילקוט ולק"ט:
אלא לא מאסתים בימי כשדים. בספרא הגירס' בימי אספסיינוס, ועיין מגילה י"א ע"א, ובלק"ט מובא כמו לפנינו:
מלמד שהברית כרותה לשבטים. ספרא שם, והסיום ברית הוא לישראל לית' שם, ומובא בלק"ט:
חוקים אלו המדרשות ספרא ולק"ט:
והתורות אלו התורות הנאמרות בתורת כהנים. עיין בספרא, וכאשר לפנינו מובא גם בלק"ט:
מלמד שניתנה התורה כו'. ספרא ולקח טוב:

פרק כז

זש"ה כי מי בשחק יערוך לך. תנחומ' בחוקותי אות ו', ונדפס מכבר אות ד', ומובא בילקו' תהלים רמז תת"ס בשם התנחומ', והציון על כי מי בשחק מוסב גם על זה, רק המאמר הראשון הוא בתנחומ' אמור אות כ', ומן אמר הקב"ה הוא מתנחומ' בחקותי:
והדליק בתוכה שני פנסין. היא כגירסת כ"י רומי. עיין תנחומ' הערה כ"ו:
אותו עבדוהו. בתנחומ' אני קורא אותו אגוסטה, והוא תואר הכבוד של מלכי רומי:
ר"א בשעה שביקש הקב"ה. תנחומ' שם:
ד"א זש"ה פרי צדיק. תנחומ' אות ז', ובנדפס מכבר אות ה', ומובא בילקוט שופטים רמז ס"ז בשם התנחומ':
ואם יהיה אדם צדיק. עיין תנחומ' הערה ל':

וכל כך למה. עיין תנחומ' הערה ל"ז, וכאן הוא כמו בתנחומ' הנדפס מכבר:
וכיון שבקש להקריב אותה. כ"ה בתנחומ' הנדפס מכבר גם בכ"י רומי, עיין הערה מ"א:
שנים עשר זכרים ונקבה אחת, כ"ה בתנחומ' כ"י רומי עיין שם העה מ"ב:
א"ר לוי בן ברכי' . עיין תנחומ' הערה מ"ד.
ד"א איש כי יפליא. האומות אומרים. תנחומ' אות ח', ובנדפס מכבר אות ו':

במדבר

פרק א

ד"א אנכי א' שהוא אחד בעולמו. דורש אנכי נוטריקון. וכן הביא לעיל שמות כ"ב:
ומכאן למדנו שאין מוקדם ומאוחר בתורה ה"מ בשני עניינים כו'. פסחים דף ו' ע"ב, וע"ש בפירש"י:
לפי שהם תקרתו של עולם כו'. תנחומ' הנדפס מכבר שמות אות ג', ותנחומא שלנו שמות אות ה', ושמ"ר פ"א, ועיין תנחומא הערה כ"ז, ומובא בערוך ערך קר ד' בשם הילמדנו:
שנאמר ישראל מקוראי. ודרשו מלשון קורה:
התקרה הזאת. עיין תנחומא הערה כ"ח:
אלה שמות האנשים ניתנו להדרש כו'. זה מובא בפענח רזא ולא גלה המקור:
שירד לנחשול של ים תחלה בטרם שנבקע. סוטה ל"ז, וכן במ"ר פי"ג אות ז':
כמו שמצינו נשכות לשכות. ר"ל כי בנחמי' י"ב מ"ד נאמר אנשים על הנשכות והוא כמו על הלשכות וכן עוד שם י"ג ז' נשכה בחצרי בית האלהים והוא כמו לשכה:
נילוס נינוס. וכן מובא בפענח רזא. ונעלם ממני כוונתו:
אמר הקב"ה עמי היה שכבש את יצרו לעשות רצוני. בפענח רזא הביא וז"ל אלי שמע על שם ארונו של יוסף שהיו נושאין אותו אצל הארון שזהו בן עמי הוד כלומר עמי הודו, שהודו של הש"י שהוא ארונו הולכת עמי. וזה אלי שמע ששמע אלי וציוה עמי הודו:
ומה שכרו גמלו האל בפענח רזא הוא בסגנון אחר:
ומתרגמינן וכימי עולמיך תוקפך. כן הוא בת"א, ולפנינו כיומי עלמתך תוקפך:
ולמה למ"ד אחרונה של גלגלת של שבט שמעון שונה שאינה מוזיינת כשאר אותיות משום מעשה זמרי. ועיין בבעל הטורים ובמנחת שי:
לא נמנו הלוים בכל ישראל, למה שהם לגיון מלך. מובא ברש"י על התורה, וגם ד"א לפי שכל המוניים מובא ברש"י שם:

פרק ב

מלמד שכל שבט ושבט היה לו סימן לאב השבט כו' שבט ראובן אות שלו מצוייר דודאים. לא מצאתי המקור, ואולי הוא מילמדנו, ובמדרש במ"ר פ"ב אות ז' הביא סימנים היה לכל נשיא ונשיא מפה וצבע כו', והביא ג"כ איך היה מצויר עליו, ויש שינויים אצל ישששכר, לפנינו הביא חמור מצוייר ובמדרש במ"ר מצוייר עליו שמש וירח, גם זבולון לפנינו מצוייר כמו בית, ובמדרש מצוייר עליו ספינה, על שם זבולן לחוף ימים ישכון, גד לפנינו מצוייר עליו הרבה צורות אנשים מזויינים שהולכים למלחמה, ובמדרש מצוייר עליו מחנה. גם מובאים במדרש בסדר אחר, וברבינו בחיי מובא כמו שהוא במדרש:

וכשם שהיו אותיות לבל שבט ושבט כו' 'איי' ראשי שמות האבות. זה לא נמצא בשם מדרש:

ובהעלות הענן, אין זה לשון הכתוב:

ה' מנין אותיותיו עולין כ"ו. בודאי היה כותב היי"א:

אמר משה לפני הקב"ה. תנחומא במדבר אות י"ב, ובנדפס מכבר אות י"ב, ומובא בילקוט במדבר רמז תרפ"ה, והוא מהתנחומא, ונשנה במדרש במ"ר פ"ב אות ח', ועיין תנחומא הערה ק"ב, ועיין רש" במדבר ב' ב', וסיים כדאיתא בתנחומא בפרשה זו:

מהו מנגד. עיין תנחומא אות ט"ז מהו מנגד א"ר יצחק מרחוק מיל, אמר הקב"ה יהיו ישראל רחוקים מן הארון אלפים אמה, שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה כו', ועיין במ"ר פ"ב אות ט', וברש"י על התורה:

דילפינן מנגד מן הנגד. עיין ב"ר מנין דהאי מנגד ברחוק מיל הוא ילפינן מנגד מנגד, כתיב הכא מנגד סביב לאהל מועד יחנו, וכתיב להלן ותלך ותשב לה מנגד הרחק וגו' מה להלן מיל אף כאן מיל כו':

ולמה חנה דגל מחנה יהודה מן המזרח כו' ולמה דגל מחנה ראובן תימנה כו', עיין פדר"א פ"ג, ופסיקתא רבתי ספמ"ו, ומדרש כונן, ומדרש במ"ר פ"ב אות י', בהרחבת דברים.

פרק ג

ד"א למה נתייחסו. סנהדרן י"ט ע"ב, ורש"י עה"ת, ועיין במ"ר פ"ב אות כ"ב:

על הקריבה מתו ולא על ההקרבה. ספרא ריש אחרי, ועיין וי"ר פ"ב אות ח', במ"ר פ"ב אות כ"ג ובמ"כ שם:

מן המזבח הביאו האש. עיין ספרא ריש שמיני על הכתוב ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם:

לפי שנדב ואביהו שחוצים היו. וי"ר פ"כ אות י', פסיקתא דר"כ אחרי (קע"ב ע"ב), וע"ש הערה ק"ה:

אבל אם היו בנים לנדב ואביהו. וי"ר פ"כ אות י"א, פסיקתא שם (קע"ג ע"ב):
בחיי אהרן אביהם. וי"ר שם, ופסיקתא דר"כ שם, במ"ר פ"ב אות כ"ו:
ולמה נקוד על אהרן בכורות ד' ע"א:
אירע טומאה באהרן. וי"ר פ"כ אות י"א, ופסיקתא שם, ובמ"ר שם, ופי' דקשה איך יתכן ששימשו אלעזר ואיתמר בכהונה גדולה בחיי אביהם, ועל זה השיב אירע טומאה כו':
את מוצא בפרטן. בכורות ה' ע"א, וע"ש בפירש"י:
מכאן את למד שלא נתנו הלוים בכור בהמתם. עיין בכורות דף ד' ע"א, במ"ר פ"ד אות ח':
אמר משה רבינו כו' לקח עשרים ושנים אלף פתקין. סנהדרין י"ז ע"א, ולק"ט, ורש"י עה"ת, ועיין ירושלמי סנהדרין סוף פ"א דף י"ט ע"ג, ובמ"ר פ"ד אות ג', ותנחומא במדבר אות כ"ה, וע"ש בהערות שלי:
ועוד לקח רע"ג פתקין חלקין בלא כתיבה. בכל המקומות הנ"ל אית' וכתב בהם חמשה סלעים:
ומהו קלפי כמו ארגז קטן. המלה יונית ופי' (אורנע):
ולמה נענשו ישראל כו'. לפי שהם מכרו בכורה של רחל. פסיקתא דר"כ שקלים (י"ט ע"ב), ובמ"ר פ"ד אות י':

פרק ד

אלו דפוס של לחם. מנחות צ"ז ע"א וע"ש צ"ד ע"ב, ורש"י על התורה שמות כ"ה כ"ט:
אלו בזיכי לבונה. שם שם:
המנקיות. אלו חצאי קנים כו' כדי שלא יתעפשו. קשות אלו סניפין כו' שלא תשבר. וכן הוא בגמ' מנחות דף צ"ז ע"ב קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו קנים, ורש"י על התורה תרומה כ"ה כ"ט הביא להיפך קשותיו הן כמין חצאי קנים ומנקיותיו הן סניפין. ועיין מה שהעיר הרבה החכם הגדול מהר"א בערלינר שהביא בפירוש רב האיי גאון לטהרות הביא במס' מכשירין (הוא בדף 38) וז"ל דקא גרסינן במנחות ומנקיותיו אלו סניפין קשותיו אלו קנים אולם יש להעיר כי בקרא בשמות כ"ה כ"ט נאמר בתחלה קשותיו ואח"כ מנקיותיו. לכן יש לתקן בדברי רה"ג קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו קנים. ומתאים עם הגירס' שבגמ' שלפנינו, ור"י שם הביא וז"ל ויש מחכמי ישראל אומרים קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר, ומנקיותיו אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש, והוא כמו שהביא המחבר וכמו שהוא בגמ', ולא אדע אל מי כוון במה שהביא ויש מחכמי ישראל, ואולי צ"ל ברש"י ויש מחכמי ארץ ישראל וכוון

אל איזה ספר מאגדת ארץ ישראל, ואולי היה לפניו בירושלמי, ועיין בתוס' מנחות צ"ו ע"ב ד"ה לא:

היו כופין עליו פסכתר. מובא ברש"י, ועיין ת"כ ריש צו:

אמרו עליו על אלעזר שהיה מוטל עליו טורח גדול. עיין רש"י על התורה על ופקודת אלעזר שהוא ממונה עליהם לשאת אותה שמן וקטורת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז בעת הנייתן, ועיין רש"י שבת צ"ב ע"א במשנה שהביא וז"ל ובשם רבינו יצחק בר יהודה מצאתי שאמר בשם רב האיי שמפרש בהש"ס ירושלמי ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה כו'. והוא בירושלמי שבת פ"י ה"ג (דף י"ב ע"ג) ואולי למאמר הזה מרש"י שבת כוון הרמב"ן במדבר על ופקודת אלעזר שהביא ועל דעת הירושלמי הכתוב בפירש"י שהוא נושא אותם יהי' משא גדול כו':

כשהיו מכניסים הכלים לנרתיק שלהם. יומ' נ"ד ע"א:

ד"א כבלע שאם היו רואים בהם כבלע של עין מיד היו מתים. במדרש במ"ר פ"ה אות ט' מהו כבלע אמר ר' לוי אם רואין בארון כבלע הזה שהוא נופל מן העין מיד הם מתים ע"כ. והעפעף נקרא בלע על שמבלע ומכסה את העין:

איזו היא עבודת עבודה זו שירה כו'. ערכין י"א ע"א, ורש"י עה"ת, ולק"ט:

פרק ה

את מוצא בפרשה זו שלשה טמאים. עיין רש"י על התורה וסיים וכל זה דרשו שרבותינו מן המקראות במס' פסחים [דף ס"ז ע"א], ועיין גם בספרי נשא פיסקא א' על הכתוב ולא יטמאו את מחניהם מכאן אמרו ג' מתנות הם כו', וכן במ"ר פ"ז אות ח', ועיין זבחים דף קט"ז:

ללמדך שענין טומאה שוין בו גדולים וקטנים. ספרי שם, ובמ"ר פ"ז אות ח':

מכאן אתה למד שהשוה הכתוב, ספרי פסקא ב', ופסחים מ"ג סע"א, ובמ"ר פ"ח אות ה':

וכי יש לך אדם מישראל שאין לו גואלים. עיין ספרי פיסקא ד' וב"ק ק"ט ע"ב, סנהדרין ס"ח ע"ב, ורש" עה"ת:

זו מעשר של בהמה. ספרי פיסקא ו':

ד"א מדבר בתרומה ובמעשר ראשון. עיין ספרי שם:

לכך נסמכה פרשת סוטה למתנות כהונה. עיין ברכות ס"ג ע"א אמר ר' יוחנן למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינן נותנן לכהן סוף נצרך לכהן ע"י אשתו שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש

איש כי תשטה אשתו כו', וכן מובא ברש"י על התורה, וז"ל מה כתוב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה:

מפני שאין אשה מזנה. בתנחומ' נשא אות ז' שנו רבותינו אין המנאפים מנאפין עד שתכנס בהם רוח של שטות שנאמר איש איש כי תשטה אשתו, ומובא ברש"י על התורה, ובילקוט נשא רמז תש"ה, וכן במדרש במ"ר פ"ט סוף אות ו' הביא השטה כתיב בשי"ן לומר שאינה מזנה עד שיכנס בה השטות:

צריכה שני עדם ספרי נשא פיסקא ז':

שלא נאנסה כמו ותפשה ושכב עמה. וכן הביא רש"י על התורה, ובספרא שם והיא לא נתפשה להוציא את האנוסה:

ולמה מביא עליה קמח שעורים. ספרי פיסקא ח', סוטה דף י"ד ע"א במשנה, ותנחומ' נשא אות ה', ובנדפס מכבר אות ג', ורש"י על התורה, וילקוט נשא רמז תש"ה, והציון תנחומ' ברמז שלפניו מוסב גם על זה, ועיין תנחומ' שם הערה מ"א:

ולמה היו משקה אותה מן הכיור. בספרי פיסקא י' אין מים קדושים אלא שקידש בכלי ואלו הם מי כיור, ועיין סוטה ט"ו ע"ב במשנה היה מביא פילי של חרס ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור, כתב רש"י מן הכיור, דכתיב מים קדושים (במדבר ה':י"ז), ואין קדושים אלא שנתקדשו בכלי, הכי תניא בספרי ע"ש: וכוון למאמר שבאתי וכן בפי' התורה כתב מים קדושים שקדשו בכיור:

לפי שהכיור לא נעשה אלא מן מראות הנחושת. גם רש"י הביא וז"ל לפי שנעשה מנחושת מראות הצובאות וזו פרשה מדרכיהם שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו, ועיין רש"י ויקהל (ל"ח ח'), וסיים שם כך דרש רבי תנחומא, ובתנחומ' לפנינו לא נמצא ועיין בתנחומ' הנדפס מכבר פקודי אות ט' שהוסיף המדפיס ממנטובה:

ולמה בכלי חרס לפי שהיתה משקה לנואף. סוטה ט' ע"א, ובמ"ר פ"ט אות ט"ו, ורש"י על התורה:

ולמה הוא נותן עפר לתוך המים. עיין דרשא אחרת במדרש במ"ר שם, ובגמ' סוטה דף י"ז ע"א:

ד"א לפי שאדם נברא מעפר וממים לכך נידונה בעפר ובמים. יש לתקן לפי שהאדם נברא מעפר והיא ממים, כמו שהוא לנכון בתנחומ' נשא אות ה' הוא נברא מן העפר והיא נוצרה מן המים לפיכך היתה נבדקת במים ובעפר אם טהורה היא כברייתה או

לאו, ועיין מה שהעירותי בהערה מ"ד, וכן במדרש רבמ"ר פ"ט אות ט"ו למה היו בודקין במים ובעפר לפי שהאדם נברא מן העפר והיא נוצרה במים, לכך היא נבדקת במים ובעפר אם טהורה כברייתה:

לכך היה הכהן מבזה אותה שהיה מגלה אשה. עיין ספרי פיסקא י"א, וכתובות ע"ב ע"א, ורש"י על התורה, ועיין ברש"י בגמ' כתובות שם:

מכאן שפותחין בדיני נפשות בזכות. סנהדרין ל"ג, ורש"י עה"ת:

ד"א מגיד שפותח לה בזכות אומרים לה כו'. ספרי פיסקא י"ב, משנה סוטה ז' ע"א:

ר' ישמעאל אומר. ספרי פיסקא י"ב, במ"ר פ"ט אות י"ז:

שיהיו כולן מקללין בה. ספרי פיסקא י"ח, וכן מובא ברש"י יתן ה' אותך לאלה שיהיו הכל מקללין ביך יבואך בדרך שבא לפלונית: ולשבועה שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית, וכה"א והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעין בפורענותן של רשעים:

ולמה הקדים ירך לבטן. מובא ברש"י על התורה, ועיין משנה סוטה ח' ע"ב, ושם ט' ע"ב: שאם היתה עקרה. ספרי פסקא י"ט, וסוטה דף כ"ו ע"א, לדעת ר"ע ור' ישמעאל, וכן ירושלמי פ"ג ה"ג (דף י"ח ע"ד), במ"ר פ"ט אות כ"ה, ורש"י על התורה:

שלא יאמר הבעל. עיין במ"ר פ"ט אות מ"ג:

ד"א בזמן שהאיש. ספרי פיסקא כ"א:

פרק ו

ולמה סמך. סוטה ב' ע"א, ורש"י על התורה:

מי שיודע להפלאות. ספרי פיסקא כ"ב:

אלו הגרעונים שבתוך הענב וזג זו הקליפה כמו ששנינו זוג של בהמה. משנה נזיר ל"ד ע"ב והוא כדעת ר' יוסי, וכן הוא בספרי שם, ובמדרש במ"ר פ"י אות ט':

כמו ששנינו זוג של בהמה. במשנה שם שלא תטעה כזוג של בהמה וע"ש בתוס':

סתם נזירות שלשים יום כו'. ספרי פיסקא כ"ה, במ"ר פ"י אות י':

וכי באיזה נפש חטא. ספרי פיסקא ל':

לפי שהי' השיער קדוש לכך שרפו תחת הסיר. נזיר מ"ה ע"ב, ורש"י על התורה:

שהיה הזרוע מתבשל עם האיל. ספרי פיסקא ל"ו, ועיין חולין צ"ח ע"ב:

שאם נדר נזירות כו', ספרי פיסקא ל"ח, ורש"י עה"ת:

למה נסמכה פרשת כהן מברך. תענית כ"ו ע"ב:

אין לי אלא ברכה לישראל חולין מ"ט ע"א:

מלמד שאין הכהנים רשאין לישא כפיהם וכו'. בספרי פיסקא ל"ט מנין שהחזן צריך לומר להם אמרו ת"ל אמור להם, ובמדרש במ"ר פי"א אות ד' אמור להם מכאן שהחזן צריך לומר להם שיאמרו, ועיין סוטה ל"ח ע"א:

בברכות האמורות בתורה. ספרי פיסקא מ', והפסוקים מובאים שלא כסדר, והכתוב ברוך תהיה הוא מוקדם, ועיין גם בספרי ובמ"ר שם:

שיתן לו מאור פנים בתורה. ספרי פיסקא מ"א, ובמ"ר פי"א אות ה':

ויחנך בבנים שנאמר אלהים יחנך בני ואומר אלהים יחננו. במדרש במ"ר פי"א אות ו' ד"א ויחנך יחון אותך בבנים כמה דתימא הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ואומר אלהים יחנך בני, דא ויחנך כמה דתימא אלהים יחננו ויברכנו:

שיקבל תפלתך ברצון. ספרי פיסקא מ"ב, ובמ"ר פי"א אות ז':

כתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים וכתוב אחד אומר ישא ה' פניו. ספרי פיסקא מ"ב, ותנחומ' נשא אות י"ח, במ"ר פי"א אות ז', ומדרש שמואל פ"ז, ומה שהובא פה כאן ביחיד כאן בציבור לית' שם:

פרק ז

ולמה כתוב תחלה ברכת כהנים ואח"כ הקמת המשכן משל למלך וכו'. מובא בפסיקת' רבתי פ"ה פסקא ויהי ביום כלות משה ד"א ויהי ביום כלות משה מה כתיב למעלה מן הענין ברכת כהנים יברכך ה' א"ר יהושע דסבנין למה הדבר דומה כו', והובא במדרש במ"ר פי"ב אות ד', ונובע מן הפסיקת' רבתי, והמדפיס מן מנטובה הוסיף אל התנחומ' הנדפס מכבר בפרשת נשא מאמרים גדולים [עיין מבוא צד פ"ז] והוסיף גם אות י"ז, ולקח מן הרבתי ע"ש במבוא:

ובמעשה המשכן נישואין היה ועל זה נאמר צאינה וראינה. עיין פסיקת' דר"כ פ"א פיסקא ויהיה ביום כלות ובהערה מ"ב, גם בהערה פ"ו פ"ז:

מטקוסאות היו שלא היו חסרים כלום. ספרי נשא פיסק' מ"ה, במ"ר פי"ב אות י"ז, ועיין מה שהעירותי בפסיקת' פיסקא ויהיה ביום כלות הערה קמ"ג:

לפני המשכן הקריבום שלא רצה משה לקבלם. ספרי פיסקא מ"ה, במ"ר פי"ב אות י"ח, ורש"י עה"ת:

ועדיין לא היה משה יודע. ספרי פיסקא מ"ז, במ"ר פי"ב אות כ"א, ורש"י עה"ת:

לים כתיב. אין הכוונה כי בקרא כתיב לים חסר וי"ו רק קרי ביה לים:

לאותו שקדש שמי תחלה שירד תחלה בים. עיין סוטה ל"ו סע"ב ול"ז ע"א, ועיין במ"ר סוף פי"ב, ופי"ג אות ז', למה נקרא שמו נחשון:

ראש חדש ניסן היה ואחד בשבת היה. שבת פ"ז ע"ב, סדר עולם פ"ז, פסיקת' רבתי פ"ז פיסקא ויהי המקריב, במ"ר פי"ג אות ו':

ולמה נאמר בכולם קרבנו ובנחשון שהיה ראשון נאמר וקרבנו כאלו הוא כופל לאחרים שהוא לכל אחד ואחד ראשון. מבואר יותר בפסיקת' רבתי סו, פ"ז פיזקא ויהי המקריב, ובמ"ר פי"ג אות ח', אמר ר' חלבו בכל השבטים כתיב קרבנו ובנשיא יהודה כתיב וקרבנו אתמהה הוא הקריב ראשון ואמר וקרבנו, לא היה צריך לומר כן אלא הראשון קרבנו והאחרונים וקרבנו למה כן, א"ר ברכי' הכהן ברבי בשביל יהודה שהקריב ראשון שאם בא להתגאות על אחיו ולומר אני מכובד מכם שאני הקרבתי תחלה הם משיבים אותו ואומרים לו אתה הוא שהקרבת אחרון לכך כתיב וקרבנו, עשה אותך טפלה לאחיך, ועיין חזית פ"ד פסוק כלך יפה:

א"ר פנחס בן יאיר בנתנאל בן צוער השיא לנשיאים העצה הזו. רש"י בפירושו על התורה נשא ז' י"ח הביא כל המאמר, וכתב וביסודו של ר' משה הדרשן מצאתי אמר ר' פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו כו', ואחר כך סיים בסוף פסוק כ "ג "עד כאן ביסודו של ר' משה הדרשן" ומה שהביא המחבר "א"ר פנחס בן יאיר" אין ספק אצלי שהיה לפניו מדרש אחד אשר מתייחס לר' פנחס בן יאיר, והיה גם לפני המסדר מן מדרש במ"ר והביא איזה מאמרים בשמו, כמו נשא פי"ג אות י', ד"א וקרבנו א"ר פנחס בן יאיר למה בכל קרבנות הנשיאים כתיב קרבנו עתדים חסר ובנחשון כתיב וקרבנו עתודים מלאים. וקרבנו למה וי"ו כנגד וי"ו דברים שנתחדשו באותו היום. והמאמר הזה נמצא בקצת שינויים במדרש תדשא פרק י', וכן עוד שם במדרש במ"ר פי"ג אות ט"ז הקריב את קרבנו א"ר פנחס בן יאיר למה הוסיף הקרב וחסר יו"ד אלא כנגד פרה אדומה כו', והוא ג"כ במדרש תדשא פי. וכן במדרש במ"ר פי"ד אות י"ב ר' פנחס בן יאיר אמר כנגד הדורות שהיו מאדם הראשון ועד המשכן כו' לפנינו במדרש תדשא פ"י נמצא רק התחלת המאמר קרבנו קערת כסף היא נעשית כנגד אדם הראשון וכל השאר חסר, עוד שם א"ר פנחס שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם שבעים פסוקים הנחש והמן וכו' לתכלית שבעים נתלה על חמשים, והוא ג"כ במדרש תדשא פ"י, ונמצא עוד במדרש במ"ר דרשות אשר אין ספק שנובעים מן המדרש תדשא וסר לפנינו במדרש תדשא אשר הוציא לאור ידידי הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק בבית המדרש ח"ג וע"ש בהקדמתו, ובמאמר הזה אשר לפנינו ואשר הביא רש"י בשמו נמצא ג"כ איזה דרשות במדרש תדשא ואיזה מהם מובאים במדרש במ"ר כמו כנגד אדם הראשון שחשבון אותיותיו של קערת כסף עולה בגימטרי' תתק"ל ולפנינו במדרש תדשא נמצא רק התחלת המאמר והיא נעשית

כנגד אדם הראשון והשאר חסר. ועיין במ"ר פי"ד ריש אות ב' מבואר באורך: עוד לפנינו שלשים ומאה משקלה שלא העמיד תולדות של קיום עד ק"ל שנה מבואר ג"כ במדרש במ"ר פי"ד אות י"ב. וגם מה שסיים לפנינו לכך נקרא שמו שת שממנו הושתת העולם כי הבל וקין נטרדו מן העולם נמצא גם במדרש במ"ר שם: עוד לפנינו שבעים שקל כנגד שבעים אומות שיצא ממנו והוא במדרש תדשא פ"י גם במדרש במ"ר שם פי"ד אות י"ב. עוד לפנינו עשרה זהב כנגד עשרת הדברות נמצא במדרש תדשא פ"י ובמ"ר פי"ד אות י"ב ושם חושב עוד הרבה אשר מספרם עשרה. וכן מובא בילקוט נשא רמז תשי"ד בשם הילמדנו: עוד לפנינו מלאה קטרת שבאלו עשרה דברות יש בהם תרי"ג מצות כנגד הקטרת לבד הקו"ף שהוא מתחלף בא"ת ב"ש ג"ר ד"ק. נמצא גם במדרש במ"ר פי"ג: עוד לפנינו פר אחד כנגד אברהם כו' הוא במדרש תדשא פ"י ומדרש במ"ר פי"ג אות י"ד. ומובא בילקוט נשא רמז תשי"ד בשם הילמדנו: עוד לפנינו שעיר עזים לכפר על מכירת יוסף כו'. הוא במדרש תדשא פ"י ובמדרש במ"ר פי"ג אות י"ד: עוד לפנינו ולזבח השלמים בקר שנים כנגד משה ואהרן. מדרש תדשא פ"י. אולם במדרש במ"ר נאמר אלו דוד ושלמה כו' רק בפי"ג אות כ': ביום הששי נשיא לבני גד. הביא ד"א כנגד משה ואהרן. וכן לפנינו אלים ששים כנגד ששים רבוא כ"ה במדרש במ"ר פי"ד אות י"ח: עוד לפנינו ד"א אלים חמשה וגו'. כנגד חמשה חומשי תורה. וכן הוא במדרש במ"ר פי"ג אות ט"ז: עוד לפנינו ד"א אלים חמשה ועתודים חמשה וכבשים חמשה הרי ט"ו כנגד ט"ו בניסן. הוא גם במ"ר סוף פי"ג:

ולמה נשתנה נתנאל שכתוב בו הקריב. ספרי פסקא נ"ב, ובמ"ר פי"ג אות ט"ו, וילקוט נשא רמז תשט"ו בסגנון אחר קצת, ועיין תנחו' אות כ"ב, ובתנחומ' הנדפס מכבר אות י"ד. ועיין רש"י על התורה (נשא ז' י"ח):

ד"א למה כפל בו הקריב. עיין ספרי פיסקא נ"ב, ובמ"ר שם, ולקח טוב, ועיין ברש"י על התורה שם:

לכפר על קבר התהום. ספרי פיסקא נ"א, במ"ר פי"ג אות י"ג, ורש"י על התורה (פסוק ט"ז), ועיין רש"י סוכה כ"א ע"א ד"ה מפני קבר התהום, ועיין בלקח טוב:

ובזכות שהיה יוסף משמר את השבת עד שלא ניתנה עיין תנחומ' נשא אות ל"ג, ובהערה קפ"ז וקפ"ח:

ואתן ביד בן בנך יהושע את יריחו בשבת עיין תנחומ' נשא אות ל"א ובהערה קע"א:

למה חזר הכתוב וכפל על הכלים משקלם. עיין ספרי פיסקא נ"ד, ועיין במ"ר פי"ד אות י"ד, וברש"י עה"ת:

הרי אלו מיעוטין ומה מיעוט אהרן בכל הדברות שבתורה ספרי נשא פיסקא נ"ח, ובספרא ריש ויקר' פרק ב' ר' יהודה בן בתירה אומר הרי שלשה עשר מיעוטים מיעט אהרן מכל דברות שבתורה, וכן מובא במדרש במ"ר פי"ד אות י"ט, ושם חושב, כל הי"ג וכן מובא בלק"ט:

יכול מעל הכפורת. במ"ר סוף נשא בשם ר"ע:

פרק ח

מלמד שמעלה היתה לפני המנורה. וכן רש"י הביא וז"ל דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה עומד הכהן ומטיב, ובספרי בהעלותך פיסקא נ"ט בהעלותך עשה לך מעלות:

עשה לך מול פנים. ספרי פיסקא נ"ט וס':

ד"א אבן היתֹ לפני המנורה. ספרי פיסקא ס':

צד הנרות מן מערב למזרח. עיין רש"י עה"ת:

זה אחד משלשה דברים. ספרי פיסקא ס"א, פסיקת' דר"כ פיסקא החדש, מכילת' בא ריש פ"א, מנחות כ"ט ע"א, ועיין פסיקת' שם הערה ר"ה, ותנחומ' שמיני אות י"א, וע"ש הערה ס"ז:

כן עשה בצלאל את המנורה. עיין ספרי פסקא מ"א, לדעת ר' נתן כי בצלאל עשה את המנורה, וכן מובא בלק"ט, ועיין במ"ר פט"ז אות י':

שיקח אותם בדברים אמור להם אשריכם שמשמשים לפני המקום. וכן מובא ברש"י: אלא על שעבדו ע"ז כו'. זה מובא ברש"י בקצרה, וכתב מצאתי בדברי ר' משה הדרשן כו'. והוא המאמר שלפנינו:

תנופה זו על בני קהת כו' תנופה זו נעשית לבני גרשון כו' תנופה זו לבני מררי. וכן הביא רש"י שלש תנופות נאמרו בפרשה זו, הראשונה לבני קהת כו' והשניה לבני גרשון כו', והשלישית בני מררי:

ולמה כפל כו' ללמדך כו'. וכן הביא רש"י נתנים נתנים נתונים למשה נתונים לשיר: וכתוב אד אומר מבן שלשים שנה. חולין כ"ד ע"א, ותקנתי בפנים כ"ה ללמוד ושלשים לעבודה, כמו שהוא לנכון בגמ' שם, ומובא ברש"י על התורה, וכן נשנה בספרי פיסקא ס"ב, ושם הגירס' מבן כ"ה שנה לתלמוד ומן שלשים לעבודה, והסיום מכאן אמרו ליתא בספרי רק בגמ' שם:

פרק ט

ד"א מי היו כו' דברי ר' ישמעאל. ספרי פיסקא ס"ח:

ביום ההוא לא היו יכולים לעשות כו'. ספרי שם, ופסחים צ' ע"ב:
ועל זאת היו שואלין. עיין ספרי שם ורש"י על התורה:
איש נדחה לפסח שני. פסחים ס"ו ע"ב, וספרי שם, ומובא בילקוט רמז תשכ"ג בשם הספרי:
ולמה נקוד על ה' של רחוקה. משנה פסחים צ"ג ע"ב, וספרי פיסקא ס"ט, אדר"נ פל"ד, מס' סופרים פ"ו ה"ג, וילקוט רמז תשכ"ב בשם הספרי, ורש"י על התורה, ועיין במדרש במ"ר פ"ג אות י"ג, או בדרך רחוקה נקוד על חי"ת [צ"ל ה"א] של רחוקה מלמד שלא היה דרך רחוקה אלא מן אסקופת העזרה ולחוץ, וי"א שאפילו בדרך קרובה והוא טמא לא היה עושה עמהם את הפסח, ומה שהביא בשם י"א הוא בספרי שם:
כל שהכתב מרובה על הנקוד. ירושלמי פסחים פ"ט ה "ב [ל"ו ע"ד], ורבנן אמרי בשעה שהכתב רבה על הנקודה את דורש את הכתב ומסלק את הנקודה, ובשעה שהנקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב, א"ר אעפ"י שאין שם אלא נקודה אחת מלמעלה את דורש את הנקודה ומסלק את הכתב, ה"א שברחוקה נקוד איש רחוק ואין דרך רחוקה, ועיין מדרש חזית פ"ז פסוק צוארך כמגדל השן, וב"ר פמ"ח אות ט"ו ופע"ח אות ט':
שבשעה שהיה רצונו של מקום כו'. ברייתי' דמלאכת המשכן פרק י"ג ופרק י"ד, ועיין רש"י על התורה (ט' י"ח) שהביא שנינו במלאכת המשכן כו' וכוון לברייתי' דמלאכת המשכן:

פרק י

משלך. ספרי פיסקא ע"ב, ותנחומ' נשא את י"ח, ומובא בילקוט בהעלותך רמז תשכ"ד בשם התנחומ' ונשנה במדרש במ"ר פט"ו אות ט"ו:
זה הארון וכל כלי הקודש. וכן רש"י הביא נושאי המקדש נושאי דברים המקודשים:
בני גרשון כו'. עיין ברש"י על התורה:
ולמה נקר' שמו יתרו. ספרי פיסקא ע"ח וע"ש:
המסע הזה. עיין ספרי שם, ורש"י על התורה:
הקב"ה הזהיר את ישראל כו'. עיין ספרי פיסקא ע"ח, ופיסקא ע"ט, וילקוט רמז תשכ"ו בשם הספרי:
בבקשה ממך. עיין ספרי פיסקא פ', ומובא בילקוט רמז תשכ"ו בשם הספרי, ועיין רש"י על התורה, ומובא בלק"ט:

שאם נטעה בדבר אתה תאיר עינינו. ספרי פיסקא פ' וילקוט שם בשם הספרי, ולק"ט, ורש"י על התורה:

כך אמר לו משה. עיין ספרי פיסקא פ"א, ורש"י עה"ת ולק"ט:

לפי שרצה הקב"ה להכניסם לארץ ישראל מיד. צ"ל [מהלך שלשה ימים הלכו ביום אחד] לפי שרצה הקב"ה כו', כמו שמובא ברש"י עה"ת, ועיין ספרי פיסקא פ"ב, ומובא בילקוט רמז תשכ"ז בשם הספרי:

שהיה משפיל את הגבוה. ספרי פיסקא פ"ג, ומכילת' בשלח מס' ב' פסוק וה' הולך לפניהם, ובריית‍א דמלאכת המשכן פרק י"ד ומובא בילקו' בשלח רמז רכ"ח, וחסר הציון מכילת', ומובא ברש"י עה"ת:

בספרי כתוב. הוא בפיסקא פ"ד בפסוק קומה ה ', ומובא בילקוט רמז תשל"א בשם הספרי:

ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה'. פה המקום להעיר ברש"י על התורה (בהעלותך י' ל"ח) קומה ה' הביא וז"ל לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשת ימים היה משה אומר עמוד והמתין לנו ואל תתרחק יותר, תנחומ' כויקהל עכ"ל. ולא נמצא בתנחומ', ומצאתי המאמר מובא בילקוט בהעלותך רמז תשכ"ט בשם הילמדנו:

משל למלך. הוא בספרי פיסקא פ"ד, ומובא בילקו' רמז תשכ"ט בשם הספרי:

פרשה זו נעשית בסימנין מלמעלה ומלמטה. וכן מובא ברש"י עה"ת, והוא בגמ' שבת קט"ו סע"ב, פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה, ופירש"י עשה לה סמיניות מלמעלה ומלמטה להבדילה מן הסמוכות לה למעלה ולמטה בתחלה ובסוף ויהי בנסוע הארון:

ללמדך שאין זו מקומה. גמ' שם, והסיום אלא בתחלת מסע הדגלים הוא סיום המחבר, וכן רש"י שם כתב שאין זה מקומה שאינה ראויה לכאן דלאו בהלכות מסעות משתעי לעיל מיניה אלא בדגלים היתה ראויה ליכתב בפרשת במדבר סיני:

ויש אומרים שהוא בפני עצמו. בגמ' שם דף קט"ז רע"א רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו, וע"ש בפירש"י:

ומטעם זה עשה בר קפרא לספר התורה שבעה ספרים ועל זה היה דורש חכמת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורות בגמ' שם אית' ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה, רק במדרש ב"ר פס"ד אות ח' בר קפרא עביד וידבר תלתא ספרים מן וידבר עד ויהי בנסוע הארון ספר בפני עצמו, מן ויהי בנסוע ודבתריה ספר בפני עצמו, ומן סיפיה דפסקא ועד סופיה דספרא ספר בפני

עצמו. ובמדרש וי"ר פי"א אות ג' בר קפרא פתר חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה ולא חמשה הן, בר קפרא עביד כו' הרי ז':
ומטעם זה שנינו תורה שבלה כו' מטמא את הידים. בגמ' שם ת"ש ס"ת שבלה אם יש בו ללקט שמונים וחמש אותיות כגון פרשת ויהי בנסוע הארון מצילין ואם לאו אין מצילין. ובלק"ט מובא כמו שהוא לפנינו:
מלמד שאין השכינה שורה פחות מששים רבוא מישראל. צ"ל מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, כמו שהוא ביבמות ס"ד רע"א, ובספרי סוף פסקא פ"ד:
ומכאן אמרו. יבמות שם, ועיין ב"ק פ"ג ע"א:

פרק יא

כמבקשים עלילה כו'. ספרי פסקא פ"ה, ורש"י על התורה, וילקוט רמז תשל"ב בשם הספרי, ולקח טוב:
בקוצים שבמחנה וי"א בקצינים שבמחנה, בספרי פיסקא פ"ה ר' שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה במוקצים שבהם בגדולים שבהם, ורש"י הביא גירסא אחרת בקצה המחנה במוקצים שבהם, לשפלות אלו ערב רב. ר' שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ובגדולים שבהם, ובלק"ט הגירסא במוקצים שבהם בקצינים, והילקוט רמז תשל"ב הביא בשם הספרי ר' שמעון בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבהם בגדולים שבהם, ועיין תנחומא בהעלותך אות כ"ז ובהערה קמ"ז:
שקעה האש במקומה כו' ספרי פיסקא פ"ו, וילקוט רמז תשל"ב, ורש"י על התורה. ולקח טוב, ושם הוא קצת בלשון אחר:
ומה הוא תבערה כו'. ספרי פיסקא פ"ו קצת בסגנון אחר, ומובא בילקוט רמז תשל"ב ד"ה ויקרא שם המקום תבערה:
אלו ערב רב. ספרי פיסקא פ"ו והאספסוף אלו הגרים המאוספין ר' שמעון בן מנסיא אומר אלו הזקנים שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ומובא בילקוט רמז תשל"ב, וכן נשנה במדרש במ"ר פט"ו אות ב"ד, ושם הגירסא אלו הגרים שעלו עמהם ממצרים ונאספין עמהם שנאמר וגם ערב רב עלה אתם, ואחד מהם אומר והאספסוף אלו סנהדרין שנאמר אספה לי שבעים איש, ורש"י על התורה הביא והאספסוף אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים, ועיין לק"ט:
וכי חנם היו אוכלים כו'. ספרי פיסקא פ"ז, ורש"י על התורה ולק"ט, וילקוט רמז תשל"ג בשם הספרי:

אלא מה הוא חנם חנם מן העריות. בספרי ומה אני אומר חנם מן המצות, וכן מובא ברש"י, וכן צ"ל לפנינו, והמחבר שהביא חנם מן העריות עיין יומא צ"ה ע"ה, ומובא בילקוט שם:

והלא היה מתהפך המן לכל המינים. ספרי פיסקא פ"ז, וילקוט רמז תשל"ג בשם הספרי, ושם הגירסא ר' שמעון אומר מפני מה המן משתנה להם לכל דבר שהיו רוצים חוץ מחמשה המינים הללו, וכן מובא ברש"י על התורה:

מפני שכל אלו המינים קשים הם לאשה מינקת כו'. זה נשמט בספרי לפנינו, וכן ליתא בילקוט, ונמצא ברש"י על התורה מפני שהם קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך כו' כדאיתא בספרי. והמשל נמצא בספרי שם, וכן ברש"י יומא ע"ה ע"א ד"ה הללו לא טעמו כתב שהן קשין למעוברות ומניקות כדאמרינן בספרי משל אומר לאשה אל תאכלי בצל מפני התינוק, הסיום הזה משל אומר לאשה הוא בספרי פיסקא פ"ט בפסוק והיה טעמו כטעם לשד השמן:

ר' ישמעאל ור' עקיבא. בגמר' יומא ע"ה ע"א הגירס' רב ושמואל:

פירוש שאסרו להם עריות במדבר ודגה לשון תשמיש כמו וידגו לרוב. כן הביא גם רש"י בגמרא שם:

לישנא מעליא נקט. בגמרא שם:

את סבור אותם שהיו אומרים. ספרי פיסקא פ"ח, וילקוט רמז תשל"ד בשם הספרי, ורש"י על התורה:

מלמד שאבנים טובות ומרגליות. יומא צ"ה ע"א:

כזרע פשתן כו'. לפי שהיה המן מגיד לישראל כו'. יומא שם:

ואין ידוע אם היה בן שבעה לשני. בגמרא שם הוא בקיצור, וע"ש בפירש"י, ובהגהת הב"ח, ובמכילתא בשלח מסכתא ד' פ"ה המאמר מקוטע:

אם נמצא העומר שלה בביתו אביה הוא סרח עליה. כן היא גירסת הגמרא שם, ועיין שם בהגהת הב"ח:

אלו המתרעמים הרשעים כו'. גמרא שם, ולק"ט:

כמו לייש. ספרי פיסקא פ"ט, וילקוט רמז תשל"ה בשם הספרי:

מה השד מתהפך. יומא ע"ה ע"א:

בתחלה יורד הטל על הארץ. עיין יומא ע"ה ע"ב וע"ש בפירש"י, ועיין מכילתא בשלח מסכתא ד' פרשה ג' בפסוק ובבוקר היתה שכבת הטל, ורש"י שמות ט"ז י"ג.

למה היו בוכים. עיין ספרי פיסקא צ', ומובא בילקוט רמז תשל"ה בשם הספרי, וכן מובא ברש"י על התורה, ולק"ט:

ברעתם היה לו לומר אלא שכינה הכתוב. ספרי פיסקא פ"ד, ומובא בילקוט רמז תשל"ו.
בשם הספרי, ורש"י על התורה, ומכילת' בשלח מס' דשירתא פ"ו, ותנחומ' הנדפס מכבר בשלח אות ט"ז בפסוק וברוב גאונך, ועיין במנחת שי בפרשה בהעלותך:
הזקנים הוא אחד מי"ג דברים שהם כתובים לשמו של הקב"ה. ספרי פיסקא צ"ב, וי"ר פ"ב אות ב', במ"ר פט"ו אות י"ז, מדרש שמואל פי"ט, ילקוט תרומה רמז שס"ד, ושם מובא כל זה שבכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא לעולם הבא וחושב שם כל הפסוקים, והמחבר הביא רק הראיה על מלכות בית דוד, וכן בלקח טוב בכל מקום שנאמר לי מקודש לשם וחושב שם ג"כ הפסוק י"ב, ובדרך אגב אעיר בתנחומא שם הערה ק"א יש לתקן ובצ"ל וי"ד פ"ב אות ב', במ"ר פט"ו אות י"ז:
אמר לו אותם שוטרים שלקו בעבור ישראל במצרים. תנחומ' בהעלותך אות כ"ג, וספרי פיסקא צ"ב, ועיין רש"י על התורה:
לא שמשה חסר. ספרי פיסקא צ"ג, ורש"י על התורה, ולקח טוב:
אין תקדשו אלא לשון פורעניות, ספרי פיסקא צ"ד, ורש"י על התורה, ולקח טוב:
שהיו מתכוונים כו'. עיין ספרי פיסקא פ"ה, ומובא בילקוט רמז תשל"ב:
והיה לכם לזרא, להריגה. אין ספק שנשמט פה ע"י שגגת המעתיק. וכצ"ל והיה לכם לזרא. להריגה שיש לשון שקורין לחרב זרא, כמו שהובא ברש"י בשם ר' משה הדרשן:
לפי שלא נגזרה גזירה אלא על אותם שיצאו ממצרים. וז"ל רש"י שש מאות אלף רגלי לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתירים ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו (נ"א שלא מנה) אלא אותם שיצאו ממצרים:
וכי אתה יודע שהם אינם מתרעמין כו'. עיין ספרי פיסקא צ"ה, ורש"י על התורה:
אמר משה כיצד אעשה כו'. ספרי פיסקא צ"ה, ותנחומ' בהעלותך אות כ"ב, במ"ר פט"ו אות י"ט, ורש"י על התורה, ועיין סנהדרין דף י"ז, וירושלמי סנהדרין פ"א ה"ד:
זו אחת מעשרה ירידות. ספרי פיסקא צ"ג על הכתוב וירדתי עמך (פסוק י"ז), ובאדר"נ פל"ד ועיין פדר"א פי"ד:
כמדליק נר. ספרי שם:
שלא הוסיפו להתנבאות. ספרי סוף פיסקא צ"ה, ורש"י על התורה:
ואמרו אין אנו ראויים. סנהדרין י"ז ע"א:
של זקן כתב רש"י במבוררים שבהם לסנהדרין כו':
עלה שלו עלה שלו. בגמרא סנהדרין י"ז ע"א אבא חנין אומר משום ר"א על עיסקי שליו הן מתנבאים עלי שליו עלי שליו:
וי"א על מלחמת גוג ומגוג. גמרא שם בשם ר"נ:

אל תקרי שנים. גמרא שם:
מי היו. גמרא שם:
ויש אומרים. גמרא שם:
זה היה גרשום בן משה. וכן רש"י הביא י"א גרשום בן משה היה. והילקוט ברמ"ז תשל"ז הביא בשם הספרי וירץ הנער י"א זה יהושע ואח"כ הביא וירץ הנער גרשום בן משה וזה ליתא בספרי:
מתנבאים והולכים שלא פסקו. סנהדרין שם, ולקח טוב:
הטל עליהם צרכי ציבור. גמרא שם, ורש"י על התורה, ולקח טוב:
ד"א כלאם שים אותם בבית הכלא. וכן הביא רש"י:
שלא היו פורחים. ספרי פיסקא צ"ז, וילקוט רמז תשל"ז בשם הספרי:
שהיו צריכים שחיטה אל תקרי וישטחו אלא וישחטו. ספרי פיסקא צ"ח, יומא ע"ה ע"ב:
שליו כתיב וקרינן סליו. יומא שם:
א"ר יוסי בר חנינא. בגמרא א"ר חנינא:
ודומה עליהם בסלוייה. בגמרא ודומה להן כסילוין. פירש"י קוצים בלשון ארמי עכ"ל, וגם בלשון מקרא הוראתה כן כמו סרבנים וסלונים (יחזקאל ב' ו'), וכן סלון ממאיר (שם כ"ח כ"ד):

פרק יב

והיתה שם צפורה כו'. ספרי פיסקא צ"ט, ורש"י על התורה, וילקוט רמז תשל"ח:
וכי כושית היתה. ספרי פיסקא צ"ט, וילקוט שם, ורש"י על התורה:
ולמה כפל. עיין שם:
שעל דבר זה כו'. ספרי פיסקא ק':
מלמד. ספרי שם:
והלא דברים ק"ו. ספרי פיסקא צ"ט:
עניו בדעתו כו'. ספרי פיסקא ק"א, וילקוט רמז תשל"ט:
ולמה אמר להם פתאום. עיין רש"י על התורה, ועיין תנחומא מצורע אות ו' ובהערה כ':
ולמה לא קרא למשה. ספרי פיסקא ק"ב, וש"י על התורה:
זו מראה דיבור. ספרי פיסקא ק"ג, ורש"י על התורה ומבואר ביתר ביאור וז"ל ומראה ולא בחידות, מראה זה מראה דיבור שאני מפריש לו דיבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה וגו' יכול מראה שכינה? ת"ל לא תוכל לראות את פני, ועיין בספרי פיסקא ק"ג.
זה מראה אחור. ספרי שם, ורש"י על התורה:

והיה לכם לירא מפני שני דברים. עיין בספרי, וברש"י על התורה:
כמו ששנינו, נגעים פ"א מ"א:
ד"א מפני מה במשה ומרים מצורעת כשלג. ספרי פיסקא ק"ה:
מכאן שהמצורע חשוב כמת. ב"ר פע"א אות ו', נדרים ס"ד ע"ב:
ד"א שכך היה אהרן דורש שאין קרוב יכול לראות את הנגעים. בספרי פיסקא ק"ה לפי דרכינו למדנו שהיה אהרן דורש אין אדם רואה בנגעי קרוביו, ועיין סנהדרין ק"ב רע"א אהרן קרוב הוא ואין קרוב ורואה את הנגעים, וע"ש בתוס' ד"ה אהרן:
ולמה נתפלל תפלה קצרה. ספרי פיסקא ק"ו, ורש"י על התורה, וילקוט:
מכאן אתה למד מי"ג מדות וכו'. ספרי פיסקא ק"ו, ב"ק כ"ה ע"א, וש"י על התורה, וילקוט רמז תשמ"ב:
אלא הקב"ה הסגירה. ספרי פיסקא ק"ו:
לפי שמרים המתינה. ספרי שם, וסוטה ט' ע"ב, ורש"י על התורה, וילקוט רמז תשמ"ב:

פרק יג

למה נסמכה. תנחומא. שלח אות ו', ותנחומא הנדפס מכבר אות ה', ורש"י על התורה, ובמדרש במ"ר פט"ז אות ו':
מלמד שלא מן הקב"ה היה שילכו. עיין תנחומא אות ז' ואות ח', ובנדפס מכבר אות ה', ומובא בילקוט ריש שלח בשם התנחומא, ומובא במדרש במ"ר שלח פט"ז אות ז' ועיין סוטה דף ל"ד:
שבאותה שעה היו כולם צדיקים, וז"ל רש"י כולם אנשים כל אנשים שבקרא לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו:
על שם שלא שמע לדברי המקום. כל הדרשות על שמותם לא נמצא בשום מקום. ובגמרא סוטה ל"ד ע"ב ואלה שמותם למטה ראובן א"ר יצחק דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מרגלים על שם מעשיהם נקראו ואנו לא עלתה בידינו אלא אחד כו':
ולא בדברים אשר היו על לב מרגלים, בגמרא תמורה ט"ז מאי יפנה שפנה מעצת מרגלים:
סתר כח המקום. בגמ' סוטה שם סתור בן מיכאל סתור שסתר מעשיו של הקב"ה מיכאל שעשה עצמו מך:
מלמד שהחביא האמת ופסה האמונה ממנו. בגמ' סוטה שם נחביא שהחביא דבריו של הקב"ה, ופסי שפיסע על מדותיו של הקב"ה:
והוסיף לו אות אחת. סוטה ל"ד ע"ב, ורש"י על התורה, ועיין תנחומ' שלח אות ט' ובהערה ל"ה:

כי כך אמר להם אם תראו אותם שהם יושבים במחנים. תנחומ' שלח אות י"ב, במ"ר פט"ז אות י"ב:

ומה סימן נתן להם שיבחינו אם היא שמינה כו' שהיא חרסית וצונמא וטרשים היא רזה. בתנחומ' שם אמר להם הסתכלו באבנים ובצרורות שלה אם של צונמא הם, הם שמינים, ואם של חרסית הם רזים, והעירותי שם בהערה ג "ח ואם של חרסית הם רזים מובא בתוס' חולין פ"ח ע"א ד"ה כל דבר, וכוונו לדברי התנחומ', ויותר נכון כי לקחו דבריהם מהערוך שהביא בערך חרס את המאמר הזה בשם הילמדנו היו מסתכלים באבנים ובצרורות אם של צנומה הן פירותיה שמינים ואם של חרסית פירותיה רזים:

שאלו אם עדיין איוב קיים. ב"ב דף ט"ו ע"א:

מלמד שלא הלך לשם אלא כלב לבדו. סוטה ל"ד ע"ב:

ולמה נקרא שמו אחימן כו'. לא אדע לכוון דרשתו על שם אחימן. ובתנחומ' שלח אות י"א אחימן שהיה אומר אחי מאן יבא אלי, ועיין בגמ' סוטה ל"ד ע "ב, ועיין תנחומ' שם בהערה מ"ד:

שהיה קשה כשיש. עיין תנחומ' שם וסוטה שם:

למה נקרא שמו תלמי. תנחומא וגמ' שם:

ולמה נקרא שמם ענקים. עיין תנחומ' שם ובהערה מ"ז:

וכי חם שבנה שתיהם כו'. עיין ספרי דברים פיסקא ל"ז, ומובא בילקוט רמז תשמ"ח, תנחומ' אות י"ד, וסוטה ל"ד ע"ב, ומובא במדרש ב"ר פט"ז אות י"ג, ורש"י על התורה:

ויש מפורשים. עיין ספרי שם וילקוט שם:

הוא עץ הגפן אשר האשכול תלוי בה. וכן הביא רש"י:

משקל אשכול ענבים כו'. עיין סוטה ל"ד ע"א, וברש"י שם, ובלקח טוב:

ד"א. עיין תנחומ' אות ט"ו, וסוטה שם, ורש"י על התורה, ולקח טוב:

וספרו בשבחה תחלה. תנחומ' נשא אות י"ז:

ולכך הזכירו את עמלק. תנחומ' אות י"ח, וילקוט רמז תשמ"ג בשם התנחומ', ומובא במדרש במ"ר פט"ז אות י"ח:

ומה הזכירם. תנחומ' שם:

וכי מה כוחו של כלב שיכול הוא להשתיק את העם על משה עיין סוטה ל"ה ע"א. ותנחומ' שלח אות י"ט, וילקוט שם, ובמ"ר פט"ז אות י"ט, וברש"י על התורה:

מלמד שעל הקב"ה אמרו דבר זה. סוטה שם, ורש"י על התורה:

לפי שכל עיר ועיר. עיין סוטה שם, ורש"י על התורה:

מלמד שהיו גבוהים בקומה. וכן רש"י הביא וז"ל אנשי מדות גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת:
ולמה נקרא שמם נפילים לפי שהיו מלאכים שנפלו ממקום קדושתם מן השמים. וכן רש"י הביא וז"ל הנפילים ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש:
ומעשה היה עיין סוטה ל"ה ע"א:

פרק יד

ליל תשעה באב הי' אמר להם הקב"ה. סוטה ל"ה ע"א, ותנחומ' שלח אות כ"א:
כבר מת צילם מי שהיה מגין עליהם. ז"ל רש"י סר צלם מגנם וחזקם, כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם, ועיין סוטה ל"ה ע"ב, וע"ש ברש"י ד"ה שכיב איוב שלא תגין זכותו עליהם והיינו דקאמר כלב סר צלם מעליהם:
אמר משה לפני הקב"ה אם אתה הורגם. עיין תנחומא שלח אות כ"ד, ומובא בילקוט רמז תשמ"ב בשם התנחומ', וכן במדרש במ"ר פט"ז אות כ"ב, ועיין בתנחומ' הערה צ"ה:
שנאמר ובני רחביה הראש. בקרא (דה"א כ"ג י"ז) כתיב ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה. ועיין ברכות ז' סע"א:
בשעלה משה למרום. שבת פ"ט ע"א:
ד"א בשעה שהראה הקב"ה כו'. עיין סנהדרין קי"א סוף ע"א:
לשבים כו' לשאינם שבים. יומא פ"ו ע"א:
במלך אחד כו' אבל בל"א מלכים. ברכות ל"ב ע"א. ועיין בתנחומ' שלח אות כ"ד ובהערה צ"ח:
ואלו הם כו' ערכין ט"ו ע"א:
לפי שלא היתה הגזירה אלא על אותם שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה. עיין תנחומ' שלח אות ב"ה ובהערה ק':
והיו התולעים יוצאים מפיהם ונכנסים לתוך טבורן. עיין סוטה ל"ה ע"א, ורש"י על התורה:
אלא מהו חיו כו'. עיין ב"ב קי"ח ע"ב:
לשון חושך הוא כמו ויאפילו. תנחומ' שלח בהוספה אשר הוספתי אות י"ט, וע"ש בהערה פ"ז:

פרק טו

כשם שלא באו ישראל. עיין כריתות ט' ע"א:

וזו היא ששנינו במשנה גר שנתגייר בזמן הזה צריך שיפרוש מרוב. צ"ל צריך שיפריש רובע לקינו, והוא שם בגמ' ת"ר גר בזמן הזה צריך שיפרוש רובע לקינו, וע"ש בפירש"י אבל אין זה לשון המשנה, וכן נשנה בר"ה ל"א ע"ב וע"ש בפירש"י:

ומנין אנו למדים גמ' כריתות שם וע"ש:

בשעת ביאה נתחייבו ישראל בחלה. ספרי שלח פיסק' ק"י:

שיעור חלה בעל הבית אחד מב"ד. ספרי שם:

והיא שיעור מ"ג ביצים. במדרש במ"ר קרח פי"ח אות כ"א, ובתנחומ' הנדפס מכבר קרח אות י"ב, מ"ג ביצים וחומש ביצה שיעור החלה, ועיין בשו"ת הגאונים (דפוס ליק) תשובה צ"ה ובהערות שלי דף כ "ד:

בהעלם דבר של ע"ז הכתוב מדבר. עיין ילקוט שלח רמז תשמ"ח בשם ספרי זוטא במאמר והיה אם מעיני העדה:

ומנין שבע"ז הכתוב מדבר. עיין ספרי שלח פיסקא ק"י, ורש"י על התורה פסוק כ"ב וכ"ג:

כגון מנשה בן חזקיהו. ספרי שלח פיסקא קי"ב, סנהדרין צ"ט ע"ב:

אלא וילך ראובן. בתמיה דבר שאינו צריך הוא:

זה הכופר בעיקר וי"א זה ע"ז. כריתות ז' ע"ב, ועיין ספרי שלח פיסקא קי"ב:

מי היה, זה היה צלפחד כו'. ספרי שלח פיסקא קי"ג:

וי"א. שם והוא דברי רבי יהודה בן בתירה:

ולמה נסמכה פרשת חילול שבת אצל ע"ז כו'. מובא ברש"י על התורה בשם רבי משה הדרשן:

אין ציצית אלא כנף שנאמר ויקחני בציצית ראשי מנחות מ"ב ע"א ושם הגירסא אין ציצית אלא כנף:

ולמה צוה לתת הציצית על כנפי הבגד כו'. לזה כוון רש"י שכתב כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים:

ולמה טלית של ארבעה כנפות חייבת בציצית כו'. גם לזה כוון רש"י שכתב ולא בעלת שלש כו', ועיין ספרי פיסקא קט"ו בפסוק על כנפי בגדיהם:

התכלת היה כנגד מכות בכורות. עיין רש"י על התורה. ובספרי פיסקא קט"ו איתא רק למה נקרא שמה תכלת ע"ש שנתכלו המצרים בבכורות, שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור (שמות י"ב):

ולמה שמונה חוטין. עיין גם ברש"י על התורה:

ר' מאיר אומר. ספרי פיסקא קט"ו בפסוק ונתנו על ציצית הכנף, ועיין גם בתנחומ' שלח אות כ"ט:

בענין שנאמר כאב ספיר וגו'ף בספרי מובא הכתוב וממעל לרקיע אשר על ראשיהם [ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא] (יחזקאל א' כ"ו), וכן איתא במנחות דף מ"ג ע"ב: מכאן שאין מצות ציצית נוהגת בלילה. ספרי שם וראיתם אותו ביום ולא הלילה, ועיין בירושלמי סוף פ"א דברכות:

לפי ששקולה מצות ציצית כנגד כל המצות. מנחות מ"ג ע"ב:

שכן עולה חשבון האותיות ת"ר ועוד חשוב שמונה חוטין וחמשה קשים הרי שלש עשרה נמצא הכל תרי"ג כנגד תרי"ג מצות. במדרש במ"ר קרח פי"ח אות כ"א, וכן בתנחומ' הנדפס מכבר אות י"ב בהוספה, נמצא ציצית ת"ר וח' חוטין וה' קשרים הרי תרי"ג, וכן מובא ברש"י על התורה שלח ט"ו ל"ט, וברש"י מנחות מ"ג ע"ב ד"ה שקולה מצוה זו, ומובא גם בתוס' שם דף ל"ט ע"א ד"ה לא יפחות, וכן הוא בהלכות ציצית של רש"י הנדפס בשבלי הלקט השלם דף ק"ץ ע"ב, ועיין ברמב"ן בריש השגות שרש א' משרשי המצות כתב שאינו יודע אם היא אגדה:

עינא ולבא. תנחומ' שלח אות ל"א ומובא בילקוט שלח רמז ת"צ בשם התנחומ', וכן מובא במדרש במ"ר פי"ז אות ו':

אני שהבדלתי בין טיפה של בכור. ב"מ ס"א ע"ב, ורש"י על התורה:

פרק טז

מה לקח מקח רע לעצמו לקח. סנהדרין ק"ט ע"ב:

ד"א לשון מריבה. תנחומ' קרח אות ה', ותנחומא הנדפס מכבר אות ב', ובמ"ר פי"ח אות ג' וילקוט ריש קרח בשם התנחומ':

קרח מלמד שנעשה קרחה בישראל כו'. סנהדרין שם:

ולמה לא חשב בן יעקב. סנהדרין שם, ותנחומ' קרח אות ז', ובמדרש במ"ר פי"ח אות ה', ורש"י על התורה:

ובאיזה מקום נכתב שמו בעת שנתייחסו על הדוכן שם כתיבבן יעקב. תנחומ' ובמ"ר שם, והכוונה שם כתיב בן יעקב, בתנחומ' שם מובא הכתוב בן אסיר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (דה"י ו' כ"ב כ"ג), ועיין בתנחומא שם הערה ל"ו:

ודתן ואבירם כמה דתימר כו'. בגמרא סנהדרין ק"ט ע"ב נמצא הדרשא בסגנון אחר דתן על שעבד על דת אל, אבירם שאיבר עצמו מלעשות תשובה, ואון שישב באנינות, פלת שנעשו לו פלאות, בן ראובן בן שראה והבין, וע"ש בפירש"י:

ועליה נאמר. סנהדרין ק"י ע"א:

שאמרה לאון בעלה. עיין סנהדרין ק"ט סע"ב, ושם הוא בלשון ארמי, וקצת בסגנון אחר:

מכאן דמשדרינן שלוחא מבי דינא. המאמר הזה הוא במ"ק ט"ז ע"א אמר רבא מנלן דמשדרינן שליחא מבי דינא, דכתיב וישלח משה לקרא לדתן ואבירם, ומנלן דמזמנינן לדינא, דכתיב ויאמר משה אל קרח אלה וכל עדתך, לקמי' גברא רבא, דכתיב לפני ה', את ופלניא, דכתיב אתה והם ואהרן, דקבעינן זמנא, דכתיב מחר:

זו אשתו של קרח שבשעה שהעבירו כל הלוים וכו'. עיין סנהדרין ק"י ע"א, והמקור אשר שאב המחבר לא מצאתי:

ומאין האמין לאשתו כו'. עיין תנחומ' קרח אות ג', גם בנדפס מכבר, ובמדרש במ"ר פי"ח אות ב', ורש"י על התורה,

ולמה נסמכה פרשה זו לפרשת ציצית כו'. תנחומ' קרח אות ד', ובנדפס מכבר אות ב', ובמ"ר פי"ח אות ג', והמאמר נשנה בירושלמי סנהדרין פ"י ה"א (דף כ"ז ע"ד), ומובא בסגנון אחר פי"א ע"ש, ועיין בתנחומ' בהערות:

אתה מלך כו'. בתנחומ' אות ו' מיד התחילו שונאי משה להתגרות בו את ישראל ואמרו משה מלך ואהרן אחיו כהן גדול ובניו סגני כהונה כו', ורש"י על התורה הביא וז"ל: אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה וכו':

אמר משה שעת שכרות הוא. תנחומ' קרח אות י', ובנדפס מכבר אות ה', ומובא בילקוט רמז תש"נ בשם התנחו', ונשנה במדרש במ"ר פי"ח אות ז', ורש"י על התורה, ועיין מזרחי: מכאן שהכשילם פיהם שעתידים לירד ירידה שלא יעלו עוד. תנחומ' קרח אות ט"ו, וע"ש הערה ס"ג, וכן הביא רש"י פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה:

ועליהם אמרו אוי לרשע אוי לשכנו. תנחומ' קרח אות ח', נגעים פי"ב, ספרא מצורע, אבות דר"נ פ"ט, במ"ר פ"נ, ילקוט במדבר רמז תרפ"ו, סוכה נ"ו ע"ב, ורש"י על התורה ט"ז א':

לפי ששבטו של ראובן עיין תנחומ' שם, ורש"י שם:

ד"א על יוצאי מצרים נאמר. עיין תנחומ' קרח אות ט"ז:

אותו חלק. תנחומ' שם אות י"ח, ורש"י על התורה:

לא חמור לקחתי מהם כאשר הלכתי למצרים. עיין תנחומ' אות י"ט, ומובא בילקוט רמז תש"נ, ובילקוט שמואל רמז קי"א, ובמ"ר שם אות י', שמ"ר ריש פ"ד, אגדת שמואל פי"ד, ועיין ברש"י על התורה: (כא) ומתרגמינן טעונים. בת"א על נושאים תרגם טעונין, ועל נשאות טעינן:

אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מלך בשר ודם. תנחומ' קרח אות י"ט, ובנדפס מכבר אות ז', ורש"י על התורה:

מחרפים כמו שנאמר בגלית ויתיצב וגו'. תנחומ' קרח אות כ"ב, ומובא בילקוט רמז תשנ"ב בשם התנחומא, וכן מובא במדרש במ"ר, וכן הביא רש"י יצאו נצבים בקומה זקופה לחרף ולגדף, כמו ויתיצב ארבעים יום דגלית:

אלא לקרובי פומא דארעא בגמ' סנהדרין ק"י ע"א אלא לקרובי פיתחא, פירש"י שיקרב פתחא של גיהנם ותפתח הארץ במקום שהם:

ד"א אם נברא פתח לגהינם. עיין גמרא שם:

קרח היה מן השרופים ומן הבלועים. גמרא שם, ועיין תנחומ' אות כ"ג ובהערות:

פרק יז

מלמד שלקה בצרעת. עיין תנחומ' הנדפס מכבר צו אות י"ג, ועיין רש"י עה"ת מה שהביא ומדרשו:

אלא אמרו חז"ל. שבת דף פ"ה ע"ב בשינוי לשון קצת:

שאין להם רשות ליכנס במקום זה וכן עשה. זה ליתא בגמרא:

ומפני מה נמנע הקצף אלא אמר הקב"ה. גם רש"י הביא זה וז"ל: למה בקטורת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא, על ידו מתו נדב ואביהוא ועל ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא היא הממית עכ"ל:

מה עשה אהרן נטל את המחתה עם הקטורת כו'. תנחומ' הנדפס מכבר סוף תצוה אות ט"ו, אמר ר' אבהו בשם רשב"ל כשראה אהרן להמלאך מתרים כנגדו נתן מחתה על פניו, שנאמר וישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך:

עמד המלאך ואהרן מנעו. תנחומ' תצוה שם, ורש"י הביא זאת ג"כ כמו ששהביא המחבר:

הניחו באמצע שלא יאמרו קרוב היה לשכינה. תנחומ' אחרי אות י"א, ובנדפס מכבר אות ח', ורש"י על התורה:

ללמדך שכל מי שיבא ויערער על הכהונה עליו יהיה צרעת. המאמר נשמט ושייך להלן על ויגמול שקדים אחרי המלות מלמד שהקב"ה שוקד לגמור רע לכל מי שיערער על הכהונה ועל זה הביא ללמדך שכל מי שיבא ויערער על הכהונה כו', וכן רש"י הביא כן על ויגמול שקדים ולמה שקדים? הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבוא, כמו שמצינו בעוזיהו והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כו יט):

פרק יח

זה שבט קהת. וכן רש"י הביא הם בני קהת אבי עמרם:

משפחות בני גרשון ובני מררי. וכן הביא רש"י:
לטובתו של אהרן היתה מחלוקתו של אהרן. עיין ספרי קרח פיסקא קי"ט:
כל מתנות כהונה. בספרי כ"ד מתנות כהונה, ושם מונה אותם בפרוטרוט:
והמשל אומר נשברה רגל כדי לטובתי. צ"ל כמו בספרי משל הדיוט אומר לטובתי נשברה רגל פרתי, לטובתו של אהרן בא קרח וערער על הכהונה כנגדו:

פרק יט

לפי שיש לבעל דין לטעון כו', עיין פסיקתא פיסקא פרה, ותנחומ' חקת אות ד' ובהערות שלי:
שנאמר אמרה ה' צרופה יותר נכון שצ"ל אמרות ה' אמרות טהורות מזוקק שבעתים, עיין בפסיקתא שם, ובתנחומא אות ה':
ומה צוה הקב"ה להביא פרה אדומה לכפר על מעשה העגל כו'. כל זה מובא ברש"י בשם ר' משה הדרשן:
ד"א תמימה שיהא האודם תמים שאם הי' בה שתי שערות כו'. פרה פ"ב מ"ה:
לכך היו ההזיות שבעה. עיין תנחומא חקת אות ט', וע"ש הערה קל"ב, ובפסיקתא פרה (ל"ג ע"א) ובהערה נ"ה:
ושנינו כל המתעסקין. פרה פ"ד מ"ד, חולין כ"ט ע"ב, ותנחומא חקת אות ד':
הרי מ"ט כנגד פרשה פרה שהיא מזוקקת שבעתים שהם מ"ט. עיין פסיקתא שם (ל"א ע"א) הדרשה על מזוקק שבעתים (תהלים י"ב ז') היו יודעים לדרוש את התורה מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא, וע"ש בהערה כ"ז כ"ח, ודורש שבעתים ז' פעמים ז' שהם מ"ט ע"ש:
והמשליך היה מראה לכל ואומר שלשה פעמים, פרה פ"ג מ"י:
ומטמטין היו הכהן השורף את הפרה, פרה פ"ג מ"ז, וזבחים כ"א ע"א:
לכך היו חצרות בירושלים. פרה פ"ג מ"ב, סוכה כ"א ע"א, זבחים קי"ג ע"א:
ולכך היה הכהן המביא את הפרה עושה כבש. פרה פ"ג מ"ו:
אין התורה מתקיימת. ברכות ס"ג ע"ב:
איזה כלי אתה מוצא שאינו מטמא. חולין כ"ה ע"א, ורש"י על התורה:
עצם מטמא כשעורה. עיין ספרי חקת פיסקא קכ"ז:
ולמה נסמכה. מ"ק כ"ח ע"א, ורש"י עה"ת כ' א':
ומרים מתה בנשיקה. שם שם:

פרק כ

לפי ששלשה פרנסים עמדו להם לישראל, תענית ט' ע"א:

מכאן שמועט מחזיק המרובה במדרש וי"ר פ"י רות ח' חושב איזה מקומות שהחזיק מועט את המרובה ואחת מהם ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע א"ר חנין כמין כברה היתה שם וכל ישראל עומדים עליה אלא זו אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה:

שכן קוראין בכרכי הים. שו"ט סוף מורוס מזמור ט', ובמ"ר פי"ט אות ט'" ופסיקתא דר"כ פסקא שמעו, כרדין לישנא יוני קורין לשטיא מוסוס, וע"ש הערה מ"ה, ועיין תנחומ' חקת בהערה רפ"ז:

לא היה יודע איזה סלע. מובא ברש"י על התורה:

התחילה הסלע לטפטף. עיין ברש"י על התורה, ובתנחומ' חקת אות ל', ומובא בילקוט חקת רמז תשס"ג בשם התנחומ':

לפי שפעם ראשונה הוציאה דם. מדרש פטירת אהרן נדפס בביתהמדרש ח"א דף צ"ב:

אני אמרתי כו'. וגם רש"י הביא כן שאילו דברתם אל הסלע והוציא מים הייתי מקודש לעיני העדה, ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דיבורו של מקום קל וחומר אנו:

המה שראו אצטגניני פרעה. סנהדרן ק"א ע"ב מאי דכתיב המה מי מריבה המה שראו אצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והם לא ידוע שעל עיסקי מי מריבה לוקה, פירש"י שבעון שאמר שמעו נא המורים נענש ולא נכנס לארץ ישראל:

לכן בשבועה שנאמר לכן נשבעתי. וכן מובא ברש"י לכן לא תביאו בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי:

וכי מה היה צורך למשה לזכור האחוה אלא כך אמר משה כו'. זה הביא גם רש"י אחיך יעקב מה ראה להזכיר כאן אחוה? אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך, ועל שנינו היה אותו החוב לרעו, לפיכך פירש אביכם מעל אבינו שנאמר וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב ע"כ. ובעל זכור לאברהם ציין על דברי רש"י מה ראה להזכיר כאן אחוה "תנחומ'" וכוונתו לתנחומ' הנדפס מכבר אות י"ב וכן בתנחומא שלנו אות ל"ג ומובא בילקוט רמז תשס"ד ד"ה וישלח משה מלאכים, ובאמת לא נמצא שמה רק רמז מזה.

ועוד היו יודעים שנתקיים הקול קול יעקב. זה מוסב על וישמע קולינו, ומובא לנכון ברש"י וישמע קולנו בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים:

אמר להם אדום אתם מתגאים במה שבירך אביכם אתכם. גם זה מובא ברש"י אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים ונצעק אל ה' וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישנו אבי ועל חרבך תחיה, ובמדרש תנחומא הנדפס מכבר בשלח אות ט' איתא אמר להם אתם מתגאים על שהורישו לכם אבותיכם הקול קול יעקב, וישמע את קולנו, ואנו מתגאים על מה שהוריש לנו אבינו ועל חרבך תחיה:

מה שאמר יצחק והידים ידי עשו. זה הביא גם רש"י וביד חזקה בהבטחת זקנינו והידים ידי עשו:

מצטער היה משה שיאמר לאהרן שימות אמר לו משה אחי פקדון יש לו להקב"ה. עיין מדרש פטירת אהרן נדפס בבית המדרש ח"א צד צ"ד, ועיין תנחומ' שלנו בהוספה לפרשת חקת אות ב':

אמרו ישראל היכן אהרן. עיין תנחומא חוקת אות מ"א, ומובא בילקוט רמז תשס"ד בשם התנחומ', ובנדפס מכבר אות י"ז, ועיין מדרש פטירת אהרן שם ד, צ"ח, וכן הביא רש"י על התורה, ועיין פדר"א פי"ז, ספרי וילך פיסקא ש"ד, ובמ"ר פי"ט אות כ':

ד"א אל תקרי ויראו אלא וייראו. ר"ה ג' ע"א, וע"ש בפירש"י ובתוס':

שמיד נסתלקו ענני כבוד. שם:

ומתרגמינן ארי מית אהרן. כן תרגם אונקלס ועיין ברש"י עה"ת:

גדול מה שנאמר באהרן יותר ממה שנאמר במשה. וכן הביא רש"י כל בית ישראל האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו:

ומה אהרן היה עושה. עיין אבות דר"נ פי"ב, ומובא בילקוט חוקת רמז תשס"ד, ובילקוט מלאכי רמז תקפ"ח בשם רבות דר"נ: ועיין שם בהערות הרב החכם הגדול מהרש"ז שעכטער:

פרק כא

כיון ששמעו הכנענים שמת אהרן. ר"ה ג' רע"א, ירושלמי יומא פ"א ה"א (דף ל"ח ע"ב), במ"ר פי"ט אות כ', ותנחומ' חוקת אות מ"ב, ומובא בילקוט בשם התנחומ':

ר' שמעון בן יוחאי אומר. הוא מספרי בהעלותך פיסקא פ"ב מובא שם בשמו:

וכי כנעני יושב בנגב והלא יושב היה בהר. שנאמר והכנעני יושב בהר. בקרא כתיב והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר והכנעני יושב על הים:

מה עשו הלכו לארץ כנען ולמדו לשון כנען. עיין ילקוט חוקת רמז תשס"ד ד"ה וישמע הכנעני מה שהביא בשם הילמדנו, וגם רש"י הביא זה, ושינה את לשונו לדבר בלשון

כנעני כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנעניים בידם והם אינם כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי:

לא לקחו מהם אלא שפחה אחת. בילקוט חוקת רמז תשס"ד ד"ה וישמע הכנעני הביא בשם מדרש ולא נודע לי לאיזה מדרש כוון וז"ל וישב מנו שביה אין כתיב כאן אלא שבי, שפחה אחת שבו מהם כו' וכן הביא וישב ממנו שבי אינה אלא שפחה אחת:

שלא היו צריכין לצאת לחוץ. עיין יומא ע"ה ע"ב, ומדרש שו"ט מזמור ע"ח אות ד', ומובא בילקוט רמז תשס"ד בשם המדרש שוח"ט:

הם תפשו דברים של נחש הקדמוני. תנחומ' חוקת אות מ"ה, ומובא בילקוט שם ד"ה וישלח בשם התנחומ':

ד"א אמר הקב"ה. תנחומ' שם, ועיין יומ' שם:

שכל מי שאינו מתפלל על חבירו. ברכות י"ב ע"ב, ועיין תנחומ' חוקת אות מ"ו:

אלא אמר משה אעשה של נחושת. לשון נופל על לשון. עיין ב"ר פל"א אות ח':

וכי נחשת ממית. ר"ה כ"ט ע"א במשנה:

כלומר לא היה רחבו אלא זרת ולא עברו אותו אלא ועד סוף ארבעים שנה, בתנחומ' חקת אות מ"ו, ובנדפס מכבר אות י"ט ויחנו בנחל זרד שלא הי' הנחל אלא כמלא זרת ולא יכלו לעבור שלשים ושמנה שנה, שנאמר והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה (דברים ב' י"ד), ודורש זרד כמו זרת:

ומה נסים נעשה להם בנחלי ארנון. עיין תנחומ' חוקת אות מ"ז, ובנדפס מכבר אות כ', ובמדרש במ"ר פי"ט אות כ"ה, ומובא בילקוט חוקת רמז תשס"ד ד"ה על כן, ועיין ברכות נ"ד רע"ב, ורש"י עה"ת:

משל למה הדבר דומה לשפחה שראתה בן גבירתה בסכנה. עיין בתנחומ' שם, ובמ"ר:

רבנן מפרשים שני מצורעים היו שם. ברכות נ"ד ע"ב

ורבנן של ארץ ישראל מפרשים. לא מצאתי המקור ולא נמצא בירושלמי, ואולי כוון לתנחומא חוקת סוף אות מ"ז, ובנדפס מכבר אות כ' ירדה הבאר לתוך המערה והוציאה גולגליות וזרועות ורגלים שאין להם חקר, וישאל חזרו לבקש את הבא וראוה מאירה כלבנה בתוך הנחל שהיא מוציאה את איברי האוכלוסין, ומנין שהבאר הודיעה בהם שנאמר ואשד הנחלים ומשם בארה, וכי משם היתה והלא מתחלת שנת הארבעים היתה עמהם, אלא שירדה לפרסם את הנסים והיו ישראל עומדים על הנחלים ואומרים לה עלי

באר עני לה ואמרו שירה עליה ע"כ, וגם רש"י הביא הבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: זה משה ואהרן. וכן מובא ברש"י על חפרוה שרים:

במחוקק זה משה. וכן מובא ברש"י:

ולמה לא נזכר שמו של משה רבינו על הבאר. תנחומא חוקת אות מ"ח, ובנדפס מכבר אות כ"א, ובמ"ר פי"ט אות כ"ו, ומובא בילקוט רמז תשס"ד בשם התנחום', וברש"י עה"ת:

ד"א זו תורה. לא מצאתי המקור:

כל מי שמשים עצמו כמדבר. עירובין נ"ד ע"א:

זה שאמרו חז"ל עמון ומואב טיהרו בסיחון. גיטין ל"ח ע"א, וע"ש בפירש"י:

על כן אמרו חז"ל. עיין חולין ס' ע"ב, ובפירש"י שם:

ומי הם מושלים זה בלעם וגם אביו. עיין תנחום' חוקת אות נ"ד, ומובא ברש"י על התורה:

ולמה נקרא שמו עוג על שם עוגות מצות. בב"ר פמ"ב אות ח' ויבא הפליט הוא עוג הוא פליט ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברם יושב ועוסק במצות עוגות. ודברי המדרש מובא בתוס' נדה ס"א ע"א ד"ה זה עוג, וכנראה הי' המאמר בפדר"א. ויפה העיר שם הריי"ב שלא נמצא בפדר"א רק בב"ר, וכן נמצא המאמר במדרש דברים רבה פ"א אות כ"ח:

ואני אקח את שרה אשתו. ב"ר שם:

בני חבייא והווייא הוו ובני שמוי ועוזא. במדרש אבכיר מובא בילקו' בראשית רמז מ"ד ובלקוטים ממדרש אבכיר סי' ז' ונדפס בבית המדרש ח"ד כמו שהובא בילקוט עמדו שמחזאי ועזאל ונשאו נשים והולידו בנים היווא והייא כמו בלילה ראו היוא והייא, לכן אין ספק שצ"ל גם בכאן היווא והוייא, וגם צ"ל שמחזי ועוזאל. וכן תראה בגמ' נדה ס"א ע"א סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו, פירש"י בני אחיה, שבא משמחזאי ועזאל שני מלאכים שירדו בדור אנוש, ועיין במהרש"א בח"א שהביא וז"ל ושמעתי דאיתא במדרש שזה אחיה בר שמחזאי אביו של עוג כו', ולא נודע לי אנה נמצא זה במדרש:

שהרביתי ימיו ושנותיו עד היום. עיין ב"ר פמ"ב אות ח':

אמרו עליו על עוג כו'. ברכות נ"ד ב"ב וע"ש בפירש"י:

שלח הקב"ה עורבא ואיכא דאמרי קומצא. בגמ' נאמר קמצי, ופירש"י נחלים, והערוך פירש חגבים, ותרגום כחגבים כקמצין:

מכאן אמרין אותו הר שהיה מביא עוג. לא מצאתי המקור:

פרק כב

ולמה נקרא שמו בלק מלמד שבא ללוק דמן של ישראל. בפסיקתא דר"כ זכור (כ"ו ע"ב) עמלק עם לק אומה שבא ללוק דמן של ישראל כבלב, דרשו להוראת מציצה מן יליקו הכלבים (מ"א כ"ג י"ט):

שהיו בעיניהם כקוצים. תנחומ' בלק אות ג', ובמ"ר פ"כ אות ג':

וכל כחם היה בפיהם. עיין תנחומא בלק אות ד', ורש"י על התורה:

לומר לך מה שמלחך השור אין בו סימן ברכה, תנחומ' שם, ורש"י על התורה:

שלא היה ראוי למלכות. עיין תנחומ' שם ובהערה כ"ד, וברש"י על התורה:

ולמה נקרא שמו בלעם שביקש לבלוע את ישראל, ד"א שבולה עם דמו בלא עם. בגמר' סנהדרין ק"ה ע"א בלעם בלא עם. ד"א שבלה עם. והערוך ערך בלע גורס בלע עם, פי' שיעץ עצתו ובלע עם ישראל, ד"א בלעם בלא עם, פי' שאין לו חלק עם ישראל:

בן בעור שבא על בעירה. גמרא שם:

פותר חלומות היה ד"א שולחני היה. תנחומ' בלק אות ה', ובנדפס מכבר אות ד', ובמ"ר פ"כ אות ז', ועיין בתנחומא שם בהערות, ומובא בילקוט רמז תשס"ה בשם התנחומא:

שבלק היה משם. תנחומ' שם, ומובא ברש"י:

כלומר שהם ממולין. עיין תנחומ' ממלי כתיב כד"א כי אמילם:

באדם האורה את התאנים. תנחומא שם אות ו'. ופי' כאדם שהוא לוקט את פירות התאנה, מלשון אריתי מורי (שיר השירים ה':א'), וכן במדרש במ"ר פ"כ אות ז' כאדם שהוא אורה את התאנים:

כאדם המנכה מן המדה מעט. בתנחומ' ובמ"ר שם כמו שמנכה אחד מן ב"ד בסאה, ועיין שם הערה ל"ג, וגם רש"י הביא נכה לשון משנה מנכה לו מן הדמים, לחסר מהם מעט:

לפי שהיה ברך לסיחון. תנחומא ובמ"ר אות ז':

והוא היה אחד משלשה ומצאם עביט של מימי רגלים. בב"ר פי"ט אות י"א מובא ד' הן שהקיש הקב"ה על קנקנן ומצאם קנקנין של מימי רגלים, ובמדרש במ"ר פ"כ אות ו' מובא זה אחד מן ג' בני אדם שבדקן הקב"ה ומצאם קרון של מימי רגלים, ולא חושב אדם הראשון:

תניא. סנהדרין ק"ה ע"א ותנחומ' בלק אות ד', וע"ש בהערות:

שנאה שהיה שונא בלעם. תנחומא בלק אות ח', ב"ר פ"כ אות ט', ומובא ברש"י עה"ת ע"ש:

אמר בלעם כו' אקללם במקומי. תנחומא ובמ"ר שם, ורש"י על התורה:

לא ביקש לומר להם דברי המקום כו'. תנחומ' ובמ"ר ורש"י על התורה:

מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה. סנהדרין ק"ה ע"ב, ב"ר פנ"ה אות ח', ובמ"ר פ"כ, ורש"י על התורה:

אמרו חז"ל אותה אתון. במשנה אבות פ"ה מ"ט, ופסחים נ"ד ע"א, ספרי ברכה פסקא שנ"ה מכילתא בשלח מס' ויסע פ"ה בפסוק זה הדבר, ופדר"א פי"ט, בין עשרה דברים שנבראו בע"ש בין השמשות נחשב גם פי האון. והמאמר שהביא המחבר לא מצאתי המקור.

כך הוא דרך ארץ. עיין ב"ר סוף פנ"ה, וי"ר פכ"ו אות ז', מדרש שמואל פכ"ד, תנחומ' אמור אות ד', ובנדפס מכבר אות בג', ותנחומ' בלק אות י"א, ובנדפס מכבר אות ח', במ"ר פ"כ את י"ג, ועיין לעיל וירא כ"ב ג':

ר' מאיר כך הוא עביד. המאמר משובש וכצ"ל קרי ליה רי מות, תרי מרי קטטה תלתא מרי שלמא, ומצאתי במדרש קהלת פ"ד בפסוק טובים השנים, וכך איתא שם ר' מאיר כד הוה חמי חד נפיק לאיסטראטא, הוה צווח ליה זיל שלם עלך מרי מיתה, תרין הוה צווח לון שלם לכון מרי קטטה, תלת צווח לון שלם לכון מרי שלמא, ופירש המ"כ כשהיה רואה אחד יוצא יחידי לדרך היה אומר לו שלום עליך בעל מות כלומר ההולך יחיד מתחייב בנפשו. מרי שלמא שאם יריבו השנים יבוא השלישי ויכריע ביניהם עכ"ל. ויש להוסיף ולפרש מרי קטטה כי שנים תפול קטטה ביניהם אבל כשיהיו שלשה יעמוד השלישי ויעשה שלום ביניהם:

וכי לא יכול להורגו אם לא היה חרבו שלופה בידו. תנחומא בלק אות י"א, ובנדפס מכבר אות ח', ושם היא בקצרה, וברש"י על התורה הוא כמעט כלשון המחבר אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אוה"ע בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו באומנותו וכן סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב עכ"ל:

בשלשה מקומות עמד המלאך תנחומ' בלק אות י"ב, ובנדפס מכבר אות ח', ובמ"ר פ"כ אות י"ד, ולזה המאמר כוון רש"י שכתב ומדרש אגדה בתנחומ' יש מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות הראהו:

והוא היה חיגר ברגלו אחת. סוטה י' ע"א:

אמרו לו השרים. סנהדרין ק"ה ע"ב, ע"ז ד' ע"ב:

אמר להו ברטיבא שריגא ליה. בגמרא שם ברטיבא שדאי ליה, ופירש"י ברטיבא באחו שדאי ליה השלחתיו לרעות. ולדעתי היה לפני המחבר בגמרא ברטיבא שגירא ליה פי' שילוח. או יותר יש לתקן שדירא ענין שילוח, וישלח תרגום ושדר:

מכאן שאין רשות לעיני אדם לראות כמו שניתן לבהמה לראות. זה מובא ברש"י (בלק כ"ב כ"ג) ותרא האתון, והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין:
והיא עתידה לראות פני השכינה ג' פעמים בשנה. בתנחומ' בלק אות י"ג זה שלש רגלים רמזה לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה:
מכאן לנוטריקון. תנחו' בלק אות י"ד, וכן בגמרא שבת ק"ה, מנחות ס"ו, ספרא ס"פ י"ד, ועיין בתנחומא שם הערה פ', ורש"י על התורה:
ד"א לשון פחד כמו רטט. וכן רש"י הביא ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כו':
מכאן שהרגה המלאך. עיין תנחומא בלק בהערה ע"ז, וברש"י על התורה:
אמר בלעם כך הוא שהמקום אומר דבר והמלאך מחזירו. תנחומא בלק אות י"ד, ורש"י על התורה:
כלומר חלקך יהיה עמהם. תנחומא וסיים שם וסופך ליאבד עמהם מן העולם, וכן מובא ברש"י על התורה:
קראהו לשווקים מלאים ילדים. תנחומא ורש"י על התורה:
מלמד שלא זבח אלא בקר אחד. תנחומא אות ט"ו וע"ש הערה צ"ב:
בלק היה בעל קסמים. תנחומא שם:

פרק כג

שבנו אבות הראשונים מאדם ועד משה רבינו ואלו הם כו'. רש"י הביא נוסח אחר וז"ל את שבעת המזבחות, שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות, אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן. אברהם בנה ארבעה, ויבן שם מזבח, ויעתק משם ההרה וגו', ויאהל אברם וגו', ואחד בהר המוריה, ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח, ויעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל עכ"ל. ובתנחומא בלק אות ט"ז, ובנדפס מכבר אות י"א, למה שבע מזבחות כנגד שבעה צדיקים שבנו מזבחות מאדם ועד משה ונתקבלו. אדם הבל נח ואברהם ויצחק ויעקב ומשה. והעירותי שם בהערה צ"ז כנגד ז' צדיקים שבנו שבעה מזבחות. בנדפס איתא כנגד ז' מזבחות שבנו שבעה צדיקים [וכן מובא כן במדרש במ"ר פ"כ אות י"ח] וכתב מהרז"וו בב"ר פל"ד אות ט' איתא שנח הקריב על המזבח שבנה אדם הראשון, ובפדר"א פכ"ג איתא שנח בנה את המזבח שהקריב עליו אדם הראשון והכל וקין. ובפל"א איתא שאברהם הקריב את יצחק ג"כ על אותו מזבח: ועיין תדב"א פכ"א ופכ"ח, ורש"י על התורה כתב שבעה מזבחות כו' בלי ספק צא כן באיזה מדרש עכ"ל. והרב בעל זכור

לאברהם העיר על דברי רש"י עיין תנחומ' ריש פ' צו. כוונתו לתנחומא הנדפס מכבר פ' צו. אולם היא הוספה מן המדפיס ממנטובא ונמצא בתנחומא שלנו צו אות א', ונמצא רק ההתחלה שבעת המזבחות לא אמר מזבחות אלא המזבחות אלו הן שנברא אדם הראשון ועד עשיו שבע מזבחות בנו ואני מקריב שבע כנגד שבעתן. ומה שהביא המחבר לפנינו אדם בנה מזבח והביא לראיה שנאמר ותיטב לה' משור פר, עין גמרא ע"ז ד, ח' ע"א ותיטב לה' משור פר שנו רבותינו יום שנברא אדם הראשון כו' עמד והקריב שור כו'. וכן שבת כ"ח ע"ב אמר רב שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היה לו במצחו, שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים כו':

מכאן אמרו חז"ל סוטה י' ע"א:

ד"א שפי יחידי הלך. וז"ל רש"י וילך שפי כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה:

ד"א שפי מלמד שפשפש השעה שהקב"ה כועס בה. בתנחומ' בלק אות ט"ז, ובמ"ר פ"כ אות י"ח, וילך שפי, שפוי היה לקלל שעד אותה שעה היה שפוי ומאותה שעה נטרד, ועיין סנהדרין ק"ה ע"ב, שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה:

לשן טומאה. ב"ד פנ"ב אות ה', וי"ר פ"א אות י"ג:

והיינו דכתיב יעקב וישראל שני שמות היה לו ליעקב. ר"ל דכתיב ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל:

שאין הקב"ה חפץ לקללם שביום שעשו את העגל כו'. גם רש"י הביא זה וז"ל כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם, כי באפם הרגו איש, לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם, כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם גם ברוך יהיה:

כי האבות נקראו צור. עיין תנחומא בלק אות י"ט מראש צורים אלו האבות, ועיין פסיקת זכור (ק"א ע"ב) ובהערה י"ד:

ד"א כי מראש צורים אראנו כי מראש צורים אני רואה אותם שקדמו לבראשית כו'. זה מובא בהרחבת לשון בילקוט בלק רמז תשס"ו ד"ה כי מראש צורים בשם הילדנו [והציון ילמדנו שם מוסב על ד"א כי מראש צורים כי המאמר הראשון הוא מתנחומ' בלק אות י"ט]:

ומגבעות אלו האמהות. תנחומא בלק אות י"ט:

עושים מצות שעושים בעפר ואלו הם. תנחומא בלק אות כ', ומובא בילקוט רמז תשס"ו בשם התנחומא, ועיין בתנחומא שם נוסף מאשר הוא לפנינו, ועיין רש"י על התורה,

ובילקוט שם הביא גם בשם הילדמנו כמה מצות ישראל עושין בעפר וסיים וחשבון הוא אלא שלא נטריח:

ד"א את רובע ישראל זרע ישראל. עיין נדה ל"א ע"א, וברש"י עה"ת תנחומ' שם וע"ז הערה קי"ט:

תועפות אלו המלאכים ראם אלו השדים. גיטין ס"ח ע"ב:

קוסם גדול היה בלק. זה מובא גם ברש"י:

פרק כד

אלא אותו הרשע הלך בשתי פעמים. וכן הביא רש"י ולא הלך בפעם כפעם כאשר עשה שתי פעמים:

אמר אזכיר מעשה העגל שעשו במדבר. רש"י הביא וז"ל וישת אל המדבר פניו כתרגומו, והעיר על זה הרמב"ן כי היה הרב מתרגם בו ושוי למדברא דעברו ביה בני ישראל עגלא אנפוהי, ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אונקלוס אבל הוא כתוב בקצת שהוגה בהן מן הת"י עכ"ל: ועיין בזכור לאברהם לידידי הרב החכם הגדול מהר"א בערלינר שהעיר כי הרשד"ל באוהב גר הביא כי בדפוסים ישנים הנוסח בת"א לעגלא דעבדו ישראל במדברא אפוהי, ולפי הנראה לזה כוון המחבר:

כשראה שלא היה יכול לקללם ביקש להזיקם בעין הרע. וכן רש"י הביא ביקש להכניס בהם עין רעה:

שהיה כל שבט ושבט שוכן לשבטיו לבד, שלא היו הכל שוכנים מעורבבים. וזה הביא גם רש"H ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין:

בלעם ובלק לא היו הגונים אלא שניהם מנה בן פרס. במדרש קהלת פ"ב בפסוק וגדלתי והוספתי איתא ארבעה נקראו מנה בן פרס, און בן פלת, בנו צפור, בנו בעור, וחזקיה, וכן בתנחומא בלק אות כ"א, ובנדפס מכבר אות י"ג שניהם היו מנה בן פרס שהיו עושים עצמם גדולים מאבותיהם, והעירותי שם בהערה קכ"ט וכן בגמרא תענית כ"א ע"ב מוטב יבא מנה בן פרס, ופירשו התוס' כלומר מוטב שיבא גדול בן הדיוט, דפרה לא היה אלא חצי מנה, ועין סנהדרין ק"ה ע"א א"ר יוחנן אביו בנו הוא לו בנביאות, פירש"י שבלעם גדול מאביו היה בנביאות, וכן הביא רש"י על התורה:

מכאן שבלעם סומא באחת מעיניו היה אל תקרי שתום אלא סתום. בגמרא סנהדרין ק"ה ע"א איתא רק בלעם סומא באחת מעיניו היה, שנאמר שתום העין, ופירש"י שם שתום העין פתוח כמו שתומי ניכר כלומר עינו אחת פתוחה מכלל והאחת סתומה והכי נמי מתרגמינן דשפיר חזי, ואית דמפרשי שתום כמו סתום, ולאו מלתא היא. וברש"י על

התורה הביא וז"ל יש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שת"א ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה, וכן חכמי התוס' נדה ל' ע"ב ד"ה שתום הביאו וז"ל שתום היא לשון גילוי ופתיחה, כדמתרגמינן דשפיר חזי, וכן בלשון משנה כדי שיסתום ויגוב, והכי דייק שנסתמה עינו מדכתיב שתום העין לשון יחיד:

מלמד שהקב"ה מונה רביעותיהן של ישראל. נדה ל"א ע"א, ומובא ברש"י על התורה:

ד"א שתום העין פתוח העין כמו שאמרה המשנה כדי שישתום ויסתום ויגוף, משנה ע"ז ס"ט ע"א, וכן הביא ר' סעדי' גאון בתשעים מלות בודדות אשר הוצאתי לאור בשם פשר דבר סי' ל"ד. וכן הביא רש"י על התורה. ובתוס' נדה ל' ע"ב ד"ח שתום:

כשהיה רוצה לדבר עמו הקדוש ברוך הוא היה משתטח לארץ כו'. לזה המאמר כוון רש"י וז"ל ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו:

ראה שלא היו פתחיהן. ב"ב ס' ע"א, ורש"י על התורה:

מברכותיו אתה יכול לידע מה היה בלבו לקלל. עיין סנהדרין ק"ה ע"ב:

שהלך עם שרי בלק היה קורא ה' אלהי ואחר שהלך ועבר את פי ה' לא קראו אלהי. כי פה אמר לא אוכל לעבור את פי ה', ולעיל כ"ב י"ח אמר לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי. וראיתי ברש"י שהביא וז"ל לעבור את פי ה' כאן לא נאמר אלהים כמו שנאמר בראשונה לפי שידע שנבאש בהקב"ה ונטרד, יש לתקן כאן לא נאמר אלהי:

עשה שווקים. עיין סנהדרין ק"ו ע"א עשה להם קלעים והושב בהם זונות, ועיין בספרי בלק פיסקא קל"א, ובפדר"א פמ"ז, וירושלמי סנהדרין פי"א ה"ב, ובמ"ר אות כ"ג:

אטו דעת בהמתו לא הוה ידע. ברכות ז' ע"א:

ובשעה שעומדין ממטותיהם. עיין ברכות שם, וע"ז דף ד' ע"ב:

אמרו חז"ל ולא קם נביא כמשה כו'. ספרי סוף ברכה:

וגם שלשה דברים. עיין ספרי שם קצת בסגנון אחר:

שהיה מודדים בחבלים והשני חבלים הורג והשלישי מחיה. בכתיב נאמר ויסדר שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח' ב'), ורש"י הביא זה על ומחץ פאתי מואב זה דוד שנא' בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו':

שנאמר וישם דוד נציבים באדם. תקנתי וישם באדום נציבים כי בקרא נאמר וישם דוד נציבים באדם (ש"ב ח' ו'):

זה משיח בן דוד שנאמר וירד מים עד ים וז"ל רש"י והאביד שריד מעיר החשובה של אדום היא רומי ועל מלך המשיח אמר כן, שנא' וירד מים עד ים, ולא יהי' שריד לבית עשו:
ונדבקת בזרעו של אברהם שנק' איתן האזרחי. ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי (מ"א ה יא) ודרשו בתנחו' חוקת אות י' מאיתן האזרחי זה אברהם שנאמר משכיל לאיתן האזרחי:
אמרו חז"ל בני בניו של יתרו הם ישבו בלשכת הגזית. ספרי בהעלותך פיסקא ע"ח, ומכילתא יתרו סכת' דעמלק בפסוק וישלח משה את חותנו, וסנהדרין ק"ד ע"א וק"ו ע"א, סוטה י"א ע"א:
ומאימתי מתחייב לבער משגלו השבטים. עיין רש"י על התורה כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים כו':
ויסעו בני ישראל. אין כאן מקומו:

פרק כה

ואין ישיבה שאין בה צרה. עיין סנהדרין ק" ע"א ושם הוא בשינויים:
וכן במעשה העגל מה כתיב וישב העם לאכול ושתה. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ושתה בה"א ובכל ספרים מדוייקים כתוב בוי"ו ועיין מנחת שי:
בלק ובני פלטין שלו העמידו את בנותיהם בשוק של זונות. עיין ספרי בלק פיסקא קל"א, ובסנהדרין ק"ו ע"א, ובירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב, ובפדר"א פמ"ז, ובתנחומא בלק אות כ"ז, ובמ"ר פ"כ אות כ"ג:
וכן אמרו רז"ל הפוער כו'. משנה סנהדרין ס' ע"ב, ומובא במדרש במ"ר פ"כ:
וכן מרקולים כו'. משנה שם, ואין לו שייכות לכאן כלל:
מאי ויצמד כצמידים אשר על היד. מובא בתנחומ' בלק אות כ"ז, ובמ"ר שם:
ד"א מתחלה היו נכנסים בצניעות כו'. מובא במ"ר שם:
אמרה לו איני נשמעת לך. סנהדרין פ"ב ע"א, ותנחומ' בלק אות כ"ט, ובנדפס מכבר אות כ', ובמדבר רבה שם, ועיין ירושלמי סנהדרין פ"י דף כ"ח, שמ"ר פל"ג, ספרי פיסקא קל"א:
ומאי ראה ראה המעשה ונזכר הלכה. שם שם, ותנחו' שם אות ל', ורש"י על התורה:
והם שנים עשר נסים. ספרי בלק פיסקא קל"א, ובמ"ר פ"כ אות כ"ה, ומובא בילקוט סוף בלק, ועיין בגמ' סנהדרין פ"ב ע"ב, ובירושלמי סנהדרין פ"י דף, כ"ח ע"ד, ויש שינויים גם בסדר הנסים, ועיין מה שהעירותי בתנחומ' בלק הערה קע"ד:

כדי שלא יאמרו האחרים. צ"ל הנגרנין, עיין תנחומ' הערה קע"ד:
ו' לא נשמטו מן הזיין אלא עמדו במקומם, בתנחומא הנדפס מכבר אות כ"א הוא הנס השביעי ונס הששי הוא שם נתן כח בעץ לסבול את שניהם, ובעבור זה יש הפרש בין הנסחאות מה שהוא לפנינו נס ז' הוא שם השמיני, וכן מה שהוא לפנינו נס י"א היא שם נס י"ב וכן הגי' שם הי"ב כשיצא עמדו בני שבטו לפגוע בו ירד המלאך ונגף בהם, כשראה פנחס שמבקש לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל וסלקו הה"ד ויעמוד פנחס ויפלל, ועיין בספרי בהערות הרב בעל מאיר עין:
עליו נאמר חמת מלך. זה נמצא בתנחומא הנדפס מכבר סוף בלק, ובמ"ר סוף בלק, וזה ליתא בתנחומ' שלנו, ועיין שם בהערה קע"ה, ואין להכפיל הדברים, וזה מוסב שם על הכתוב ויהי המתים במגפה עשרים וארבעה אלף:
אמר הקב"ה. בתנחומא ובמדרש במ"ר הסיום בסגנון אחר אמר הקב"ה בעולם הזה ע"י סרחון נופלים אבל לעתיד לבא והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וגו' (הושע ב' א'), ובתנחו' הנדפס מכבר ריש פנחס, וכן במ"ר ריש פנחס, נאמר בהתחלת פרשת פנחס לכן הנני נותן לו את בריתי שלום גדול השלום כו', ועיין תנחומא פנחס הערה א':
מה ראה ליחס לפנחס לפי שהיו מבזין אותו. תנחומ' פנחס אות ג', ובנדפס מכבר אות א', ובמ"ר פכ"א אות ג', סנהדרין פ"ב ע"ב, ורש"י על התורה, ועיין תנחומא הערה י"ז:
והיה אבי אמו מפטם עגלים לע"ז. שם שם, ועיין פסיקתא פיסקא דברי ירמי' (קט"ו ע"ב), ב"ב ק"ט ע"ב, וסנהדרין שם, וברש"י שם ב"ר פפ"ו אות ג', ושמ"ר סוף פ"ז:
מכאן אמרו שלא היה פנחס כהן עד אותה שעה. וז"ל רש"י אעפ"י שכבר ניתנה כהונה לזרעו של אהרן לא ניתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פנחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן, וכן שנינו בזבחים (ק"א ע"ב) לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי:
והוא קיים. תנחומ' הנדפס מכבר פנחס אות א', במ"ר פנחס פכ"א אות ג', וסובר שפנחס הוא אליהו, ועיין תנחומ' פנחס הערה י"ט:
מפרקי ר' אליעזר בן הורקנוס הוא בפדר"א פכ"ט, ומובא גם בשבלי הלקט השלם הלכות מילה סי' ו', ובתני אסיק נ"ו, ובטור יו"ד סי' רס"ה:
מכאן תקנו חכמים. שם:
אמר הקב"ה לפנחס. לא מצאתי המקור:

אמר ריש לקיש הוא פנחס הוא אליהו אמר לו הקב"ה. זה מובא בילקוט דיש פינחס בשם מדרש, ולא נודע לי לאיזה מדרש כוון, בלי ספק לילמדנו, והמאמר שלאחריו ר' אליעזר אומר הוא מפדר"א פמ"ז, והמאמר ארשב"נ הוא מפסיקתא דר"כ פיסקא דברי ירמי' וחסרים הציונים:

ולמה הוצרך להזכיר שמו כו'. בתנחומ' פנחס אות ג' כשם שהקב"ה מתעסק בשבחן של צדיקים לפרסמן בעולם כך מתעסק בגנותן של רשעים כדי לפרסמן בעולם, ורש"י הביא להודיע שבחו של פנחס שאף על פי שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיע הכתוב מי הוא המוכה:

בן סלוא שעל ידו סילה משפחתו. בסנהדרין דף פ"ב על שהסליא עונות משפחתו:

ולא היה נשיא כי אם על חמשה בתי אבות. גם רש"י הביא בית אב חמשה בתי אבות הי' למדין, שנאמר ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה (בראשית כ"ה ד'), וזה היה מלך לאחד מהם:

שהפקירו בת מלך. תנחומא פנחס אות ג', ובמ"ר פכ"א אות ג', וילקוט רמז תשע"ב:

הוא היה אחד מחמשת מלכי מדין ומבחר שבכולם היה. תנחומ' שם, ובמ"ר שם, ורש"י על התורה:

ללמדך לפי שהמריד את בתו. תנחומ' שם לפי שהפקיר את בתו ופירסמה זרעו הכתוב ומנאו שלישי, ור"ל בכתוב (במדבר ל"א ח'):

משל לרועה. תנחומא פנחס אות ו', ובנדפס מכבר אות ד', ובמ"ר אות ז' ומובא בילקוט פנחס רמז תשע"ג, וחסר הציון תנחומ', ומובא ברש"י על התורה:

פרק כו

הוא היה ברשעתו מתחלתו ועד סופו. ב"ר פל"ז אות ג', אסתר רבה פ"א אות ב', מגילה י"א ע"א:

להודיע כח התשובה שבני קרח בתחלה היו עם אביהם. וכן הביא רש"י וז"ל הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם, ובגמ' סנהדרין ק "י ע"א נאמר רק ובני קרח לא מתו תנא משום רבינו אמו מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו ואמרו שירה, ופירש"י שם נתבצר מלשון עיר בצורה (ישעיהו כ"ז:י') התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו:

על שלשה עמודים. במדרש שו"ט מזמור א' אות ט"ו רשב"ג אמר לא היו שלשתן עומדין במקום אחד אלא כל אחד ואחד היה בפני עצמו עומד והיו דומין כשלשה עמודין כו':

אבל חיסר לאוהד כו' וכן חסרו גם משאר שבטים. עיין תנחומא הנדפס מכבר פנחס אות ה', ובמ"ר פכ"א אות ח', וליתא בתנחומ' שלנו ע"ש בהערה ל"ד, ועין רש"י עה"ת כו' י"ג: ויש אומרים בעת שמת אהרן חזרו ישראל לאחוריהם שמונה מסעות. בירושלמי יומא פ"א ה"א (ל"ח ע"ב) בקשו ישראל לחזור למצרים ונסעו לאחוריהם שמונה מסעות, ועיין רש"י על התורה שהביא את הירושלמי.

והרגו מהם שבעה בתי אבות ואלו הם. וכן רש"י הביא והרגו מהם שבע משפחות, בירושלמי שם הגירסא שמונה משפחות, ועיין בזכור לאברהם בהערותיו על רש"י:

אהוד וישוה עיין בזכור לאברהם שם שצ"ל ברש"י וכן ישוה. וכן תראה מדברי המחבר שלפנינו, ועין ביפה מראה בירושלמי, ובמזרחי על התורה:

וכי במוסרה מת אהרן. ירושלמי שם, וברש"י על התורה:

שבעה היו כשירדו למצרם. צפיון חגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי וכן מנאם כן במקום ואצבון נאמר כאן אזני.

ויוב ושמרו וכן מנאם כאן. כאן נאמר ישוב במקום יוב:

והלא עשרה בנים היו לבנימין כשירד למצרים. זה הביא רש"י בשם ר' משה הדרשן:

ודע שאחירם האמור כאן הוא אחי האמור להלן. ר"ל אחירם הנאמר בפסוק ל"ח הוא הוא אחי האמור להלן ר"ל בבראשית מ"ו כ"א: וזה מובא גם ברש"י:

ושפיפם האמור כאן הוא מפים האמור להלן. ר"ל שפיפם הנאמר בפסוק ל"ט הוא מפים לעיל בראשית מ"ו כ"א, וזה מובא גם ברש"י:

אלא מכאן אתה למד שמעוברת יצאה מהם כשירד בלע אביהם למצרים. זה הביא רש"י בשם רבי משה הדרשן:

לדן לא היה אלא בן אחד והוריד למצרים ושמו חושים. כאן נאמר שוחם. ובבראשית מ"ו כ"ג נאמר ובני דן חושים, וכן רש"י הביא לשוחם הוא חושים:

כחושים של קנים. בגמ' ב"ב קמ"ג ע"ב ובני דן חושים שהיו מרובין כחושים של קנה, ופירש הרשב"ם כחושים של קנה שגדילים הרבה ביחד:

ד"א ולמה נקרא חושים שהיה שחור בגופו. תקנתי ולמה נקרא חושים שוחם שהיה שחור בגופו, כי שחום פי' שחור עיין ערוך ערך שחם:

והיה כבד אוזן. בגמ' סוטה י"ג ע"א חושים בריה דדן יקירן ליה אודניה, פירש רש"י כבדו אזניו משמוע, ועיין ב"ר פצ"ג אות ח', ושאג יהודה בקול גדול והלך קולו ד' מאות פרסה עד ששמע חושים בן דן:

ומפני מה מחשב לכל בתי אבות ה' בראשם ויו"ד בסופם כו'. זה הביא גם רש"י (כ"ו ה') ולקח דבריו מדברי רבי משה הדרשן שהביא שלשה פעמים בפרשה. ועין בפסיקת, דר"כ פיסקא ויהי בשלח ודף פ"ב ע"ב ופ"ג ע"א תמצא קצת מדרשא הלזו. וע"ש בהערות שלי: ומפני מה חשבו לשרה שעדיין היתה בחיים. וכן הביא רש"י לפי שהיתה קיימת בחייה מנאה כאן, ועיין סוטה י"ג ע"א סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, ועיין פסיקתא דר"כ פיסקא ויהי בשלח (דף פ' ע"א):

עשו מן הארץ י"ב חלקים בכתב י"ב שבטים וכתבו שמותם בי"ב פתקין. ב"ב קכ"ב ע"א. ורש"י על התורה:

סבורים אתם שחלקו הארץ, עיין בגמ' שם, ובספרי פנחס פיסקא קל"ב, ורש"י על התורה: עתה חמשים וחמש משפחות היו השבטים וט' משפחות היו שבט לוי עם משפחת עמרם. תקנתי ושבע משפחות ושמונה משפחות היו שבט לוי, ורש"י בפסוק ל"ו הביא וז"ל מדברי רמ"ה שהביא שלשה פעמים בפרשה זו. ועיין בפסיקתא דר"כ פיסקא ויהי בשלח ודף פ"ב ע"ב ופ"ג ע"א תמצא קצת מדרשא הלזו, וע"ש בהערות שלי:

לידתה היתה בין החומות. סוטה י"ב ע"א, ועיין רש"י על התורה:

פרק כז

חכמניות היו. ב"ב קי"ט ע"ב, ועיין תנחומא פנחס אות ח':

אפשר עמדו לפני משה. ספרי פנחס פיסקא קל"ג, ב"ב שם, ורש"י על התורה:

מכאן אמרו זה היה מקושש. שבת צ"ו ע"ב, ורש"י על התורה:

ואנו אין ראויים ליירש תתייבם אמנו. ב"ב שם, ורש"י על התורה:

וי"א על שאמר משה כו' סנהדרין ח' ע"א, ורש"י על התורה, ועיין תנחומ' פנחס אות ט':

~(ו)וי"א על שסילק את עצמו מן הדינים ולכך נו"ן של משפטן ארוך. הנו"ן רבתי עיין מנחת שי מה שהביא על זה:

ר' חלקיה אומר נטלו בנות צלפחד. לא מצאתי שמובא זה בשם ר' חלקיה. רק במשנה ב"ב קט"ז ע"ב בנות צלפחד נטלו ג' חלקים בנחלת חלק אביהן כו', וע"ש בפי' הרשב"ם, וכן בספרי פנחס פיסקא קל"ד מגיד שבנות צלפחד נטלו שלשה חלקים כו', וכן תנחומ' אות ט', ועיין גם ירושלמי ב"ב פ"ח ה"ג, ובמ"ר פכ"א אות י"ב, לכן אין ספק אצלי שהיה כתוב בכ"י ג' חלקי' נטלו בנות צלפחד, והמעתיק השני העתיק ר' חלקי' והוסיף מלת אומר:

שארו זו אשו. ב"ב ע"א ע"ב.

וקרי ביה ונתתי את נחלתו לשארו יש לתקן שצ"ל ונתתם את נחלת שארו לו. גם צ"ל לומר לך שגורעין וי"ו נחלתו ולמ"ד מן לשארו. עיין בגמרא שם, ובפירוש הרשב"ם ובערוך ערך גרע בשם רבינו חננאל:

לכך נסמכה פרשה זו לפרשת בנות צלפחד. בספרי פיסקא קל"ד. ובתנחומא אות יו"ד, נמצא דרשות אחרות, ומובא ברש"י על התורה:

כיון ששמע משה שימות כו' שיתן להם רועה שיהיה לו רוח לסבלם. עיין בתנחומא הנדפס מכבר אות י' וזה ליתא בתנחומא שלנו, עיין שם הערה מ"ו, ובלקח טוב מובא המאמר בשם התנחומא:

מהודך ולא כל הודך. ב"ב ע"ה ע"א, ובספרי פיסקא ק"מ:

שנאמר הודו בחרובו. אין זה לשון הכתוב ותקנתי הוד נהרו אימה:

אעפ"י שלא אמר לו הקב"ה אלא בידו אחת כו'. מובא ברש"י וז"ל ויסמוך את ידיו בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו, ובספרי מובא ויסמוך את ידיו עליו ככלי מלא וגדוש, וכן עיין בסנהדרין ק"ה ע"ב בכל אדם מתקנאים חוץ מבנו כו' ואיבעית אימא ויסמך את ידיו עליו ויצוהו, פירש"י אע"ג דהקב"ה לא א"ל אלא וסמכת את ידך עליו חדא, אזיל איהו וסמך תרתי:

פרק כח

למה נסמכה. עיין ספרי פיסקא קמ"ה ושם איתא למה נאמר, ויפה העיר הרב בעל מאיר עין שהיה כתוב ל"ג והוא ר"ת למה נסמכה ואח"כ נעשית למה נאמר. ובלקח טוב נאמר לנכון למה נסמכה, וכן משמע מדברי המחבר:

ואפילו בשבת. ספרי פיסקא קמ"ב:

כנגד היום תמיד של שחר כו'. עיין ספרי שם, ויומא ס"ב ע"ב, ורש"י על התורה, ולקח טוב, ועיין פסיקת' דר"כ פיסקא את קרבני (ס"א ע"ב):

מכאן לשני ניסוכין. עיין ספרי פיסקא קמ"ג, ופיסקא ק"נ, וע"ש בהערות הרב בעל מאיר עין:

אין יין כשר לגבי המזבח אלא יין שהוא משכר. וכן רש"י עה"ת הביא נסך שכר יין המשכר פרט ליין מגתו, וכן בגמ' ב"ב צ"ז ע"ה תאני ר' חייא יין מגתו לא יביא ופירש הרשב"ם משום דכתיב הסך נסך שכר (במדבר כ"ח), מידי דמשכר:

מן ארבעים יום ולהלן. עיין ילקוט סוף רמז תש"פ בשם ספרי זוטא:

חטא שאינו מכיר בו אלא ה' לבדו מכאן אמרו כו'. שבועות ט' ע"א, ומובא ברש"י עה"ת, ובילקוט רמז תשפ"ב:

ד"א למה נשתנה. גמ' שם, וע"ש בתוס' בשם הערוך, ומבוא גם ברש"י עה"ת:
זה חג שבועות שבו מקריבים שתי הלחם של חמץ מן החטים חדשים, וכן הביא רש"י חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים, על שם שתי הלם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש, ועיין מנחות פ"ד ע"ב:
מכאן כל מקום שכתוב פר הוא כנגד אברהם כו'. אולי צ"ל מכאן אמרו, מובא ברש"י כ"ה י"ט בשם יסודו של רבי משה הדרשן, וכן נשא ז' י"ח הביא רש"י ג"כ בשם ר' משה הדרשן, ומצאתי המקור במדרש תדשא פ"י (בית המדרש ח"ג צד 174):
אתה מוצא ששבעים פרים היו מקריבים ביום חג הסוכות כנגד אומות העולם שהם שבעים אומות. בפסיקת' דרב כהנא פיסקא ביום השמיני עצרת (קצ"ג ע"ב) א"ר פנחס כל אותם שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבעים אומות, והמאמר נובע מן מדרש תדשא פי"א (נדפס בבית המדרש ח"ג צד 175) והמסדר הפסיקתא הביא בשם ר' פנחס אשר המדרש הלז מיוחס לר' פנחס בן יאיר, וכן בגמ' סדוכה נ"ה ע"ב הני שבעים פרים כנגד מי כנגד שבעים אומות, ובתנחומ' פנחס אות י"ד אתה מוצא בחג ישראל מקריבים שבעים פרים על שבעים אומות כו', ובמדרש במ"ר פכ"א אות ב"ד, מדרש תהלים מזמור ק"ט, חזית פ' הנך יפה, וכן מובא בבה"נ ה' סופרים סי' ע"ה, ועיין בפסיקת' שם בהערות שלי:
ארבעה עשר כבשים כנגד י"ד בי יעקב. עיין מדרש תדשא פ"י:
ועולה חשבונם צ"ח לכפר על צ"ח קללות שבתורת כהנים. במדרש תדשא פי"א צ"ח כבשים בחג כנגד מאה קללות חסר שתים שבמשנה תורה, וכן הביא רש"י ולכבשים מניינם צ"ח לכלות בהם צ"
בשני ונסכיהם. ספרי פנחס רמז ק"נ, שבת ק"ג ע"ב, ורש"י עה"ת:
זה קרב על שם ישראל. וכן רש"י הביא אלו כנגד ישראל, ועיין סוכה נ"ה ע"ב:

פרק ל

נאמר כאן זה הדבר. נדרים ע"ח ע"א, ורש"י עה"ת:
הנערה שלא הגיעה עדיין לימי הבגרות. עיין כל המאמר בספרי, וברש"י עה"ת:
הם מפורשים במס' נדרים. הוא דף ע"ט ע"ב:
ואם בעלה יפר נדרה. עיין שם ע"ו ע"ב:
ותמצא בזה הפסוק חמשה וארשתיך. ר"ל דכתיב וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים ובאמונה:

ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך. בפתיחתא דאיכא רבי אות א', ופסיקתא דר"כ פיסקא דברי ירמי' (ק"י ע"ב), ומובא בילקוט ישעי' רמז רפ"ד בשם הפסיקתא:

אי עניים עד שאתם עסוקים בשרירות. זה ליתא שם, ושם אתא עד שאתם אומרים שירים ומזמורים לפני ע"ז:

לבלבי קולך ברישהון די גליא. עיין בפסיקתא צייצי קולך לבלין קולך, וע"ש בהערה ה', והמלות ברישהון די גליא אין להם פתרון:

ד"א אל תקרי גלים אלא גולים. במדרש ובפסיקתא שם ד"א בת גלים בת גולים ברתיהון דגלליא, ופי' גלולאי מענין גלות ע"ש הערה ו':

ביתו של אברהם, פסיקתא, מדרש איכה שם:

שנאמר וילך משם יצחק. בפסיקת' ובמדרש מובא הכתוב וילך יצחק לא אבימלך מלך פלשתים (בראשית כ"ו א'):

הקשיבי לדברי תורה. פסיקתא ומדרש שם:

עניה מדברי תורה. פסיקתא ומדרש שם:

ר' אבא בר כהא פתח לא ישבתי בסוד משחקים. פסיקת' פיסקא איכה (קי"ט ע"ב), פתיחתא דאיכה שם אות ג', ומובא בילקוט ירמי' רמז רצ"ג בשם הפסיקת':

נגעה בי יד נבוכדנצר כו', יד סיסרא כו', כל המלכיות. זה ליתא במדרש:

ר' יוסי אומר והמה כאדם עברו ברית. פתיחתא שם אות ד', ושם הגירס' ר' אבהו פתח והמה כאדם וכו', והמאמר נשנה בפסיקתא דר"כ פסקא איכה, ושם מתחיל ר' אבהו בש"ר יוסי ב"ר חנינא פתח, ובמדרש ב"ר פי"ט הגירס' ר' אבהו בש"ר חנינא, ובפסיקתא כ"H פארמא הגירס' ר' יוסי בר חנינא פתח, עיין פסיקתא שם הערה ב':

שנאמר את כל דברי הברית הזאת. תקנתי כמו שהוא בקרא, ובפסיקת' ובדרש איכה שם מובא הכתוב וכל ישראל עברו את תרתך (דניאל ט' י"א), ובפסיקתא שם בטעות וכל ישראל עברו על בריתך צ"ל את תורתך, ובהערה ז' נשתבש, ובצ"ל צ"ל את תורתך ובכתב יד אקספארד נאמר לנכון את תורתך:

רבי שמעון אומר הוי מגיע בית בבית. פתיחתא דאיכה רבי אות כ"ב, ושם הגירס' ריש לקיש אמר, ואין ספק שלפני המחבר היתה הגירס' ר' שמעון בן לקיש:

ז חרבן ראשן וחרבן שני. עיין במדרש שם והגירס' נשתנית:

א"ר יודן בשם ר' יאשיהו. במדרש שם ר' יודן ור' איבו ור' טבי בשם ר' יאשיה. ושם ליתא המלות "באמצע כדי שיהי' ראש הצלמים נראים להם" גם נמצא שם עוד מאמר מר' פנחס ור' חלקיה בש"ר הושעי':

ולא עוד אלא מרוב הצרה המלאכים בוכים. זה ליתא במדרש שם:

מאי כמוך כמוך בתוכחות. פסיקת' דר"כ פיסקא דברי ר' ירמי' (קי"ב ע"א), וע"ש בהערות שלי:

א"ר ברכי' בר יצחק כתיב נביא אקים להם. לא מצאתי המקור לכל המאמר:

והעמדתי ממנה עשרה נביאים ואלו הם. כ"ה במדרש רות ריש פ"ב, אולם בספרי בהעלותך פיסקא ע"ח, במ"ר ספ"ה מגילה י"ד ע"ב, איתא שמונה נביאים ולא חשיב יחזקאל בוזי:

וכששלח להם ירמיה ויחזקאל התחילו מבזים אותם כו'. עיין פסיקתא דר"כ דברי ירמי' (קט"ו ע"ב):

מה בנימין אחרון לכל השבטים. פסיקת' דר"כ שם:

ר' אליעזר אומר. פסיקתא שם. ושם הגירס' ר' אלעזר:

אמר ר' אלעזר. כל הנביאים. פסיקתא שם, וירושלמי ברכות רפ"ה:

א"ר אבין. פסיקתא שם:

ד"א הקב"ה אמר למשה נקום בעצמך. תנחומ' מטות אות ה':

וכן המשל אומר באר שתית ממנו מים. תנחומא שם, ובגמ' ב"ק צ"ב ע"ב אמרי אינשי בירא דשתית מיניה לא תשדי ביה קלא:

פרק לא

בעל כרחם. ספרי מטות פיסקא קנ"ז, ותנחומ' מטות אות ד', ורש"י עה"ת:

ולמה שלח עמהם פנחס. תנחומ' מטות אות ה':

זה היה ציץ הזהב. וכן רש"י הביא וכלי הקדש זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים כו', ועיין תנחומא בהערה כ"ח:

צדיקים כמו שנאמר בחר לנו אנשים. תנחומא מטות אות ג', וע"ש הערה י"ח, ומבוא בילקוט מטות רמז תשפ"ה בשם התנחומא:

הקב"ה אמר. תנחומ' שם, וע"ש הערה י"ט, ומובא בילקוט שם:

לכך נאמר נקמת ה' שלשה פעמים. הוא דברי המחבר מדנפשיה:

היו כלם ל"ו אלפים. תנחומ' שם אות ד' ויש אומרים שלשת אלפים מכל שבט ושבט כו', ע"ש הערה כ"א:

וכי מה טיבו לשם. עיין בספרי, ובסנהדרין דף ק"ו, וברש"י עה"ת:

מכאן אתה למד. ספרי, ומובא בילקוט שם:

וכי מנין היו יודעים אלא היו מעבירין אותן לפני הארון. יבמות ס' ע"ב, ושם נאמר לפני הציץ, ומובא בילקוט שם:

והלא קברי גוים אינם מטמאים. יבמות ס"א רע"א:
ולמה אמר אלעזר לפי שנתעלמה הלכה ממשה. פסחים ס"ז ע"ב:
אצעדה אלו כלים של זהב שהיו ברגלים הנשים כו'. וכן הביא רש"י אצעדה אלו צמידים של רגל וצמיד של יד עגיל נזמי האוזן וכומז דפוס של בית הרחם:
וי"א דפוס של בית רחם. שבת ס"ד ע"א:

פרק לב

אמרו כל תנאי שאינו כפול. גיטין ע"ה ע"א:
לפי שהי' להם שמות ע"ז. עיין רש"י על התורה:
אבל לא נתקיים להם ה שם. וז"ל רש"י וראיתי ביסוד של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה.

פרק לג

זש"ה לכן אנשי לבב שמעו לי. בפסיקתא דר"כ פסקא שמעו (קט"ז ע"ב) מתחיל הפיסקא על הכתוב שמעו דבר ה' בית יעקב (ירמי' ב' ה') זש"ה לכן אני לבב שמעו לי, והמאמר בכל המסעות שהחזיר אותם הוסיף מדיליה, ואח"כ מה שהביא אמרו רבותינו הוא ג"כ מפסיקת' שם, ועיין בפסיקת' בהערות שלי:
אמרו רבותינו ר' עזרי' ור' יודה בר סימון בשם ר' שמעון בר ר' יצחק. בפסיקת' ר' עזרי' ור' יונתן בר חגי בש"ר שמשואל בר רב יצחק, והמאמר הזה נשנה במדרש ב"ר פע"ד אות י', ושם הנוסחא ר' עזריה בש"ר חגי ור' יצחק בר מרון ותני לה בשם ר' חנינא בר יצחק, וכן מובא בילקוט תורה רמז ק"ל, וילקוט שמואל רמ קכ"ט, וכן נשנה במדרש שמואל סוף פכ"ב, ושם הגירסא ר' זכרי' ור' יונתן בר חגי:
ואמר ר' סימא. בפסיקת' א"ר סימון:
ואמר שמעו דבר ה' ארבעה שומעין הן. בפסיקתא שם מובא זה על הכתוב ושומע לי ישכון בטח (משלי א' ל"ג):
ד"א ולא שמעו אלי ומה היו עונשם. זה ליתא בפסיקתא:
א"ר לוי. פסיקת' שם, וע"ש הערה י"א:
מה הקנקן הזה כשהוא מלא מים כל הכלים האחרים ממלאין ממנו. בפסיקתא הגירסא מה הקנקן הזה כשהוא מלא כלים אתה מעשין תחתיה וכלם מרגישין כן הטו אזנכם ולכו אלי וגו'. אבל במדרש דברים רבה ריש האזינו, ובילקוט ישעי' סוף רמז שמ"א, הגירס' מה קנקן הזה כלים נתונים עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו וכולם מרגישים כך רמ"ח איברים של אדם ע"י האוזן כולם חיים.

אמר רב למה הדבר דומה. לא מצאתי המקור:
וכיון שלא שמעו אמר להם ירמיה שמעו דבר ה'. פסיקתא שם (קי"ז ע"ב):
ישמעון אודניכון עד דלא ישמעון גרמיכם. בפסיקתא שם שמעו אזניכם עד שלא תשמעו גופיכם ישמעו גופיכם עד דלא ישמען גרמיכם:
וכיון שלא שמעו וחפאו דברים. זה הוא מאמר אחר וליתא בפסיקתא:
אמר ר' יהודה כל מי שהוא עוזב את הקב"ה. לא מצאתי המקור:
א"ר שמואל משל למטרונא שהיה לה שני שושבינין. בפסיקתא שם, ובילקוט ירמיה רמז רס"ה בשם הפסיקתא, ובפסיקתא הגירסא אמר ר' לוי משל למטרונא שהי' לה שני שושבינין:
אמר ר' לוי אמוץ ואמציה פסיקתא שם:
אמר ר' לוי משל למטרונא. פסיקתא שם:
ר' אבין ור' חייא. פסיקתא שם:
כה אמר ה' מה מצאו רבותיכם בי עול. פסיקתא שם:
וכן ישראל הי' להם לשמור דרכי ה'. הוא סיום המחבר:
אתה מוצא מ"ב מסעות כו'. עיין רש"י (מסעי ל"ג א') שהביא זה בשם יסודו של רבי משה הדרשן:
שלכך נקרא רתמה על שם הארץ שהוציא דבה. מובא ברש"י פסוק י"ח, וע"ש מה שכתב הרב החכם הגדול מהר"א בערלינר בספרו זכור לאברהם:
מכאן שבנשיקה מת. ב"ב י"ז ע"א, ורש"י על התורה:
היו שלשה פרסאות, עיין עירובין נ"ה ע"ב:

פרק לה

ולמה צוה הקב"ה ליתן שלשה ערי מקלט בנחלת תשעה המטות וחצי המטה. כל המאמר מסוף העמוד קרוע ומטושטש עד ראש העמוד השני.

פרק לו

ולהלן מקדים נועה לתרצה. עיין ב"ב ק"כ ע"א, ורש"י על התורה.:

דברים

פרק א

א"ר תנחום בר חנילאי. סנהדרין צ"ג ע"א. ועיין פסיקתא דר"כ פיסקא עשר תעשר (צ"ט ע"א), ובתנחומ' ראה אות ט"ו:
וטפחו לישראל על פניהם. בגמרא שם וטפחו לרשעיהם של ישראל:

ואמר רבא א"ר יוחנן. סנהדרין ק"ד ע"א ומתוקן שם שצ"ל אמר רבה במקום אמר רבא, ובריש מדרש איכה א"ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו בל"ו כריתות שבתורה מנין איכ"ה: כמו ששנינו. כריתות ב' ע"א במשנה דף ג' ע"ב:

וידעוני. הגרתי כי ליתא במשנה ובגמר' מפרש טעמא שלא תני הכא ידעוני:

שאלו לבן עזאי. ריש מדרש איכה, ומובא בילקוט איכה רמז תתקצ"ט:

ובעשרת הדברות ובמילה. וכן יש לתקן במדרש שם כדר שהביר המחבר, וע"ש במ"ב: הה"ד וישליכו את תורתך. הסיום ליתא במדרש:

א"ר אבהו. מדרש איכה בפתחתא אות ז':

אמר ר' יהושע וזכור את בוראך. באיכה רבה בפתיחתא אות כ"ג נמצא דרשה אחרת על זה הכתוב. ומתחיל ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח וזכור את בוראך, ולכל המאמר שהביא המחבר לא מצאתי המקור:

אול בתי כנסיות ובתי מדרשות. איכה רבה בפתיחתא אות ח':

זה תשעה באב. שם שם אות ט' בושנו כי שמענו חרפה אלו שבעה עשר בתמוז, כסתה כלימה פנינו אלו תשעה באב:

ר' יצחק פתח תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך. איכה רבה בפתיחתא אות י"א:

אמר ר' יהושע בן לוי נעשה בשבט בנימין ויהודה כו'. במדרש איכה פ"ד בפ' ויגדל עון בת עמי ר' אבא בשם ר' יהושע בר' נחמי' בשם ר' אחא דרשה אחרת:

אמר ר' ברכיה שהיו מתחברים לגנבים. בפסיקתא פיסקא איכה (קכ"ב ע"ב) בר קפרא אמר כולן אוהבים את הגזל, חברי גנבים שהיו מתחברין לגנבים, ואין ספק שהי' להמחבר מקור אחר:

א"ר יוחנן בראשונה היה אדם עולה לדין. פסיקתא שם (קכ"ג ע"א), וע"ש בהערות שלי:

תנו רבנן שבעה עבירות. פתיחתא דאיכה רבה אות כ"ג, פסיקתא פסקא איכה (קכ"ב ע"א), ירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ה, ועיין בפסיקתא הערה ס"ד:

התחיל דמו של זכרי' רותח. שם הגירס' תוסס, פי' מחמיץ ורותח:

מיד אמר להם כו'. עיין במקומות הנ"ל שרשמתי:

שבשבעה עשר בתמוז באו חמשה גזירות. משנה תענית כ"ו ע"א חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז:

ושנו חכמינו ז"ל משנכנס אב. משנה תענית שם:

שלשה בני אדם אמרו איכה. ריש מדרש איכה, ופסיקת' דר"כ פסקא איכה, וע"ש בהערה נ"ב:

לפיכך אמר אלה הדברים לפי שהיו דברי תוכחות על הסיום הזה סובב הולך כל הדרש אשר הביא עד כה, ועיין בפסיקתא פסקא דברי ירמי' (קי"ב ע"א), כל מקום שנאמר דבר דברי דברים אלה ותוכחותיהן, כתיב אלה הדברים אשר דבר משה (דברים א' א') כו', כתיב תחלת דבר ה' בהושע (הושע א' ב') כו', כתיב דברי ירמי' (ירמי' א' א'), וכן בספרי ריש דברים מלמד שהיו דברי תוכחות כו' ע"ש:

על שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין. וז"ל רש"י במדבר לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותינו וגו':

על מה שעשו בערבות מואב. ספרי שם ורש"י עה"ת:

כשהיו במול סוף אמרו המבלי אין קברים. וכן הביא רש"י מול סוף על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים כו':

כשהיו במדבר פארן ואמרו נשלחה אנישם וכו'. עיין רש"י שסיים ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים:

לפי שאמרו דברים של תפלות על הקדוש ב"ה. ולכן מה שאמרו על המן כו', בליקוטים ממדרש אלה הדברים זוטא אות ט' הבאתי מב"י מינכין בין פארן ובין תופל ולבן ארשב"י חזרתי על מ"ב מסעות ולא מצאתי מסע ששמו תופל ולבן, ומהו תפל ולבן דברים של תפלות שהוציאו על הלבן זה המן, שנאמר והמן כזרע גד (במדבר י"א ז'), והעירותי שם בהערה כ"ה שלזה המאמר כון רש"י וכן בלקח טוב פ' דברים והיה כן הגי' בספרי ונשמט שורה שלימה וכצ"ל ובין תפל ולבן [ארשב"י חזרתי על מ"ב מסעות ולא מצאתי מסע ששמו תפל ולבן ומה תפל ולבן] דברי תפלות שתפלו על המן, וכן הוא אומר ונפשינו קצה בלחם הקלוקל, והשמיט המעתיק או המדפיס מן תפל ולבן א' עד תפל ולבן ב':

שנאמר והמן כזרע גד לבן. תקנתי והוא כזרע גד לבן כי בפסוק והמן בזרע גד (במדבר י"א ז') לא נאמר תיבת "לבן":

שלא למדו ממרים. וכן הביא רש"י ד"א אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום, ועין ספרי ריש דברים:

לפי שזימן להם זהב עשו הם עגל זהב כו'. וכן הביא רש"י ודי זהב הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל, ועיין ברכות ל"ב ע"א ודי זהב מאי ודי זהב, אמרו דבי ר' ינאי אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל:

אמר להם משה ראו אתם גרמתם. עיין ספרי ורש"י:

ומה ראה משה. ספרי ורש"י על התורה:

ולמה לא הוכיחן קודם לכן. ספרי ורש"י עה"ת:
ולמה קורא אותו נהר גדול. בגמ' שבועות מ"ז ע"ב עד הנהר הגדול נהר פרת שמעון בן טרפון אומר קרב לגבי דהינא ואידהן, דבי ר' ישמעאל תנא עבד מלך כמלך, ופירש"י קרב לגבי דהינא ואידהן אם נגעת במשוח בשמן תהא גם אתה משוח בנגיעתו, כלומר פרת הוא קטן משלש נהרות שהוא מנוי אצלם לבסוף והנהר הרביעי הוא פרת (בראשית ב':י"ד) וכאן הוא קורא אותו נהר גדול שביל שהוא נזכר כאן על שם א"י שהיא חשובה נזכר גם הוא בחשיבות, ועיין ברש"י עה"ת:
כלומר כל מי שהוא קרוב לגבי מוכר שמן. זה דברי המחבר:
וקרב לגבי שחנא וישחן לך כו'. זה ליתא בגמ' שם רק בספרי דברים פיסקא ו' עד הנהר הגדול נהר פרת שרובו ותוקפו כנגד ארץ ישראל משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבר לשחוור וישתחוו לך, וכן במדרש ב"ר פט"ז אות ג' עבדא מלכא כמלכא הדבק לשחון וישחון לך. וגם הערוך הביא המאמר מב"ר ופי' הדבק עצמך לאיש חם ויחם לך גם אתה, וכן נראה כי המחבר מפרש כן, ויותר נכון הדבק לשחון [או לשחוור] פי' למושל [הערשער]:
ולמה נקרא שמו פרת שכל מי שהוא שותה מימיו הוא פרה ורבה. ספרי פיסקא ו', ב"ר פט"ז אות ג', ברכות דף נ"ט ע"ב:
על דייניכם כו'. עיין ספרי, ורש"י על התורה:
אמרו למשה אין אנו צריכין לברכתך. ספרי ורש"י:
מלמד שהי' דבריהם כמשא לשומעים עיין ספרי ורש"י:
מלמד שהדיינים משימין ידיהם על בעלי דינים. בספרי מלמד שאשמותיהן של ישראל תלויין בראשי דייניהם, וכן מובא ברש"י, וכן צ"ל לפנינו:
היה לכם לומר. עיין ספרי ורש"י:
אבל נבונים לא מצא להם. נדרים כ' ע"ב, ועיין ספרי ורש"י על התורה:
בין איש בין אחיו בין בית ועליה ובין גרו בין תנור לכירים. סנהדרין ז' ע"ב, ועיין בערוך ערך בית עליה שמפרש כוונת המאמר. וידידי הרב הגדל מוהר"ר ח"י ד"ר קאהוט העיר כי דברי הערוך נובעים מפי' ר"ח ז"ל בפירושו לסנהדרין:
שיהא דין של פרוטה חביב עליך. סנהדרין ח' ע"א, ורש"י על התורה:
לא תכסו דבריהם. עיין סנהדרין שם, ורש"י עה"ת:
כשבאתם להר לא באתם כולכם ברצון. עיין ספרי פיסקא כ':
דרך ארץ עיין ספרי פיסקא כ"א, ורש"י עה"ת:
ד"א ותהינו מה שאמרתם הננו ועלינו. וכן הביא רש"י:

מה דרכה של דבורה זו כיון שהיא עוקצת את האדם מיד מתה. כן מובא ברש"י:

פרק ב

ירושה היא מאברהם שעשר עממים כרתו ברית עם אברהם עיין רש"י על התורה וכן במדרש ב"ר פמ"ד אות כ"ג:

להודיע להם שאין אתם צריכים מהם כלום כו'. וכן מבוא ברש"י, כי ה' אלהיך ברכך, לפיכך לא תכפו את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמיכם כעשירים:

היא ירושה להם מאברהם לפי שהלך לוט כו'. מובא ברש"י בפסוק ה', ועיין ב"ר פנ"א אות ו':

מפני מה לא נאמר בבני עמון לא תתגר בם מלחמה. עיין רש"י בפסוק ט':

וכי מה היה צריך למשה לכתוב פסוק זה אלא לפי שנשבעו אברהם עם אבימלך. זה הביא גם רש"י עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבין בספר יהושע י"ג ומפני השבועה שנשבע אברהם ולאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם, והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם עכשיו אתם מותרים לקחתה מידם. ועיין חולין ס' ע"ב:

נאמר כאן אחל. ע"ז ד, כ"ה ע"א:

מדברי תורה הקודמת לכל כו'. עיין רש"י על התורה, ודברי רש"י נובעים מתנחומא דברים בהוספה אות י', וע"ש זה שהעירותי הערה כ"ו:

הוי אומר שלא אמר משה על העברה אלא על מכירת לחם ומים. וכן הביא רש"י לא לענין לעבור בארצם אלא לענין מכר אלא לענין מכר אוכל ומים:

בנו כתיב מלמד שלא היה לו בן גבור כמוהו. רש"י הביא ואת בניו בנו כתיב, שהיה לו בן גבור כמותו, וכן יש לתקן לפנינו שהיה לו בן גבור כמוהו, ועיין בתנחומ' סוף חקת אות נ"ה, בנו כתיב שהיה לו בן קשה ממנו, וע"ש בהערה שפ"ג:

פרק ג

שכל המלכיות היו רוצים להיות להם חלק בארץ כו' והיו ארבע מלכיות מושלות בו. עיין ספרי עקב פיסקא ל"ז, ורש"י על התורה, וסנהדרין דף ס' ע"ב עיין שם:

ובלשון כנען אומר לשלג שנר. וכן הביא רש"י שניר הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען ועיין בזכור לאברהם בסופו בלקוטים דף קפ"ד ע"א ובמבוא לספר הערוך השלם צד ז' ונכבדות מדובר בו מאת ידידי החוקר הגודל מהר"א ד"ר הרכבי:

והוא נשאר מיתר הרפאים מאותן שהרגו אמרפל. וז"ל רש"י מיתר הרפאים שהרגו אמרפל וחביריו בעשתות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט (בראשית

י"ד:י"ג) זהו עוג. ובתנחומ' חקת אות נ"ה, ובנדפס מכבר אות כ"ה, ובמ"ר פי"ט אות ל"ב, כי רק עוג מלך הבשן (דברים ג' י"א) והוא נשאר מהגבורים שהרגו אמרפל וחביריו שנאמר ויכו רפאים וגו' (בראשית י"ד ה') וזה הפסולת שלהם כפריצי זיתים שיוצרים ופליטים מתחת הגפת שנאמר ויבא הפליט (שם שם י"ג):

זה היה עוג. בב"ר פמ"ב אות ח' ויבא הפליט הוא עוג הוא פליט, וכן נדה דף ס"א סע"א: ברייתא ששנינו פליטי זיתים. אולי ז"ל פריצי זיתים שיוצאים ופליטים מתחת הגפת, כמו שהוא בתנחומ' שם, וע"ש בהערה שפ"א, (ושם יש לתקן ב"מ ק"ב צ"ל ב"מ ק"ה): באמת עוג. וכן הביא רש"י:

נחמו נחמו עמי אמר ישעיה הנביא מטייל הייתי. פסיקת' דר"כ פיסקא נחמו (קכ"ה ע"ב), וי"ר פ"י אות ב', ושם מתחיל ר' עזרי' בש"ר יודן בר סימון פתר קריא [אהבת צדק ותשא רשע על כך משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך (תהלים מ"ב ח')]. בישעי' אמר ישעי' מטייל הייתי כו':

והיו קורין אותו עלג. שם הגירס' והיו קורין אותו פסילוסא, עיין בפסיקת' שם הערה נ"ג: אלא על עלג השפה דהוא קטיע בלישניה. ע"ש בהערה הנ"ל:

הלך הושע. פסיקת' שם דף קכ"ז ע"ב:

הלך יואל וכן הנביאים שלאחריהם. הוא בפסיקת' שם:

אתמול אמרת יום עברה וגו'. בפסיקת' שם הערה צ"א העירותי כ"ה בכל כ"י, ובילקוט ישעיה רמז צ"ז, ובכולם בטעות, כי מקרא בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות מוקדם הוא להמקרא יום עברה ואיך יאמר על המאוחר אתמול אמרת? לכן נכונה יותר גירסת הפסיקתא רבתי פסקא בכה תבכה אתמול אמרת לי אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפני' א' ב'):

אל תקרי עמי אלא עמי זה ליתא בפסיקת' וע"ש בהערה צ"ו והעירותי כי דרש עמי כמו עמי, ר"ל עמדי:

משל למה הדבר דומה. זה ליתא בפסיקת' שם ונעלם ממני המקור:

אל תקרי עד הים אלא עד היום האחרון. ספרי ברכה פיסקא שנ"ז:

וכל זה בזכות התפלה שנאמר ואתחנן אל ה'. בעבור הסיום הזה הביא כל הדרשא עד כאן:

תקט"ו תפלות עשה במנין ואתחנן. במדרש דב"ר ברכה פי"א אות ט' מנין שהתפלל משה באותו הפרק תקט"ו פעמים שנאמר ואתחנן בגימטרי' הכי הוי:

הלבנון זה בית המקדש. ספרי:

פרק ד

רמז להם הקב"ה שהם עתידים לגור בארץ תתנ"ב שנים כמנין ונושנתם. סנהדרין ל"ח ע"א: וע"ש בפירש"י:

אמר משה רבינו אף על פי שאלו שבעבר הירדן אינם קולטות כו'. מכות דף י' ע"א:

פרק ה

כל העולם הוא לפני. וכן הביא רש"י על פני בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם: אעפ"י שלא עשה אותם חייב הוא אם ישתחוה להם עיין מכילת' יתרו מסכ' דבחדש פרשה ו':

מקנא הוא בעובדי ע"ז. עיין מכילת' שם:

ד"א לא תשא כדי שלא תהיה עוטף. פסיקת' רבתי פכ"ב:

ודע כי בק"ש כל עשרת הדברות כלולות בה כיצד כו'. ירושלמי ברכות פ"א ה"ח דף ג' ע"ג בשם ר' לוי:

לא תגנוב כנגד וכתבתם על מזוזות ביתך. יש לתקן כמו שהיא בירושלמי לא תגנוב כנגד ואספת דגנך ולא דגנו של חבירך. לא תענה כנגד אני ה' אלהיכם. לא תחמוד בית רעך כנגד וכתבתם על מזוזות ביתך, ביתך ולא בית חבירך:

כי כשתמנה אותם יש תר"י מלות לפיכך תקנו קודם שתאמר שמע תאמר שלש מלות והם אל מלך נאמן כדי שישלים תרי"ג מלות כנגד תרי"ג מצות. המאמר נשתבש ע"י המעתיקים כי בק"ש נמצא רמ"ח מלות וכן תראה בתנחומ' קדושים אות ו' א"ר מני לא תהא ק"ש קלה בעיניך מפני שיש בה רמ"ה תיבות כנגד רמ"ח אברים שבאדם ומהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והעירותי שם בהערת כ"ו שהכוונה כמו שמבואר בשבלי הקלט השלם ערוגה א' סי' ט"ו ומובא בתניא סי' ד' וז"ל ואם תאמר הרי בשלשה פרשיות שבק"ש יש רל"ט תיבות וכשאתה תוסיף עליהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהם ששה תיבות הרי רמ"ה תיבות ואנו אומרים רמ"ח, בתשובת הגאונים תירץ רב דניאל גאון ז"ל רמ"ה תיבות יש בק"ש הוסיף עליהם אל מלך נאמן שהן שלש תיבות יעלו למנין רמ"ח. ועיין גם ברוקח הלכות ברכות סי' שכ"ג, וכן האבודרהם הלכות סדר שחרית של חול [דף כ"ד ע"ב דפוס פראג] הביא וז"ל יש נוהגין לומר אל מלך נאמן בתחלת ק"ש ואומר לתשלום רמ"ח תיבות שיש בק"ש דאמרינן באלה הדברים רבה שמור מצותי והיה שמור רמ"ח תיבות שבק"ש והקב"ה ישמור רמ"ח איברים שלך ותמצא שחסר מהם שלש תיבות כי בפרשת שמע יש נ"ד תיבות עם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שאנ מוסיפין, ובפרשת והיה אם שמוע יש קכ"ב תיבות ובפרשת ציצית יש ס"ט תיבות סך

הכל רמ"ה חסר שלש תיבות ועם אל מלך נאמן יהי' רמ"ח תיבות, ולפנינו במדרש דברים רבה אין זכר מזה כמו שהעירותי בפתח דבר ללקוטים ממדרש אלה הדברים זוטא, ועוד הביא שם האבודרהם וז"ל ולהשלים רמ"ח תיבות אומר במדרש רות אמר ר' נהוראי אמר ר' נחמי' בק"ש יש רמ"ח תיבות כמנין אברים של אדם כו' והלא בק"ש אין שם אלא רמ"ה תיבות ותיקנו שיהא ש"ץ חוזר לשלש תיבות ה' אלהיכם אמת כו' אמר ר' יוסי בן דורמסקית משמיה דר' עקיבא חסידים הראשונים תקנו ק"ש כנגד עשרת הדברות וכנגדן מנין אבריו של אדם כו' המאמר הזה לא נמצא במדרש רות ואין זכר שמה מזה רק נמצא באיזה שינויים במדרש רות שבזהר חדש פסוק א' ע"ש. וכן בספר האשכול הלכות ק"ש (דף ט' ע"א) הביא וז"ל ורמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים שבאדם ואל תהי דבר זה קל בעיניך שהרי אמרו אמר הקב"ה שמור את שלי ואשמור את שלך שמור רמ"ח תיבות שבק"ש ואני אשמור רמ"ח איבריך ואעפ"י שאין בק"ש אלא רמ"ה תיבות אמרו באגרה ר' נחמה ור' עקיבא אמרו חסידים הראשונים תקנו שיהא הש"ץ חוזר ה' אלהיכם אמת להשלים רמ"ח עכ"ל. וגם הוא כוון למדרש רות שבספר הזהר. מכל זה תראה שיש לתקן לפנינו כשתמנה אותם יש רמ"ה תיבות לפיכך תקנו שתאמר שלש מלות והם אל מלך נאמן כדי שישלים רמ"ח מצות עשה בתורה כנגד רמ"ח אברים שבאדם ושס"ה מצות לא תעשה כמנין ימות החמה הרי תרי"ג. ועיין מכות דף כ"ג ע"ב דרש ר' שמלאי תרי"ג מצות נאמרו לו למשה כו', וכן במדרש תהלים מזמור י"ש ושם הגירס' דרש רבא, וכן נשנה בשמ"ר פל"ג אות ז':

אלא זכרהו כדי שלא יבא ושמרהו משיבא. פסיקת' רבתי פכ"ג בשם ר' שמלאי:

זכור ניתן ליורדי הים כו'. פסיקת' רבתי שם בש"ר אייבי ושם נאמר זכור ליורדי הים שאינם יודעים אם באיסור הם מטלטלים ואם בהיתר הם מטלטלים, שמור נתון ליושבי היבשה, ועיין בזרע אפרים שהביא את דברי הסמ"ג עשין כ"ט שכתב וז"ל שמעתי כי יש במדרש זכור בים ושמור ביבשה וע"ש שהאריך בפירושו:

זכור ושמור בדיבור אחד. מכילת' יתרו מסכ' דבחדש פרשה ז':

כשם שנצטוו במרה. סדר עולם פ"ה, ומובא בילקוט רמז רנ"ז (עיין לקח טוב בשלח ט"ו ובהערה קע"ו, ועיין סנהדרין נ"ו ע"ב:

חוק זה שבת ומשפט זה כיבוד אב ואם. מכילת' בשלח מסכת' ד' פרשה א' בפסוק שם שם לו חוק ומשפט:

פרק ו

בשעה שבא יעקב לגלות את הקץ. עיין ב"ר פצ"ח אות ב' ושיטה חדשה, תנחומא ויחי אות ט', אגדת בראשית פ"ב, דברים רבה פ"ב, ספרי בהעלותך פסקא ל"א, ולקח טוב (בראשית מ"ט א'), ות"א עה"ת ויש איזה שינויים.

להשמיע לאזניך מצוה היא. ברכות נ"ג ע"א וט"ו ע"א:

וצריך להאריך בדלי"ת ברכות י"ג ע"ב:

וצריכה דלי"ת של אחד יוצאה לחוץ כדי שלא תראה כמו רי"ש, וכן הביא בעל הטורים אחד דלי"ת גדולה לומר לך שהמליכוהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם וגם שלא תטעה ברי"ש.

גדול העושה מאהבה. ספרי ואתחנן פיסקא ל"ב:

בשני יצריך. ספרי שם, וברכות נ"ד ע"א:

ואפילו בא ליטול את נפשך. ספרי שם וברכות שם:

ד"א בכל מאודיך בכל מדה ומדה. ברכות שם:

שלא יקרא ק"ש למפרע. במשנה ברכות ט"ו ע"א:

לעולם יהיו חדשים אצלך, ספרי ואתחנן פיסקא ל"ג שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם (סופרה) [סופנה] אלא כחדשה שהכל רצים לקראתה, ובפסיקתא פיסקא בחדש השלישי שלא יהו דברי תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה אלא כפרוזדוגמא חדשה שהכל רצים לקראתה:

שיהיו דברי תורה משוננים בפיך. ספרי שם פיסקא ל"ד. ושם הגירסא מסודרים בתוך פיך, ובגמרא קידושין דף ל' ע"א מסודרים בפיסך:

שק"ש צריכה לאומרה בדיבור עז כדי שישמעו אבל תפלה בלחש. בכלבו הלכות ק"ש הביא וז"ל מדרש חברים מקשיבים לקולך השמיעי מכאן לשליח צבור שצריך להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל וימליכו שם שמים יחד:

שחייב לקשור. רש"י הביא וקשרתם לאות על ידך אלו תפילין שבזרוע והיו לטוטפות בין עיניך אלו תפילין שבראש:

כתיבה תמה, מנחות ל"ד ע"א:

מזוזת כתיב שאינו צריך להניח את הכתב אלא על מזוזה אחת של פתח גם רש"י הביא מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת, ועיין מנחת שי פ' בא י"ב ב' שהאריך בזה, ועיין מה שכתב הרב החוקר מהר"א בערלינר בזכור לאברהם בלקוטים דף קפ"ד ע"ב:

ביתך כתיב דרך ביאתך כו'. מנחות ל"ד ע"א:

כך צריך להניח מזוזה על כל שער ושער. עיין יומא י"א ע"א ורש"י על התורה:

פרק ז

בעת שהקב"ה נותן גדלה לישראל. עיין חולין פ"ט ע"א:

מיעוט זכות שהרשעים עושים. וכן מובא ברש"י ומשלם לשונאיו אל פניו בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא.

היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם. עירובין כ"ב ע"א:

מכאן אמרו חז"ל שהקב"ה התיר להם לאכול מה שימצאו משלל שבעה עממים. עיין חולין י"ז ע"א ובתים מלאים כל טוב ואמר ר' ירמי' בר אבא אמר רב כתלי דחזירי קודלי דחזירי. עיין מגילה י"ג ע"א שהאכילה קדלי דחזירי עיין ערוך ערך קדל:

מלמד שהצרעה עברה עמהם בירדן כו'. בסוטה ל"ו ע"א ארשב"ל הצרעה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה וסימתה עיניהם מלמעלה וסירסתן מלמטה כו':

פרק ח

מלמד שהשמלה וגם המנעלים שברגליהם כו'. עיין רש"י שהביא ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם במין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדילים הי' גדל לבושו עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו, ועיין פסיקתא דר"כ פיסקא ויהי בשלח דף ל"ב ע"א ובהערות שלי:

פרק ט

ואימתי עלה משה לסיני בששה בסיון. עיין רש"י יתרו י"ח י"ג, כי תשא ל"ג י"א, עקב ט' י':

שביקש להרוג את כל בניו ואין להשמידו אלא איבוד בנים. עיין פסיקתא רבתי ריש פמ"ז פסקא אחרי מות שכן אתה מוצא באהרן שנאמר ובאהרן נתאנף ה' מאד להשמידו א"ר יהושע דסיכנין בשם ר"ל אין להשמידו אלא עקירת בנים ובנות שנאמר ואשמיד וגו':

ונעשה מחצה על מחצה. ר"ל מתו שנים ונשארו שנים, ועיין בפסיקת' רבתי שם:

אלו שארבעים יום אחר סמיכת שבירת הלוחות. עיין רש"י בפסוק י"ח:

פרק י

זה היה כ"ט אב. עיין רש"י שם:

זה הארון היה לבד הארון שעשה בצלאל. מובא גם ברש"י י' א':

והוא היה יום עשור בתשרי. רש"י שמות י"ח י"ג, ורש"י עקב ט' י"ח:

פרק יא

סימן נתן להם משה. עיין סוטה דף ל"ג ע"ב, ורש"י על התורה:

פרק יב

עולותיכם אלו עולות ראייה כו' אלו שלמי חגיגה. עיין ספרי ראה פיסקא ס"ח:

בין נדר לנדבה כו'. מגילה ח' ע"א, ר"ה ו' ע"א:

אמר להם משה כשאתם נכנסים לארץ לא יאסרו עליכם הבמות. ספרי ורש"י על התורה.

מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים. וכן הביא רש"י, ובספרי ראה פיסקא ס"ו נחלה זו שילה מנוחה זו ירושלים שנאמר זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה (תהילים קל"ב:י"ד) דברי ר' שמעון ר"י אומר חילוף הדברים:

בפסולי המוקדשין הכתוב מדבר כו'. ספרי פיסקא ע"א, ורש"י על התורה:

ולא גיזה. ספרי שם:

יחדיו שניהם לאכול בקערה אחת. ספרי שם, ועיין שם בהערות הרב בעל מאיר עין הערה יא אשר כתב על מלת יחדיו:

מה המים מכשירים. ספרי שם, ועיין חולין ל"ח ע"א:

יכול אתה אוכל בביתך, ספרי, ועיין רש"י על התורה:

מכאן ואילך הותר להם בשר לאכול. ספרי פיסקא ע"ח, ורש"י, אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים:

מכאן שלא יאכל אדם בשר. חולין פ"ד, ספרי פיסקא ע"ה:

ולא כל בקרך. ולא כל צאנך. ספרי פיסקא ע"ה חולין כ"ה ע"א:

זה אבר מן החי. ספרי פיסקא ע"ו:

והלא הדברים ק"ו ומה הדם כו', מכות כ"ג ע"ב:

פרק יג

שהקב"ה עושה אות ומופת לע"ז כגון חנניה בן עוזר. עיין ספרי פיסקא פ"ד, ועיין סנהדרין פ"ט ע"א:

ואם תאמר שהקב"ה היה יודע מה עתיד לעשות כו'. עיין ספרי פיסקא פ"ד, ורש"י על התורה:

לפי שאחין מאביו. בספרי פיסקא פ"ז איתא רק אחיך זה אחיך מאביך בן אמך זה בן אמך מ"מ:

ואם ע"ז פלונית כך היא אוכלת. עיין ספרי פיסקא פ"ח, וסנהדרין ס"א ע"א, וברש"י שם:

מכאן שהיו בודקין. עיין ספרי פיסקא צ"ג, ורש"י עה"ת:

פרק יד

נאמר כאן קרחה כו'. ספרי פיסקא צ"ו:

מכאן שהחיה נקראת בהמה. ספרי פיסקא ק' מלמד שחיה בכלל בהמה:

גלוי וידוע. חולין ס"ג ע"ב:
מכאן למדנו. גמרא שם:
בריה בפני עצמה היא. חולין ס' ע"ב ורש"י על התורה:
מכאן שהאיה והדיה אחת. עיין חולין ס"ג סוף ע"א וע"ב:
ומצינו למדים כ"ד עופות. חולין שם:
ולמה נקרא שמו שלך. גמרא שם:
ולמה נקרא שמה חסידה, גמרא שם:
הודו כפות. חולין ס"ג ע"א, ועיין תודלות החיות לידידי הרב החכם החוקר מהר"י לעווינזאהן צד ר"ז, ועיין ערוך השלם ערך דכיפת:
זה גר תושב. עיין ספרי פיסקא ק"ד:
שלשה פעמים כתיב לא תבשל. ספרי פיסקא ק"ד, חולין קי"ג ע"א:
הזהר לעשר שלא תבשל הגדיות. עיין פסיקתא רבתי פכ"ח פיסקא עשר תעשר ד"ה עשר תעשר מה כתיב למעלה לא תבשל גדי בחלב אמו:
שאין מעשר שני מתחלל על אסימון. מעשר שני פ"א מ"ב, עדיות פ"ג מ"ב:
כלל, בבקר ובצאן וביין ובשכר פרט כו'. עירובין כ"ז ע"ב:
שנה שלישית. עיין ספרי פיסקא ק"ט:

פרק טו

זו שנה שביעית. ספרי פיסקא קי"א:
ואם אינו יכול ללכת ברגליו כו'. ספרי פיסקא קט"ז:
אפילו מאה פעמים. ספרי פיסקא קי"ז:
זה הנמכר בגניבתו שב"ד מכרוהו כו'. עיין רש"י על התורה, ועיין מכילתא ריש משפטים בפ' כי תקנה עבד עברי:
אזן ששמעה על הר סיני. עיין קידושין כ"ב ע"ב, ורשי משפטים כ"א ו':
ד"א זה הקדש של עלוי. וכן הביא רש"י:
לכהן הוא מזהיר. וכן הביא רש"י:

פרק טז

זה חפזון דמצרים כו'. ספרי פיסקא ק"ל, ברכות ט' ע"א, ומכילתא בא פרשה ז', ורש"י על התורה:
ימי חייך הימים. ספרי שם:
ד"א ימי חייך העולם הזה. ספרי שם:
שלך אי אתה רואה ספרי פיסקא קל"א:

ואין בישול אלא צלי אש. מכילתא בא מסכתא דפסחא פרשה ו' בפסוק ובשל, ועיין נדרים מ"ט ע"א, ובמכילתא ובגמרא מובא ג"כ ויבשלו את הפסח, ובקרא כתיב ויבשלו הפסח:

ו' מן החדש וז' מן הישן. ספרי פיסקא קל"ד, ועיין מכילתא בא פ"ח, ורש"י על התורה: בקמה. בקומה צריך לברך ולא בישיבה עיין מבוא למדרש לקח טוב ובהערה ל"ה:

לי יש ד' בני בית. וכן הביא רש"י ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך:

תעשה לך ולא מן העשוי. סוכה י"א ע"ב:

בפסולת גורן הכתוב מדבר. סוכה י"ב ע"א:

מכאן אתה למד. שם י"א סוף ע"ב:

וכן בעזרא הוא אומר. ס' נחמי' הי' נקרא ס' עזרא, וגם רש"י סוכה י"ב ע"א, הביא צאו ההר. פסוק הוא בספר עזרא:

לפי ששנינו בארבעה פרקים. ר"ה ט"ז ע"א במשנה:

הזכרים חייבים ולא הנקבות. ספרי פיסקא קמ"ג זכורך להוציא את הנשים, ועיין חגיגה ד' ע"ה:

למאחר נדרו שאינו עובר עד שיעברו עליו שלשה רגלים. ספרי פיסקא קמ"ג, ועיין ר"ה ד' ע"ב:

ומנין שמעמידין לישראל. עיין ספרי פיסקא קמ"ד.

אין מעמידין דיינים כו'. עיין בספרי שם:

הלך אחר ב"ד יפה. ספרי שם, וסנהדרין ל"ב ע"ב, ורש"י על התורה:

פרק יז

אם עדות מתקיימת בשנים כו'. מכות ה' ע"ב, ורש"י על התורה:

בין דם נדה לדם זיבה כו, בין דיני ממונות. ספרי פיסקא קנ"ב:

זה לקט שכחה. ספרי שם:

מלמד שבית המקדש גבוה מכל הארצות שבא"י. בספרי ובגמ' סנהדרין פ"ז ע"א הגירסא מלמד שא"י גבוה מכל הארצות ובית המקדש גבוה מכל א"י:

וכי יש אדם שהולך לב"ד. ספרי פיסקא קנ"ז, ור"ה כ"ה ע"ב:

ובה"א אל תאמר. ספרי שם ור"ה שם:

זה בית דין הגדול, ספרי פיסקא קנ"ד:

אפילו יאמר לך. ספרי שם, ועיין ברש"י על התורה:

שלשה מצות נצטוו ישראל. סנהדרין כ' ע"ב:

מכאן אמרו אין רואין אותו. ועיין ספרי פיסקא קנ"ז, סנהדרין כ"ב ע"א במשנה:
יכול אפילו כדי רכבו ופרשיו. סנהדרין כ"א ע"ב, ועיין ספרי פיסקא קנ"ח:
יותר משמונה עשרה. ספרי וגמ' סנהדרין כ"א ע"א, ורש"י עה"ת:
ואפילו אחת היא מסירה לבו. ספרי פיסקא קנ"ט: וכן בסנהדרין כ"א ע"ב בטעות אספניא, ומובא לנכון בערוך אפסניא, ובגמ' סנהדרין י"ח ע"ב מובא לנכון אפסניא, ופי' בל"י שכר אנשי מלחמה, ועיין ערוך השלם בערכו:

פרק יח

מפני מה זכו זרוע בעד ויקח רומח בידו. חולין קל"ד ע"ב, ורש"י על התורה:
שתי צאן חייבות בראשית הגז. משנה חולין קל"ה ע"א, וספרי פיסקא קס"ו והם דברי בית שמאי ובית הלל:
מתנה הראויה לו. ספרי שם, חולין קל"ה ע"א:
בכהן הכתוב מדבר. ספרי פיסקא קמ"ח:
בכ"ד מקומות הכהנים קרויים לוים. יבמות פ"ו ע"ב:
בשעה שכל ישראל נכנסים בשער אחד. ספרי פיסקא קס"ח, סוכה נ"ה ע"ב:
שכל המשמרות שוות בקרבנות כו' ספרי וגמ' שם:
מה מכרו אבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך. ספרי פיסקא קס"ט, סוכה נ"ו סוף ע"א:
אין לי אלא בנו ובתו. ספרי פיסקא קע"א:
זה האוחז את העינים. ספרי שם וסנהדרין ס"ה ע"ב:
זה האומר פתו נפלה מפיו. ספרי וגמ' שם:
אל תתחילו שחרית הוא. ספרי וסנהד' ס"ו ע"א, וע"ש בפירש"י והמלות "בזאת המלאכה" הוספת המחבר:
ויש אומרים. סנהדרין שם:
אחר חבר גדול עיין סנהדרין ס"ה סוף ע"א וברש"י שם:
אוב וידעוני בכרת והשואל בהם באזהרה. ספרי פיסקא קע"ב:
אוב זה פיתום המדבר בין הפרקים. סנהדרין ס"ה ע"ב, ובספרי פיסקא קע"ב אוב זה פיום המדבר משהיו:
ואחד המעלה. שם:
ידעוני זה המניח עצם ידוע. סנהדרין שם:
זה המרעיב עצמו. סנהדרין שם:
לא לו ולא צויתיה לנביא אחר. עיין סנהדרין פ"ט ע"א:

פרק יט

כדי שיהיה כתוב כו'. מכות י' ע"ב, ורש"י על התורה:

שיהיה בין קצה ארץ עבר הירדן. עיין מכות ט' ע"ב:

מה יער שהוא הפקר. ספרי פיסקא קפ"ב, ועיין מכות חף ע"א:

כשהגביה ידו לא נפל הברזל כו'. עיין מכות ז' ע"ב, וספרי פיסקא קפ"ג:

והוא מקתו וי"א מן העץ המבוקע. בספרי פיסקא קפ"ג ונשל הברזל מן העץ המבקע רבי אומר מן העץ המתבקע, ועין מכות ז' ע"ב:

פרט לממציא את עצמו. ספרי שם:

זה בנין אב. סנהד' ל' ע"א:

לכל עון הוא דאינו קם. ספרי פיסקא קפ"ח, ועיין כתובות פ"ז ע"ב:

שידרשו אותם בשבע חקירות. ספרי פיסקא ק"צ:

עין בעין. ממון. ספרי ורש"י על התורה:

פרק כ

ולא אחיכם כו'. ספרי פיסקא קצ"ב, סוטה מ"ב ע"א במשנה:

וכל מערמיהם הלבישום. וכן מובא בספרי, ובמקרא כתוב הלבישו:

מפני צימצום חרבות שלהם. תיקנתי ציחצוח חרבות כמו שהוא במשנה סוטה מ"ב ע"א:

מפני שפעת חיילים שלהם. במשנה שם שפעת הקלגסין, פירש"י חיילות, ובספרי פיסקא קצ"ב שפעת עקלגסים והערוך הביא בערך קלגס וכתב המוספי פי' בל"י קול תרועה, והמחבר השמיט המלה הזרה והציג שפעת חיילים:

מכאן שכל המשחית דבר שיש עליו הנאה. עיין ספרי פיסקא ר"ג:

אפילו בשבת. ספרי פיסקא ר"ד:

פרק כא

מיוחדין, סוטה מ"ד ע"ב:

זו סנהדרין. שם, וע"ש בפירש"י:

מהיכן מודדין אותו במקום שהוא חלל שוכב. עיין ספרי פיסקא ר"ב, ומובא ברש"י על התורה:

וכי בחשדא הם עומדים. ספרי פיסקא ר"י, וסוטה מ"ה ע"ב, ורש"י על התורה:

שאם נמצא הרוצח. עיין סוטה מ"ז ע"ב:

פרק כב

אם כהן והוא בבית הקברות. ספרי פיסקא רכ"ב, ב"מ ל' ע"א, ורש"י עה"ת:

אפילו מאה פעמים ב"מ ל"א ע"א:

דורשהו אם רמאי הוא אם אינו רמאי. משנה ב"מ כ"ח ע"ב:
ואל תתן לו עד שיתן לך סימנים שם:
ונכנס למקום נשים לזנות. עיין ספרי פיסקא רכ"ו, ונזיר נ"ט ע"א:
ד"א לא ילבש גבר שלא יעביר. נזיר שם:
פרט למזומן. ספרי פיסקא רכ"ז, וחולין קל"ט ע"א:
בזמן שהיא עליהם. גם רש"י הביא בעודה עליהם, ועיין ספרי פיסקא רכ"ז:
אפילו מאה פעמים. חולין קמ"א ע"א:
בעולם הזה ואחר כך והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, בגמ' חולין קמ"ב ע"א למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב:
בוא וראה מתן שכרן של מצות. משנה חולין קמ"ב ע"א, ספרי פיסקא רכ"ח:
שאין בה חסרון כיס. במשנה ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר פירש"י שאין בה חסרון כיס אלא דבר מועט:
מכאן שכלאי הכרם אסורים בהנאה. ספרי פיסקא ר"ל וע"ש:
אין כלאים מן התורה עד שיהי' שוע כו'. ספרי פיסקא רל"ב, ועיין כלאים פ"ח מ"ח:
סמך הכתוב לכלאים. עיין ספרי פיסקא רל"ג, ועיין יבמות ד' רע"א וברש"י שם:
ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש. ספרי פיסקא רל"ד:
שיהיו הדברים מחוורים כשמלה ספרי פיסקא רל"ז, כתובות מ"ו ע"א:
זו מלקות. ספרי פיסקא רל"ח, וכתובות שם:
בחנק. ספרי פיסקא רמ"א:
ומאי גם. שאם היתה מעוברת כו'. עיין ערכין ז' ע"א במשנה ובגמ', וכן הביא רש"י על התורה גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינים לה עד שתלד:
אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד. פסחים כ"ה ע"ב:
אבל אונס שותה בעציצו. כתובות ל"ט במשנה, וספרי פיסקא רמ"ח:

פרק כג

תרי קראי למה לי, כי כבר הזהיר (ויקרא י"ח ח'), ועיין סנהדרין נ"ד ע"א:
באנוסת אביו ובמפותת אביו כו'. משנה יבמות צ"ז ע"א:
וחכמים אומרים כנף הראוי לאביו. גמרא שם בשם רבנן:
נאמר לא יבוא פצוע דכה ונאמר לא יבא ממזר. יבמות ע"ה ע"ב:
מה להלן בידי שמים צ"ל בידי אדם כמו שהוא לנכון בגמ' שם:
בכולן בין שנפצע הגיד. גמרא שם:
בין שנידך הגיד. גמ' שם:

בין שנכרת. גמ' שם:
והתם מנין. שם:
ליקח בת ישראל שהוא ממזר. עיין ספרי פיסקא רמ"ח:
כי הלכה שעמוני אסור ולא עמונית. ספרי פיסקא רמ"ט, משנה יבמות ע"ו ע"ב:
איזהו חוץ זה מחנה שכינה. אל תוך המחנה זה מחנה לויה. בספרי פיסקא רנ"ה. אל מחוץ למחנה זו מחנה לויה אל תוך המחנה זו מחנה שכינה, ועיין בפסחים דף ס"ח ע"א מחוץ למחנה זו מחנה שכינה תוך המחנה זו מחנה לויה, וע"ש בפירש"י:
טרם ביאת השמש יטבול כו'. וכן רש"י הביא לפנות ערב, סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש, ועיין ספרי פיסקא רנ"ו:
מכאן אמרו. כתובות ה' סע"א:
בעבד הכנעני הבורח מחוצה לארץ לארץ ישראל. גיטין מ"ה ע"א:
שאם חלקו אחיו או שותפין. ספרי פיסקא רס"א, תמורה ל' ע"א:
נאמר כאן נדר. ספרי פיסקא רס"ד:
מה נדר האמור להלן. הכ"י נשלם במלת מה והשלמתי סיום המאמר מספרי שם, ומכאן עד סוף הספר חסר, כי נאבד הסיום מגוף הכ"י וחבל על דאבדן ולא משתכחין: